ספרים נוספים · חגי ומועדי ישראל

חג השבועות בהלכה ובאגדה

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

חג השבועות בהלכה ובאגדה

מקור הטקסט: אור ברסלב

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/חג-השבועות-בהלכה-ובאגדה/
הקובץ נוצר ב־20 בנובמבר 2026 מגרסה v39-202611200317 של הספרייה.

תוכן העניינים

שער האגדה 4
מבוא 4
מתן תורה בהר סיני 5
משה אמת ותורתו אמת 18
הקדמה למגילת רות 20
מגילת רות 22
דוד המלך 50
ספר התהלים 61
מאמרים לחג השבועות 63
שער ההלכה 87
ההכנות לחג 89
ליל שבועות 93
סדר הלימוד בליל שבועות 95
מהלכות ברכות המצויים בליל שבועות 101
סדר הבוקר 104
סדר יום שבועות 106
מהלכות יום טוב 112
הלכות עירוב תבשילין 117
הלכות תלמוד תורה 119

הוכן מתוכנת תורת אמת, מותר להפיץ בכפוף לתנאי רשיון CC BY-NC-SA 2.5 **- אסור בשימוש מסחרי**
בס"ד - כל הזכויות שמורות (c) **ל מחבר**

שער האגדה

מבוא

לתועלת המעיינים: דברי האגדה שנכתבו בס"ד, הכל על פי דברי רבותינו במדרשים ובמפרשים ומהספרים מעם לועז, התודעה, ועוד.

חג השבועות, יום השישי בסיון, יום מתן תורתנו - כמה ציפתה הבריאה ליום הנשגב והמיוחד הזה! זהו היום שלמענו נברא העולם, היום שבו נהיה עם ישראל לעם, ממלכת כהנים וגוי קדוש. ביום זה בשנת 2448 לבריאת העולם הופיע הקב"ה בהר סיני לעיני כל ישראל, ונתן לנו את המתנה היקרה, חמדה גנוזה, תורתנו הקדושה.

ומאותה שנה, בכל שנה ושנה מחדש ביום זה חלה אותה הארה מיוחדת של קבלת התורה בלבו של כל אחד ואחד מעם ישראל, ועל כך היא שמחתנו. מסופר בגמרא (מסכת פסחים דף סח) על רב יוסף, שהיה מרבה במיוחד באכילה ובשמחה ביום הזה, אמר: "אי לאו האי יומא דקא גרים, כמה יוסף איכא בשוקא" - אם לא זה היום שגרם לי להגיע למה שאני - כמה "יוסף" יש בשוק... וגם אני הייתי אחד מהם. היום הזה - יום מתן תורתנו, הוא שעושה אותנו נבדלים, מרוממים ומנושאים מכל העמים. אשרנו, מה טוב חלקנו, ומה נעים גורלנו...!

יום זה - מלבד היותו יום מתן תורתנו, יש לו מעלות ומאפיינים נוספים, הבאים לידי ביטוי בשמותיו השונים:

חג הקציר - כמו שנאמר (שמות כג טז): "וְחַג הַקָּצִיר בִּכּוּרֵי מַעֲשֶׂיךָ אֲשֶׁר תִּזְרַע בַּשָּׂדֶה...". להחיטים החדשים שקצרו "מנחה חדשה", ועושים חג בבית ה'.

חג הביכורים - כמו שנאמר (במדבר כח כו): "וּבְיוֹם הַבִּכּוּרִים בְּהַקְרִיבְכֶם מִנְחָה חֲדָשָׁה...". החל מיום זה מתחילה עונת הביכורים: כל אדם שיש לו מטע של פירות משבעת המינים שנשתבחה בהם ארץ ישראל, לוקח מן הפירות הראשונים הגדלים בעץ, שם אותם בטנא, ומביא אותם אל בית ה' בשירה ובזמרה ובהודיה לה' יתברך.

חג השבועות - כמו שנאמר (דברים טז י): "וְעָשִׂיתָ חַג שָׁבֻעוֹת לַה' אֱלֹהֶיךָ". ביום זה מסתיימת "ספירת העומר", שבה סופר כל אחד ואחד מעם ישראל שבעה שבועות החל

ממוצאי היום טוב הראשון של פסח, מתוך ציפייה והכנה לקבלת התורה, כפי שעם ישראל ספרו את הימים כאשר יצאו ממצרים וציפו והתכוננו לקבלת התורה.

עצרת - שם זה אינו מן התורה, אלא כך כינו אותו חז"ל. כשם שבחג הסוכות יש "שמיני עצרת" - שמחת תורה, כך לחג הפסח יש יום שמיני - עצרת, שהוא חג השבועות, המהווה המשך ישיר לחג הפסח מבחינת המשמעות, כי ליציאתנו ממצרים מעבדות לחרות בחג הפסח, אין כל משמעות ללא קבלת התורה.

"**ברוך אלוקינו שבראנו לכבודו והבדילנו מן התועים ונתן לנו תורת אמת וחיי עולם נטע בתוכנו**...!"

מתן תורה בהר סיני

מתן תורה

לפני למעלה משלושת אלפים ושלוש מאות שנה, ביום שבת קודש בששה לחודש סיון, שנת אלפיים ארבע מאות ארבעים ושמונה לבריאת העולם, רעש העולם והזדעזע, כאשר הופיע בורא עולם בהר סיני ונתן את התורה לעמו ישראל. מעמד זה נחקק באומה הישראלית לא כאירוע היסטורי מרשים שהפך לנחלת העבר, אלא כאירוע מרכזי שעליו מתבססים כל חיינו בעבר, בהווה ובעתיד. וכך כותב בורא העולם בתורה הקדושה (דברים פרק ד פסוקים ט - י):

"רַק הִשָּׁמֶר לְךָ וּשְׁמֹר נַפְשְׁךָ מְאֹד פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ וּפֶן יָסוּרוּ מִלְּבָבְךָ כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ וְהוֹדַעְתָּם לְבָנֶיךָ וְלִבְנֵי בָנֶיךָ: יוֹם אֲשֶׁר עָמַדְתָּ לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ בְּחֹרֵב בֶּאֱמֹר ה' אֵלַי הַקְהֶל לִי אֶת הָעָם וְאַשְׁמִעֵם אֶת דְּבָרַי אֲשֶׁר יִלְמְדוּן לְיִרְאָה אֹתִי כָּל הַיָּמִים אֲשֶׁר הֵם חַיִּים עַל הָאֲדָמָה וְאֶת בְּנֵיהֶם יְלַמֵּדוּן".

חמדה גנוזה

אמרו חז"ל: תשע מאות שבעים וארבע דורות קודם שנברא העולם, ישב הקב"ה ודרש וחקר ובחן וצרף את כל התורה כולה. וכל דבר ודבר מדברי התורה בדק וחקר אותו מאתיים ארבעים ושמונה פעמים, כנגד מאתיים ארבעים ושמונה אברים שבאדם, ואחר כך הוציאו מפיו וקבעו בתורה.

וכאשר ברא הקב"ה את העולם, היתה מטרתו אך ורק למען התורה, שעם ישראל יקבלו את התורה ילמדוה ויקיימוה. ולכן תכנן הקב"ה כל פרט ופרט בעולם באופן המתאים ביותר לקיום התורה. למשל: נצטוינו על מצות מילה ביום השמיני ללדת הבן, לכן הטביע הקב"ה בעולם "טבע" שמערכת קרישת הדם אצל התינוקות, מגיעה לבשלות מוחלטת ביום השמיני ללידתו. כמו כן נצטוינו על השביתה ממלאכה ביום השבת, לכן

יצר הקב"ה את כוחות הנפש והגוף שבאדם, באופן שהוא זקוק ליום מנוחה שבועי. כך תוכנן כל פרט ב"טבע" לפי התורה - התורה היא ה'תוכנית האדריכלית' של העולם, כמאמר הזוהר הקדוש: "איסתכל באורייתא, וברא עלמא" דהיינו הסתכל הקב"ה בתורה, ולפי התורה ברא את העולם.

אולם לא מיד לאחר בריאת העולם נתן הקב"ה את התורה, אלא המתין עוד עשרים וששה דורות, [שהם: אדם הראשון, שת, אנוש, קינן, מהללאל, ירד, חנוך, מתושלח, למך, נח, שם, ארפכשד, שלח, עבר, פלג, רעו, שרוג, נחור, תרח, אברהם, יצחק, יעקב, לוי, קהת, עמרם, משה רבנו] עד שמצא את הדור הראוי ביותר, דור יוצאי מצרים, שעבר מבחני אמונה רבים במצרים, ראה ניסים והתנסה בניסיונות. דור שראה עין בעין את השגחתו של בורא עולם, עשר המכות, יציאת מצרים, קריעת ים סוף ועוד, בו ראה הקב"ה את הדור המתאים ביותר לקבלת התורה. נמצא שבסך הכל המתין הקב"ה אלף דורות מיצירת התורה עד לנתינתה לנו עם ישראל, כמו שנאמר: "זכרו לעולם בריתו, דבר ציוה לאלף דור" - שנתן הקב"ה את התורה, שהיא הברית בינינו, לאחר אלף דור.

תקופת הבראה

הוציא הקב"ה את ישראל ממצרים באותות ובמופתים גדולים, במטרה לקיים מה שהבטיח למשה רבנו: "בהוציאך את העם מצרים תעבדון את האלוהים על ההר הזה". לא נאמר תעבדו אלא תעבדון? רֶמֶז רָמַז לו הקב"ה למשה, כי לא מיד בצאתם ממצרים יקבלו את התורה, אלא רק לאחר חמישים יום של הכנה, יקבלו את התורה על ההר הזה - הר סיני.

אומר המדרש, משל למה הדבר דומה? לבן המלך שהיה חולה, ואושפז חודשים ארוכים בבית חולים עקב מחלתו הקשה. כאשר סוף סוף הבריא וחזר לארמון המלך, פנו השרים ואמרו למלך: זמן רב בילה בנך היקר בבית החולים, עכשיו הגיע הזמן לשלוח אותו ללימודים אקדמאים, כדי שירכוש השכלה גבוהה כיאות לבנו של מלך. אמר המלך: בודאי שאשלח אותו ללמוד, אבל עכשיו אין זה הזמן המתאים, עדיין חלש הוא ולא התאושש מספיק ממחלתו. אתן לו לנוח בארמון עוד חודשיים שלושה, בהם יאכל מאכלים בריאים ומזינים, יצבור כח וישוב לאיתנו, ורק אז אשלח אותו ללמוד.

כך עם ישראל - היו מעונים ומיוסרים במצרים, עובדים קשה בחומר ובלבנים, ונחלשו בגופם ובנפשם, למדו מתועבות מצרים עד שהיו שקועים בארבעים ותשעה שערי טומאה. אך תכף כשיצאו ממצרים אמרו המלאכים להקב"ה: רבונו של עולם, הנה הגיע הזמן לתת להם את התורה. אמר להם הקב"ה: קודם ינוחו מן העמל הגדול של

גלות מצרים, ויאכלו את המן שהוא המזון הרוחני הנוצר מן השמים [ולכן ברכו עליו 'המוציא לחם מן השמים'], וישתו מים מבארה של מרים, ויאכלו שליו, כדי שיתחזק גופם. ויתחזקו עוד ברוחניות על ידי שיראו בעיניהם את קריעת ים סוף ומלחמת עמלק, ורק אחר כך אתן להם את התורה.

ספירת העומר

ואכן במשך חמישים יום מיציאת מצרים ועד מתן תורה, התעלו ישראל ויצאו מארבעים ותשעה שערי טומאה שהיו שקועים בהם, ונכנסו לארבעים ותשעה שערי קדושה, שאז כבר היו די ראויים לקבל את התורה. ואמנם ישראל, מרוב חיבתם לתורה היו מונים בכל יום ואומרים: הרי עבר יום אחד, הרי עברו שני ימים, הרי עברו שלושה וכן הלאה, והנה אנו מתקרבים אל היום הנכסף. לכך נקבעה ספירה זו לדורות, כי בכל שנה ושנה בימים אלו, חלה אותה הארה מיוחדת של התעלות רוחנית, עם הכנה וציפייה לקבלת התורה.

ריב ההרים

איה הוא המקום אשר יזכה בזכות הגדולה הזו, שבו תינתן התורה? אומר המדרש: בשעה שבא הקב"ה לתת את התורה בהר סיני, היו ההרים רצים ומתדיינים אלו עם אלו. הר תבור בא מבית אלים והר כרמל הגיע מאספמיא. אמר הר תבור: עלי תינתן התורה! ואילו הר כרמל טען: עלי תינתן התורה! אמר הקדוש ברוך הוא: "למה תרצדון הרים גבנונים?!" לא עליכם אתן את התורה אלא על הר סיני, כיון שאתם בעלי גאוה וקטטה, אבל הר סיני הוא נמוך וצנוע מכם. ללמדנו שאת התורה ניתן להשיג מתוך ענוה, ולא על ידי גאוה ומריבות.

סיבה נוספת לכך שהתורה לא ניתנה על הר תבור והר כרמל, משום שהיו הגויים עובדים עליהם עבודה זרה, ואין ראוי שתשכון השכינה במקום כזה. לעומת זאת הר סיני, בגלל היותו נמוך, לא החשיבוהו הגויים ולא עבדו עליו מעולם ע"ז.

"ויסעו מרפידים"

בראש חודש סיון, יום שני, בשנת 2448 לבריאת העולם - יצאו עם ישראל מרפידים ובאו למדבר סיני. כאשר היו עם ישראל **ברפידים**, נלחם בהם עמלק, כיון **שרפו** ידיהם מן התורה. וכמו כן היה בהם גם **פרוד** לבבות. אך עכשיו – "ויסעו מרפידים", הסיעו והרחיקו את עצמם מרפיון ידיים ומפרוד הלבבות. ואז זכו למה שנאמר: "**ויחן** שם ישראל נגד ההר" - כאיש אחד בלב אחד, מוכנים בחשק ובהתלהבות, באהבה ואחוה לקבלת התורה.

משה והמלאכים

בשני לחודש סיון, יום שלישי בבוקר, עלה משה אל ההר.

אמרו חז"ל: בשעה שעלה משה למרום לקבל את התורה, אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה: רבונו של עולם, מה לְיִלוּד אשה בינינו?! אמר להם הקב"ה: לקבל את התורה בא. אמרו לו: חמדה גנוזה יש לך בבית גנזיך, השמורה לך 974 דורות קודם שנברא העולם, ואתה בא לתת אותה לבשר ודם?! תשאיר את התורה לנו המלאכים, שאיננו חוטאים לעולם! אמר לו הקב"ה למשה: החזר להם תשובה. אמר משה: רבונו של עולם, ירא אני שמא ישרפוני בהבל שבפיהם. אמר לו: אל תפחד, אחוז בכסא כבודי והחזר להם תשובה! אז נתעטף משה בזיו השכינה, לבש עוז ואמר: התורה שה' רוצה לתת לנו - מה כתוב בה? "אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים", האם אתם ירדתם למצרים והשתעבדתם לפרעה?! ועוד נאמר בה: "כבד את אביך ואת אמך", וכי אתם יש לכם אב ואם?! ועוד נאמרו בה אזהרות: "לא תרצח", "לא תנאף", "לא תגנוב" - האם קנאה יש ביניכם? האם יצר הרע יש ביניכם שאולי יפתה אתכם לרצוח או לגנוב? אז הודו כל המלאכים למשה שהוא צודק, ומגיע לו לקחת את התורה, וכל מלאך ומלאך מסר לו מתנה מסודות התורה וכל מיני סגולות ורפואות, שנאמר (תהלים פרק סח פסוק יט): "עָלִיתָ לַמָּרוֹם שָׁבִיתָ שֶּׁבִי לָקַחְתָּ מַתָּנוֹת בָּאָדָם". גם מלאך המוות מסר לו מתנה - את סוד מעשה הקטורת שהוא ענין גדול המסוגל לעצור מגפה בעולם [וכמו שבאמת אהרון הכהן השתמש בסגולה זו ועצר בה את המגפה שהיתה לאחר מעשהו של קורח, כמבואר בפרשת קורח (במדבר פרק יז פסוקים ו - טו)].

ההקדמה לנתינת התורה

וּמֹשֶׁה עָלָה אֶל הָאֱלֹהִים וַיִּקְרָא אֵלָיו ה' מִן הָהָר לֵאמר, כֹּה תֹאמַר לְבֵית יַעֲקב וְתַגֵּיד לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל: אַתֶּם רְאִיתֶם אֲשֶׁר עָשִׂיתִי לְמִצְרַיִם וָאֶשָּׂא אֶתְכֶם עַל כַּנְפֵי נְשָׁרִים וָאָבִא אֶתְכֶם אֵלָי: וְעַתָּה אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמְעוּ בְּקֹלִי וּשְׁמַרְתֶּם אֶת בְּרִיתִי וִהְיִיתֶם לִי סְגֻלָּה מִכָּל הָעַמִּים כִּי לִי כָּל הָאָרֶץ: וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי מַמְלֶכֶת כֹּהֲנִים וְגוֹי קָדוֹשׁ אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תְּדַבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (שמות יט פסוקים ג - ו).

אמרו חז"ל: כה תאמר לבית יעקב - אלו הנשים. ותגיד לבני ישראל - אלו האנשים. אמר הקב"ה למשה שידבר תחלה עם הנשים, ומדוע? ידע בורא עולם, כי כח גדול טמון בנשים להטות את לב העם לכאן או לכאן. אמר הקב"ה: כאשר בראתי את העולם, נתגליתי ודברתי רק אל אדם ולא אל חוה, וחוה בכח השפעתה פיתתה את האדם שלא לשמוע לקול ה' וקלקלה את העולם. הפעם אקרא לנשים תחילה, כדי שלא יבטלו את התורה, אלא יחזקו את ידי בעליהן בתורה, ויחנכו את בניהן בדרך הישר.

תשובת עם ישראל

ואז: וַיַּעֲנוּ כָל הָעָם יַחְדָּו וַיֹּאמְרוּ כֹּל אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' נַעֲשֶׂה.

בשלישי לחודש סיון, יום רביעי בבוקר, עולה שוב משה אל ההר: וַיָּשֶׁב מֹשֶׁה אֶת דִּבְרֵי הָעָם אֶל ה'.

רצון ה' לדבר עם משה לפני כולם

אז שוב אומר לו הקב"ה למשה: וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה הִנֵּה אָנֹכִי בָּא אֵלֶיךָ בְּעַב הֶעָנָן, בַּעֲבוּר יִשְׁמַע הָעָם בְּדַבְּרִי עִמָּךְ וְגַם בְּךָ יַאֲמִינוּ לְעוֹלָם" - אומנם עם ישראל כבר מאמינים בך שאתה שליחי, על ידי האותות והמופתים שעשית להם, כמו שנאמר לאחר קריעת ים סוף: "ויאמינו בה' ובמשה עבדו", אך עדיין לא די בכך. אמונה כזאת עלולה להשכח ולהחלש במשך הזמן. עם ישראל יוכלו לטעון: אולי היה משה רבנו מכשף גדול והצליח לעשות מופתים גדולים, אך אין הוא שליח ה'! וכך יעזבו כליל את התורה והמצוות, שנאמרו להם על ידי משה בשם ה'. לכן אני רוצה שהם יראו עין בעין כיצד אני מדבר אתך, כדי שגם אם במשך הדורות יקום פתאום איזה אדם שינסה לשכנעם על ידי מופתים, ויאמר להם שהקב"ה נגלה אליו ואמר לו לשנות את התורה, הם לא יאמינו לו, אלא יוכלו לומר לו: כל עוד שלא ראינו בעינינו את הקב"ה מדבר אתך, לא נאמין לך שאתה שליח ה', שהרי את משה רבנו ראינו שמדבר עם ה'.

תשובת עם ישראל - התנגדות מוחלטת

עם ישראל מגלים התנגדות מוחלטת להצעה זו, ואומרים למשה כי אינם רוצים לקבל את התורה על ידי שליח, שהרי אינו דומה שומע דברים מפי שליח המלך, לשומע דברים מפי המלך בכבודו ובעצמו. ומבקשים הם - "רצוננו לראות את מלכנו!" רוצים הם לשמוע את עשרת הדברות אך ורק מפי הקב"ה בכבודו ובעצמו, ולחזות בזיו השכינה.

ברביעי לחודש סיון, יום חמישי בבוקר, עולה שוב משה אל ההר, וַיַּגֶּד מֹשֶׁה אֶת דִּבְרֵי הָעָם אֶל ה'.

שלושת ימי ההגבלה

אומר הקב"ה למשה: אם זהו רצונם של עם ישראל, שאדבר עמהם ישירות, עליהם להתקדש בקדושה יתירה, לזכך את גופם שיהיו ראויים לדרגה כה גבוהה, ולכן:

"לֵךְ אֶל הָעָם וְקִדַּשְׁתָּם הַיּוֹם וּמָחָר וְכִבְּסוּ שִׂמְלֹתָם: וְהָיוּ נְכֹנִים לַיּוֹם הַשְּׁלִשִׁי כִּי בַּיּוֹם הַשְּׁלִשִׁי יֵרֵד ה' לְעֵינֵי כָל הָעָם עַל הַר סִינָי: וְהִגְבַּלְתָּ אֶת הָעָם סָבִיב לֵאמֹר, הִשָּׁמְרוּ לָכֶם עֲלוֹת בָּהָר וּנְגֹעַ בְּקָצֵהוּ כָּל הַנֹּגֵעַ בָּהָר מוֹת יוּמָת".

ירד משה באותו יום לעם ישראל ואמר להם את דברי ה'. ואכן במשך שלושה ימים - ד', ה', ו' לחודש סיון, המכונים "שלושת ימי ההגבלה" - קידשו עם ישראל את עצמם, פרשו מנשותיהם, טבלו וכבסו בגדיהם. באותם ימים לא עסקו כלל בענייני העולם הזה, אלא

ישבו לפני החכמים ושמעו דברי מוסר ויראת שמים, כדי שתהיה כל מחשבתם בעניינים רוחניים בלי שום מחשבה זרה, ויהיו מוכנים לקבל את התורה מתוך קדושה וטהרה.
כמו כן באותם ימים התקדש הר סיני לקראת תפקידו הגדול, ונאסר על העם להתקרב ולנגוע בו. ומחשש שמא משהו התקרב מדאי להר, עשה משה רבנו גדר גבול מסביב להר במרחק של אלפיים אמה (960 מטר) מן ההר. ונעשה נס פלא פלאות, שהגבול עצמו היה מדבר ואומר: "הִשָּׁמְרוּ לָכֶם עֲלוֹת בָּהָר וּנְגֹעַ בְּקָצֵהוּ כָּל הַנֹּגֵעַ בָּהָר מוֹת יוּמָת". אמנם ביקשתם לראות את השכינה, כמו שהעם רואה את מלכו בשר ודם. אולם יש הבדל בין זה לזה: כשהמלך עובר לפני עמו, כולם מצטופפים ודוחקים זה את זה, כדי לראות את המלך ברור מקרוב. אבל כאן אין כבוד השכינה בכך, ולכן "כל הנוגע בהר מות יומת".

"ספר הברית"

ביום רביעי לחודש סיון, לימד משה רבנו לעם ישראל את שבע מצוות בני נח, לבד ממצות שבת, פרה אדומה, דינים וכיבוד הורים, שאמר להם כבר בהיותם באחת המסעות - ב'מרה'. ואז כתב את "ספר הברית" שהוא חלק מספר התורה - כל פרשיות התורה שמתחילת ספר בראשית ועד פרשת מתן תורה.

שנים עשר מזבחות

ביום חמישי לחודש סיון, יום שישי, השכים משה בבוקר ובנה מזבח לרגלי הר סיני, ובנה גם 12 מצבות, שעליהם הקריבו בכורי ישראל קרבנות לה'. וירד מלאך מן השמים וחילק את הדם של הקורבנות לשני חלקים שוים בדיוק. לקח משה רבנו חצי מהדם ושם בכלים מיוחדים הנקראים 'אגנות', ואת חצי הדם הנותר זרק על המזבח.

קריאת התורה

באותו יום קרא משה לפני העם את מה שכתב אתמול ב'ספר הברית'. שמעו ישראל את כל מאורעות העולם מאז ששת ימי בראשית, שמעו על הדורות שחטאו ונענשו כמו: דור המבול, דור הפלגה, אנשי סדום ועמורה. ומאידך שמעו גם על הצדיקים שעשו את רצון ה' באמת וזכו לקשר הדוק מיוחד ותמידי עם בורא עולם, כמו אברהם אבינו, יצחק אבינו, יעקב אבינו, שנים עשר שבטי יה, ושאר הצדיקים. ועל ידי זה התעוררו לאהבת ה' ויראת שמים.

הודעה מראש

כמו כן הודיע משה מראש לעם ישראל, את כל העונשים והקללות הכתובים בתורה, כדי שלא יאמרו: אילו היינו יודעים שהעונשים כל כך חמורים, לא היינו רוצים לקבל

את התורה. אבל עם ישראל שמעו את הדברים ובכל זאת תגובתם היא: "כל אשר דיבר ה' נעשה ונשמע".

כריתת הברית

כששמע משה מפי עם ישראל את הסכמתם לקבל את התורה ולהתחייב בעשיית המצוות, על אף שעדיין לא שמעו מהן המצוות, לקח מהדם שב'אגנות', והיזה עליהם ואמר: "הִנֵּה דַם הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַת ה' עִמָּכֶם עַל כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה". עכשיו נכרתה ברית ביניכם לבין הקב"ה ונקשרתם להקב"ה בקשר הדוק ומיוחד. ומחר בעזרת ה' תקבלו את התורה עם כל שאר המצוות. אותו כתם של דם שנעשה על בגדיהם, היה יקר בעיניהם כתכשיט מיוחד, שעל ידו נכנסו בברית עם הקב"ה.

כי אני ה' רופאך

כשיצאו ישראל ממצרים, היו רובם בעלי מומים: זה עיור, זה חרש, זה צולע וזה גידם. זאת משום שבמצרים היו כל היום עובדים בעבודת פרך, עושים טיט ולבנים, ולא פעם ניזוקו מ'תאונות עבודה' - פעמים רבות נפלו אבנים מן הבנין ושברו את ידיהם או רגליהם, או שנדקרו מן העצים ונעקרו עיניהם, וכדומה. אמר הקדוש ברוך הוא, אין זה מכבוד התורה שאתן אותה לבעלי מומים. מיד רמז הקב"ה למלאכי השרת וירדו ורפאו את כל אחד ואחד. וכך כל העיוורים נעשו פקחים והחלו לראות, כמו שנאמר: "וכל העם **רואים** את הקולות". וכל החרשים החלו לשמוע, שנאמר: "נעשה **ונשמע**". וכל החיגרים החלו ללכת ברגליהם, כמו שנאמר: "**ויתיצבו** בתחתית ההר". וכך לא היה ביניהם לא מצורע ולא חיגר, לא אילם ולא חרש, לא טיפש ולא שוטה, אלא כולם היו חכמים ומושלמים בכל גופם. וזה שאומר הכתוב: "כולך יפה רעייתי [עם ישראל], ומום אין בך".

אומות העולם והתורה

בשעה שרצה הקב"ה לתת את התורה לישראל - נתגלה תחילה למלאכי אומות העולם (כידוע – לכל אומה יש שר למעלה בשמים הממונה עליה), ושאל אותם אם ברצונם לקבל את התורה. זאת כדי שלא יהיה להם פתחון פה בעתיד לקום ולומר: "אילו היית מציע לנו את התורה, אף אנו היינו מוכנים לקבלה, ולמה יגיע שכר מיוחד דווקא לעם ישראל?"

בתחילה הופיע לפני שרו של **אדום** בני עשו, אמר לו: האם רוצים עמך לקבל את התורה? שאל אותו: מה כתוב בה? אמר לו: "לא תרצח". אמר שרו של עשו: הלוא כל הרכוש של עשו הוא הרציחה, ואף יצחק ברך אותו ואמר לו "על חרבך תחיה", לא נוכל לקבל את התורה! הלך הקב"ה אל השר של **עמון ומואב**, אמר לו: האם ברצונכם לקבל את

התורה? שאל השר: מה כתוב בה? ענה לו הקב"ה: "לא תנאף". מיד השיב השר ואמר: הרי כל ביאתנו לעולם היתה על ידי מעשה זימה של לוט ובנותיו, לכן התורה אינה מתאימה לנו! הלך הקב"ה אצל השר של **הערבים** בני ישמעאל, ואמר לו: האם ברצונכם לקבל את התורה? שאל אותו: מה כתוב בה? אמר לו הקב"ה: "לא תגנוב". ענה השר ואמר: אין זה מתאים לנו! שהרי על ישמעאל נאמר "ידו בכל", ואין אנו יכולים להסתדר בלי לגנוב. וכך הלך הקב"ה וערך סבב אצל כל העמים והלשונות... אך אף אומה ולשון לא רצו לקבל את התורה!

רוסיה טענה: איך אוכל לקיים "אנוכי ה' אלוהיך... לא יהיה לך אלוהים אחרים על פני?!" הלוא חוננו מקטנותנו כי "סטאלין אבינו ורוסיה אמנו!".

האנגלים טענו: כיבוד הורים זה ממש לא בשבילנו, העולם נועד לצעירים. אנו מוכנים להקדיש אולי יום אחד בשנה עבור האם, נקרא לו "יום האם", נשלח לאמא זר פרחים ובונבוניירות. אבל נטל של כיבוד יומיומי אינו בא בכלל בחשבון!

הגרמנים טענו: לחיות בלי לרצוח?! אלו הם אינם חיים. ואל תשכח, בורא עולם, שיש לנו כבר ותק ודיפלומה במלחמות. אנו הובלנו את העולם לשתי מלחמות עולם!

האמריקאים לעומתם טענו כי הדרישה של התורה: "לא תחמוד בית רעך... וכל אשר לרעך" - הינה ממש מוגזמת. הרי הדשא של השכן תמיד ירוק יותר, והמכונית שלו הרבה יותר נוצצת. ובכלל, היעד הבא שלנו בחיים זה לבנות וילה שתוציא לשכנים את העיניים.

לצרפתים דווקא היה קשה יותר עם האיסור "לא תנאף". מה זאת אומרת? הם התקוממו, האם אתה בא לומר לנו, בורא עולם, כי עלינו להתלבש ולנהוג ב"צניעות"?! הרי כל רשתות האופנה החדשניות הן מתוצרתנו, והכלל הידוע אומר: כמה שיותר פרוץ, זה יותר יפה ויותר מודרני!

נעשה ונשמע

לאחר שכל העמים לא רצו לקבל עליהם את התורה, נעשה רעש גדול בעולם. הארץ הזדעזעה ופחדה שמא גם עם ישראל לא ירצו לקבל את התורה, ואז היא תחרב, שהרי תנאי מפורש התנה הקב"ה עם מעשה בראשית, אם ישראל יקבלו את התורה - מה טוב, ואם לא - תחזור הארץ לתוהו ובוהו, כמו שנאמר: "אם לא בריתי [שזו התורה] יומם ולילה - חוקות שמים וארץ לא שמתי".

ומה באמת היתה תגובתם של עם ישראל, כאשר שאל אותם הקב"ה אם ברצונכם לקבל את התורה? כולם ענו מיד ואמרו פה אחד: "נעשה ונשמע". קודם כל אנחנו מקבלים על עצמנו לעשות כל מה שתאמר לנו, ואחר כך נשמע מה כתוב בה! או אז שקטה הארץ.
אמר רבי אלעזר בן ערך: בשעה שנגלה הקב"ה לישראל לתת להם את התורה, ירדו עמו ששים רבוא - 600,000 - מלאכים, והכתירו את כל אחד ואחד מישראל בשני כתרים ששם המפורש כתוב בהם. כתר אחד כנגד מה שאמרו "נעשה" וכתר שני כנגד מה שאמרו "נשמע". והגיעו עם ישראל באותה שעה בדרגה גבוהה יותר מן המלאכים!

היום הגדול מגיע

והנה הגיע היום **השישי בסיון**, יום שבת קודש, היום המיוחל והמצופה, היום שלמענו נברא כל העולם. היום שהתורה מצפה לו כבר אלף דורות.
"וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בִּהְיֹת הַבֹּקֶר וַיְהִי קֹלֹת וּבְרָקִים וְעָנָן כָּבֵד עַל הָהָר וְקֹל שֹׁפָר חָזָק מְאֹד וַיֶּחֱרַד כָּל הָעָם אֲשֶׁר בַּמַּחֲנֶה: וַיּוֹצֵא מֹשֶׁה אֶת הָעָם לִקְרַאת הָאֱלֹהִים מִן הַמַּחֲנֶה וַיִּתְיַצְּבוּ בְּתַחְתִּית הָהָר: וְהַר סִינַי עָשַׁן כֻּלּוֹ מִפְּנֵי אֲשֶׁר יָרַד עָלָיו ה' בָּאֵשׁ וַיַּעַל עֲשָׁנוֹ כְּעֶשֶׁן הַכִּבְשָׁן וַיֶּחֱרַד כָּל הָהָר מְאֹד: וַיְהִי קוֹל הַשֹּׁפָר הוֹלֵךְ וְחָזֵק מְאֹד מֹשֶׁה יְדַבֵּר וְהָאֱלֹהִים יַעֲנֶנּוּ בְקוֹל: וַיֵּרֶד ה' עַל הַר סִינַי אֶל רֹאשׁ הָהָר וַיִּקְרָא ה' לְמֹשֶׁה אֶל רֹאשׁ הָהָר וַיַּעַל מֹשֶׁה".
אותו יום מעונן היה, וירד גשם קל כמו שנאמר: "גם שמים נטפו, גם עבים נטפו מים". על ההר ירד ענן כבד, חושך וערפל, כדי שבני ישראל יוכלו יותר להתרכז בדיבורו של ה' (כי כידוע, כשנחלש כוח של חוש הראיה, גדל כוחו של חוש השמיעה יותר). הרעמים רעמו והברקים הבריקו. ברקים ורעמים אלו, לא היו כמו שאנו רגילים לראות ולשמוע בחורף, אלא היו קולות חזקים במיוחד, עד שכל מי ששמע אותם אחז אותו חיל ורעדה. אל קולות אלו התלוו קולות המלאכים, שהיו משוררים להקב"ה, כפי שהם משוררים בכל יום. וזכו בני ישראל ביום זה לשמוע את קולם.
"וקול שופר חזק מאוד" - פתאום נשמע קול חזק של שופר, והקול הולך ומתגבר, הולך ומתחזק. ניכר כי זה אינו קול אנושי, אשר מטבעו הולך ונחלש, אלא קול אלוקי. היה זה קול שופר מקרנו של האיל שהעלה אותו אברהם אבינו לעולה במקום יצחק בנו. תקיעה זו באה לעורר את ליבם של ישראל לעבודת ה' ולהרחיק מחשבות זרות והרהורים של הבלי העולם הזה, כמו שנאמר: "היתקע שופר בעיר, והעם לא יחרדו?!"

לילה טוב

והיכן היו ישראל באותו זמן? באותו לילה, שהיה ליל שבת, היו ישראל שמחים וטובי לב, שנתם ערבה להם מאוד, ומכיון שהלילות בתקופה זו קצרים מאוד, ישנו עוד שעתיים לאחר שהאיר היום. בשעה שהופיע הקב"ה על הר סיני בקולות וברקים,

עדיין עם ישראל היו ישנים. היה משה מהלך בכל מחנה ישראל ומעוררם ואומר להם: כבר הגיעה שעת הכנסת הכלה לחופה. והקב"ה בענוותנותו כביכול יצא לקבלם והלך לפניהם, כמו שנאמר: "ה' בצאתך לפני עמך". אך יחד עם זאת היתה כאן הקפדה על עם ישראל, על כך שלא קמו השכם בבוקר, וכתיקון לכך אנו נוהגים לעשות "תיקון ליל שבועות", שנשארים ערים כל הלילה ועוסקים בתורה, כפי שיבואר להלן בשער ההלכה. שמעו ישראל את קולות הרעמים, את קולות המלאכים, ומעל הכל את קול השופר, הזדעזעו וחרדו, ולא רצו לצאת מאוהליהם. אמנם הם עצמם ביקשו לפני יומיים ממשה רבנו: 'רצוננו לראות את מלכנו', אך עכשיו התחרטו ולא רצו לזוז ממקומם. הוציאם משה בכח והעמידם תחת הר סיני, עודד אותם והכניס בלבם אומץ ורצון לשמוע את דבר ה'.

אש ותמרות עשן

הדליק הקב"ה את הר סיני כולו באש. היתה זו אש מיוחדת של קדושה, והמטר שירד עליה לא כיבה אותה.

אמר רבי שמעון בן לקיש: ביום מתן תורה היה הכל של אש: התורה עצמה היתה כתובה באותיות של אש שחורה על גבי אש לבנה. משה רבנו היה כמו שלהבת אש שנתייראו ישראל לגשת אליו. כל המלאכים היו של אש. הר סיני היה בוער באש. וירד הקב"ה לעם ישראל באש הגדולה, ודבריו נשמעו מתוך האש. היה זה מראה נורא ומפחיד. ולמה ניתנה התורה מתוך האש והחושך? ללמדנו שכל אדם המשתדל לעסוק בתורה ולקיימה, ניצול מן האש של גהינם ומחשכת הגלות.

התמלא הר סיני כולו עשן. אך הפלא הוא שהעשן לא יצא מן האש עצמה אלא מן ההר, ולא התפזר העשן לצדדים אלא עלה ישר. והיו בו כל הריחות הטובים של גן עדן, המשיבים את הנפש. על עשן זה אמר שלמה המלך בשיר השירים: "מקוטרת מור ולבונה".

העולם מזדעזע

בשעה זו הזדעזע ההר יותר מאשר ברעידת אדמה. וברגע שהזדעזע הר סיני, הזדעזעו ונרעשו כל ההרים שבעולם, והיו עולים ויורדים. הימים והנהרות ברחו ממקומם, הירדן נסוב לאחור, וכל האילנות והסלעים רעשו. יצאה בת קול ואמרה: "מה לך הים כי תנוס, הירדן תסוב לאחור, ההרים תרקדו כאילים, גבעות כבני צאן?" והם ענו ואמרו: מלפני אדון חולי ארץ מלפני אלוה יעקב!".

(ואמרו חז"ל, בשעה שחפר דוד המלך את היסודות של בית המקדש, הגיע לעומק של חמישים אמה [25 מטר], ומצא חרס אחד תקוע באדמה. רצה להוציא אותו ולזורקו.

אמר לו החרס: אין אתה יכול עלי, משום שאני סותם את התהום. שאל אותו דוד המלך: כמה זמן אתה נמצא כאן? אמר לו: משעה שהקב"ה השמיע את קולו על הר סיני ואמר "אנוכי ה' אלוקיך" נזדעזעה הארץ ועמדה לטבוע. אז שלח אותי הקב"ה לכאן לסתום את התהום שלא יעלה ויציף את הארץ. ובשעה שרואים אותי המים, ששם המפורש כתוב עלי, מיד הם חוזרים לאחוריהם).

חופה עם קדושין

הר סיני היה נוצץ כמין אבן יקרה הנקראת 'בדולח'. ועקר אותו הקב"ה ממקומו, והגביה אותו מעל ראשי בני ישראל, וכך נשאר ההר תלוי באויר, כמין חופה שבה קידש הקב"ה את ישראל להיות לו לעם. העדים שאמורים להיות בחופה - היו הם השמים והארץ, והכתובה היתה התורה. יחד עם זאת היה ההר התלוי באויר, גורם מרתיע. אמר הקב"ה לישראל: אם מקבלים אתם את התורה - מוטב, ואם לאו - שם תהא קבורתם, כי אין קיום לעולם ללא התורה.

אומנם אמרו עם ישראל 'נעשה ונשמע' וחפצו לקבל את התורה מרצונם הטוב, אך לגבי התורה שבעל פה, המלאה בפרטים רבים, חששו שלא יוכלו לעמוד בכל זה, ולא חפצו לקבלה. ועל זה כפה עליהם את ההר כגיגית. אך האמת שלבסוף גם את התורה שבעל פה, קבלו עם ישראל מרצון, בזמנו של מרדכי היהודי לאחר שהצילם הקב"ה מגזרתו של המן הרשע, כמבואר בחוברת 'ימי הפורים בהלכה ובאגדה'.

קול דממה דקה

עומדים כולם בתחתית ההר, מוכנים ומזומנים לקבלת התורה. מאחר שרצה הקב"ה להיגלות שם ולתת את התורה לישראל, נשתתק כל העולם: שום עוף לא פרח, לא היתה שום פרה גועה, ושום בריה לא פצתה את פיה להשמיע קול. ואפילו המלאכים פסקו משירתם ודממו. היה העולם דומה כאילו הוא ריקן מבריות. ואז כפף הקב"ה את השמים על הר סיני, ומן השמים הופיע לישראל, כמו שנאמר: "אַתֶּם רְאִיתֶם כִּי מִן הַשָּׁמַיִם דִּבַּרְתִּי עִמָּכֶם".

קול ה'

מתוך האש הגדולה שהיתה על הר סיני, יצא קול חזק מאוד והשמיע את עשרת הדברות, כמו שנאמר: מִן הַשָּׁמַיִם הִשְׁמִיעֲךָ אֶת קֹלוֹ לְיַסְּרֶךָּ וְעַל הָאָרֶץ הֶרְאֲךָ אֶת אִשּׁוֹ הַגְּדוֹלָה **וּדְבָרָיו שָׁמַעְתָּ מִתּוֹךְ הָאֵשׁ**: היה זה קול פלא. רבי יוחנן אומר: כל קול נחלק לשבעה קולות, כדי שכל אחד ישמע כפי יכולתו: **משה רבנו** לפי כוחו, **הגברים** לפי כוחם, **הנשים** לפי כוחן, **הנערים**, **הילדים**, **התינוקות**, **והזקנים**. ואותם שבעה קולות נחלקו לשבעים שפות כדי שכל 70 האומות ישמעו ויבינו.

היה הקול מקיף את העולם כולו. שמעו ישראל את הקול יוצא מצד דרום, והיו הולכים לשם לשמוע את הקול, אך לפתע שמעו את הקול בא מן הצפון. הלכו לצד צפון ובא הקול למזרח, הלכו למזרח ובא הקול למערב. וכשבאו ישראל לצד מערב בא הקול מן השמים. נשאו עיניהם למעלה למרום והנה יוצא הקול מן הארץ. אז למדו עם ישראל כי "מלוא כל הארץ כבודו", ישתבח שמו לעד.

"וכל העם רואים את הקולות" - עם ישראל לא רק שמעו, אלא גם **ראו** את הקולות. דעתם נעשתה כל כך מזוככת, עד שהיו בדרגת המלאכים, והיו מסוגלים לראות את הקולות שהם מציאות רוחנית. כל אותו הדור - קטנים וגדולים - הגיעו למעלת הנבואה ושמעו את דברי ה', ובכך התמלאה בקשתם של ישראל 'רצוננו לראות את מלכנו', כמו שנאמר: "פנים בפנים דיבר ה' עמכם", וראו ישראל מה שלא השיגו ולא ישיגו לראות נביאים אחרים עד ביאת המשיח.

גם הגויים הודו

בהיות הקול הולך מסוף העולם ועד סופו, רעם כל העולם, ואחזה רעדה גדולה את כל מלכי אומות העולם בהיותם יושבים בארמונותיהם. התאספו כולם והלכו אל בלעם שהיה הנביא שלהם. אמרו לו: מה הקול הזה שאנו שומעים? האם רוצה הקב"ה להביא מבול ולהחריב את העולם? אמר להם: שוטים שכמותכם, כבר נשבע הקב"ה שלא יביא עוד מבול לעולם, אלא חמדה גנוזה יש להקב"ה בשמים, והוא בא לתת אותה לבניו. מיד הודו כולם ואמרו: "ה' עוז לעמו יתן, ה' יברך את עמו בשלום".

איזה בושת

באותה שעה נתן הקב"ה כח לכל העבודות הזרות שבעולם לבוא ולהשתחוות מול השכינה. וכן נעשה נס שנתמלאו פיותיהם מים והיו יורקים על הבריות ומביישים ומבזים אותם ואומרים להם: עזבתם את אדון העולם שברא את השמים ואת הארץ, והלכתם לעבוד לנו הפסלים, אשר פה להם ולא ידברו!

חיל ורעדה יאחזון

בני ישראל, ששמעו את קול ה' פנים אל פנים, לא היו מסוגלים לשאת את גודל הקדושה. ושלוש קבוצות היו בהם:

הקבוצה האחת - המון העם, פרחה נשמתם בכל דיבור ודיבור שיצא מפי הקב"ה, כמו שנאמר: "נפשי יצאה בדברו". ועלתה הנשמה עד כסא הכבוד. אמרה התורה לפני הקב"ה: רבונו של עולם, לחינם בראת אותי 974 דורות לפני בריאת העולם?! וכי יש מלך שבשעה שמשיא את בתו [התורה] - הורג את בני ביתו?! מיד החזירה התורה את נשמתם של ישראל כל אחת למקומה, כמו שנאמר: "תורת ה' תמימה משיבת נפש".

הקבוצה השניה - היתה בדרגה גבוהה יותר, הם היו מסוגלים יותר לשאת את גודל הקדושה, ולא פרחה נשמתם. אך יחד עם זאת, בכל דיבור ודיבור שאמר הקב"ה היו מזדעזעים למשמע הקול הנורא והחזק, עד שלא היו יכולים לעמוד במקומם ונרתעו לאחוריהם למרחק של שנים עשר מיל [כשנים עשר ק"מ]. שנאמר: "וירא העם וינועו ויעמדו מרחוק". באותה שעה אמר הקב"ה למלאכי השרת, רדו וסייעו לאחיכם. ומיד באו המלאכים ועזרו לישראל, כדרך שאוחזים ביד התינוק לסייע לו ללכת בעצמו.

הקבוצה השלישית - המרוממים והנעלים שבעם ישראל, נשארו לעמוד במקומם, אך בכל זאת נחלשו מאוד בשומעם את קול ה'. מה עשה הקב"ה? בכל דיבור ודיבור שאמר, מילא את העולם כולו בבשמים. זאת כדי לחזק ולהשיב את נפשם שנחלשה מחמת הפחד. ולאחר הדיבור, נשבה רוח ופיזרה את הבשמים לגן עדן, ובדיבור הבא שוב התמלא העולם כולו בשמים.

סדר הדיבור

בדיבור הראשון אמר הקב"ה את כל עשרת הדיברות בדיבור אחד, מה שאין הפה יכול לדבר, ואין האוזן יכולה לשמוע. ולאחר מכן התחיל הקב"ה לומר כל דברה ודברה לחוד, כדי שיוכלו ישראל להבין בפרטות, ומשה חוזר על דברי ה' ומבאר אותם. ונתן הקב"ה למשה קול חזק מאוד, ששמעו אותו בכל מחנה ישראל - מליוני אנשים עד למרחק של 12 מיל [כשנים עשר ק"מ]. ומעלת משה רבנו היתה גדולה מאוד, שאפילו המלאכים הגדולים מיכאל וגבריאל היו חוששים להסתכל בפניו. רגליו עמדו על הר סיני, אבל כל גופו היה ברקיעים.

ואל ידבר עמנו אלוקים פן נמות

לאחר שאמר הקב"ה את שתי הדיברות הראשונות: "אנוכי ה' אלוקיך..." ו"לא יהיה לך אלוהים אחרים...", חשו בני ישראל כי אין בהם כח יותר לשמוע מפי ה' את כל עשרת הדברות. ואז: "וַיֹּאמְרוּ אֶל מֹשֶׁה דַּבֶּר אַתָּה עִמָּנוּ וְנִשְׁמָעָה וְאַל יְדַבֵּר עִמָּנוּ אֱלֹהִים פֶּן נָמוּת".

תשובת משה

"וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל הָעָם אַל תִּירָאוּ כִּי לְבַעֲבוּר נַסּוֹת אֶתְכֶם בָּא הָאֱלֹהִים וּבַעֲבוּר תִּהְיֶה יִרְאָתוֹ עַל פְּנֵיכֶם לְבִלְתִּי תֶחֱטָאוּ". זכות גדולה היא לכם לשמוע את קולו של ה'! דבורו של הקב"ה מכניס בלב פחד ויראת שמים! וכל מי שיש לו יראת שמים ובושת פנים, אף על פי שלפעמים היצר הרע מפתה אותו לדבר עבירה, לא במהרה הוא חוטא. לעומת זאת מי שאין לו בושת פנים, סימן שלא קבלו אבותיו את התורה בהר סיני, ומסוגל לחטוא מהר יותר.

הכתיבה בלוחות

בכל זאת נענה ה' לבקשת עם ישראל. ומהדברה השלישית התחיל הקב"ה לדבר עם משה לבדו, ומשה העביר את הדברים לעם. כשיצא הדיבור מפיו של הקב"ה היה הדיבור עצמו מסתובב בכל מחנה ישראל, ואחר שכל עם ישראל הסכימו עליו, היה אותו דיבור נתקע ונחרת בלוחות, עד שהושלמו בלוחות כל עשרת הדברות.

במעמד הר סיני עמדו כל הנפשות שהיו עתידות לבוא לעולם הזה עד סוף כל הדורות, וכל נשמה קיבלה שם את חלקה בתורת ה'.

משה אמת ותורתו אמת

על פי האמור, נעשה מעמד הר סיני בפרסום גדול מאוד. נוכחו בו כל עם ישראל - למעלה משלושה מיליון אנשים, נשים וטף. וכל העולם ידע והרגיש את קיומו. הקב"ה לא נתן את התורה למשה לבדו, שהוא יעביר את התורה לעם ישראל, אלא התגלה בעצמו לעיני כל ישראל. ומדוע?

אומר ספר החינוך: "האמת הברורה במין האנושי, היא מה שהסכימה עליו דעת רוב בני אדם שבעולם. וכבר הסכימה דעת כולם להאמין עדות אנשים. **וברבות המעידים על הדבר שיעידו עליו, אז יתאמת הענין יותר בעיני שומעיו**. ובהיות המעידים מועטים, יפול קצת ספק בדבר לפיקחים... כל שכן כשרצה האלוקים לתת תורה לעמו ישראל, נתנה להם לעיני שש מאות אלף אנשים גדולים, מלבד טף ונשים רבים, להיות כולם עדים נאמנים על הדברים.... **נמצאת תורתנו בידנו תורת אמת, מפי שש מאות אלף עדים נאמנים!**"

ונרחיב את הדברים:

כל אחד יודע שקיימת יבשת אמריקה! גם אם הוא לא ביקר בה מעולם ולא ראה אותה, הוא יודע בברור שהיא קיימת, שכן אנשים רבים מעידים על הדבר. אין זה נקרא שהוא "מאמין" שיש יבשת אמריקה, אלא "יודע", אף על פי שלא ראה בעיניו. כמו כן אין ספק בכך שהתרחשה בצרפת לפני כמאתיים שנה "המהפכה הצרפתית". אף על פי שלא ראינו אותה בעינינו, מכל מקום אנו יודעים נאמנה על התרחשותה. ומדוע נחשב שאנו יודעים, על אף שעינינו לא ראו?

כל סיפור היסטורי המסתמך על מספר גדול של אנשים, כ - 50,000 איש או יותר, שהשתתפו באירוע מסויים או ראו אותו, יהפך בלי ספק לעובדה היסטורית שאין עליה עוררין, מפני שכל אותם אנשים שהיו עדים לסיפור, יעידו על התרחשות האירוע וגם יספרו הלאה לילדיהם. כך נוצרה למעשה ההיסטוריה בעולם: נשיאותו של הנשיא

הראשון של ארצות הברית ג'ורג' וושינגטון, תולדות חייו של יוליוס קיסר, הקרב על המרתון וכו' וכו'.

לא נבוא ונאמר: אולי ההיסטוריונים המציאו ובדו מליבם את המהפכה הצרפתית, בעוד שהיא כלל וכלל לא התרחשה במציאות, שכן באותו רגע שבו היו קמים היסטוריונים כאלה, מיד היה העולם בא ומכחיש אותם. שום היסטוריון לא יצליח לשכנע מיליארדי בני אדם להאמין לסיפור המוני שלא היה. אפשר לנסות לזייף ו"להשתיל" בהיסטוריה סיפורים בדויים שכביכול התרחשו לפני מספר מצומצם של אנשים, אך בשום אופן לא ניתן להשתיל בהיסטוריה אירועים המוניים או דמויות ציבוריות שלא היו, כי לא ניתן לשכנע אלפי בני אדם להאמין שהם עצמם היו עדים לאירוע שלא התרחש כלל. לכן אנו מקבלים כ"עובדה" שהיה מלך בשם "אלכסנדר מוקדון" והיו פרעונים במצרים. הכלל הוא: **תופעה שמעידים עליה מיליוני אנשים - הרי היא עובדה!!**

המסורת ההיסטורית שלנו, עם ישראל, בנויה באופן חזק ומוצק הרבה יותר: היא איננה עדות של אדם אחד, ולא של 50,000 איש, אלא עדות על אירועים שהתרחשו לעיני אומה שלימה - 3 מיליון איש!

הדור הבא ידע שהדברים אכן התרחשו, מפני שהוריו היו עדי ראייה ישירים וסיפרו לו, והם יספרו לבניהם, וכך עוברת המסורת היהודית הלאה מדור לדור. אין אנו מאמינים באמונה עיוורת שהיה מעמד הר סיני, אלא יודעים זאת בברור. גם בהיסטוריה העולמית אין הכחשה למעמד זה, אלא אדרבה, "מתן תורה לישראל" היא העובדה המקובלת ביותר בכל הדתות המערביות, דתות המקיפות ציבור של כמיליארדים, והמהווה את עיקרו של העולם התרבותי. אפילו הנצרות והאיסלם לא ערערו על מעמד זה, אלא אדרבה, הסתמכו עליו בתור הגילוי המשכנע ביותר להמצאות ה' ולהשגחתו על העולם. התנ"ך הינו מסמך המקובל בכל העולם כולו, בקרב כל העמים, ומהווה יסוד לדתות רבות. הוא מכונה "ספר הספרים", ומעולם לא קם סופר או היסטוריון שניסה להכחיש את אמינותו.

לעומת זאת, להבדיל בין הטהור לטמא, שאר הדתות מבוססות על עדות ראיה של אדם אחד! כגון: דת האיסלם בונה את אמונתה על כך, שבהיות מוחמד יחידי ללא עדים, פגש במדבר את המלאך גבריאל, אשר ציוה לו לשנות את הדת - חוקי העולם הקדומים, ולהנהיג חוקים חדשים. דת זו נפוצה זמן רב לאחר תקופתו של מוחמד, על ידי שחסידיו יצאו בכח הזרוע, והרגו כל מי שלא קיבל את דתם. איש לא ראה את מוחמד פוגש את המלאך גבריאל. זוהי אמונה עיוורת! לך תאמין לסיפור של איזה אדם אחד שאולי הוא

מטורף, ואולי שקרן, ואולי כזבן, ואולי רמאי, ואולי בדאי, ואולי נוכל... "אמונה" כזו היא השערה בלבד, אותו מאמין משער שהמספר הוא לא מטורף, ולא שקרן, ולא כזבן, ולא רמאי, ולא בדאי ולא נוכל. גם מציאות של מיליוני נוצרים בעולם, המאמינים בדתם, אינה דבר בעל משקל, כי אינה מוכיחה שהתאמת להם הדבר, אלא רק שהם קבלו על עצמם "להאמין" למספר מועט של אנשים שהתחילו את אותה הדת. סוף סוף, איש לא ראה את מייסד הנצרות מקבל שליחות כלשהי מאלוקים!

אולם היהדות - להבדיל - שונה לחלוטין. אין צורך ב"אמונה עיוורת" כדי לקבל את אמיתותה. ההתגלות לעם ישראל בסיני הוא אירוע הניתן לאימות יותר מכל אירוע גדול בדברי ימות עולם. (וראה את הדברים בהרחבה עם הוכחות רבים והיבטים נוספים, יפים ומעניינים בספר "מסילות אל האמונה").

וכך אומרת התורה (דברים פרק ד פסוקים לב - לה): "כִּי שְׁאַל נָא לְיָמִים רִאשֹׁנִים אֲשֶׁר הָיוּ לְפָנֶיךָ לְמִן הַיּוֹם אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים אָדָם עַל הָאָרֶץ וּלְמִקְצֵה הַשָּׁמַיִם וְעַד קְצֵה הַשָּׁמָיִם הֲנִהְיָה כַּדָּבָר הַגָּדוֹל הַזֶּה אוֹ הֲנִשְׁמַע כָּמֹהוּ: הֲשָׁמַע עָם קוֹל אֱלֹהִים מְדַבֵּר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ כַּאֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ אַתָּה וַיֶּחִי?!... **אַתָּה הָרְאֵתָ לָדַעַת כִּי ה' הוּא הָאֱלֹהִים אֵין עוֹד מִלְּבַדּוֹ**: מִן הַשָּׁמַיִם הִשְׁמִיעֲךָ אֶת קֹלוֹ לְיַסְּרֶךָּ וְעַל הָאָרֶץ הֶרְאֲךָ אֶת אִשּׁוֹ הַגְּדוֹלָה וּדְבָרָיו שָׁמַעְתָּ מִתּוֹךְ הָאֵשׁ".

תורת אמת נתן לנו, ברוך אשר בחר בנו!

הקדמה למגילת רות

דוד וגלית

בתקופת מלכותו של שאול המלך, אשר היה המלך הראשון של עם ישראל, קמו הפלישתים להלחם בישראל. הם שלחו בריון בשם "גלית", אשר הכריז לעומת מחנה ישראל, שישלחו גיבור שילחם נגדו, ועל ידי מאבקם יוכרע הצד המנצח. אולם מכל מחנה ישראל לא נמצא האיש אשר העיז להילחם מול גלית הפלישתי. עד שכעבור ארבעים יום שמע על כך דוד, קינא קנאת ה', ויצא להילחם בגלית. רוח גבורה ניסכה עליו מאת ה', וללא מדים וללא כלי זין הרג דוד את גלית וערף את ראשו. בכך הביא תשועה גדולה לעם ישראל, כפי שיסופר להלן בעזרת ה'.

כאשר ראה שאול את דוד, כשבידו ראשו של גלית, הבין כי נער זה אינו נער פשוט, אלא נועד לגדולות. ולכן הוא פונה לשריו ושואל אותם: בן מי זה הנער? אומנם הוא כבר הכיר את דוד היטב, כי היה דוד בא ומנגן לפני שאול בכל עת אשר היתה רוחו עגומה עליו. אלא שעכשיו התעניין שאול לדעת, מהו ייחוסו המדוייק של דוד. אמר: אם בא

דוד ממשפחת פרץ בנו של יהודה בן יעקב אבינו, הרי הוא ראוי למלוכה, ואם בא דוד ממשפחת זרח אחיו התאום של פרץ, הרי הוא ראוי להיות שופט.

מואבי ולא מואבית

קפץ דואג האדומי, אחד משרי המלך, ואמר: עד שאתה בודק אחריו אם הוא ראוי למלוכה או לגדולה אחרת, תבדוק אם בכלל ראוי הוא לבוא בקהל ה', להיות חלק מעם ישראל, שכן דוד הוא מבני בניה של רות המואביה, והרי כתוב במפורש בתורה: "לֹא יָבֹא עַמּוֹנִי וּמוֹאָבִי בִּקְהַל ה' גַּם דּוֹר עֲשִׂירִי לֹא יָבֹא לָהֶם בִּקְהַל ה' עַד עוֹלָם: עַל דְּבַר אֲשֶׁר לֹא קִדְּמוּ אֶתְכֶם בַּלֶּחֶם וּבַמָּיִם בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם..."

נענה אבנר, שר צבא שאול, ואמר: שמעתי מפיו של שמואל הנביא הלכה שקיבלה משה רבינו בסיני, ועברה מדור לדור: "לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה'" - "עמוני ולא עמונית, מואבי ולא מואבית". זאת אומרת, שדווקא עמונים ומואבים גברים שהתגיירו, אסור להם להתחתן עם אשה יהודיה, אבל עמוניות ומואביות שהתגיירו, מותרות לבוא בקהל ולהנשא ליהודי.

דואג לא קיבל את דברי אבנר וניסה להפריך אותם. אמר שאול לאבנר: לך שאל את שמואל הנביא ובית דינו, מה ההלכה. הלכו ושאלו את שמואל, אמר להם: אכן, עמוני ולא עמונית, מואבי ולא מואבית, כי כל הסיבה שדחתה התורה את עמון ומואב מלבוא בקהל ה', משום שכאשר עם ישראל בצאתם ממצרים היו במדבר, היו צריכים לעבור דרך ארצם, ולא קידמו אותם העמונים והמואבים בלחם ומים, וזה מראה על מידותיהם הגרועות שאינם גומלי חסדים, ולכן אינם ראויים להכנס בקהל ה'. ואילו על הנשים אין תביעה על כך שהרי "כל כבודה בת מלך פנימה", ואין דרכן של הנשים לצאת החוצה כדי לקדם בלחם ומים. עד כאן דברי שמואל הנביא. באותה שעה קם עמשא, משרי הצבא, חגר חרבו ואמר: כל מי שאינו שומע הלכה זו, ידקר בחרב!

ידע שמואל הנביא כי עתיד דוד למלוך על ישראל, וכדי שלא יהיה פתחון פה לאנשים בעתיד לערער על ייחוסו של דוד המלך ולפוסלו, החליט שמואל לכתוב את "מגילת רות", שבה מובא בפרוט ייחוסו של דוד המלך, והסיפור שמתלווה אליו על התגיירותה של רות המואביה ונישואיה לבועז.

מוסר השכל

ומדוע האריך שמואל הנביא בכתיבת המגילה? הרי אם המטרה היא רק לכתוב על ייחוסו של דוד, אין צורך באריכות כה גדולה? אלא אמר רבי זירא: "רות אין בה לא דיני טומאה ולא טהרה, לא איסור ולא היתר, ולמה נכתבה? מפני החסד, להודיעך כמה שכר טוב נותן ה' לגומלי חסדים".

המגילה גם מלמדת אותנו השגחת ה' על יצוריו, שמשיב לאדם כפועלו וכפרי מעלליו, כפי שאירע לאלימלך שיצא מארץ ישראל לחוץ לארץ, כדי להשתמט מלפרנס את העניים, ולבסוף איבד את כל ממונו ובניו. לעומת זאת רות שבחרה בחיי עוני בארץ ישראל על פני חיי עושר וכבוד במואב, זכתה שיצאה ממנה מלכות בית דוד.

מדוע קוראים מגילת רות בחג השבועות?

מספר טעמים לדבר:

* דוד המלך נולד ונפטר בחג השבועות, לכן קוראים במגילה שבה מסופר ייחוסו.

* סיפור המגילה התרחש בתחילת קציר שעורים - בתקופת חג השבועות, חג הקציר. רצו חכמים לזרז את העם במצוות הקשורות לקצירת התבואה - לקט, שכחה ופאה. לכן תיקנו לקרוא במגילת רות, שבה רואים עד כמה חשובות מצוות אלו, ומה רבה נחיצותן לעניים.

* ללמדנו מה גדולה ויקרה המתנה שהעניק לנו בורא עולם ביום זה - התורה הקדושה. עד שאף הגויים מכירים ברוממותה, עוזבים את הבלי העולם הזה, ובאים להתענג על ה' ולחסות באור תורתו.

* ללמדנו שאף אדם שלא גדל על ברכי התורה בימי ילדותו, ובילה את חייו בהבל וריק, יכול על ידי רצון חזק לפתוח פרק חדש בחייו, ולהידבק בתורה הקדושה, כשם שעשתה רות שדבקה בתורה בהיותה בגיל ארבעים.

* ללמד את הנשים, שאף על פי שפטורות הן מלימוד התורה, בכל זאת רבה מעלתן, ויכולות הן על ידי צניעות, יראת שמים ומידות טובות, להגיע לדרגות גבוהות מאוד, כמו שזכתה רות להיות אם המלכות.

מגילת רות

פרק א

(א) וַיְהִי בִּימֵי שְׁפֹט הַשֹּׁפְטִים וַיְהִי רָעָב בָּאָרֶץ וַיֵּלֶךְ אִישׁ מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה לָגוּר בִּשְׂדֵי מוֹאָב הוּא וְאִשְׁתּוֹ וּשְׁנֵי בָנָיו: (ב) וְשֵׁם הָאִישׁ אֱלִימֶלֶךְ וְשֵׁם אִשְׁתּוֹ נָעֳמִי וְשֵׁם שְׁנֵי בָנָיו מַחְלוֹן וְכִלְיוֹן אֶפְרָתִים מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה וַיָּבֹאוּ שְׂדֵי מוֹאָב וַיִּהְיוּ שָׁם:

אלימלך ומשפחתו

באותו דור היה איש חשוב, ושמו אלימלך. אלימלך היה תושב ותיק בעיר בית לחם, אדם גדול בתורה, עשיר ומכובד, מבניו של נחשון בן עמינדב משבט יהודה. אשתו היתה נעמי - אשה צדיקה, נאה, ונעימה במעשיה. היא היתה מאספת צדקה לעניים ומדברת אליהם דברי פיוס ונועם. שני בנים היו להם – מחלון וכליון, אשר היו אף הם חשובים וגדולים בתורה.

למה נקרא שמו אלימלך? שהיה אומר: אלי תבוא המלוכה. שהרי היה משבט יהודה וממשפחת נחשון בן עמינדב נשיא השבט, ולכן היה סבור שממנו ומזרעו יצאו מלכים. אך הוא לא זכה לכך, מפני שלא דאג לישראל במצבם הקשה. הוא לא ידע כי עיקר המלכות תלויה במידת הצדקה והרחמים כלפי העם, כמו שראינו בדוד המלך, שנאמר בו: "ויבחר בדוד עבדו, ויקחהו ממכלאות צאן... לרעות ביעקב עמו ובישראל נחלתו", שזכה להיות מלך מפני שידע להתנהג כראוי לגדיים, בחסד וברחמים, וכל שכן שנהג ברחמים כלפי עם ישראל.

הלך זרזיר אצל עורב

כשהגיעו שנות הרעב, אמר אלימלך: אם בימים רגילים היו תמיד ויכוחים ומריבות, והיה הדור שופט את שופטיו, אם כן עכשיו - בימי רעב ומצוקה, מה יהיה? ודאי תימלא הארץ חמס, שודדים וגנבים, ומי יאמר להם מה תעשה ומה תפעל? עוד חשב אלימלך בליבו: עכשיו יתחילו כל ישראל לבוא אלי לבקש נדבות, מוטב שאעזוב את הארץ, ואברח מכל זה.

אכן עזב אלימלך בחשאי את ארץ ישראל, והלך עם משפחתו לארץ מואב. אמרו חז"ל: לא לחינם הלך זרזיר אצל עורב, אלא מפני שהוא מינו. כלומר: לא לחינם הלך אלימלך למואב, שאף המואבים הם צרי עין, שאכן מסיבה זו נאסרו לבוא בקהל ה' - שלא קידמו את ישראל בלחם ובמים בעוברם דרך ארצם בצאתם ממצרים.

(ג) וַיָּמָת אֱלִימֶלֶךְ אִישׁ נָעֳמִי וַתִּשָּׁאֵר הִיא וּשְׁנֵי בָנֶיהָ׃

מידת הדין מקטרגת

הגיע אלימלך עם משפחתו אל ארץ מואב, ורצה תחילה להתיישב בעיר הגדולה. כנראה ששם היו אפשרויות המסחר טובות יותר. אולם הוא ראה שהערים הגדולות פרוצות מאוד בגילוי עריות וחוסר צניעות, ולכן מיד עזב את המקום והלך לגור באחת העיירות הקטנות. גם בהיותם בארץ נוכריה לא שינו אלימלך ובני משפחתו את שמם, ולא עשו כדרך אנשים רבים שמתביישים בשמם היהודי בהיותם בגלות, אלא נשאו בגאון את יהדותם.

אולם כל צידקותו של אלימלך, לא עמדה לו להינצל מפני מידת הדין שקטרגה עליו. אמרו חז"ל: באותה שעה היה הקב"ה דן את העולם, והיו בית דין של מעלה ניצבים לפניו. הסתיר הקב"ה את אלימלך וגונן עליו מפני מידת הדין, משום שהיה צדיק. עד שבאה מידת הדין והזכירה אותו, ומיד נגזרה מיתה עליו ועל בניו.

ולמה נענש אלימלך? מפני שהפיל את ליבם של ישראל עליהם, ולא תמך בהם בתקופה הקשה. היה עליו לדאוג לעניי עירו, לפרנסם ולעודדם, ולא לברוח, שהבורח מראה שהוא מחוסר בטחון בה' יתברך, המפרנס בכל מקום, ומערער גם את הבטחון בה' של שאר בני אדם. כמו כן היתה עליו הקפדה על כך שעזב את ארץ ישראל, הארץ הקדושה אשר תמיד עיני ה' בה, ויצא אל ארץ נוכריה, מלאה תועבות של עבודה זרה וגילוי עריות. ואכן זמן קצר לאחר בואם, מת אבימלך. אולם מחלון וכליון נותרו עדיין בחיים, מפני שהקב"ה האריך אפו והמתין אולי הם יחזרו בתשובה וישובו לארץ ישראל. לעומתם, עונשו של אבימלך היה מיידי, מפני שהוא גרם צער גדול לעם ישראל.

(ד) וַיִּשְׂאוּ לָהֶם נָשִׁים מֹאֲבִיּוֹת שֵׁם הָאַחַת עָרְפָּה וְשֵׁם הַשֵּׁנִית רוּת וַיֵּשְׁבוּ שָׁם כְּעֶשֶׂר שָׁנִים׃

עורפה ורות

לאחר שמת אלימלך, נשאו בניו נשים מואביות. כי כל עוד שהיה בחיים, לא העיזו לעשות מעשה כזה. אולם לאחר שמת ונשארה נעמי לבדה, לא היתה יכולה נעמי למחות בידם. ללמדנו שאם אדם דר בין האומות, סופו שמתבולל בהם. אפילו צדיקים גדולים, כמו מחלון וכליון, אינם יכולים לומר: אנו חזקים באמונתנו, נשמור על עצמנו ולא נושפע מן הסביבה, כי אל תאמין בעצמך עד יום מותך!

כיון שהיו מחלון וכליון אנשים חשובים ומפורסמים, לקחו להם בנות חשובות ובעלות מעמד – את בנותיו של עגלון מלך מואב. מחלון נשא את רות (אשר שמה המקורי היה גָּלִית), וכליון נשא את עורפה. למרות היותן נוכריות, היו רות ועורפה בעלות מידות טובות, ובמשך תקופת נישואיהן למדו את אורחות היהדות, אם כי לא התגיירו עדיין.

(ה) וַיָּמוּתוּ גַּם שְׁנֵיהֶם מַחְלוֹן וְכִלְיוֹן וַתִּשָּׁאֵר הָאִשָּׁה מִשְּׁנֵי יְלָדֶיהָ וּמֵאִישָׁהּ׃

מיתת מחלון וכליון

עשר שנים השתקעו מחלון וכליון בארץ מואב. תחילה חשבו לבוא לתקופה קצרה, אולם, כדרכם של אנשים העוזבים את הארץ, התארכה התקופה ונמשכה עוד ועוד. כל אותו הזמן היה הקב"ה מצפה וממתין אולי יחזרו בתשובה וישובו לארץ ישראל. הקב"ה אף שלח להם סימנים ואיתותים. בתחילה מתו סוסיהם, לאחר מכן מתו חמוריהם וגמליהם, אך מחלון וכליון לא השכילו לקבל את המסר, וכעבור עשר שנים מתו הם עצמם.

הגמרא אומרת (מסכת בבא בתרא דף צא עמוד ב), כי שמותם האמיתיים של מחלון וכליון, היו 'יואש' ו'שרף', כמו שמוזכר בספר דברי הימים. ולמה נקרא שמם מחלון וכליון? כיון ש**נמחו** ו**כלו** מן העולם. אפילו ילדים לא הותירו אחריהם, וכך אבד זכרם.

אולם כפי שנראה בהמשך, זכה מחלון שהוקם שמו על נחלתו על ידי אשתו רות. וזה רמוז בשמו: מחלון מלשון מחילה, **שנמחלו** לו עוונותיו, ונותר לו זכר.

(ו) וַתָּקָם הִיא וְכַלֹּתֶיהָ וַתָּשָׁב מִשְּׂדֵי מוֹאָב כִּי שָׁמְעָה בִּשְׂדֵה מוֹאָב כִּי פָקַד יְהוָה אֶת עַמּוֹ לָתֵת לָהֶם לָחֶם׃

חשבון נפש

אבלות ודוויות נותרו נעמי, רות ועורפה לבדן, ללא משען וללא תמיכה כלכלית. כבד במיוחד היה אבלה של נעמי, אשר פטירת בניה בלא שהותירו אחריהם ילדים, העלתה בליבה מחדש את כאב הפטירה של בעלה אלימלך, אשר עכשיו כאילו מת מחדש, כיון שלא נותר לו שום זכר ושארית בעולם. היה צערה גדול כאילו מתו כולם ביום אחד.

במשך ימי האבל עשתה נעמי חשבון נפש לעצמה, והתחרטה על כך שעזבה את ארץ ישראל. היא הצדיקה עליה את מידת הדין, והחליטה שמיד בתום השבעה היא חוזרת לארץ ישראל.

ואכן מיד בתום שבעת ימי האבל, הזדרזה נעמי למצווה. היא קמה השכם בבוקר, עוד לפני שאנשים מתעוררים משנתם, והתכוננה ללכת. היא לא רצתה להשאר אפילו רגע אחד נוסף, מחשש שמא יבואו שכנותיה ויפצירו בה להשאר שם עוד יום או יומיים, עד שיכינו לה צידה לדרך ויעשו עמה חסד ללוותה, כי היתה אשה חשובה. כשראו אותה כלותיה קמה והולכת, הזדרזו אף הן לקום עמה. הן לא רצו להותיר אותה גלמודה ובודדה, וגם גדול היה חשקן להידבק בתורת ה', אשר אותה זכו להכיר מקרוב בתקופת נישואיהן, ולעמוד על יקרת מצוותיה, נועם דרכיה, ואמיתת דבריה.

תם הרעב

שמעה נעמי "כִּי פָקַד ה' אֶת עַמּוֹ לָתֵת לָהֶם לָחֶם", תם הרעב בארץ ישראל. וממי שמעה את הבשורה? היא ראתה רוכלים, שבאו מארץ ישראל, ומסתובבים בעיירות למכור תכשיטים, בשמים ומיני סדקית. הבינה נעמי שאם אנשים מרשים לעצמם להסתחר בדברים כאלו, סימן שתם הרעב. כי כל עוד שהיה רעב, לא נתן איש דעתו לקנות תכשיטים ובשמים, שהרי כולם דאגו לפת לחם. ועכשיו שבאו רוכלים, הבינה כי פקד ה' את עמו.

ובתרגום יונתן נאמר, ששמעה זאת מפי מלאך ה', שנגלה אליה בשדה ובישר לה כי פקד ה' את עמו. אמרה נעמי: "בשלומם יהיה לי שלום, ובכללם אתברך". היה ליבה סמוך ובטוח שיעזור לה ה' לבוא אל ארץ מולדתה בשלום ובמנוחה, ולכן לא חיכתה שיכינו לה צידה לדרך.

(ז) וַתֵּצֵא מִן הַמָּקוֹם אֲשֶׁר הָיְתָה שָּׁמָּה וּשְׁתֵּי כַלֹּתֶיהָ עִמָּהּ וַתֵּלַכְנָה בַּדֶּרֶךְ לָשׁוּב אֶל אֶרֶץ יְהוּדָה:

יוצאים לדרך

יוצאת נעמי לדרכה עם כלותיה. יציאתה מן העיר עשתה רושם על העיר, שהצדיק הוא הודה והדרה של העיר - הוא מיישר את היושבים שם להיטיב דרכיהם ומעשיהם, כדי ליהנות מזיו השכינה לעולם הבא. בזכות הצדיק זוכה המקום גם לשבח גשמי, ברכת הארץ והתבואה. ואכן כל זמן שהיתה נעמי בעיר, השפיעה עליהם, שהתרחקו מן העריות והפריצות, ועכשיו שהלכה - שבו לסורם ולמעשיהם המקולקלים.

הלכו נעמי וכלותיה בדרך, כשהן מחוסרות כל. אפילו מנעלים לא היו לרגליהן, והלכו יחפות. הן הלכו בלי לנוח אף לרגע, כי עז היה חפצן להגיע אל ארץ ישראל. למרות שטבע האדם להתבייש לשוב לעיר מולדתו לאחר שנפל וירד, בכל זאת ראתה בזה נעמי ככפרה על כך שיצאה מארץ ישראל, וקיבלה יסורים אלו באהבה. היא וכלותיה אפילו לא המתינו עד שיזדמנו שיירות שילכו עימהן, אלא הלכו בודדות בדרך, מרוב חשקן לשוב אל ארץ יהודה.

(ח) וַתֹּאמֶר נָעֳמִי לִשְׁתֵּי כַלֹּתֶיהָ לֵכְנָה שֹּׁבְנָה אִשָּׁה לְבֵית אִמָּהּ יַעַשׂ יְהוָה עִמָּכֶם חֶסֶד כַּאֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם עִם הַמֵּתִים וְעִמָּדִי:

פרשת דרכים

כך הלכו והלכו, עד שהגיעו לפרשת דרכים, המובילה אל ארץ יהודה. כאן פנתה נעמי אל כלותיה ואמרה להן: "לֵכְנָה שֹּׁבְנָה אִשָּׁה לְבֵית אִמָּהּ. יַעַשׂ ה' עִמָּכֶם חֶסֶד כַּאֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם עִם הַמֵּתִים וְעִמָּדִי". הוכחתן את מסירותכן כלפי מעל ומעבר. עשיתן חסד עם בעליכן המתים - שטיפלתם בתכריכיהם ובקבורתם. ואף עמדי עשיתן חסד - שויתרתן על סכום הכסף שמגיע לכן בעד כתובתכן, והשתתפתם בצערי, וטרחתן ללוות אותי.

פעמים רבות כלה מכבדת את חמותה מפני אהבת בעלה וכבודו, אבל אתן הוכחתן שאתן דואגות לי ועושות עמי חסד, אף אחרי מות בעליכן.

החסד שעשיתן עמי, הוא כמו החסד שעושים עם המתים - "חסד של אמת", שכשם שהמתים אינם יכולים להחזיר לכן תמורה על חסדיכן, כך אני איני יכולה להשיב לכן כגמולכן הטוב, כיון שאני מחוסרת כל. לא נותר לי אלא לברך אתכן: "יעש ה' עמכם חסד", ה' ישלם לכן שכר פעולתכן. והחסד של ה' הוא חסד מושלם, לא כמו חסד של בשר ודם, שמתנתו מועטה וחרפתו רבה, אלא יתן ה' לכן מידו המלאה הרחבה והפתוחה.

ועתה בנותי לכנה לדרככן, תינשאנה שוב, ותבנינה את חייכן מחדש, חבל לכן ללכת עמי ולהרוס בכך את עתידכן.

(ט) יִתֵּן יְהוָה לָכֶם וּמְצֶאןָ מְנוּחָה אִשָּׁה בֵּית אִישָׁהּ וַתִּשַּׁק לָהֶן וַתִּשֶּׂאנָה קוֹלָן וַתִּבְכֶּינָה: (י) וַתֹּאמַרְנָה לָּהּ כִּי אִתְּךְ נָשׁוּב לְעַמֵּךְ:

אתך נשוב לעמך

רות ועורפה שומעות את דבריה ומתפרצות בבכי. עורפה בכתה בעיקר בגלל עצם הפרידה מחמותה, שקשתה עליה בגלל היחסים הקרובים והחמימים שביניהן, ואילו רות בכתה כיון שרצתה באמת בכל ליבה להידבק בה ובתורת ה'.

"**וַתֹּאמַרְנָה לָּהּ כִּי אִתְּךְ נָשׁוּב לְעַמֵּךְ**". אמרו לה: אל תצטערי שנשארת בודדה וגלמודה, אלא אתך נשוב לעמך, לא נעזוב אותך לבדך. אנו גם רוצות להיות בחברתך, כדי שתדריכי אותנו ביראת שמים וביהדות, כי רק אתך נוכל לשוב לעמך ולהתגייר, ולבדינו איננו יודעות כיצד לעשות זאת.

בוחן ליבות וכליות ידע, כי רות אמרה את הדברים בכל ליבה, ואילו עורפה אמרה זאת מן השפה ולחוץ.

(יא) וַתֹּאמֶר נָעֳמִי שֹׁבְנָה בְנֹתַי לָמָּה תֵלַכְנָה עִמִּי הַעוֹד לִי בָנִים בְּמֵעַי וְהָיוּ לָכֶם לַאֲנָשִׁים:

העוד לי בנים במעי?!

פנתה אליהן נעמי ואמרה: לשם מה תבואו איתי? האם יש לי בנים נוספים שתתחתנו עמם?! ואולי רוצות אתן לחכות שאנשא ואלד ילדים נוספים? הלוא כבר זקנתי מלהינשא! ואפילו אם הייתי צעירה לימים והיתה לי עוד תקוה ללדת, אולי אלד דווקא בנות ולא בנים? וגם אם אלד בנים - האם בגללם תישארנה עגונות תקופה כל כך ארוכה? ובסיום התקופה, לאחר שיגדלו הבנים, יתכן שלא ירצו כלל להינשא לכן בהיותכן נשים מואביות. אף שמן הדין אתן מותרות, עם כל זה אפשר שלא ירצו לסמוך על כך. ועוד שיאמרו שאתן עקרות, ששהיתן עשר שנים עם מחלון וכליון ולא ילדתן. ושמא לא ירצו בכן בהיותכן גדולות בשנים, כמעט זקנות.

ואולי תאמרו, לא נישא איש לכבוד בעלינו הנפטרים ולכבוד חמותנו. בזה לא תעשו לי שום טובה! אם תעשו כן, יותר משאתן תצטערו ותמררו את חייכן, תגרמו לי צער וכאב, בראותי עד כמה סובלות אתן בגללי, ושום תועלת לא תצמח לי מכך. לכנה בנותי לדרככן, כי כבר סבלתן די עמדי, והתמררו חייכן אצלי. יודעת אני כי עוונותי גרמו למיתת בני, ולא בכן האשמה.

קראה להן נעמי "בנותי" ולא "כלותי", לרמוז להן שהיא מרחמת עליהן כאם המרחמת על בנותיה, ואינה רוצה שתשארנה עגונות. ולא כחמות המקפידה בליבה על כלתה, כשחוזרת ונישאת לאיש אחר לאחר שנתאלמנה מבנה.

(יב) שֹׁבְנָה בְנֹתַי לֵכֶן כִּי זָקַנְתִּי מִהְיוֹת לְאִישׁ כִּי אָמַרְתִּי יֶשׁ לִי תִקְוָה גַּם הָיִיתִי הַלַּיְלָה לְאִישׁ וְגַם יָלַדְתִּי בָנִים: (יג) הֶלָהֵן תְּשַׂבֵּרְנָה עַד אֲשֶׁר יִגְדָּלוּ הֲלָהֵן תֵּעָגֵנָה לְבִלְתִּי הֱיוֹת לְאִישׁ אַל בְּנֹתַי כִּי מַר לִי מְאֹד מִכֶּם כִּי יָצְאָה בִי יַד יְהוָה: (יד) וַתִּשֶּׂנָה קוֹלָן וַתִּבְכֶּינָה עוֹד וַתִּשַּׁק עָרְפָּה לַחֲמוֹתָהּ וְרוּת דָּבְקָה בָּהּ:

כוחן של דמעות

כששומעות רות ועורפה דברים אלו, היוצאים מלב חם ואוהב, ועומדות על יקרת נפשה ומתיקות דבריה ומידותיה הטובות של חמותן, הן מגבירות את בכייתן, עד שתשש כוחן מרוב בכיה.

אמרו חז"ל: בזכות ארבע דמעות שהורידה עורפה, זכתה שיצאו ממנה ארבעה גיבורים גדולים, והם: סף, מדין, גלית וישבי.

נתפרדה החבילה

"**וַתִּשַּׁק עָרְפָּה לַחֲמוֹתָהּ וְרוּת דָּבְקָה בָּהּ**" - כאן נפרדות דרכי הכלות. **עורפה** נשקה לחמותה והלכה לדרכה, פנתה **עורף**. ואילו **רות** - **ראתה** את דברי חמותה, והחליטה בכל ליבה להדבק בתורת ה'. היא קבלה על עצמה להוסיף עוד **רו"ת** (606) מצוות על שבע מצוות בני נח (קבלה עליה כל תרי"ג מצוות – 613 מצוות). וזאת מפני שהיה לה **רתת** ואימה מפני הקב"ה.

לעורפה נולד גָּלְיָת הרשע, אשר חרף וגידף מערכות אלוקים חיים (כפי שיסופר להלן), ואילו מרות יצא דוד מלך ישראל, אשר הפיל את גלית והרג אותו, והביא תשועה גדולה לעם ישראל. על כך אמרו חז"ל: "יבואו בני הנשוקה (עורפה שנשקה את חמותה), ויפלו ביד בני הדבוקה (רות שדבקה בתורתה)".

פנתה נעמי ואמרה לרות: אומנם את מפצירה בי שאת רוצה להישאר עמי, אך אולי את עושה כן מפני שאת מתביישת ממני. עכשיו אין לך מה להתבייש, הנה אחותך כבר חזרה, שובי גם את. אחותך עכשיו בודאי תינשא לאדם חשוב ותבנה את חייה מחדש, לכי אף את בעקבותיה.

(טו) וַתֹּאמֶר הִנֵּה שָׁבָה יְבִמְתֵּךְ אֶל עַמָּהּ וְאֶל אֱלֹהֶיהָ שׁוּבִי אַחֲרֵי יְבִמְתֵּךְ: (טז) וַתֹּאמֶר רוּת אַל תְּפִגְעִי בִי לְעָזְבֵךְ לָשׁוּב מֵאַחֲרָיִךְ כִּי אֶל אֲשֶׁר תֵּלְכִי אֵלֵךְ וּבַאֲשֶׁר תָּלִינִי אָלִין עַמֵּךְ עַמִּי וֵאלֹהַיִךְ אֱלֹהָי:

רצון ברזל

אמרה רות לנעמי: דבריך פוגעים בי כחיצים, לא דיברתי אחד בפה ואחד בלב כפי שאת סבורה, אלא החלטתי כבר באופן ברור ואמיתי כי ברצוני להתגייר ולהסתופף בנחלת ה' בכל מחיר. מבקשת אני ממך שתסכימי לי להתלוות אליך, כדי שתדריכי אותי בתורה ובמצוות.

(יז) בַּאֲשֶׁר תָּמוּתִי אָמוּת וְשָׁם אֶקָּבֵר כֹּה יַעֲשֶׂה יְהוָה לִי וְכֹה יֹסִיף כִּי הַמָּוֶת יַפְרִיד בֵּינִי וּבֵינֵךְ׃

שמאל דוחה

ראתה נעמי כי כנים דברי רות, והחלה לספר לה על התורה והמצוות, על פרטי הדינים המרובים, ועל העונשים הקשים הכתובים בתורה לעוברים על מצוות ה'. נעמי רצתה שרות תדע את הדברים הללו מראש, כדי שלפיהם תשקול את החלטתה מחדש. זאת ועוד, נהגה נעמי כפי ההלכה האומרת, שאם בא גר להתגייר, דוחים אותו כמה פעמים, ומודיעים לו מקצת עונשים, כדי שאם ירצה לחזור בו - יחזור. ואם בכל זאת הוא מתאמץ להדבק בה', לא דוחים אותו יותר.

ספרה לה נעמי תחילה על מצות השבת, כיון שזוהי מצוה בסיסית מאוד ביהדות, המביעה את האמונה בה', אחדותו ויכולתו, שברא את העולם יש מאין. וכך הוסיפה לבאר לה עוד פרטי דינים רבים, ורות הביעה נכונות כנה לעמוד בכולם.

אמרה נעמי: דעי לך ביתי, כי אין דרכן של בנות ישראל ללכת לבתי תיאטראות ולבתי קרקסאות, לכל מיני סרטים ומועדונים, כפי שהורגלת בבית אביך. אמרה לה רות: "**באשר תלכי אלך!**"

אמרה נעמי: אין דרכם של ישראל ללון בבית שאין בו מזוזה. אמרה לה: "**באשר תליני אלין**".

אמרה נעמי: מצווים אנו על תרי"ג מצוות! ענתה רות ואמרה: אני מקבלת עלי את כל המצוות בחפץ לב - "**עמך עמי**"!

עוד הוסיפה נעמי ואמרה: אסור לנו לעבוד עבודת כוכבים, כפי שהורגלת. אמרה רות: "**אלוהיך אלוהי!**"

לבסוף אמרה לה נעמי: דעי לך כי יש בתורה ארבע מיתות בית דין, שהם מיתות קשות מאוד, הבאות על העוברים על מצוות ה' כחילול שבת ועוד. אמרה רות: "**באשר תמותי אמות**"! ויהי רצון שלא אכשל בחטא אלא אמות מיתה טבעית.

הביעה רות אף את רצונה לזכות להקבר בארץ ישראל ואמרה, "**ושם אקבר**"! שכל הקבור בארץ ישראל כאילו קבור תחת המזבח.

(יח) וַתֵּרֶא כִּי מִתְאַמֶּצֶת הִיא לָלֶכֶת אִתָּהּ וַתֶּחְדַּל לְדַבֵּר אֵלֶיהָ׃

ימין מקרבת

ראתה נעמי שככל שהיא מדברת אליה, כך היא מוסיפה לעמוד על דבריה, ולא מרככת את דעתה כדרך הבריות. אמרה: עכשיו, כאשר רות מקבלת עליה את הגרות בלב שלם, היא זקוקה ליותר כוחות נפשיים, ולכן יש לחזקה ולעודדה. ומכאן ואילך נהגה עמה בימין מקרבת, והודיעה לה על השכר לעולם הבא הצפון לצדיקים.

מעתה משווה הכתוב את רות לנעמי - "**ותלכנה שתיהם**" - להראות כמה חביבים ואהובים הגרים לפני הקב"ה.

(יט) וַתֵּלַכְנָה שְׁתֵּיהֶם עַד בֹּאָנָה בֵּית לָחֶם וַיְהִי כְּבֹאָנָה בֵּית לֶחֶם וַתֵּהֹם כָּל הָעִיר עֲלֵיהֶן וַתֹּאמַרְנָה הֲזֹאת נָעֳמִי׃

בדרך לבית לחם

ממשיכות נעמי ורות בדרכן. נעמי מבוגרת ורות צעירה, ובכל זאת התאמצה רות להדביק את קצב ההליכה של נעמי, מפני שתשש כוחה של רות כאשר קיבלה עליה עול תורה ומצוות. כשהן עודן בדרך, הגיע יום טוב הראשון של פסח. אולם נעמי ורות לא שובתות מהליכתן אף ביום זה, מפני שהיה כאן חשש של פיקוח נפש - גשמי ורוחני. גשמי - משום שלא היתה להן פת לחם, והיה עליהן למהר להגיע לארץ יהודה להחיות את נפשן. ורוחני - כיון שהיה חשש שמא יבואו שליחים מבית המלוכה ויאלצו את רות לשוב לארצה. כך המשיכו בהליכתן בלי הפסק, ושמר עליהן הקב"ה, שלא פגעו בהם אנשים בדרך, עד שבאו לבית לחם.

ותהום כל העיר

ביום ט"ז בניסן, למחרת יום טוב ראשון של פסח, הגיעו נעמי ורות לבית לחם. "מצוה גוררת מצוה" - בזכות זריזותן לקיים מצות ישיבת ארץ ישראל, שלא התמהמהו אף לרגע, זכו עכשיו להיות שותפות במצוה נוספת - מצות קצירת העומר, שחלה בדיוק ביום זה. מצוה זו היתה נעשית "בעסק גדול", וכל העיירות הסמוכות התקבצו ובאו לבית לחם להשתתף במצוה.

באותו יום נפטרה אשתו של בועז. בועז, בן אחיו של אלימלך, היה אחד מגדולי הדור. ומכיון שנפטרה אשתו, הלכו כולם לגמול עמה חסד של אמת וללוותה.

וכך היתה העיר בית לחם הומה מאנשים כאשר הגיעו לשם נעמי ורות. ומכיון שהיתה נעמי אשה חשובה ומוכרת מאוד, התקבצו כל נשות העיר לקבל את פניה.

הזאת נעמי?!

"**ותאמרנה הזאת נעמי**" - הנשים, שדרכן להסתכל על חברותיהן, הסתכלו בפליאה על נעמי, ולא האמינו למראה עיניהן. האם זאת נעמי שהכרנו בעבר?! הלוא בעבר היתה מהלכת בנעליים מוזהבות, ועכשיו - יחפה. בעבר היתה לובשת בגדי רקמה ומשי, ועכשיו מתכסה בבלויי סחבות. בעבר היו פניה אדומות מרוב מאכל ומשתה, ועכשיו פניה מוריקות מן הרעבון.

ענתה להן נעמי ואמרה: הנה מדרך העולם - אדם שהתברך בבנים ועושר, ואבד לו העושר, מתנחם הוא לכל הפחות בבניו. ואם אבדו לו בניו, והוא לכל הפחות בריא, הרי יש לו כח לסבול את צערו. אבל אם גם בריאותו רופפת, הרי הוא כשבר כלי. ולכן אל תקראנה לי נעמי, לשון נעימות, אלא קראנה לי "מרה", לשון מרירות וסבל.

(כ) וַתֹּאמֶר אֲלֵיהֶן אַל תִּקְרֶאנָה לִי נָעֳמִי קְרֶאן לִי מָרָא כִּי הֵמַר שַׁדַּי לִי מְאֹד: (כא) אֲנִי מְלֵאָה הָלַכְתִּי וְרֵיקָם הֱשִׁיבַנִי יְהוָה לָמָּה תִקְרֶאנָה לִי נָעֳמִי וַיהוָה עָנָה בִי וְשַׁדַּי הֵרַע לִי:

צידוק הדין

אולם ראתה נעמי שיש בדברי הנשים כעין תרעומת ותמיהה על הקב"ה חס ושלום, כיצד אשה צדיקה ונעימה במעשיה סובלת כל כך, כאילו אין דין ואין דיין חלילה. ולכן אמרה להן: "**אֲנִי מְלֵאָה הָלַכְתִּי וְרֵיקָם הֱשִׁיבַנִי ה'**, **לָמָּה תִקְרֶאנָה לִי נָעֳמִי וה' עָנָה בִי וְשַׁדַּי הֵרַע לִי**".

משל למה הדבר דומה? לאדם שהיתה לו פרה סוררת וסרבנית, שלא רצתה לעבוד בשדה. הוצרך בעל הפרה להכות אותה כדי שתעבוד - בלי מכות היא לא היתה עובדת. במשך הזמן, נמאס לו לאותו אדם מן הפרה הסוררת, והחליט למכור אותה. הוא הוביל אותה אל השוק, והכריז: פרה זו חרוצה עד מאוד, חורשת היא בזריזות, ועושה מלאכתה באמונה. באו אנשים, בדקו את הפרה, והנה כולה חבולה ומוכה. פנו אל בעליה ואמרו לו: אם חורשת טוב היא - מכות אלו לשם מה הם?!

כך פנתה נעמי ואמרה לבנות עירה: אם אתן רואות אותי שאני חבולה ומיוסרת, סימן הוא שאין מעשי נאים ונעימים כפי שאתם סבורים. העובדה שה' המר לי וייסר אותי מעידה על פגם במעשי, ולכן אין ראוי לי השם נעמי, אלא "מרה", **שמריתי** את פי ה'.

מדגישה נעמי ואומרת: "ה' ענה בי". **ה'** - מבטא את מידת החסד והרחמים של הקב"ה. הקב"ה מצד רחמיו "ענה בי" - כל עניינו לא היה אלא בי, למעני ולטובתי. כל הטובות

והרעות המקיפות את האדם הן רק בדמיון, אדם חושב שהקב"ה עושה לו רע חס ושלום, אבל לעתיד יתברר לנו שמן ה"רע" הזה צמחו טובות גדולות, הכל למעננו ולטובתנו. כדברי הפסוק: "לְמַעַן עַנֹּתְךָ וּלְמַעַן נַסֹּתְךָ לְהֵיטִבְךָ בְּאַחֲרִיתֶךָ".

(כב) וַתָּשָׁב נָעֳמִי וְרוּת הַמּוֹאֲבִיָּה כַלָּתָהּ עִמָּהּ הַשָּׁבָה מִשְׂדֵי מוֹאָב וְהֵמָּה בָּאוּ בֵּית לָחֶם בִּתְחִלַּת קְצִיר שְׂעֹרִים׃

פרק ב

(א) וּלְנָעֳמִי מוֹדַע לְאִישָׁהּ אִישׁ גִּבּוֹר חַיִל מִמִּשְׁפַּחַת אֱלִימֶלֶךְ וּשְׁמוֹ בֹּעַז׃

בועז - שופט ישראל

למשפחתו של אלימלך יש קרוב משפחה בשם בועז. היה בועז גדול הדור, אשר שפט והנהיג את ישראל מבחינה רוחנית ומבחינה מדינית. שמו המקורי היה "**אִבְצָן**", שהיה **אב צאן** קדושים, הם עם ישראל. אולם כינו אותו "בועז" לרמז על אישיותו המרוממת: בועז - **בו עוז** ותעצומות, שהיה גבור הכובש את יצרו, כפי שהפסוק מעיד עליו: "איש גבור חיל", ואיזהו גבור - הכובש את יצרו. גם לרמוז, **בעז** - **שעזב** את יצרו. כמו כן נרמז בשמו **עזוזו** ומעלתו, שממנו יצאה מלכות דוד.

אומרים חז"ל: אלימלך, שלמון [- אביו של בועז], טוב [שם אדם שיוזכר בהמשך], ואביה של נעמי - כולם אחים היו, בניו של נחשון בן עמינדב משבט יהודה. ואם כן בועז הוא בן אחיו של אלימלך, וגם בן דוד של נעמי.

(ב) וַתֹּאמֶר רוּת הַמּוֹאֲבִיָּה אֶל נָעֳמִי אֵלְכָה נָּא הַשָּׂדֶה וַאֲלַקְּטָה בַשִּׁבֳּלִים אַחַר אֲשֶׁר אֶמְצָא חֵן בְּעֵינָיו וַתֹּאמֶר לָהּ לְכִי בִתִּי׃

מתנות עניים

נעמי הצדקת יכולה היתה לבקש מבועז תמיכה כלכלית, ובועז בודאי היה נותן לה ביד רחבה, אולם היא לא רצתה ליהנות ממתנות בשר ודם, ולכן חיפשה דרך להתפרנס בעצמה. כיצד?

בתקופה בה הגיעו נעמי ורות, החלה תקופת הקציר, בה קוצרים את התבואה מן השדות. הקב"ה, שרחמיו על כל מעשיו, ציווה בתורתנו על הקוצרים שלוש מצוות, המכונות: "מתנות עניים", והן: לקט, שכחה ופאה.

לקט - אם בשעת הקצירה נופלת שיבולת אחת או שתיים, אין הקוצר רשאי לאוספן, אלא עליו להשאירן בשדה, והעניים מלקטים אותן לעצמם, כמו שנאמר: "וְלֶקֶט קְצִירְךָ לֹא תְלַקֵּט" (ויקרא יט, ט). אולם אם נפלו שלושה שבולים או יותר, רשאי הקוצר לאוספן.

שכחה - אם שכח הקוצר עומר (חבילת שבולים) בשדה, אין הוא יכול לקחתו, אלא עליו להשאירו לעניים. שנאמר: "כִּי תִקְצֹר קְצִירְךָ בְשָׂדֶךָ **וְשָׁכַחְתָּ עֹמֶר** בַּשָּׂדֶה לֹא תָשׁוּב

לְקַחְתּוֹ, לַגֵּר לְיָתוֹם וְלָאַלְמָנָה יִהְיֶה לְמַעַן יְבָרֶכְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ" (דברים כד, יט)

פאה - על הקוצר להותיר בפינת השדה תבואה לעניים, שנאמר: "וּבְקֻצְרְכֶם אֶת קְצִיר אַרְצְכֶם לֹא תְכַלֶּה **פְּאַת** שָׂדְךָ לְקֻצֹר" (ויקרא יט, ט).

החליטו נעמי ורות כי הן תתפרנסנה מ"מתנות עניים" אלו, המגיעות לעניים בצדק וביושר על פי דין תורתנו הקדושה.

טוהר מידות

רות, בעלת המידות הנאצלות, לא רצתה להיות למשא על חמותה, רצתה היא בעצמה ללכת לשדה ללקט את השבולים. אך מכיון שהיתה מכבדת את חמותה, לא עשתה דבר בלי לשאול אותה. היא פנתה אל נעמי ואמרה לה: לא כדאי שתלכי את ללקט שבולים בשדה, משום שאת אשה מוכרת וחשובה, ואין זה לפי כבודך ומעלתך. אולם אני מואביה - אינה מוכרת כאן, ואין לי בושה ללכת ללקט.

וכדי להשקיט יותר את לב חמותה, הוסיפה ואמרה: דעי לך, כי השבולים שאלקט, יותר חביבים לי מן האבנים הטובות שהיו לי בבית אבי מלך מואב, ביודעי עד כמה גדולה היא זכותי שזכיתי להסתופף בנחלת ה', ובתורתו - תורת אמת.

עוד הוסיפה רות: אלך "**אחר אשר אמצא חן בעיניו**" - אחפש בעל שדה אשר יש בעיניו "חן" - יש לו עין טובה במה שמלקטים העניים. וכן יש לו "חן" של קדושה בעיניים, שאינו מסתכל על נשים אלא מחשבתו בתורה.

אקפיד גם על כך, שכל מה שאלקט יהיה לפי ההלכה, ולכן אלקטה "בשבולים" - **ב**' **שבולים** ולא יותר, כפי שלימדת אותי, ששלוש שבולים אינן לקט, ולא אקח לי.

ענתה נעמי ואמרה: "לכי בתי" - את יקרה לי כבת, ואיני רוצה למעט בערכך. אבל כיון שעכשיו זהו צורך השעה, לכי בתי.

(ג) וַתֵּלֶךְ וַתָּבוֹא וַתְּלַקֵּט בַּשָּׂדֶה אַחֲרֵי הַקֹּצְרִים וַיִּקֶר מִקְרֶהָ חֶלְקַת הַשָּׂדֶה לְבֹעַז אֲשֶׁר מִמִּשְׁפַּחַת אֱלִימֶלֶךְ:

רות בשדה בועז

הלכה רות וחיפשה שדה שיש בו קוצרים הגונים. בלכתה, עשתה לעצמה סימנים כדי לזכור את הדרך חזרה, שלא תצטרך לשאול את העוברים ושבים להיכן ללכת, שמא ירבו עמה בדיבורים. "רגלי חסידיו ישמור" - זימן אותה הקב"ה לשדה של בועז שופט ישראל, שהיו כולם צדיקים, ולא לשדה אחר, שלא יכשלו בה בני אדם בגלל היותה יפת תואר ויפת מראה.

בהגיעה אל השדה, נהגה רות בחכמה: היא הלכה תחילה לסוף השדה בלי ללקט כלום, כדי שלא יהיה לה טורח בנשיאת השבולים, ורק בחזרתה ליקטה. היא הקפידה ללכת "**אחרי הקוצרים**", ולא לפניהם, כדי שלא יכשלו בה. כמו כן בחרה לה רות מתוך שלוש מתנות העניים דווקא את ה"לקט". היא חששה לקחת "שכחה" שמא באמת בעל השדה לא שכח את העומר, אלא הניחו שיקח לאחר זמן. וכן לא רצתה לקצור מן ה"פאה", משום ששם התקבצו עניים רבים, ולא רצתה להתערב ביניהם משום צניעות. לכן "**ותלקט**" רק את השבולים המפוזרות פה ושם.

(ד) וְהִנֵּה בֹעַז בָּא מִבֵּית לֶחֶם וַיֹּאמֶר לַקּוֹצְרִים יְהוָה עִמָּכֶם וַיֹּאמְרוּ לוֹ יְבָרֶכְךָ יְהוָה׃

שם שמים מורגל בפיהם

רות ליקטה בשדה של בועז במשך ששה ימים, אך בועז עדיין לא בא לשדה, מחמת שהיה שרוי בשבעת ימי האבלות על אשתו.

"והנה" - בהשגחת ה' יתברך, מגיע בועז אל השדה, אף על פי שלא היה רגיל לבוא כל כך, היה זה ביום השבעה, בו קם מאבלו על אשתו.

הוא הגיע לשדה לאחר ששהה בבית לחם, שם ישבו הסנהדרין מבית דינו של שמואל הנביא. בבית המדרש, תקנו בועז ובית דינו תקנה "לשאול בשם", כלומר: כשהאדם שואל את חברו לשלום, יזכיר את שם ה', כדי להרגיל שם שמים בפי הבריות, על מנת לחזק את האמונה בהשגחת ה' על ברואיו, כמו שנאמר (ירמיה לב, יט): "אשר עיניך פקוחות על כל דרכי בני אדם". כאשר הגיע בועז אל השדה, קיים הוא עצמו את התקנה תחילה, ואמר לקוצרים: "ה' עמכם". השיבו לו: "יברכך ה'".

עניו וצנוע היה בועז, אף על פי שבא וראה את שדהו מלאה תבואה, ונעריו עמלים בחריצות לקצור, לא בא לידי גאווה וזחיחות הדעת, אלא זכר שהכל חסד ה' המושפע עליו. הוא הקדים בשלומם של הקוצרים ולא חיכה שהם יברכוהו תחילה, אף על פי שהם פחותים ממנו.

בדבריו לקוצרים "ה' עמכם" הזכיר להם: אל תסתנוורו מכל השפע הסובב אתכם. כל טובות העולם הזה אינם חשובים כלל בפני עצמם, אלא זכרו את ה', שהמטרה שלנו בקצירת התבואה היא כדי שנוכל לעבוד את ה' ונהיה פנויים בתורה במשך כל ימות השנה.

כמו כן בשעה שאתם קוצרים, תזכרו שה' ציוה על לקט, שכחה ופאה. ותזכרו שאין לגעור בעניים אלא לתת להם בעין יפה ובסבר פנים יפות. כך יהיה ה' עמכם - השכינה תהיה שרויה ביניכם, ותעשו נחת רוח לקב"ה. ענו הקוצרים ואמרו: "יברכך ה'" - אכן אנו

נזהרים לקיים מצוות אלו, ובזכותן יברכך ה', כמו שאמרו חז"ל: "עשר תעשר, בשביל שתתעשר".

במילים אלו אף רמזו לו, שה' יברך אותו להקים את ביתו מחדש ולשאת אשה. שהרי אמרו חז"ל: "השרוי בלא אשה שרוי בלא ברכה". יהי רצון שישלח לך ה' "ברכה" - אשה הגונה.

הם ענו לו בקיצור, כדי לא להתבטל ממלאכתם. שהרי אמרו חז"ל: "כל אדם העוסק במלאכתו אצל אחרים, אל יאריך אפילו בדברי שלום".

(ה) וַיֹּאמֶר בֹּעַז לְנַעֲרוֹ הַנִּצָּב עַל הַקּוֹצְרִים לְמִי הַנַּעֲרָה הַזֹּאת:

דברי חכמה וצניעות

כאשר רואה בועז את רות, הוא שואל את נערו: "**לְמִי הַנַּעֲרָה הַזֹּאת**?". ועלינו להבין, מדוע הוא מתעניין באשה זרה? וכי דרכו של בועז לשאול בנערות, חס ושלום?!

אלא ראה בועז ברות דברי חכמה וצניעות מיוחדים. **חכמה** - שהיתה מלקטת רק שתי שבולים, וזה מראה על ידיעותיה בהלכה. **וצניעות** - שכל הנשים האחרות היו מתכופפות ומלקטות, ואילו רות היתה מלקטת את השבולים העומדות - בעמידה, ואת השבולים הנמוכות, היתה מלקטת בישיבה בלי להתכופף, כדי להשאר צנועה. וכן כל הנשים נוהגות קלות ראש עם הקוצרים, וזו מצנעת עצמה. כל הנשים מלקטות גם משל בעל השדה, וזו אינה מלקטת אלא מן ההפקר. לפיכך שאל עליה.

ובזוהר הקדוש מובא: שראה בועז את ענוותנותה, ושהיתה לה עין טובה, וכל מה שליקטה שרתה בו ברכה. ורוח הקודש שרתה עליה. לכן שאל למי הנערה הזו.

(ו) וַיַּעַן הַנַּעַר הַנִּצָּב עַל הַקּוֹצְרִים וַיֹּאמַר נַעֲרָה מוֹאֲבִיָּה הִיא הַשָּׁבָה עִם נָעֳמִי מִשְּׂדֵה מוֹאָב:

מעלותיה של רות

הבין הנער כי אולי יש בדעתו של בועז לשאת אותה לאשה. ענה ואמר לו: "**נַעֲרָה מוֹאֲבִיָּה הִיא הַשָּׁבָה עִם נָעֳמִי מִשְּׂדֵה מוֹאָב**". מנה הנער את מעלותיה של רות:

ראשית לכל היא "**נערה**" בת ארבעים שראויה להוליד (צעירה ביחס לבועז שהיה אז בן 80). ומכיון שמתו כל בניו של בועז, לכן ראוי שישא אשה צעירה שתוליד לו ילדים, כדי להותיר לו שם בארץ. מלבד זאת הרי היא "**מואביה**", וכבר נתחדשה ההלכה "עמוני ולא עמונית, מואבי ולא מואבית", שדווקא המואבים הזכרים אינם באים בקהל ה', אך המואביות יכולות להתגייר ולהסתופף בנחלת ה'. ובנוסף לכל הרי היא "**שבה עם נעמי משדה מואב**" - עזבה את כל הטוב שהיה לה בשדה מואב, ובאה עם נעמי הגלמודה

והעניה. זה מראה על טוב ליבה ומידותיה הנאצלות, וכן על כך שהתגיירותה היתה לשם שמים, ולא לתועלת גשמית.

מקפידה היא ללקט "**אחרי הקוצרים**" ונוהגת בצניעות. כבר כמה ימים שהיא מלקטת בשדה אצלנו, ולא ראינו אפילו אחת מאצבעותיה.

(ז) וַתֹּאמֶר אֲלַקֶּטָה נָּא וְאָסַפְתִּי בָעֳמָרִים אַחֲרֵי הַקּוֹצְרִים וַתָּבוֹא וַתַּעֲמֹד מֵאָז הַבֹּקֶר וְעַד עַתָּה זֶה שִׁבְתָּהּ הַבַּיִת מְעָט: (ח) וַיֹּאמֶר בֹּעַז אֶל רוּת הֲלוֹא שָׁמַעַתְּ בִּתִּי אַל תֵּלְכִי לְלַקֵּט בְּשָׂדֶה אַחֵר וְגַם לֹא תַעֲבוּרִי מִזֶּה וְכֹה תִדְבָּקִין עִם נַעֲרֹתָי:

אל תלכי ללקט בשדה אחר!

כששומע בועז דברים אלו, פונה הוא אל רות ואומר לה: "**הֲלוֹא שָׁמַעַתְּ בִּתִּי אַל תֵּלְכִי לְלַקֵּט בְּשָׂדֶה אַחֵר!**" תבואי תמיד אך ורק אל השדה הזאת, כיון שיודע אני שנערי כשרים, ובשדה הזה עיני פקוחות עליהם.

כמו כן ציויתי על הנערים שלא יעכבו בעדך, אם תרצי לשתות מן הכלים, מן המים שהם מילאו. ועדיף שתקחי ישר מן הכלים ולא תבקשי מהם רשות, כדי שלא תצטרכי להכנס עמהם בדיבורים.

ומובא במדרש, שהיו אלו מים מיוחדים, שמשם היו שואבים רוח הקודש, כי נשאבו לפסח בנקיות ובטהרה יתרה. ראה בועז ברות ששורה עליה רוח הקודש, ובמבט עיניה היתה התבואה מתברכת, לכן רצה שתלך מחיל אל חיל ברוח הקודש, ותתעלה עוד ועוד.

כששומעת רות את דברי החסד של בועז, היא שׂחה לפניו כאות הכרת הטוב, ושואלת: "**מַדּוּעַ מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ לְהַכִּירֵנִי וְאָנֹכִי נָכְרִיָּה**?!" הלוא אני נוכריה מארץ מואב, והתורה אומרת על עמון ומואב: "לא תדרוש שלומם וטובתם כל ימיך לעולם" (דברים כג. ז) - ואם כן כיצד זכיתי לדברי שבח וברכה כאלה?

באותו רגע נשכחה מבועז ההלכה, המתירה את הנשים המואביות לבוא בקהל ה'. מיד יצאה בת קול מן השמים ואמרה: "לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה' - עמוני ולא עמונית, מואבי ולא מואבית!".

(ט) עֵינַיִךְ בַּשָּׂדֶה אֲשֶׁר יִקְצֹרוּן וְהָלַכְתְּ אַחֲרֵיהֶן הֲלוֹא צִוִּיתִי אֶת הַנְּעָרִים לְבִלְתִּי נָגְעֵךְ וְצָמִת וְהָלַכְתְּ אֶל הַכֵּלִים וְשָׁתִית מֵאֲשֶׁר יִשְׁאֲבוּן הַנְּעָרִים: (י) וַתִּפֹּל עַל פָּנֶיהָ וַתִּשְׁתַּחוּ אָרְצָה וַתֹּאמֶר אֵלָיו מַדּוּעַ מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ לְהַכִּירֵנִי וְאָנֹכִי נָכְרִיָּה: (יא) וַיַּעַן בֹּעַז וַיֹּאמֶר לָהּ הֻגֶּד הֻגַּד לִי כֹּל אֲשֶׁר עָשִׂית אֶת חָמוֹתֵךְ אַחֲרֵי מוֹת אִישֵׁךְ וַתַּעַזְבִי אָבִיךְ וְאִמֵּךְ וְאֶרֶץ מוֹלַדְתֵּךְ וַתֵּלְכִי אֶל עַם אֲשֶׁר לֹא יָדַעַתְּ תְּמוֹל שִׁלְשׁוֹם:

דברי נחמה ופיוס

משיב לה בועז: "**הֻגֵּד הֻגַּד לִי כֹּל אֲשֶׁר עָשִׂית אֶת חָמוֹתֵךְ אַחֲרֵי מוֹת אִישֵׁךְ וַתַּעַזְבִי אָבִיךְ וְאִמֵּךְ וְאֶרֶץ מוֹלַדְתֵּךְ וַתֵּלְכִי אֶל עַם אֲשֶׁר לֹא יָדַעַתְּ תְּמוֹל שִׁלְשׁוֹם**" - שני דברים טובים שמעתי עליך: האחד - **הוגד** לי על הטובה שגמלת עם חמותך, שזה מראה שאין לך תכונת צרות העין של המואבים. והשני - **הוגד** לי שהתגיירת בזמן שהיית יכולה לשכון בטח בארצך. משמע שאת טובת מזג וטובת נפש - נוחה לשמים ונוחה לבריות.

ומובא בתרגום: **הוגד לי** על ידי בת קול שכאשר גזר ה' על מואב שלא יבואו בקהל ה', לא גזר אלא על הזכרים, ולא על הנקבות. ועוד **הוגד לי** בנבואה, שעתידים לצאת ממך מלכים ונביאים בגלל החסד והטובה שעשית עם חמותך, שפרנסת אותה אחר שנפטר בעלך, ועזבת את אביך ואמך וארצך ובאת להתגייר.

דעי לך, כי הנסיון שעמדת בו גדול מן הנסיון של אברהם אבינו. אברהם נצטווה מפי ה': "לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך". ואילו את הלכת מיוזמתך ומרצונך. ועוד שנעמי הפצירה בך הפצרות מרובות להשאר, ובכל זאת התעקשת ללכת עמה.

כל כך גדול הוא שכרך, שאין ביכולת אדם לשלם לך, ולכן: "**יְשַׁלֵּם ה' פָּעֳלֵךְ וּתְהִי מַשְׂכֻּרְתֵּךְ שְׁלֵמָה מֵעִם ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל**".

את קיימת מצות "גמילות חסדים", שהיא אחת המצוות ש"אדם אוכל מפרותיהם בעולם הזה, והקרן קיימת לו לעולם הבא". לכן "ישלם ה' פעלך" - בעולם הזה. אך יחד עם זאת, לא יקווז לך מן הקרן בעולם הבא, אלא "תהא משכורתך שלמה מעם ה'", שתזכי ליהנות מזיו שכינתו. כמו שאמרו חז"ל: "צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו השכינה".

במילים "משכורתך **שלמה**" - רמז לה בועז שתזכה לאריכות ימים, ותראה את **שלמה** המלך מצאצאיה. ואכן נאמר על שלמה (מלכים א. ב יט): "וַיָּשֶׂם כִּסֵּא לְאֵם הַמֶּלֶךְ וַתֵּשֶׁב לִימִינוֹ" - אמרו רבותינו: שם כסא לאִמָּהּ של מלכות, שהיא רות.

אומרת רות לבועז: דבריך מנחמים אותי ומשיבים את לבי. עד עכשיו הייתי מסופקת אם אני ראויה לבוא בקהל ה'. הייתי חוששת שמא לא אהיה אפילו כאחת משפחותיך הכנעניות, שכשהן יוצאות לחרות מותרות להנשא לישראל, ואילו אני לא אזכה אפילו לכך, שאולי איני ראויה בכלל לבוא בקהל. אך עכשיו ניחמת אותי, ולא רק שבשרת לי כי ראויה אני לבוא בקהל, אלא גם הוספת שיהא חלקי לעולם הבא במחיצת האמהות הקדושות שרה, רבקה, רחל ולאה.

(יב) יְשַׁלֵּם יְהוָה פָּעֳלֵךְ וּתְהִי מַשְׂכֻּרְתֵּךְ שְׁלֵמָה מֵעִם יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר בָּאת לַחֲסוֹת תַּחַת כְּנָפָיו: (יג) וַתֹּאמֶר אֶמְצָא חֵן בְּעֵינֶיךְ אֲדֹנִי כִּי נִחַמְתָּנִי וְכִי דִבַּרְתָּ עַל לֵב שִׁפְחָתֶךָ וְאָנֹכִי

לֹא אֶהְיֶה כְּאַחַת שִׁפְחוֹתֶיךָ: (יד) וַיֹּאמֶר לָהּ בֹּעַז לְעֵת הָאֹכֶל גֹּשִׁי הֲלֹם וְאָכַלְתְּ מִן הַלֶּחֶם וְטָבַלְתְּ פִּתֵּךְ בַּחֹמֶץ וַתֵּשֶׁב מִצַּד הַקֹּוצְרִים וַיִּצְבָּט לָהּ קָלִי וַתֹּאכַל וַתִּשְׂבַּע וַתֹּתַר:

יאכלו ענוים וישבעו

כאשר הגיעה שעת האוכל, הזמין אותה בועז לבוא לאכול לשבור את רעבונה. הוא פונה אליה ואומר: "**גֹּשִׁי הֲלֹם וְאָכַלְתְּ מִן הַלֶּחֶם וְטָבַלְתְּ פִּתֵּךְ בַּחֹמֶץ**" - הוא מייעץ לה לטבול את הפת בחומץ, שהוא טוב לימות השרב.

אולם רות מפני צניעותה התביישה לגשת וישבה רק "**מִצַּד הַקֹּצְרִים**". כשראה זאת בועז, הושיט לה ביד לחם קלוי, כדרך שהמארח נותן בעצמו לאורחים שמתביישים. "**וַיִּצְבָּט לָהּ קָלִי**" - לקח 'צביטה' מן הפת בראשי אצבעותיו, והושיט לה חתיכה לא גדולה. אמרו חז"ל: או שהיתה ברכה שרויה באצבעותיו של בועז, או ברכה שרתה במעיה של אותה צדקת, שהרי נאמר: "**וַתֹּאכַל וַתִּשְׂבַּע וַתֹּתַר**".

(טו) וַתָּקָם לְלַקֵּט וַיְצַו בֹּעַז אֶת נְעָרָיו לֵאמֹר גַּם בֵּין הָעֳמָרִים תְּלַקֵּט וְלֹא תַכְלִימוּהָ:

צדקה בכבוד

מיד כשסיימה רות לאכול, היא קמה בזריזות להמשיך במלאכת לקיטת השבולים. לאחר שהתרחקה, פנה בועז אל נעריו ואמר להם: "**גַּם בֵּין הָעֳמָרִים תְּלַקֵּט וְלֹא תַכְלִימוּהָ, וְגַם שֹׁל תָּשֹׁלּוּ** [תשכחו] **לָהּ מִן הַצְּבָתִים** [עומרים] **וַעֲזַבְתֶּם וְלִקְּטָה**" - אתם תעשו כאילו אתם שוכחים עומרים, והיא תלקט אותם. התחכם בועז לתת לה בצנעה ובדרך מכובדת, מכיון שהיתה רות עניה בת טובים, המורגלת בחיי עושר, ומתביישת בקבלת לחם חסד.

(טז) וְגַם שֹׁל תָּשֹׁלּוּ לָהּ מִן הַצְּבָתִים וַעֲזַבְתֶּם וְלִקְּטָה וְלֹא תִגְעֲרוּ בָהּ: (יז) וַתְּלַקֵּט בַּשָּׂדֶה עַד הָעָרֶב וַתַּחְבֹּט אֵת אֲשֶׁר לִקֵּטָה וַיְהִי כְּאֵיפָה שְׂעֹרִים:

טוב עין הוא יבורך

אולם רות הצדקת הרגישה בזה, לא רצתה ליהנות מן ההטבות המיוחדות שניתנו לה. "**וַתְּלַקֵּט בַּשָּׂדֶה עַד הָעָרֶב**" - היא לקטה כשאר העניים, ולכן ארכה המלאכה זמן מרובה עד הערב. "**וַתַּחְבֹּט אֵת אֲשֶׁר לִקֵּטָה**" - בסיום העבודה היא החליטה לחבוט את השבולים, כדי להפריד את גרעיני התבואה מהקש והמוץ, ולהביא הביתה תבואה נקיה מפסולת, שלא להטריח את נעמי במלאכה זו, וגם כדי שתוכל לשאת בקלות את התבואה, ולא תצטרך ללכת ולבוא כמה פעמים.

"**וַיְהִי כְּאֵיפָה שְׂעֹרִים**" - ברכה שרתה במעשי ידיה, שבלקט של יום אחד, מצאה "איפה", כמות גדולה המספקת לעשרה ימים.

כאשר הגיעה רות לבית עם התבואה, התפלאה נעמי לראות כמות כה גדולה. היא חששה שמא ליקטה רות שבולים שלא לפי הדין. לכן מיד הוציאה רות את האוכל אשר הותירה מאכילתה, והראתה לה שגם במה שאכלה שרתה הברכה. ומכאן שגם הכמות הגדולה של השבולים היא מברכת ה' עליה.

רות דאגה להביא לחמותה את האוכל שהותירה, כי בודאי רעבה היא וזקוקה לאוכל מיידי, ולא הניחה לה להמתין עד שיוכנו השבולים לאכילה.

פנתה נעמי לרות ואמרה לה: "**יְהִי מֻכָּיָר בָּרוּךְ**!" את כל כך זריזה וחרוצה, והברכה שרויה במעשי ידיך. מי שיכירך וישא אותך לאשה, יתברך באשת חיל אשר לחם עצלות לא תאכל!

לשאלת נעמי, היכן ליקטה, עונה לה רות: "שֵׁם הָאִישׁ אֲשֶׁר **עָשִׂיתִי עִמּוֹ** הַיּוֹם בֹּעַז" מכאן שיותר ממה שבעל הבית עושה עם העני, עושה העני עם בעל הבית, שמזכה אותו במצות הצדקה. ובפרט שהיא זיכתה את בועז בחסד גדול ביותר, לתת לחם לעני רעב, שזאת מעלה גדולה יותר של צדקה, בבחינת: "הלוא פרוס לרעב לחמך".

כששומעת נעמי שה' זימן את כלתה אל שדה בועז, היא מודה לה' ומחזקת אותה שתתחבר אך ורק עם נערותיו, שהן צנועות ויראות שמים. היא אף מבשרת לרות שבועז הוא קרוב משפחה שלהם, ולכן מצוה עליו לייבם אותה - להינשא לה, כדי להקים שם למחלון בעלה, שנפטר ללא ילדים.

במשך כל תקופת הקציר, ממשיכה רות ללכת ללקט בשדהו של בועז. "**עַד כְּלוֹת קְצִיר הַשְּׂעֹרִים וּקְצִיר הַחִטִּים**" - עד שעוברים שלושה חודשים. בשלב זה הגיע הזמן שרות יכולה להינשא, כפי שאומרת הגמרא (מסכת יבמות דף לה עמוד א): הגיורת שנתגיירה, צריכה להמתין שלושה חודשים כדי להיות ראויה לנישואין.

(יח) וַתִּשָּׂא וַתָּבוֹא הָעִיר וַתֵּרֶא חֲמוֹתָהּ אֵת אֲשֶׁר לִקֵּטָה וַתּוֹצֵא וַתִּתֶּן לָהּ אֵת אֲשֶׁר הוֹתְרָה מִשָּׂבְעָהּ: (יט) וַתֹּאמֶר לָהּ חֲמוֹתָהּ אֵיפֹה לִקַּטְתְּ הַיּוֹם וְאָנָה עָשִׂית יְהִי מַכִּירֵךְ בָּרוּךְ וַתַּגֶּד לַחֲמוֹתָהּ אֵת אֲשֶׁר עָשְׂתָה עִמּוֹ וַתֹּאמֶר שֵׁם הָאִישׁ אֲשֶׁר עָשִׂיתִי עִמּוֹ הַיּוֹם בֹּעַז: (כ) וַתֹּאמֶר נָעֳמִי לְכַלָּתָהּ בָּרוּךְ הוּא לַיהוָה אֲשֶׁר לֹא עָזַב חַסְדּוֹ אֶת הַחַיִּים וְאֶת הַמֵּתִים וַתֹּאמֶר לָהּ נָעֳמִי קָרוֹב לָנוּ הָאִישׁ מִגֹּאֲלֵנוּ הוּא: (כא) וַתֹּאמֶר רוּת הַמּוֹאֲבִיָּה גַּם כִּי אָמַר אֵלַי עִם הַנְּעָרִים אֲשֶׁר לִי תִּדְבָּקִין עַד אִם כִּלּוּ אֵת כָּל הַקָּצִיר אֲשֶׁר לִי: (כב) וַתֹּאמֶר נָעֳמִי אֶל רוּת כַּלָּתָהּ טוֹב בִּתִּי כִּי תֵצְאִי עִם נַעֲרוֹתָיו וְלֹא יִפְגְּעוּ בָךְ בְּשָׂדֶה אַחֵר: (כג) וַתִּדְבַּק בִּנַעֲרוֹת בֹּעַז לְלַקֵּט עַד כְּלוֹת קְצִיר הַשְּׂעֹרִים וּקְצִיר הַחִטִּים וַתֵּשֶׁב אֶת חֲמוֹתָהּ:

פרק ג

(א) וַתֹּאמֶר לָהּ נָעֳמִי חֲמוֹתָהּ בִּתִּי הֲלֹא אֲבַקֶּשׁ לָךְ מָנוֹחַ אֲשֶׁר יִיטַב לָךְ׃

מנוח אשר ייטב לך

עברו שלושה חודשים מאז שהתגיירה רות, כעת יכולה רות להינשא ולהקים בית. אילו היתה נעמי דורשת את טובת עצמה, היתה מעדיפה כי רות תשאר בביתה ותשמש אותה לעת זיקנותה, אולם נעמי דורשת את טובתה של כלתה, ומחפשת לה עתיד ומנוחה, שהרי אין לאשה מנוחה אלא בבית בעלה.

היא פונה אל רות ואומרת לה: "**בִּתִּי, הֲלֹא אֲבַקֶּשׁ לָךְ מָנוֹחַ אֲשֶׁר יִיטַב לָךְ**" - כמו בתי את, ודורשת אני אך ורק את טובתך. לכן הטי אוזן ושמעי לדברי. דעי לך, שגם אם אומר לך דברים שיהיו תמוהים בעיניך ולא יתקבלו על דעתך, הרי הכל אך ורק לטובתך.

(ב) וְעַתָּה הֲלֹא בֹעַז מֹדַעְתָּנוּ אֲשֶׁר הָיִית אֶת נַעֲרוֹתָיו הִנֵּה הוּא זֹרֶה אֶת גֹּרֶן הַשְּׂעֹרִים הַלָּיְלָה׃

מצות יבום

נאמר בתורה: "כִּי יֵשְׁבוּ אַחִים יַחְדָּו וּמֵת אַחַד מֵהֶם וּבֵן אֵין לוֹ, לֹא תִהְיֶה אֵשֶׁת הַמֵּת הַחוּצָה לְאִישׁ זָר, יְבָמָהּ יָבֹא עָלֶיהָ וּלְקָחָהּ לוֹ לְאִשָּׁה וְיִבְּמָהּ: וְהָיָה הַבְּכוֹר אֲשֶׁר תֵּלֵד יָקוּם עַל שֵׁם אָחִיו הַמֵּת וְלֹא יִמָּחֶה שְׁמוֹ מִיִּשְׂרָאֵל" (דברים פרק כה פסוקים ה - ו)

אומרת התורה הקדושה, כי אם מת אדם בלא שהותיר אחריו ילדים, נפשו אינה מוצאת מנוחה מוחלטת בעולם הבא. לכן מצוה על אחיו להשתדל להותיר לאחיהם המת שם ושארית בארץ, שלא ימחה שמו מישראל, ובזה תנוח נפשו בצרור החיים. וכיצד יעשו זאת? על ידי "יבום" - שינשא אחד האחים לאשת האח שמת, והילד שיוולד יהיה מיוחס אל האח המת. ואז: "ברא מזכה אבא" - כלומר: אותו בן יזכה את ה"אב" (האח המת) בעולם הבא.

מן התורה דין "יבום" חל רק על אחי המת, ולא על יתר קרוביו. אבל המנהג היה בזמנם, שמי שמת בלי זרע, היה אפילו אדם אחר מקרוביו נושא את אשתו, כדי להקים לו שם ושארית.

פונה נעמי ואומרת לרות: הנה בועז הוא קרוב משפחה שלנו, ועל ידו יכולה את להיבנות ולהקים שם לבעלך המת. מלבד זאת בועז הוא האיש הראוי לך ביותר, יודעת את על מידותיו הנאצלות, נדיבות ליבו וצדקותו, וגם הוא מכיר בערכך. לכן הקשיבי לכל אשר אומר אליך:

עכשיו תמה תקופת הקציר, והגיעה העת לזרות את התבואה ברוח. גם בועז צריך היום לזרות את תבואתו, אך משום שזוהי עבודה מייגעת, יעדיף בועז לעשות אותה בשעות הערב והלילה, ולא בשעות היום החמות. בסיום עבודתו, לא יחזור בועז לביתו אלא

יישן בשדה, כי גנאי הוא לתלמיד חכם לצאת יחידי בלילה. כמו כן, הדור פרוץ בגניבה ובגזל, ובעלי שדות רבים ישנים בשדותיהם כדי לשומרם. לכן ודאי שאף בועז יישן הלילה בשדה.

דעי לך כי דווקא עכשיו, לאחר זריית התבואה, כאשר ליבו של בועז שמח וטוב עליו, זהו עת רצון ושמחה המתאים ביותר לנישואין. לכן אל תתמהמהי יום נוסף. לכי עוד הלילה הזה אל שדה בועז, תתוודעי אליו, ותאמרי לו את אשר בלבבך, והוא ברוב חכמתו ידע כיצד לגלגל את הדברים הלאה.

כמובן שתעשי זאת בחכמה ובתבונה. עליך להכין את עצמך מבחינה רוחנית, על ידי שתסירי מלבך כליל את טינופת העבודה זרה שדבקה בך. כמו כן תקבלי על עצמך מצוות וצדקות, כדי שתהיי ראויה להינשא לאדם כה חשוב וצדיק כמו בועז.

בהגיעך, ודאי יהיו שם עדיין הפועלים עסוקים במלאכתם. לכן מצאי לך מקום מסתור, המתיני עד שירד הלילה ותסתיים העבודה. ולאחר שבועז יחזק את ליבו באכילה ושתיה וילך לישון, תצאי ממחבואך ותתוודעי אליו. ובעזרת ה' קרובה ישועתך לבוא.

חתום פה שטן

תמיהה גדולה תמהים אנו על נעמי, מדוע ציותה לרות לעשות את הדברים בדרך זו?! הלוא בועז יודע ומכיר בערכה הרם של רות, יכולה היתה נעמי לשוחח עם בועז על הענין, או אולי לשלוח איזה שליח שידבר אתו בענין זה, וכך להסדיר את הדברים בצורה מכובדת ונאותה. מה עומד מאחורי מעשיה של נעמי הצדקת?

ראתה נעמי ברוח הקודש, כי מנישואין אלה, של בועז ורות, עתידה לצאת שושלת המלוכה של עם ישראל: דוד מלך ישראל ומלך המשיח. כח עצום של קדושה יש לנישואין אלו. ובמקום שבו שורה הקדושה, שם רוצה השטן להאחז ולקטרג ביתר שאת, ובכוחו חס ושלום להרוס ולסלק את הקדושה.

רצה הקב"ה להסוות את העניין מעיניו של השטן. הוא שם בליבה של נעמי, להדריך את רות לעשות מעשה שבמבט שטחי הוא נראה לא הגון ולא נאה, כדי שהשטן לא ימצא עניין לקטרג בו. וכך תיווצר מלכות בית דוד ומלך המשיח ללא הפרעות ומקטרגים.

זאת ועוד, ראתה כאן נעמי שהלילה הזה הוא עת רצון. אמרה נעמי לרות שלא תחשוש שמא תבוא עליה קללה, כי הלילה הוא עת שמחתו של בועז, ורוח הקודש שורה עליו. זהו הזמן המוכשר והראוי להורדת נשמות מלכות בית דוד, ומהם משיח צדקנו. לכן אין לדחות זאת כלל וכלל!

(ג) וְרָחַצְתְּ וָסַכְתְּ וְשַׂמְתְּ שִׂמְלֹתַיִךְ עָלַיִךְ וְיָרַדְתְּ הַגֹּרֶן אַל תִּוָּדְעִי לָאִישׁ עַד כַּלֹּתוֹ לֶאֱכֹל וְלִשְׁתּוֹת: (ד) וִיהִי בְּשָׁכְבוֹ וְיָדַעַתְּ אֶת הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִשְׁכַּב שָׁם וּבָאת וְגִלִּית מַרְגְּלֹתָיו וְשָׁכָבְתְּ וְהוּא יַגִּיד לָךְ אֵת אֲשֶׁר תַּעֲשִׂין: (ה) וַתֹּאמֶר אֵלֶיהָ כֹּל אֲשֶׁר תֹּאמְרִי אֵלַי אֶעֱשֶׂה:

רות יורדת אל הגורן

כששומעת רות את דברי נעמי, היא פונה ואומרת לה: "**כל אֲשֶׁר תֹּאמְרִי אלי אעשה**" אע"פ שאיני מבינה את טעם הדבר, ואף על פי שאני מעצמי לא הייתי מסוגלת לעשות דבר כזה, בכל זאת אעשה, כיון שיצאו הדברים מפיך.

ואכן: "**וַתֵּרֶד הַגֹּרֶן וַתַּעַשׂ כְּכֹל אֲשֶׁר צִוַּתָּה חֲמוֹתָהּ**", ועל כל דבר ודבר, אמרה: 'הריני עושה מצוות חמותי'. "ותרד **הגורן**" - כל כוונתה היתה לא לתועלת עצמה, אלא להעמיד צדיקים וחסידים שראויים לשבת בסנהדרין שישבה כחצי **גורן** עגולה. וכן את שלמה המלך, שבנה את בית המקדש ב**גורן** של ארוונה היבוסי.

(ו) וַתֵּרֶד הַגֹּרֶן וַתַּעַשׂ כְּכֹל אֲשֶׁר צִוַּתָּה חֲמוֹתָהּ: (ז) וַיֹּאכַל בֹּעַז וַיֵּשְׁתְּ וַיִּיטַב לִבּוֹ וַיָּבֹא לִשְׁכַּב בִּקְצֵה הָעֲרֵמָה וַתָּבֹא בַלָּט וַתְּגַל מַרְגְּלֹתָיו וַתִּשְׁכָּב:

אכילתו של צדיק

עומדת רות במחבואה ומצפה. ואכן, כפי שאמרה לה נעמי, לאחר שסיים בועז את מלאכת זריית התבואה, הוא ישב לאכול ולשתות. אכילה זו היתה לאחר תקופה ארוכה שבה לא אכל בועז לשובע. כל תקופת הרעב, היה בועז מסתפק באכילה מועטת בלבד. אף על פי שהיה עשיר, והיה יכול להרשות לעצמו לאכול בשפע, רצה לשתף את עצמו בצער הציבור. רק עכשיו, כשהסתיימה תקופת הרעב, התבואה גדלה, וכולם קצרו את תבואתם ויכלו לאכול לשובע, יכל בועז אף הוא לאכול לשובע נפשו. "**וַיִּיטַב לִבּוֹ**" - עסק בדברי תורה וברך על מזונו, והודה לה' על כך שקיבל את תפילתו והוריד שפע לעולם.

רות מתוודעת אל בועז

לאחר שאכל, שתה, וברך את ה', הלך לישון בקצה ערימת התבואה. כדרך הצדיקים, שלא מחפשים להם תענוגות, קיים בעצמו: "על הארץ תישן". כאשר נרדם, באה רות "**בַּלָּט**" - בנחת, ונזהרה שלא ליגע בו ושלא לשכב לצדו, אלא למרגלות רגליו ובריחוק.

"**וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה**" - בחצות הלילה התכונן בועז לקום כדרכו בקודש לעסוק בתורה, כפי שעשה בעתיד אף נינו דוד המלך, כמו שנאמר בתהילים: "חצות לילה אקום להודות לך". אולם מה מאוד נבהל בועז בראותו כי "**הִנֵּה אִשָּׁה שֹׁכֶבֶת מַרְגְּלֹתָיו**". הוא נתקל בניסיון קשה, ולכן חרד חרדה גדולה עד מאוד. אמר בועז בליבו: עכשיו שעת חצות,

שהקב"ה נכנס עם הצדיקים בגן עדן, וכיצד אחטא לאלוקים בעת כזאת?! כך התגבר וכבש את יצרו.

הוא פנה לרות ושאל "**מִי אָתְּ**?" - האם את מותרת או אסורה? פנויה או נשואה? טמאה או טהורה?

ענתה לו רות: אני רות. מותרת אני לך, פנויה וטהורה. ובאתי אליך לשם נישואין. "**וּפָרַשְׂתָּ כְנָפֶךָ עַל אֲמָתְךָ**" - פרוס עלי את הטלית, כדרך שפורסים בשעת חופה וקידושין ושבע ברכות, ובכך אחסה בצל כנפיך, כמו האפרוחים החוסים בכנפי אמותיהם. "**כִּי גֹאֵל אָתָּה**" וביכולתך להקים שם למחלון בעלי.

(ח) וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה וַיֶּחֱרַד הָאִישׁ וַיִּלָּפֵת וְהִנֵּה אִשָּׁה שֹׁכֶבֶת מַרְגְּלֹתָיו: (ט) וַיֹּאמֶר מִי אָתְּ וַתֹּאמֶר אָנֹכִי רוּת אֲמָתֶךָ וּפָרַשְׂתָּ כְנָפֶךָ עַל אֲמָתְךָ כִּי גֹאֵל אָתָּה: (י) וַיֹּאמֶר בְּרוּכָה אַתְּ לַיהוָה בִּתִּי הֵיטַבְתְּ חַסְדֵּךְ הָאַחֲרוֹן מִן הָרִאשׁוֹן לְבִלְתִּי לֶכֶת אַחֲרֵי הַבַּחוּרִים אִם דַּל וְאִם עָשִׁיר:

אשת חיל את!

שומע בועז את דברי רות, רואה הוא ברוח קדשו כי צדיקה היא ועתיד דוד מלך ישראל לצאת ממנה, מכיר הוא בטוהר כוונותיה, ולכן פונה בועז ואומר לה: "**בָּרוּכָה אַתְּ לַה'**

בִּתִּי, הֵיטַבְתְּ חַסְדֵּךְ הָאַחֲרוֹן מִן הָרִאשׁוֹן לְבִלְתִּי לֶכֶת אַחֲרֵי הַבַּחוּרִים אִם דַּל וְאִם עָשִׁיר" - חסד גדול רוצה את לעשות עם בעלך מחלון להקים לו שם, ולשם כך את מוכנה להינשא לאדם זקן כמוני, ואין לבך מתפתה להינשא לבחור צעיר. דעי לך כי החסד האחרון הזה שאת עושה להקים שם למחלון בעלך, גדול יותר מן החסד הראשון שעשית עמו, שטפלת בקבורתו ובתכריכיו.

"**וְעַתָּה בִּתִּי אַל תִּירְאִי**" - אל תחששי שמא לא ארצה להינשא לך בגלל היותי שופט ישראל ואילו את נוכריה ובלתי מיוחסת, "**כִּי יוֹדֵעַ כָּל שַׁעַר עַמִּי כִּי אֵשֶׁת חַיִל אָתְּ**" - יש לך יחוס עצמי על ידי מידותייך הנאצלות ומעשייך הטובים.

ראויה היא רות לבועז, שהרי עליה נאמר: "אשת **חיל**", ועל בועז העיד הכתוב: "איש גבור **חיל**", ומשניהם יצא דוד מלך ישראל, שנאמר עליו "יודע נגן וגיבור **חיל**" - במלחמתה של תורה.

אבל, אומר בועז לרות, יש אדם שהוא קרוב משפחה לבעלך יותר ממני, שמו הוא: "טוב". ולו זכות הקדימה, כיון שהוא אח של אלימלך, בעוד שאני בן אחיו. ולכן ליני הלילה כאן בשדה, ובבוקר אשאל את טוב אם רוצה הוא לישא אותך. ואם לא ירצה, אני אשא אותך.

(בזמנו עדיין לא גזרו על איסור ייחוד עם פנויה, אלא דווקא עם אשת איש. מאוחר יותר, דוד המלך ובית דינו גזרו אף על הייחוד עם פנויה. לכן נשארה רות ללון בשדה. ומיד בבוקר, עוד בטרם האיר היום לגמרי, כשעדיין לא ניתן היה להכיר איש את רעהו, זרז בועז את רות שתקום ותלך לביתה, כדי שלא יראו אותה בשדהו, בבחינת "והייתם נקיים מה' ומישראל" - שלא לעורר עליו חשד.)

אומרים חז"ל, שכל אותו הלילה היה בועז שטוח על פניו, והתפלל ואמר: רבונו של עולם, גלוי וידוע לפניך שלא נגעתי בה. יהי רצון מלפניך, אל יוודע כי באה האשה אל הגורן, שלא יתחלל שם שמים חס ושלום.

בועז לא רצה לשלוח את רות ריקם לביתה, אלא נתן בידה תבואה. הוא רצה שאם יפגוש אותה אדם בדרך ויראה אותה יוצאת משדהו, יבחין כי יש בידה תבואה, ויבין מכך שהיא באה אליו לבקש צדקה. נתן לה בועז שישית סאה שעורים, שזהו שיעור סעודה אחת, לרמוז לה, שהדבר יגמר עוד היום, ואת סעודת הערב תאכל כבר בבית בעלה. כמו כן המספר שש מרמז על שש מעלותיו של דוד המלך, שיצא מחלציה: יודע נגן בכנור, גבור חיל, איש מלחמה, נבון דבר [מבין כל דבר חכמה], איש תואר, וה' עימו. מעלות אלו אף מרומזות בסמל "מגן דוד", שיש לו שש פינות.

(יא) וְעַתָּה בִּתִּי אַל תִּירְאִי כֹּל אֲשֶׁר תֹּאמְרִי אֶעֱשֶׂה לָּךְ כִּי יוֹדֵעַ כָּל שַׁעַר עַמִּי כִּי אֵשֶׁת חַיִל אָתְּ: (יב) וְעַתָּה כִּי אָמְנָם כִּי (אם) גֹּאֵל אָנֹכִי וְגַם יֵשׁ גֹּאֵל קָרוֹב מִמֶּנִּי: (יג) לִינִי הַלַּיְלָה וְהָיָה בַבֹּקֶר אִם יִגְאָלֵךְ טוֹב יִגְאָל וְאִם לֹא יַחְפֹּץ לְגָאֳלֵךְ וּגְאַלְתִּיךְ אָנֹכִי חַי יְהוָה שִׁכְבִי עַד הַבֹּקֶר: (יד) וַתִּשְׁכַּב מַרְגְּלוֹתָיו עַד הַבֹּקֶר וַתָּקָם בְּטֶרֶם יַכִּיר אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ וַיֹּאמֶר אַל יִוָּדַע כִּי בָאָה הָאִשָּׁה הַגֹּרֶן: (טו) וַיֹּאמֶר הָבִי הַמִּטְפַּחַת אֲשֶׁר עָלַיִךְ וְאֶחֳזִי בָהּ וַתֹּאחֶז בָּהּ וַיָּמָד שֵׁשׁ שְׂעֹרִים וַיָּשֶׁת עָלֶיהָ וַיָּבֹא הָעִיר: (טז) וַתָּבוֹא אֶל חֲמוֹתָהּ וַתֹּאמֶר מִי אַתְּ בִּתִּי וַתַּגֶּד לָהּ אֵת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה לָהּ הָאִישׁ: (יז) וַתֹּאמֶר שֵׁשׁ הַשְּׂעֹרִים הָאֵלֶּה נָתַן לִי כִּי אָמַר אֵלַי אַל תָּבוֹאִי רֵיקָם אֶל חֲמוֹתֵךְ: (יח) וַתֹּאמֶר שְׁבִי בִתִּי עַד אֲשֶׁר תֵּדְעִין אֵיךְ יִפֹּל דָּבָר כִּי לֹא יִשְׁקֹט הָאִישׁ כִּי אִם כִּלָּה הַדָּבָר הַיּוֹם:

רות חוזרת לבית נעמי

יוצאת רות בזריזות מן השדה, ומגיעה לבית נעמי עוד בטרם האיר היום. היא מספרת לנעמי את קורותיה, ונעמי משיבה לה: "**שְׁבִי בִתִּי עַד אֲשֶׁר תֵּדְעִין אֵיךְ יִפֹּל דָּבָר**" - שבי בבית, כי בועז בודאי יטפל לך בענין, ואם יבוא לקרוא לך תהיי מוכנה ומזומנת בבית.

פרק ד

(א) וּבֹעַז עָלָה הַשַּׁעַר וַיֵּשֶׁב שָׁם וְהִנֵּה הַגֹּאֵל עֹבֵר אֲשֶׁר דִּבֶּר בֹּעַז וַיֹּאמֶר סוּרָה שְׁבָה פֹּה פְּלֹנִי אַלְמֹנִי וַיָּסַר וַיֵּשֵׁב:

הבא להטהר מסייעים אותו

צדיק אומר ועושה. מיד באותו בוקר, קם בועז לסדר את עניינה של רות. הוא פנה ועלה אל שער הסנהדרין לדון בעניין. אולם אין הוא רוצה ליזום את הדיון מעצמו, ולכנס את חכמי הסנהדרין, כדי שלא ייראה כאילו יש לו נגיעה ורצון אישי בענין. לכן ישב הוא והמתין בפתח השער עד שיעבור 'טוב', והוא ידבר עמו, ומתוך כך יעלה עניינה של רות על סדר היום, יבוררו הדברים ויועמדו על מקומם.

והנה, הפלא ופלא, מיד ביושבו בשער הסנהדרין, עבר שם טוב. אומרים חז"ל: וכי היה טוב עומד אחורי השער? כיצד הזדמן לשם בדיוק ברגע המתאים? אלא אפילו היה טוב בסוף העולם, היה הקב"ה מטיסו, כדי שלא ישב אותו צדיק ויצטער בהמתנתו. על כך נאמר: "ותגזור אומר ויקם לך", כיון שאמר בועז לרות "והיה בבוקר...", קיים הקב"ה דברו ומיד בבוקר זימן לו את טוב.

אמר רבי ברכיה: בועז עשה את שלו, ורות עשתה את שלה, ונעמי עשתה את שלה. אמר הקב"ה אף אני אעשה את שלי.

הכתוב אינו מכנה את טוב בשמו, אלא "**פְּלֹנִי אַלְמֹנִי**" (תרגום: "כסי וטמיר") מלשון הסתרה וההעלמה, שנסתר ונעלם ממנו מה נזדמן לו על ידי הקב"ה להקים שושלת מלכות ישראל, והוא חשש פן ישחית נחלתו.

לפני שמתחיל בועז לדבר עם טוב, הוא מכנס במקום **עֲשָׂרָה אֲנָשִׁים מִזִּקְנֵי הָעִיר**, ואומר להם לשבת עמו. היתה זו הכנה לקראת הבאות, לכנס מנין למעמד האירוסין והנישואין, שהרי אין מברכים ברכת חתנים אלא בעשרה.

ואז פונה בועז לטוב ומדבר עמו לגאול את השדה של אלימלך. מהי גאולת שדה?

(ב) וַיִּקַּח עֲשָׂרָה אֲנָשִׁים מִזִּקְנֵי הָעִיר וַיֹּאמֶר שְׁבוּ פֹּה וַיֵּשֵׁבוּ: (ג) וַיֹּאמֶר לַגֹּאֵל חֶלְקַת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר לְאָחִינוּ לֶאֱלִימֶלֶךְ מָכְרָה נָעֳמִי הַשָּׁבָה מִשְּׂדֵה מוֹאָב:

גאולת השדה

נאמר בתורה: (ויקרא פרק כה פסוק כה) "**כִּי יָמוּךְ אָחִיךָ וּמָכַר מֵאֲחֻזָּתוֹ וּבָא גֹאֲלוֹ הַקָּרֹב אֵלָיו וְגָאַל אֵת מִמְכַּר אָחִיו**".

בשעה שחילקו ישראל את הארץ, חילק אותה יהושע לשנים עשר השבטים על פי הגורל, כל שבט נטל את החלק אשר עלה בגורלו. החלוקה שיצאה בגורל לא היתה מקרית, אלא היתה על פי רצון ה' - כל שבט ייעד לו הקב"ה מקום מסויים בארץ ישראל,

ומקום הנחלות צריך להישאר קבוע לדורי דורות. לכן מאז אותה חלוקה, אין אדם רשאי למכור את שדהו.

אך אם שרוי האדם בדוחק גדול, עד שאין לו כסף כלל אפילו למזונות, יכול הוא למכור את נחלתו, אולם גם אז המכירה לא חלה לצמיתות, ובשנת היובל חוזרת הנחלה לבעליה המקוריים.

גם לאחר שמכר האדם את שדהו, אם במשך הזמן, לפני שהגיעה שנת היובל, השתפר מצבו הכלכלי והזדמן לו כסף, מצוה עליו "לפדות" את שדהו ולהחזירו לרשותו (על ידי שישלם לקונה את כסף המכירה בקיזוז השנים שחלפו, בהן השתמש הקונה בשדה).

כמו כן אם יש לאותו עני קרוב משפחה עשיר, יכול אף הוא 'לגאול' את השדה ולפדותו מיד הקונה, ובכך לא יפול השדה ביד זר.

(ד) וַאֲנִי אָמַרְתִּי אֶגְלֶה אָזְנְךָ לֵאמֹר קְנֵה נֶגֶד הַיֹּשְׁבִים וְנֶגֶד זִקְנֵי עַמִּי אִם תִּגְאַל גְּאָל וְאִם לֹא יִגְאַל הַגִּידָה לִּי (ואדע) וְאֵדְעָה כִּי אֵין זוּלָתְךָ לִגְאוֹל וְאָנֹכִי אַחֲרֶיךָ וַיֹּאמֶר אָנֹכִי אֶגְאָל: (ה) וַיֹּאמֶר בֹּעַז בְּיוֹם קְנוֹתְךָ הַשָּׂדֶה מִיַּד נָעֳמִי וּמֵאֵת רוּת הַמּוֹאֲבִיָּה אֵשֶׁת הַמֵּת קָנִיתָה לְהָקִים שֵׁם הַמֵּת עַל נַחֲלָתוֹ:

להקים שם המת על נחלתו

פונה בועז ואומר לטוב: נעמי מכרה את השדה של אלימלך מחמת דוחקה, שהרי באה ממואב אפילו ללא נעליים לרגליה. מצוה עלינו, קרובי משפחתה, לפדות את השדה, כי אין ראוי לזר שיכנס לנחלת אבות. אולם אתה קודם לי במצוה זו מכיון שאתה קרוב לאלימלך יותר ממני, שאתה אחיו ואילו אני בן אחיו.

מסכים טוב ואומר: אכן מוכן אני לגאול את נחלתו של אלימלך.

מוסיף בועז ואומר: דע לך, כי ביום שבו אתה קונה את הנחלה, עליך לקנות אף את רות אשת מחלון ולהינשא לה, כי רות אינה רוצה למכור את השדה, אלא אך ורק למי שיתרצה להנשא לה. זאת משום שהיא רוצה "**לְהָקִים שֵׁם הַמֵּת עַל נַחֲלָתוֹ**" - שאם יוולד בן הוא יירש את נחלת המת. כמו כן, בכל פעם שתבוא רות אל השדה, יאמרו זו אשת מחלון, ועל ידי כך יזכר שם מחלון.

עד כה לא הזכיר בועז את רות, כי אמר: אולי לא ירצה טוב לגאול את השדה, ולמה אבייש את רות לדון עליה ברבים מי מוכן להנשא לה. אולם לאחר שהסכים טוב לגאול את השדה, הוצרך בועז להוסיף ולספר לטוב אף על בקשתה של רות.

(ו) וַיֹּאמֶר הַגֹּאֵל לֹא אוּכַל לִגְאָל לִי פֶּן אַשְׁחִית אֶת נַחֲלָתִי גְּאַל לְךָ אַתָּה אֶת גְּאֻלָּתִי כִּי לֹא אוּכַל לִגְאֹל:

לא אוכל לגאול!

ברגע ששומע טוב תנאי זה, הוא מסתייג מיד מן הענין. בסתר ליבו היה חושש לשאת אשה מואביה, כי עדיין לא התחזקה ההלכה המתירה את המואביות לבוא בקהל ה', והיה חושש פן יוציאו לעז על נישואיו, שנשא אשה מואביה ולכן אמר "**לֹא אוּכַל לִגְאָל לִי פֶּן אַשְׁחִית אֶת נַחֲלָתִי**".

(אמנם יש מפרשים שטוב לא אמר לבועז את אשר בלבבו, אלא פנה לבועז ואמר: איני יכול להינשא לרות, מכיון שכבר יש לי אשה ובנים. איני רוצה שיהיו לי בביתי שתי נשים, שהרי מטבע האשה שכל עוד היא יחידה לבעלה, הרי היא מכבדת אותו ומייקרת אותו. אבל אם באה "צרתה" - אשה נוספת, הופכת אהבתה לשנאה, וכך חיי לא יהיו חיים, ואשחית את נחלתי - משפחתי. לכן מוטב שתגאל אתה, שהרי לך אין לא אשה ולא ילדים.)

(ז) וְזֹאת לְפָנִים בְּיִשְׂרָאֵל עַל הַגְּאוּלָּה וְעַל הַתְּמוּרָה לְקַיֵּם כָּל דָּבָר שָׁלַף אִישׁ נַעֲלוֹ וְנָתַן לְרֵעֵהוּ וְזֹאת הַתְּעוּדָה בְּיִשְׂרָאֵל: (ח) וַיֹּאמֶר הַגֹּאֵל לְבֹעַז קְנֵה לָךְ וַיִּשְׁלֹף נַעֲלוֹ: (ט) וַיֹּאמֶר בֹּעַז לַזְּקֵנִים וְכָל הָעָם עֵדִים אַתֶּם הַיּוֹם כִּי קָנִיתִי אֶת כָּל אֲשֶׁר לֶאֱלִימֶלֶךְ וְאֵת כָּל אֲשֶׁר לְכִלְיוֹן וּמַחְלוֹן מִיַּד נָעֳמִי:

חליצת הנעל

שומע בועז את הדברים, ורוצה לתת להם תוקף הלכתי. בזמנם היה נהוג, שאדם שרוצה למכור לחברו חפץ מסויים או לעשות עמו עסק חליפין, היה המוכר חולץ את נעלו ונותן אותה לקונה. היה זה מעשה סמלי המבטא את הקנין, שהרי במקרים רבים, כמו במכירת שדה, בית או תבואה, לא ניתן להעביר את הסחורה עצמה מיד ליד, והעברת הנעל מיד ליד היא המסמלת את עניין המכירה. מעשה זה היה מעיד על כך שהמכירה שרירה וקיימת.

אף כאן שולף טוב את נעלו ונותן אותה לבועז. בכך מוותר הוא על זכותו לגאול את השדה. מכריז בועז ואומר לזקנים ולכל העם אשר התקבצו שם: "**עֵדִים אַתֶּם הַיּוֹם כִּי קָנִיתִי אֶת כָּל אֲשֶׁר לֶאֱלִימֶלֶךְ וְאֵת כָּל אֲשֶׁר לְכִלְיוֹן וּמַחְלוֹן מִיַּד נָעֳמִי**". מיד הביאו את רות, והוא קידש אותה וברך ברכת חתנים. וכיון שרות היתה מואביה רצה בועז שיעשה הדבר בפרסום גדול ובנוכחות הסנהדרין, כדי שלא יהיה פקפוק על ההלכה: "עמוני ולא עמונית, מואבי ולא מואבית".

(י) וְגַם אֶת רוּת הַמֹּאֲבִיָּה אֵשֶׁת מַחְלוֹן קָנִיתִי לִי לְאִשָּׁה לְהָקִים שֵׁם הַמֵּת עַל נַחֲלָתוֹ וְלֹא יִכָּרֵת שֵׁם הַמֵּת מֵעִם אֶחָיו וּמִשַּׁעַר מְקוֹמוֹ עֵדִים אַתֶּם הַיּוֹם: (יא) וַיֹּאמְרוּ כָּל הָעָם אֲשֶׁר

בַּשַּׁעַר וְהַזְּקֵנִים עֲדִים יִתֵּן יְהוָה אֶת הָאִשָּׁה הַבָּאָה אֶל בֵּיתֶךָ כְּרָחֵל וּכְלֵאָה אֲשֶׁר בָּנוּ שְׁתֵּיהֶם אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל וַעֲשֵׂה חַיִל בְּאֶפְרָתָה וּקְרָא שֵׁם בְּבֵית לָחֶם: (יב) וִיהִי בֵיתְךָ כְּבֵית פֶּרֶץ אֲשֶׁר יָלְדָה תָמָר לִיהוּדָה מִן הַזֶּרַע אֲשֶׁר יִתֵּן יְהוָה לְךָ מִן הַנַּעֲרָה הַזֹּאת: (יג) וַיִּקַּח בֹּעַז אֶת רוּת וַתְּהִי לוֹ לְאִשָּׁה וַיָּבֹא אֵלֶיהָ וַיִּתֵּן יְהוָה לָהּ הֵרָיוֹן וַתֵּלֶד בֵּן:

שמחה מעורבת בעצב

לאחר מעמד הנישואין, מברכים אותו הזקנים והעם: "**יִתֵּן ה' אֶת הָאִשָּׁה הַבָּאָה אֶל בֵּיתֶךָ כְּרָחֵל וּכְלֵאָה אֲשֶׁר בָּנוּ שְׁתֵּיהֶם אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל**" - כשם שרחל ולאה באו מבית של עבודה זרה, ובכל זאת עזבו את גלולי אביהן וזכו לבנות את בית ישראל, כך תזכה אתה עם רות לבנות בית נאמן בישראל.

לקח בועז את רות לאשה, "**וַיִּתֵּן ה' לָהּ הֵרָיוֹן וַתֵּלֶד בֵּן**" - היה כאן סיוע אלוקי מיוחד: עשר שנים שהתה עם מחלון ולא נפקדה, ואילו כאן נישאה לזקן ונפקדה מיד. "וַיִּתֵּן ה' **לָהּ** הֵרָיוֹן" - בזכותה יותר מאשר בזכותו, מכיון שהתאמצה על הדבר יותר.

אולם השמחה התערבה בעצב ובאבל: אותו לילה, שבו כינס בועז את רות אל ביתו, לילו האחרון היה, ולמחרת בבוקר השכימו הכל להלוויתו, כי מת.

טעות גורלית?!

אומרים המפרשים, כי עם פטירתו של בועז, עלה בלב הזקנים והעם החשש הגדול, שמא חס ושלום לא כיוונו הם לאמיתה של תורה, וטעו הם בכך שהתירו את רות המואביה לבוא בקהל ה'. אולי חס ושלום בעטיה של רות נפטר בועז?! ושמא הבן שיוולד פסול הוא מלבוא בקהל ה'?! לכן מכאן ואילך כבר לא מוזכרים הזקנים והעם, לא רצו הם להמשיך לקחת חלק בעניינה של רות.

רק הקב"ה ידע את האמת. בועז - לא היו כתובות לו שנים אלו בספר החיים. ובכל זאת עיכב הקב"ה את פטירתו והותירו בחיים אך ורק כדי שישא את רות, ויעמיד את מלכות ישראל. בזכות רות חי בועז עד יום זה. וברגע שמילא את רצון ה', מיד הלך לעולמו.

רבים אמרו, הלואי שלא יצא ולד מן הנישואין האלה. ואילו הקב"ה היה מצפה לאותו ולד - מתי יצא.

(יד) וַתֹּאמַרְנָה הַנָּשִׁים אֶל נָעֳמִי בָּרוּךְ יְהוָה אֲשֶׁר לֹא הִשְׁבִּית לָךְ גֹּאֵל הַיּוֹם וְיִקָּרֵא שְׁמוֹ בְּיִשְׂרָאֵל: (טו) וְהָיָה לָךְ לְמֵשִׁיב נֶפֶשׁ וּלְכַלְכֵּל אֶת שֵׂיבָתֵךְ כִּי כַלָּתֵךְ אֲשֶׁר אֲהֵבַתֶךָּ יְלָדַתּוּ אֲשֶׁר הִיא טוֹבָה לָךְ מִשִּׁבְעָה בָּנִים:

ברכת הנשים

כשנולד בן לרות, לא שמחו בו העם והזקנים. רק הנשים והשכנות, מפני רחמנותן הרבה, טיפלו ברך הנולד, ובאו בדברי תנחומים ופיוס אל נעמי. הן אפילו לא מזכירות שזהו בנה של רות, אלא "**יולד בן לנעמי**" - הן מייחסות אותו לנעמי.

ומכיון שברכו הנשים את הבן - לכך נתן הקב"ה רוח הקודש בפיותיהן, ועשה את דבריהן כדברי תורה, אשר נכתבו בספר מספרי התנ"ך לדורות עולם:

"**וַתֹּאמַרְנָה הַנָּשִׁים אֶל נָעֳמִי בָּרוּךְ ה' אֲשֶׁר לֹא הִשְׁבִּית לָךְ גֹּאֵל הַיּוֹם וְיִקָּרֵא שְׁמוֹ בְּיִשְׂרָאֵל**" - למרות שנפטר בעלך, בכל זאת זכית שלא השבית ה' לך גואל, ויהיה הבן כאביו.

"ויקרא שמו בישראל" - תמיד יהיה שמו שגור בפי האנשים, ויצטרכו לו לדין ולעצה.

"**וְהָיָה לָךְ לְמֵשִׁיב נָפֶשׁ**" - הבן מזכה את אביו ואמו בעולם הבא, בפרט אם עסקו בחינוכו לתורה וליראת שמים. "**וּלְכַלְכֵּל אֶת שֵׂבָתֵךְ**" - פה בעולם הזה.

(טז) וַתִּקַּח נָעֳמִי אֶת הַיֶּלֶד וַתְּשִׁתֵהוּ בְחֵיקָהּ וַתְּהִי לוֹ לְאֹמֶנֶת: (יז) וַתִּקְרֶאנָה לוֹ הַשְּׁכֵנוֹת שֵׁם לֵאמֹר יֶלֶד בֵּן לְנָעֳמִי וַתִּקְרֶאנָה שְׁמוֹ עוֹבֵד הוּא אֲבִי יִשַׁי אֲבִי דָוִד:

כל רואיהם יכירום כי הם זרע ברך ה'

קראו לו הנשים "עובד", וכשגדל ראו כולם כי אכן עובד הוא את ה' בכל לבבו ובכל נפשו. מכאן הסיקו אנשי הדור שאולי בכל זאת עשה בועז מעשה הגון בכך שלקח את רות. דעה זו נתחזקה יותר לאחר שהוליד עובד את בנו ישי, והכל ראו את אישיותו של ישי, שאפילו לחלוחית של חטא לא היתה בו. שהרי היה הוא אחד מארבעה שזכו למות ללא חטא כלל לכל אורך שנות חייהם, ומתו רק בעטיו של נחש [דהיינו בעוון שאכלו אדם הראשון וחוה אשתו מעץ הדעת, בהסתת הנחש, ונתקלל האדם בעונש מיתה]. אז אמרו, רוח ה' דיבר בבועז ובזקנים, שטיהרו את רות לבוא בקהל ה'.

(יח) וְאֵלֶּה תּוֹלְדוֹת פֶּרֶץ פֶּרֶץ הוֹלִיד אֶת חֶצְרוֹן: (יט) וְחֶצְרוֹן הוֹלִיד אֶת רָם וְרָם הוֹלִיד אֶת עַמִּינָדָב: (כ) וְעַמִּינָדָב הוֹלִיד אֶת נַחְשׁוֹן וְנַחְשׁוֹן הוֹלִיד אֶת שַׂלְמָה: (כא) וְשַׂלְמוֹן הוֹלִיד אֶת בֹּעַז וּבֹעַז הוֹלִיד אֶת עוֹבֵד: (כב) וְעוֹבֵד הוֹלִיד אֶת יִשָׁי וְיִשַׁי הוֹלִיד אֶת דָּוִד:

מְפֶרֶץ עד דוד

לסיום המגילה, מובא יחוסו של דוד המלך, החל מפרץ בן יהודה בנו של יעקב אבינו ע"ה. התחיל הכתוב לייחס את דוד דווקא מפרץ, שאף לידתו מיהודה ותמר היתה בצורה לא רגילה כמו נשואי רות ובועז, להראות לנו כי הקב"ה שומר ומחשב כבר דורות רבים כיצד להוציא את המשיח, מבלי לתת לשטן לקטרג.

"**וְאֵלֶּה תּוֹלְדוֹת פֶּרֶץ**" - אמרו חז"ל: המילה "תולדות" תמיד כתובה במקרא בכתיב חסר: תלדות, תלדת או תולדת. חוץ משני מקראות: "אלה תולדות השמים והארץ" ו"אלה

תולדות פרץ". שבשעה שברא הקב"ה את העולם לא היה מלאך המוות בעולם, ובשביל כך הוא מלא (התולדות נשארים חיים וקיימים). וכיון שחטאו אדם וחוה חיסר הקב"ה כל תולדות שבמקרא. כיון שנולד פרץ, נעשה תולדות שלו מלא, כיון שהמשיח יעמוד ממנו, ובימיו הקב"ה מבליע את המוות שנאמר, "בלע המות לנצח".

מפרץ עלתה ופרצה מלכות בית דוד, וכבר הבטיח הקב"ה שלא תפסק המלכות מזרעו שנאמר (תהלים פרק פט): אָז דִּבַּרְתָּ בְחָזוֹן לַחֲסִידֶיךָ וַתֹּאמֶר שִׁוִּיתִי עֵזֶר עַל גִּבּוֹר הֲרִימוֹתִי בָחוּר מֵעָם: **מָצָאתִי דָוִד עַבְדִּי בְּשֶׁמֶן קָדְשִׁי מְשַׁחְתִּיו**: אֲשֶׁר יָדִי תִּכּוֹן עִמּוֹ אַף זְרוֹעִי תְאַמְּצֶנּוּ: לֹא יַשִּׁיא אוֹיֵב בּוֹ וּבֶן עַוְלָה לֹא יְעַנֶּנּוּ: וְכַתּוֹתִי מִפָּנָיו צָרָיו וּמְשַׂנְאָיו אֶגּוֹף: וֶאֱמוּנָתִי וְחַסְדִּי עִמּוֹ וּבִשְׁמִי תָּרוּם קַרְנוֹ: וְשַׂמְתִּי בַיָּם יָדוֹ וּבַנְּהָרוֹת יְמִינוֹ: הוּא יִקְרָאֵנִי אָבִי אָתָּה אֵלִי וְצוּר יְשׁוּעָתִי: אַף אָנִי בְּכוֹר אֶתְּנֵהוּ עֶלְיוֹן לְמַלְכֵי אָרֶץ: לְעוֹלָם אֶשְׁמָר לוֹ חַסְדִּי בְּרִיתִי נֶאֱמֶנֶת לוֹ: **וְשַׂמְתִּי לָעַד זַרְעוֹ וְכִסְאוֹ כִּימֵי שָׁמָיִם**:

דוד המלך

נתיב של יסורים

דוד המלך - מילים אלו מעוררות בנו רגש טמיר של כיסופין וקדושה, של שירה וזמרה, ודבקות לקב"ה. "כָּרַתִּי בְרִית לִבְחִירִי נִשְׁבַּעְתִּי לְדָוִד עַבְדִּי" (תהלים פרק פט פסוק ד) - כך אומר הקב"ה. דוד הוא המלך הנבחר ביותר בעיני הקב"ה, אשר למענו מבטיח לנו הקב"ה כי ישלח לנו את משיח צדקנו. וכך אנו מתפללים שוב ושוב: "בַּעֲבוּר דָּוִד עַבְדֶּךָ אַל תָּשֵׁב פְּנֵי מְשִׁיחֶךָ" (תהלים פרק קלב פסוק י).

אולם האם יודעים אנו, איזו דרך עבר דוד עד שנוכחו כולם לראות במעלתו? באלו ניסיונות התנסה? אלו יסורים ורדיפות עברו עליו עד שהגיע למלוכה, וגם במשך תקופת ממלכתו, עד שהעיד על עצמו (תהלים פרק סט פסוק ה): "רַבּוּ מִשַּׂעֲרוֹת רֹאשִׁי שׂנְאַי חִנָּם".

בשורות הבאות ננסה לעמוד על מעט מקורות חייו המאלפים של דוד המלך, נעים זמירות ישראל.

ישי - ירא חטא

בבית לחם גר איש מורם מעם, גדול בתורה וביראת שמים, הלוא הוא ישי, בנו של עובד, נכד לבועז ורות. ששה בנים נולדו לישי, ואין כמותם צדיקים בכל בית לחם, גבורים במלחמתה של תורה, וירא ה'. עיני ישראל כולם היו נשואות לבית זה, שבודאי ממנו תצא המלוכה לעם ישראל.

ישי - ירא חטא היה. ומגודל חרדתו מפני כל שמץ של חטא, עלה בלבו ספק לעת זקנתו. אמר: שמא חס ושלום לא כיוונו בועז ובית דינו אל ההלכה, וחס ושלום לא היתה ראויה סבתי רות לבוא בקהל ה'. אם אכן כך - מואבי אני, ואיך דר אני עם אשתי, שבת ישראל כשרה היא? כאשר עלתה מחשבה זאת בלבו, מיד החליט לפרוש מאשתו.

כעבור מספר שנים, בהם היה פרוש מאשתו, אמר ישי: אין נאה לאדם לשהות בלא אשה. מה עשה? לקח שפחה כנענית שהיתה בביתו, ואמר לה: הרי את משוחררת על תנאי: אם כשר אני לבוא בקהל ה' - הרי את משוחררת וגיורת, ותהיי לי לאשה כדת משה וישראל. אך אם פסול ומואבי אני - הרי אינך משוחררת, ונשארת את שפחה כנענית, המותרת להנשא למואבי.

מוזר הייתי לאחי

אשת ישי, נצבת בת עדיאל, שהיתה צדיקה מאוד, הצטערה צער רב על שצדיק זה, בעלה, פרש ממנה, והיתה רוצה להעמיד ממנו עוד ילדים. ראתה השפחה בצער האשה, פנתה ואמרה לה: עשי כמו המעשה שעשתה לאה, שנישאה ליעקב תחת רחל אחותה ללא ידיעת יעקב. אף את תבואי במקומי, מבלי שישי ידע על כך.

אכן עשתה אשת ישי כעצת שפחתה, והתחלפה עמה ללא ידיעתו של ישי כלל. התעברה אשת ישי, וכעבור תשעה חודשים ילדה בן. הצטער ישי צער רב, הוא חשב כי בן זה ממזר הוא חס ושלום, שהרי פרוש הוא מאשתו כבר כמה שנים, וכיצד נולד הבן הזה?! ששת הבנים של ישי קנאו את קנאת ה' ורצו להרוג את הבן ה"ממזר". אמר להם ישי: הניחו לו, ולא תוציאו לעז עליכם. אולם יהיה הולד מאוס ועבד לכם, ועל ידי כך לא יתערב בעם ישראל, ולא יבוא בקהל ה'.

אותו בן, מי הוא היה? - לא פחות ולא יותר מאשר דוד המלך.

הוא שאמר דוד בתהילים: (פרק סט פסוק ט): "מוּזָר הָיִיתִי לְאֶחָי וְנָכְרִי לִבְנֵי אִמִּי".

הרחקת מידעי ממני

תינוק היה דוד, וכבר עמד על דעתו וידע את כל אשר אתו. עוד כשהיה תינוק בעריסה לחשה לו אמו: טהור אתה בני, קדוש מרחם. אל יפול לבך עליך ביסורים המצפים לך. קבל אותם באהבה והישען על ה'!

גדל דוד מעט, ועיניו ראו את המחיצה המבדילה בינו לבין יתר אחיו. אמרו חכמים: ישי גדול בכל עמו היה, וכל מקום שהיה מגיע אליו, היו אנשים רבים יוצאים לקראתו ומלווים אותו בכניסתו וביציאתו. כל בניו חשובים היו כמוהו, אף הם היו מכובדים בעיני העם. רק דוד הקטן, רחוק היה מכולם ומאוס.

ראו כל העם שאחי דוד מרחקים אותו, אמרו: ודאי יש דברים בגו. שמועות רבות הילכו על דוד הקטן, ועלילות רבות טפלו עליו. "יָשִׂיחוּ בְי יֹשְׁבֵי שָׁעַר וּנְגִינוֹת שׁוֹתֵי שֵׁכָר" (תהלים פרק סט פסוק יג). תחילה היו העלילות רק בגדר ספק, אולם כאשר ראו כי אין אחי דוד מכחישים אותן, הפכו העלילות לודאיות. כל איש ישראל "ידע" על "חסרונותיו" ו"מעשיו הרעים", וכבר לא היה איש חושש לפגוע בכבודו. אמרו כולם: הכלמתו של דוד - זהו כבודו של בית ישי. אם מקורביו מואסים בו, אנו ודאי צריכים למאוס בו ולרחק אותו. את "קלקלתו" היו תולים כולם במקור קדמון: הרי מרות המואביה הוא בא! כנראה כל צדקתו של בועז יצאה בישי וששת בניו, וכל ה"פסולת" של רות - דבקה בדוד.

ידע דוד על שום מה מרחקים אותו, והבין כי כוונתם לשם שמים. אמר: לא אותי הם מתעבים, כי אם את העוון. הוא לא נטר להם שנאה, ואף הוסיף עליהם אהבה בסתר ליבו.

צמאה נפשי לאלוקים

לא מצאו אחיו ובית אביו מנוחה מדוד, עד שהחליטו כי הטוב ביותר הוא, שילך לרעות את צאן אביהם במדבר.

מרוחק מביתו ומבודד מכל עמו, מצא דוד פורקן לנפשו במדבר הצחיח. שם, רחוק מקרבת בני אדם, יצא לבקש לו קרבת אלוקים. אדם הנמצא בתוך חברת אנשים - פעמים שקשה לו להתענג על דבקות בה'. תמיד טרוד הוא באהבת הבריות, שואף הוא למצוא חן בעיניהם, מוטרד הוא מאותם אלה ששונאים אותו ומתנכלים לו. אולם דוד - פנוי הוא מטרדות אלה. כל ליבו ובשרו מרננים לאל חי, "ואני קרבת אלוקים - לי טוב!!", כל תענוגות העולם הזה - נחשבים בדעתו כאין וכאפס לעומת ההתענגות האמיתית על ה'. "טוב לי כי עוניתי - למען אלמד חוקיך" - שמח דוד ביסוריו ומודה עליהם, שבלעדיהם לא היה זוכה לדבקות כה גדולה באלוקים חיים.

שאול מלך ישראל

ובינתיים - מה קורה ב"דרג המדיני" של ישראל?

באותה תקופה היה שאול מולך על ישראל. הוא נבחר למרות שלא היה משושלת המלכות של שבט יהודה, אלא משבט בנימין. ומדוע? רצה הקב"ה שיקום מלך משבט בנימין וילחם בעמלק. כי עמלק מזרעו של עשו היה, ובשעה שהשתחוו יעקב אבינו ובניו לעשו, בנימין עדיין לא נולד ולא השתחווה לרשע הזה. אמר הקב"ה: יבוא שאול הבא מבנימין, וילחם בעמלק הבא מעשו. אף יעקב אבינו ברך את בנימין: "בִּנְיָמִין זְאֵב יִטְרָף" - ממנו יצא המלך שאול, שילחם בעמלק.

מצות מחיית עמלק

ואכן פונה שמואל הנביא אל שאול ואומר לו (שמואל א פרק טו פסוקים א - ג):
"אֹתִי שָׁלַח ה' לִמְשָׁחֲךָ לְמֶלֶךְ עַל עַמּוֹ עַל יִשְׂרָאֵל. וְעַתָּה שְׁמַע לְקוֹל דִּבְרֵי ה': כֹּה אָמַר ה' צְבָאוֹת פָּקַדְתִּי אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה עֲמָלֵק לְיִשְׂרָאֵל...עַתָּה לֵךְ וְהִכִּיתָה אֶת עֲמָלֵק וְהַחֲרַמְתֶּם אֶת כָּל אֲשֶׁר לוֹ וְלֹא תַחְמל עָלָיו וְהֵמַתָּה מֵאִישׁ עַד אִשָּׁה מֵעוֹלֵל וְעַד יוֹנֵק מִשּׁוֹר וְעַד שֶׂה מִגָּמָל וְעַד חֲמוֹר".
שאול מצטווה להילחם בעמלק ולמחותו כליל, עד שלא ישאר לו שום זכר. אולם שאול החטיא את המטרה: "וַיַּחְמל שָׁאוּל וְהָעָם עַל אֲגַג וְעַל מֵיטַב הַצֹּאן וְהַבָּקָר" - שאול מרחם על הצאן והבקר ומותירם, ואף את אגג מלך עמלק הוא מותיר בחיים.

קריעת המלוכה מעם שאול

בעקבות כך, פונה הקב"ה אל שמואל הנביא ואומר לו (שם, יא): "נִחַמְתִּי כִּי הִמְלַכְתִּי אֶת שָׁאוּל לְמֶלֶךְ, כִּי שָׁב מֵאַחֲרַי וְאֶת דְּבָרַי לֹא הֵקִים". ובציווי ה', פונה שמואל אל שאול ואומר לו (שם, כח): "קָרַע ה' אֶת מַמְלְכוּת יִשְׂרָאֵל מֵעָלֶיךָ הַיּוֹם וּנְתָנָהּ לְרֵעֲךָ הַטּוֹב מִמֶּךָּ" - בעקבות כך שלא קיימת את דבר ה' במלואו, תם תפקידך כמלך, ותחתיך ישב אדם הראוי למלוכה יותר ממך.
לאחר מעשה זה, ממשיך שאול עדיין להיות מלך בפועל, אולם הקב"ה מכין כבר את מלכותו של המלך הנבחר, משושלת המלכות של שבט יהודה. מיהו אותו מלך נבחר, אשר אותו ראה ה' כראוי למלוך על עמו ישראל תחת שאול?

מלך ממשפחת ישי

זאת מגלה הקב"ה לשמואל הנביא מיד בהמשך (שמואל א פרק טז פסוק א): "וַיֹּאמֶר ה' אֶל שְׁמוּאֵל: עַד מָתַי אַתָּה מִתְאַבֵּל אֶל שָׁאוּל וַאֲנִי מְאַסְתִּיו מִמְּלֹךְ עַל יִשְׂרָאֵל. מַלֵּא קַרְנְךָ שֶׁמֶן וְלֵךְ אֶשְׁלָחֲךָ אֶל יִשַׁי בֵּית הַלַּחְמִי, כִּי רָאִיתִי בְּבָנָיו לִי מֶלֶךְ".
אכן, חושב שמואל, ראויה היא משפחתו החשובה של ישי, שממנה תצא מלכות לישראל. שבעת ילדיו מוכתרים בתורה וביראת שמים ובכל מידה טובה, ודאי ראויים הם למלכות.
הולך שמואל הנביא אל העיר בית לחם, כשבידו "קרן השמן". היה זה כלי מיוחד, שהיה שמור במשכן באוהל מועד, ומיועד למשיחת מלכי יהודה. אולם שמואל חושש ששאול ישמע על המלכת המלך החדש, ויתפוס אותו כ"מורד במלכות", ולכן בעצת ה' הוא לוקח עמו עגלת בקר, ומודיע לאנשי בית לחם כי הוא בא לעירם כדי לזבוח זבח לה'.

האדם יראה לעיניים

אל הזבח מזמין שמואל את ישי ובניו. כל הבנים מגיעים חוץ מדוד, כמובן. דוד נמצא במדבר, רועה את הצאן, ואף אחד לא חושב לרגע כי יש להביא את הבן המאוס והמרוחק למעמד נכבד זה. מיד כשמגיעים הבנים, רואה שמואל את אליאב הבכור, שהיה בעל קומה והדרת פנים של מלכות. אמר שמואל בלבו, בודאי הוא ההגון ביותר למלוכה, ורצה להמליכו.

אמר רבי יצחק: נטל שמואל את קרן השמן, ובא ליצוק על ראש אליאב. וברח השמן לאחריו! אמר הקב"ה לשמואל: "אַל תַּבֵּט אֶל מַרְאֵהוּ וְאֶל גְּבֹהַּ קוֹמָתוֹ, כִּי מְאַסְתִּיהוּ... **כִּי הָאָדָם יִרְאֶה לַעֵינַיִם וה' יִרְאֶה לַלֵּבָב!**" - לא באליאב חפצתי לי למלך! כי האדם מתרשם ממה שרואות עיניו, אולם הקב"ה רואה דווקא את פנימיות הלב, ויודע מיהו הראוי באמת.

מעביר ישי את בנו השני - אבינדב - לפני שמואל, אולם גם אבינדב לא נבחר. לאחריו עבר הבן השלישי שמעא, ולאחריו כל אחיו, אולם באף אחד מהם לא בחר ה'. פונה שמואל אל ישי ושואל אותו: "הֲתַמּוּ הַנְּעָרִים?!", האם אין לך בן נוסף, הרי הקב"ה אמר לי בפרוש שאחד מבניך יבחר! עונה ישי ואומר: "עוֹד שָׁאַר הַקָּטָן, וְהִנֵּה רֹעֶה בַּצֹּאן" - אכן "נשאר" לי עוד בן, נחשב הוא כמו "שיריים" [שאריות], אינו חשוב הוא כמו כל אחיו, רועה הוא את הצאן במדבר.

ויקחהו ממכלאות צאן

"וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל יִשַׁי: שִׁלְחָה וְקָחֶנּוּ כִּי לֹא נָסֹב עַד בֹּאוֹ פֹּה" - שמואל, ששומע כי הקטן הוא רועה צאן, מבין כי אכן ראוי הוא להיבחר, כיון שהוא מבודד מהבלי העולם הזה, ומתבודד עם אלוקיו בשדות.

אמרו רבותינו: אין הקב"ה נותן גדולה לאדם, עד שהוא בודקו בדבר קטן. דוד רועה צאן היה לאביו, ומסר את נפשו כדי לשמור על צאנו. מה היה עושה? בשעה שהיה מגיע זמן המרעה, היה כולא וסוגר את הצאן. תחילה היה משחרר את הגדיים הקטנים והחלשים, והם היו אוכלים את ראשי העשבים, שהם החלק הרך ביותר. לאחר מכן היה מוציא את התיישים הזקנים שיאכלו את אמצעם של העשבים, שהם חלק קשה יותר בעשב. ולבסוף היה מוציא את הצעירים והחזקים, להם הותיר את העשב הקשה ביותר. אמר הקב"ה: מי שהוא יודע לרעות את הצאן, ולדאוג לכל אחד כפי כוחו, יבוא וירעה את צאני - עם ישראל. וזהו שנאמר בתהלים (פרק עח פסוק ע): "וַיִּבְחַר בְּדָוִד עַבְדּוֹ וַיִּקָּחֵהוּ **מִמִּכְלְאֹת** צֹאן... לִרְעוֹת בְּיַעֲקֹב עַמּוֹ וּבְיִשְׂרָאֵל נַחֲלָתוֹ".

אדמוני עם יפה עיניים

מיד שלחו להביא את דוד מן המדבר. רואה אותו שמואל והנה הוא "אַדְמוֹנִי עִם יְפֵה עֵינַיִם וְטוֹב רֹאִי" (שמואל א טז, יב). היו בדוד שתי תכונות מנוגדות: מצד אחד - "אדמוני", ומצד שני - "יפה עיניים וטוב רואי". האדמוניות היא תכונה של שפיכות דמים, ואילו "יפה עיניים" היא תכונה של טוב לב ומידות נאצלות. לכן הפסוק מכנה את דוד בשם: "**עֲדֵינוֹ הָעָצְנִי**". שבשעה שהיה יוצא למלחמה, היה מקשה את עצמו כ**עץ**. ובשעה שהיה יושב ועוסק בתורה, היה **מעדן** את עצמו כתולעת רכה.

היה שמואל חושש שמא דוד הוא שופך דמים כמו עשו, שגם עליו נאמר "אדמוני". אמר לו הקב"ה: "עם יפה עיניים" - שכל מה שהוא עושה, הכל לפי דעת תורה. לפני כל מלחמה היה נועץ בסנהדרין, שהם "**עיני** העדה".

ועל כן "קוּם מְשָׁחֵהוּ כִּי זֶה הוּא!" מה שנראה אינו אלא בגלוי, אבל אני בוחן ליבות וכליות יודע שכל מעשיו ותכונותיו מופנים ומפועלים לשם שמים, ויש לו פנימיות וכוחות נסתרים.

בשמן קדשי משחתיו

מיד לקח שמואל את קרן השמן, ובא ליצוק על ראש דוד. והנה, אומרים חז"ל, השמן רץ מעצמו וניצוק בראש דוד! נקרשו טיפות השמן על ראשו, ונצצו כאבנים טובות ומרגליות. ובתום המשיחה, חזר קרן השמן להיות מלא כבתחילה. אותה שעה עמדה 'נצבת' אשת ישי וגילתה את הסוד, וידעו כולם כי דוד כשר וישר והגון למלכות.

באותה שעה אמר דוד (תהלים קיח כא): "אוֹדְךָ כִּי עֲנִיתָנִי, וַתְּהִי לִי לִישׁוּעָה" - אותם עינויים שהתעניתי עד כה, היו לי לבסוף לישועה ונחמה. ישי, שהבין עכשיו למפרע את כל מה שקרה, אמר: "אֶבֶן מָאֲסוּ הַבּוֹנִים - הָיְתָה לְראשׁ פִּנָּה!". אחי דוד אמרו: "מֵאֵת ה' הָיְתָה זאת, הִיא נִפְלָאת בְּעֵינֵינו". ושמואל בשמחתו, שהתנבא שיושיע דוד את ישראל מיד אויביהם, אמר: "זֶה הַיּוֹם עָשָׂה ה' נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בוֹ!".

"וַתִּצְלַח רוּחַ ה' אֶל דָּוִד" - מהיום ההוא התעוררה בדוד רוח מיוחדת של קדושה, נבואה וגבורה. רוח הקודש שרתה עליו, ובהשראתה גם התחיל דוד לשורר את מזמורי התהילים.

אין שני מלכים בכתר אחד

"וְרוּחַ ה' סָרָה מֵעִם שָׁאוּל וּבִעָתַתּוּ רוּחַ רָעָה מֵאֵת ה'" - אין שני מלכים משמשים בכתר אחד! כיון שנמשח דוד למלך, הוסרה משאול רוח ה', ובאה עליו רוח בער. אותה רוח ה' קפצה ועברה משאול אל דוד. התחיל דוד לעלות מעלה מעלה, ושאול החל לרדת. על דוד צלחה רוח נבואה, ומשאול סרה ונסתלקה השכינה.

דוד מנגן לפני שאול

כשראו עבדי שאול את מצבו הרע, חיפשו עצה לעזור לו ולרפאתו. אמרו לו: יביאו לפני המלך איש מנגן בכינור, ובעת שתהיה על המלך רוח רעה, ינגן המנגן לפניו, ובכך ייטב למלך. הסכים שאול לעצתם, וביקש כי יחפשו לו איש מיטיב לנגן.

"ויען אחד מן הנערים ויאמר: הנה ראיתי בן לישי בית הלחמי, יודע נגן וגיבור חיל, ואיש מלחמה ונבון דבר, ואיש תואר וה' עימו" (ש"א יז, יח) - אמרו חז"ל: אותו נער שדיבר היה שמו "דואג", וכל דבוריו לא היו אלא בלשון הרע. הוא שיבח את דוד שבחים רבים, שאינם שייכים לנגינה, כשכוונתו לרעה, להכניס קנאה בלב שאול. ואכן כששמע שאול על מעלותיו של דוד נחלשה דעתו והתקנא בו.

שולח שאול לישי שישלחו לו את דוד, "ויבוא דוד אל שאול ויעמוד לפניו ויאהבהו מאוד... והיה בהיות רוח אלוקים אל שאול, ולקח דוד את הכינור וניגן בידו... וסרה מעליו רוח הרעה". לא הכינור בלבד היטיב את רוח שאול, אלא גם דוד עצמו, על ידי חן מעלותיו ואור נפשו, היה מנעים זמירות ה' לפני שאול, שאין לאדם להתייאש בשום מצב, אלא להישען על קונהו ורועו - "ה' רועי לא אחסר, בנאות דשא ירביצני, על מי מנוחות ינהלני". כך הביא דוד נחמה ועידוד לשאול, והתחבב מאוד בעיניו.

גלית הפלישתי

שמעו הפלשתים, אויבי ישראל, על מצבו וחולשתו של המלך שאול, והחליטו לנצל את ההזדמנות. הם נאספו למלחמה, אולם הפעם רצו להעמיד פנים כאילו אינם מעוניינים בשפך דמים. הם שלחו את גיבורם - גלית: "וַיַּעֲמֹד וַיִּקְרָא אֶל מַעַרְכֹת יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר לָהֶם לָמָּה תֵצְאוּ לַעֲרֹךְ מִלְחָמָה הֲלוֹא אָנכִי הַפְּלִשְׁתִּי וְאַתֶּם עֲבָדִים לְשָׁאוּל בְּרוּ לָכֶם אִישׁ וְיֵרֶד אֵלָי" - תבחרו לכם גבור שילחם בי, ואם הוא ינצח אותי - נהיה כולנו עבדים לכם. אך אם אני אנצח אותו - תהיו אתם לנו לעבדים.

במשך ארבעים יום, בוקר וערב, יוצא גלית ומשמיע דברי חירופים ועזות נגד הקב"ה. רואים ישראל את מראהו הנורא והמבעית - בריון בגובה למעלה משלושה מטרים, חמוש כולו מכף רגל ועד ראש, ומזויין בכלי זין. שומעים הם את דבריו הנועזים - "ויחתו ויראו מאוד". לאחר שסרה רוח ה' משאול המלך, אחז את העם פחד וחלחלה, ולא היה בהם איש שהעז להילחם נגד גלית.

דוד בשדה המערכה

והיכן היה דוד כל אותו הזמן? האם לא שמע את דברי הנאצה והחוצפה? אכן דוד לא היה במערכה באותם ימים. בזמן שהיה שאול בשופי ובצלילות הדעת, היה דוד הולך חזרה לאביו לרעות את הצאן ולשמשו. גם בימי מלחמה אלו שהה הוא עם אביו ועם

הצאן, כי המנהג בישראל היה שמכל משפחה יוצאים הגדולים להלחם, ואילו הקטנים נשארים עם אביהם, בפרט אם הוא זקן.

"ודוד הוא הקטן, ושלושה הגדולים הלכו אחרי שאול" - אף על פי שכבר נמשח דוד למלך, לא גבה ליבו ולא רמו עיניו. דוד הוא הקטן, שהיה מקטין עצמו תמיד.

כעבור ארבעים ימי מלחמה, שיער ישי כי כלתה הצידה מכליהם של בניו הנמצאים בשדה הקרב, ולכן שלח את דוד לספק לאחיו מזון. מיד מילא דוד את שליחות אביו, הוא הפקיד את הצאן ביד שומר נאמן, ומיהר ללכת אל אחיו.

עוד הוא מדבר עם אחיו ודורש בשלומם, והנה יוצא גלית כמידי יום, ומתחיל לחרף ולגדף מערכות אלוקים חיים. מזדעזע דוד מן העזות והחוצפה של גלית, ורוח קנאת ה' בוערת בליבו. הוא שומע את אנשי הצבא של ישראל אומרים זה לזה בפחד: הראיתם את האיש הזה, שעולה לחרף את ישראל?! אפילו שאול פוחד ממנו, והוא הבטיח כי האיש אשר יכנו - יעשיר אותו המלך עושר רב, ויתן לו את בתו לאישה, ואף ישחרר את כל בית אביו ממסי המלך.

דוד, שרצה שיביאו אותו לפני שאול, כדי להציע לו להילחם בגלית, עשה את עצמו כאילו הוא מתעניין בכרוז שהוציא המלך. הוא הלך מאיש לאיש, שאל שאלות והראה התעניינות. ואכן, עוברת השמועה כי דוד מעוניין להלחם בגלית, והוא מובא לפני שאול.

גם את הארי גם את הדוב הכה עבדך

עומד דוד לפני שאול ומספר לו: רועה צאן אני, ובאחד הימים באו אל העדר אריה עם שני גוריו יחד עם דוב ושני גוריו. הם לקחו שה מן העדר, ואני מיד רדפתי אחריהם, תפסתי ושיסעתי אותם, וגם את האריה תפסתי בזקנו והכיתי אותו, וכך הצלתי את השה מבין שיניהם. ואם כן בקשתי שטוחה לפניך: "והיה הפלשתי הערל הזה כאחד מהם, כי חרף מערכות אלוקים חיים!".

ובאמת כיצד היה בכוחו של דוד להילחם באריה ובדוב? את כוחו קבל הוא מכח הנבואה ורוח ה' ששרתה עליו לאחר משיחתו בשמן.

כשאירע לדוד מעשה זה עם הארי והדוב, אמר: וכי מה אני חשוב, שהכיתי את החיות הרעות האלה? אלא ודאי מאת ה' היתה זאת, לרמוז לי שעתידה לבוא צרה על "**שה** פזורה ישראל", והם עתידים להינצל על ידי. דוד בענוותנותו לא גילה את הדבר לאיש, אלא שמר זאת בלבו, ואף עשה לעצמו תזכורת תמידית: כששחט דוד את אותו השה, הפשיט את עורו ועשה ממנו בגד, והיה לבוש בו תמיד. רק עכשיו בהתייצבו לפני שאול, הוצרך דוד לספר ולגלות את הסיפור, כשהוא מראה לשאול את כנף בגדו שעשוי מעור השה.

לא בחיל ולא בכח

כששומע שאול את דבריו האמיצים של דוד, הוא אומר לו: "לך, וה' יהיה עמך!". הוא הלביש את דוד בבגדי המלחמה שלו - כובע נחושת, שריון וחרב. היו אלו בגדים שניתן להרחיבם ולהצירם כפי הצורך. ניגש שאול אל דוד להתקין עליו את המדים באופן שיתאימו למידתו, אבל להפתעתו ראה שאין צורך בזה - הבגדים התאימו בדיוק למידתו של דוד. ראה זאת שאול, וקנאה עברה בלבו. הוא חשש שמא יש כאן רמז שאף כתרו הולם אותו, והכניס בדוד עין הרע.

הרגיש דוד בדבר, ולכן הסיר מיד את הבגדים. הוא אמר לשאול: "לא אוכל ללכת באלה, כי לא נסיתי" - אינני מלומד בכלי קרב ובמדי מלחמה, נוח לי יותר בבגדי הרגילים. דוד אף ראה בלבישת בגדים אלו - חסרון בבטחון בבורא עולם. הפלישתי סומך על כלי זינו ושריונו, ואילו הוא דוד ילבש עוז וגבורה ובטחון בה'.

לוקח דוד את מקלו בידו, בוחר לו חמשה אבני נחל חלקות מאוד ושם בתרמילו, וכך הוא פונה להילחם בפלישתי הענק.

באבוד רשעים רינה

רואה גלית הפלשתי והנה נער מתקרב לקראתו. והנער אינו מזויין ואינו משוריין, רק מקל בידו, ותרמיל רועים על שכמו. חרה לו מאוד על כך שעושים ממנו "צחוק" לעג וקלס ומהתלים בו, והוא פונה אל דוד בכעס: "הכלב אנוכי כי אתה בא אלי במקלות?!" אמר לו דוד: "אַתָּה בָּא אֵלַי בְּחֶרֶב וּבַחֲנִית וּבְכִידוֹן, וְאָנכִי בָא אֵלֶיךָ בְּשֵׁם ה' צְבָאוֹת אֱלֹהֵי מַעַרְכוֹת יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר חֵרַפְתָּ: הַיּוֹם הַזֶּה יְסַגֶּרְךָ ה' בְּיָדִי וְהִכִּתִיךָ וַהֲסִרתִי אֶת רֹאשְׁךָ מֵעָלֶיךָ וְנָתַתִּי פֶּגֶר מַחֲנֵה פְּלִשְׁתִּים הַיּוֹם הַזֶּה לְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְחַיַּת הָאָרֶץ וְיֵדְעוּ כָּל הָאָרֶץ כִּי יֵשׁ אֱלֹהִים לְיִשְׂרָאֵל!".

גלית נבוך מאוד למשמע הדברים. הוא כבר התרגל לתגובות של פחד ומורך לב מצד ישראל, ונדהם והתבלבל מול אומץ לבו של דוד. או אז לקח דוד אבן בידו, והשליך אותה בכח רב על מצחו של גלית. אמרו חז"ל: חמש האבנים התווכחו ביניהן, כל אחת אמרה: אני אהרוג את הפלשתי. עשה הקב"ה נס: אמר דוד המלך חמש מילים מן הפסוק "שמע ישראל" כנגד חמש האבנים: "שמע ישראל ה' אלוקינו ה'", ולאחר מכן אמר "אחד" ואז נתאחדו כל האבנים לאבן אחת.

כשהגיעה האבן אל מצחו של גלית, נחסמה על ידי כובע הנחושת. אמרו במדרש, שהנחושת לא רצתה להיבקע. אמרה לה האבן: הבקעי לפני, ובשכר זה תזכי שימולו מעתה בברזל, במקום שהיו מלים עד אז בצור (אבן חדה). אכן נכנסה האבן במצחו של גלית, וכל כך גדול היה כח הקליעה, עד שהאבן טבעה במצחו. נפל גלית על פניו, ודוד

לקח את חרב גלית, ערף את ראשו, והביא אותו אל שאול. לאחר מכן סבב עימו בכל מחנה ישראל לבשר לכולם על התשועה הגדולה.

נרדף למוות

מכאן ואילך מתחבב דוד מאוד בעיני העם. בחזרתו משדה הקרב שרו הנשים ואמרו: "הכה שאול באלפיו ודוד ברבבותיו". היה דוד בכל דרכיו משכיל וה' עימו. אולם כאן לא תמה מסכת ייסוריו. הצלחתו הגדולה היתה לצנינים בעיניו של שאול. "ויחר לשאול מאוד וירע בעיניו הדבר הזה, ויאמר נתנו לדוד רבבות ולי נתנו האלפים, ועוד לו אך המלוכה" (ש"א יח, ח) רק חסר שימליכו אותו במקומי למלך. לא ידע שאול כי בעצם כבר נמשח דוד למלך על ידי שמואל.

במשך הזמן דן שאול את דוד למיתה כ"מורד במלכות", וניסה בדרכים שונות להורגו. בתחילה בסתר, ואחר כך בגלוי. הוא ניסה להטיל בדוד את חניתו, תוך כדי שהוא מנגן לפניו. כשלא הצליח בכך, ניסה לחבל תחבולה והתנה עמו תנאי שאם יצא למלחמה בפלשתים ויביא לו מאה עורלות פלשתים, יתן לו את בתו מיכל לאשה. כך קיוה שימות בקרב. כשגם זה לא עזר, ודוד חזר מן המלחמה עם 200 עורלות פלשתים, התחיל שאול להתנכל לדוד בדרכים גלויות. הוא שלח שומרים לביתו של דוד כדי לתופסו ולהורגו, אולם כאן נחלצה לעזרה מיכל בת שאול, אשת דוד, והבריחה אותו בחכמה. כך היה דוד נרדף למוות, עד שהוא זועק ואומר: (תהלים פרק סט פסוק ב) הוֹשִׁיעֵנִי אֱלֹהִים כִּי בָאוּ מַיִם עַד נָפֶשׁ:

מאת ה' היתה זאת

חז"ל מאירים את עינינו להבין, כי שאול לא עשה את מעשיו מתוך רשעות חס ושלום. אדרבה, שאול מתואר בנביא ובחז"ל כאישיות מרוממת מעם, עניו, צדיק וחסיד. אלא מאת ה' היתה זאת להפיח בלבו של שאול רוח קנאה בלתי טבעית ובלתי נשלטת, כמו שנאמר: "ותהי רוח ה' רעה אל שאול" - רוח הקנאה היתה מאת ה', כדי שירדוף אחרי דוד.

גם לאחר מות שאול, כאשר היה דוד למלך ישראל בפועל, לא תמו צרותיו ויסוריו. נרדף היה תמיד על ידי אנשים שונים שהתנכלו להורגו, וביניהם אף בנו - עצמו ובשרו - אבשלום. היו רבים אשר אף דאגו תמיד להזכיר לו את יחוסו ה"מעורער" ולהטיל בו דופי. כה רבים היו רודפיו וצריו, עד שאומר דוד לפני הקב"ה: "רבו משערות ראשי שונאי חינם!" - דברים כפשוטם. אדם יש לו בראשו 20,000 שערות- 30,000 ואולי יותר. ושונאי חינם של דוד - רבים יותר!

כך גזרה חכמתו יתברך, שיהא דוד נרדף כל ימיו, ותדבק נפשו באלוקים. הודה דוד לה' על יסוריו ומכאוביו, קיבל אותם באהבה ובשמחה, ומצא בהם מקור השראה לשורר את מזמורי התהלים, שירי כיסופים וערגה להקב"ה, שירי אמונה ובטחון, שירי תפילה ותחנונים, אותם הנחיל לנו לדורות עולם.

כה שמח היה דוד ביסוריו, עד שאמרו חז"ל: מוניטין (מטבע) של דוד - היה מצוייר בו מקלו ותרמילו מצד אחד, ומגדל דוד מצד שני. שאפילו בימי גדולתו לא רצה לשכוח את מצבו הקודם, שעל ידו זכה בדבקות כה מופלאה בבורא עולם.

פטירת דוד המלך ע"ה

אמרו חז"ל: היה דוד משתוקק לדעת כמה שנים יחיה, וביקש מה': "הוֹדִיעֵנִי ה' קִצִּי וּמִדַּת יָמַי מַה הִיא אֵדְעָה מֶה חָדֵל אָנִי!" (תהלים לט. ה). אמר לו הקב"ה: גזירה היא מלפני, שאין מודיעים קיצו של בשר ודם. הוסיף דוד וביקש: הודיעני לפחות את היום בשבוע שבו אמות. אמר לו הקב"ה: בשבת תמות. הצטער דוד ולא רצה למות בשבת, שבו המת מוקצה וישאר מונח כך עד לאחר השבת ללא קבורה. לכן ביקש שיוסיף לו הקב"ה יום נוסף, כדי שימות ביום ראשון. אמר הקב"ה: כבר הגיעה מלכות שלמה בנך, ואין מלכות נוגעת בחברתה אפילו כמלוא נימה. אמר דוד: אם כן תפחית לי יום מחיי, שאמות ביום שישי. אמר לו הקב"ה: "כִּי טוֹב יוֹם בַּחֲצֵרֶיךָ מֵאָלֶף בָּחַרְתִּי הִסְתּוֹפֵף בְּבֵית אֱלֹהָי". (תהילים פד. יא) - טוב לי יום אחד שאתה יושב ועוסק בתורה, יותר מאלף עולות שעתיד שלמה בנך להקריב לפני על גבי המזבח!

ראה דוד כי אין חכמה ואין תבונה ואין עצה נגד רצון ה', מה עשה? כל יום השבת היה יושב ועוסק בתורה בלי הפסקה, כיון שהתורה מגינה על האדם, ובשעה שאדם עוסק בתורה, אין מלאך המות יכול לשלוט עליו. כאשר תמה השבת, היה דוד המלך עורך סעודה של שמחה והודיה לבורא עולם שהוסיף לו שבוע נוסף של חיים (לכן סעודה רביעית, סעודת "מלווה מלכה" במוצאי שבת קודש, נקראת על שמו של דוד המלך: "דא היא סעודתא דדוד מלכא משיחא").

כאשר הגיע עתו של דוד המלך להפטר מן העולם, היתה זו שבת שחל בה חג השבועות. עמד מלאך המות מנגדו, ולא היה יכול ליטול את נפשו, כיון שלא הפסיק רגע אחד מלימוד התורה. אמר, מה אעשה לו? היה לו לדוד גן מאחורי ביתו, הלך מלאך המות ונענע את האילנות. חשב דוד שבא איזה אדם לקטוף בשבת, והלך להוכיחו כשעדיין פיו לא פוסק מלימוד התורה. אך כשעלה במדרגות לגן, נשמטה המדרגה מתחתיו. נשתתק דוד מלימודו לרגע אחד, ואז מיד עלתה נשמתו לגנזי מרומים.

כיון שנפטר דוד המלך בשבת, היתה גופתו מוטלת, ולא ידעו כיצד לנהוג בה, שהרי היא אסורה בטלטול. שלח שלמה בנו לבית המדרש לשאול: אבא מת ומוטל בחמה, מה אעשה? שלחו לומר לו: הנח על אביך כיכר לחם או תינוק, ואז תהיה הגופה מותרת בטלטול. מה עשה שלמה, קרא לנשרים ופרסו עליו כנפיהם, כדי שלא תיקוד עליו השמש.

מיד לאחר השבת קברו את דוד המלך ב"עיר דוד" - בירושלים.

רצה דוד להיקבר בירושלים דוקא, כי מעלה גדולה בירושלים, ששמה ישבו כסאות למשפט, כסאות לבית דוד, ובירושלים מלך והנהיג את ישראל. זכותו תגן עלינו ועל כל ישראל, אמן.

ספר התהלים

לכל אדם, בכל מקום, בכל עת ובכל מצב

ספר התהלים של דוד המלך ע"ה, נעים זמירות ישראל, הוא ספר התהילות והתפילות הנצחי של עם ישראל. בכל מצב שיהודי נמצא הרי הוא פותח את ספר התהלים, קורא ברגש את מזמוריו, ומוצא בהם את שאהבה נפשו.

דוד המלך ע"ה אמר את מזמורי התהלים בכל מצב, גם בעתות צרה, כשהיה נודד במדבריות מפני רודפיו הרבים, וגם בעתות שמחה כשזכה לימים של אורה וישועה. גם בתולדות עם ישראל, היו ימים של חשכה וימים של אורה, ימים של רדיפות וימים של מנוחה.

בספר התהילים מוצא העם היהודי את הביטוי והרגש המתאים לכל מצב: דברי חיזוק ועידוד במצבים קשים, המחזקים את האמונה בישועת ה'. וכן שירי שבח והודאה במצבים של שמחה. כשם שדוד המלך לא התייאש בעיצומם של צרותיו, ובטח בה' ובישועתו, כך לא מתייאש עם ישראל בחשכת גלותו, ומוצא ניחומים בספר התהלים של נעים זמירות ישראל. במזמוריו שיתף דוד המלך ע"ה את צרות ישראל בצרותיו, וכשביקש על עצמו ביקש על כלל האומה, שהיה מכיר ביגונותיה ובשמחותיה.

גם בחיינו הפרטיים, ישנם מצבים של שמחה והתרוממות הנפש, לעומת מצבים של שפל, יסורים וכאב. בכל המצבים הללו מוצאים אנו את הביטוי המתאים בספר התהלים. כפי שכותב המלבי"ם: בית האוצר היקר הזה - כל אדם יחזה בו תפילה וכל תחינה, כל הודאה וכל תהילה, על כל דבר ועל כל ענין, צוקה או תשועה, צרה או רווחה, אשר יהיה ליחיד או לרבים.

וכן אמרו רבותינו, ר' יודן בשם ר' יהודה אומר: "כל מה שאמר דוד בספרו, **כנגדו וכנגד כל ישראל** אמרו, ו**כנגד כל העיתים** אמרו".

כתיבת ספר התהלים

דוד המלך ע"ה חיבר את ספר התהלים, על ידי עשרה זקנים, והם: אדם הראשון, מלכי צדק [שם בן נח], אברהם, משה, הימן, ידותון, אסף ושלושת בני קורח.

כל פרקי התהלים נכתבו ברוח הקודש, ומטרתם לזמר ולהלל בם את ה' יתברך. ואמרו רבותינו, כי לולי דוד לא היינו יכולים להלל ולזמר לבוראנו כראוי.

שם הספר: נקרא "תהלים", כי כולו מלא תהילות לה' יתברך, שברא את העולם יש מאין. **תהלים** - ראשי תבות: **ת**הילות **ה**ודיות **ל**בורא **י**ש **מ**אין.

מעלת אמירת תהילים

רבותינו הפליגו רבות בשבח מעלת אמירת מזמורי התהלים:

בספר תהילה לדוד כותב: מי שחשקה נפשו **להידבק בהקב"ה**, ידבק ללמוד ספר תהלים, ויאמרו בנחת ובשירה ובזמרה ובכוונת הלב ובהכנעה. מזמוריו מאה וחמישים כמנין "הכנעה", וכמנין "כעס", כי הוא **מתקן את עוון הכעס**.

החיד"א כותב: לימוד תהלים עושה לאדם **תועלת גדולה**, שיזכה להידבק בקונו ובתורתו ובמצוותיו, **ומביאו לידי הכנעה ומרחיקו מלשון הרע**. ולימוד התהלים **מקרב הגאולה**.

ועוד, מן הספר הזה **ילמד האדם הדעות האמיתיות**: מציאות ה' יתברך, ושיודע כל הנעשה בעולם ומשגיח על הכלל והפרט, ומשלם שכר טוב לטובים וגמול לרשעים, והישארות הנפש, ומידות טובות. וכן ילמד ממנו דרכי התשובה. ועוד יש בספר **סגולות לשמירה ולהצלחה** בים וביבשה, **ולמציאת חן**.

תהלות אברהם אומר: כל אדם מישראל האומר תהלים, **כאילו יצא מפי דוד**, שכן דוד המלך ע"ה התפלל על כך שיהיו שפתותיו דובבות בקבר כאשר יאמרו תהלים.

מעשה היה ביהודי פשוט, שהיה טוחן חיטים והיה אומר תהלים כל ימיו. כשנפטר ראהו צדיק אחד בחלומו כשדוד מלך ישראל יוצא לקראתו בכינורו, והיה שמח שמחה גדולה.

ואומר רבי חיים פלאג'י: **וטוב מעט בכוונה ספר אחד, מהרבות שלא בכוונה כל חמישה ספרים**.

קריאת ספר התהלים בחג השבועות

בחג השבועות, יום פטירתו של דוד המלך, נוהגים להרבות באמירת תהלים. ספר התהלים שכתב דוד המלך ע"ה, מהווה כעין השלמה וחיזוק לתורה שניתנה ביום זה מאת ה' יתברך על ידי משה רבנו, כפי שאומרים חז"ל (מדרש שוחר טוב פרק א):

דוד חיבר חמישה ספרי תהלים כנגד חמישה חומשי תורה. שהיה משה משובח שבנביאים, ודוד משובח במלכות, וכל מה שעשה משה עשה דוד. שהלומד תורה בלי יראת שמים אינו כלום, בא דוד ולימד בספר התהלים יראת שמים. לכן נקראו משה ודוד "שני פרנסים טובים". ועוד, שחיזק דוד תורת משה בימיו, שתיקן משמרות לקיום התורה, שזירז לאחרים שיקומו באשמורת הלילה ללמוד תורה ותהלים. ודוד נפטר בשבת ביום שנפטר משה, משום שעל ידי משה ניתנו חמישה ספרים, וכן דוד, שבספר התהלים חיזק את תורת משה.

מאמרים לחג השבועות

הצעת קבלת התורה לאומות העולם

"**ה' מִסִּינַי בָּא, וְזָרַח מִשֵּׂעִיר לָמוֹ, הוֹפִיעַ מֵהַר פָּארָן**..." (**דברים לג ב**).

אמרו חז"ל (מדרש איכה פרשה ג): בשעת מתן תורה, הלך הקב"ה בתחילה להר שעיר אצל בני עשו, אמר להם מקבלים אתם את התורה? אמרו לו מה כתוב בה? אמר להם, לא תרצח. אמרו לו הלוא היא הברכה אשר ברך יצחק את אבינו עשו "ועל חרבך תחיה", אין אנו יכולים לחיות בלא הרציחה. הלך לו למדבר פארן אצל בני ישמעאל, אמר להם מקבלים אתם את התורה? אמרו לו מה כתוב בה? אמר להם, לא תגנוב. אמרו לו הלוא היא ירושה מאבינו "ידו בכל ויד כל בו", אין אנו יכולים לחיות בלי לגנוב. הלך אצל עמונים ומואבים, אמר להם מקבלים אתם את התורה? אמרו לו, מה כתוב בה? אמר להם לא תנאף, אמרו לו עיקר כל אומתנו מממזרות, שנאמר: "ותהרין שתי בנות לוט מאביהן", אין אנו יכולים לחיות בלא היא. בא לו אצל ישראל, אמר להם מקבלים אתם התורה, אמרו לו הן הן, כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע. ע"כ.

ויש להתבונן, כשאומות העולם שאלו מה כתוב בה, למה בחר הקב"ה דוקא את המצוות שלא ימצאו חן בעיניהם, לא תרצח, לא תנאף, לא תגנוב, למה לא יגיד להם מצות עונג שבת, לאכול חמין, להתענג על ה', מצות אכילת קרבן פסח צלי אש, וכיוצא? אלא **משל** לגנב רע מעללים, שודד את הבריות, אך למרבה הפלא היה לו בן, נעים הליכות ובעל מדות טובות. כשהגיע זמנו להינשא, הזהירוהו מוריו שלא ילמד ממעשי אביו, שלא יהיה גנב, שודד, ומלסטם את הבריות. אולם חתן ממשפחה טובה ומיוחסת, אין מזהירים אותו אל תהיה גנב, רוצח, אלא אדרבה משבחים את אבותיו, אבותיך צדיקים ויראי שמים, תהיה גם אתה כן. **והנמשל**: אומות העולם באו מעשו וישמעאל, לכן היה צריך לומר להם אם אתם רוצים את התורה, תזהרו אל תגנבו, אל תרצחו, כמו עשו וישמעאל אבותיכם, כיון שיש להם רקע עשיר ברציחות וגניבות ושאר מעשים רעים, לא

כן עם ישראל בני אברהם יצחק ויעקב, אין צורך להזהירם שלא יהיו רוצחים וגנבים, ודי לחזקם ולעודדם שילמדו ממעשי אבותיהם הטובים. וכמו שאמר אליהו הנביא (אליהו רבה פרשה כג): כל אדם יאמר, מתי יגיעו מעשי למעשה אבותי אברהם יצחק ויעקב, שלא קנו העולם הזה והעולם הבא, אלא בשביל מעשיהם הטובים ותלמוד תורה.

בשני כתרים נכתרו ישראל. מהיכן באו הכתרים?

אמרו בזוהר הקדוש (פרשת בלק קצב ע"ב): בשעה שרצה הקב"ה לתת תורה לישראל, הלך והציעה לבני עשו ולא קבלוה, לבני ישמעאל ולא קבלוה, שנאמר (דברים לג ב): "ה' מִסִּינַי בָּא, וְזָרַח מִשֵּׂעִיר לָמוֹ, הוֹפִיעַ מֵהַר פָּארָן". ויש לשאול, כשהלך הקב"ה לשעיר ופארן, לאיזה נביא שלהם התגלה, ועם מי הוא דיבר? ואם תאמר שהתגלה לכל האומה כולה, הרי לא מצאנו זאת מעולם שהתגלה הקב"ה ודיבר עם איזו אומה, חוץ מעם ישראל במתן תורה? ועוד מדוע לשון הפסוק, "וזרח **מ**שעיר למו, הופיע **מ**הר פארן", היה צריך לכתוב וזרח **ל**שעיר, הופיע **ל**הר פארן, שהרי הקב"ה הלך לשעיר ופארן לשאלם, אם ירצו את התורה?

אלא כשבא הקב"ה לתת התורה לישראל, ראה שיש לס"מ שרו של עשו איזו אחיזה שהיא בתורה, ובאחיזה זו גורם פגם רע של ריבוי דם הרג ורציחה. אמר הקב"ה צריך אני לברר וללבן את התורה מכל פגם. מה עשה? קרא לס"מ, אמר לו: התרצה את תורתי? אמר, מה כתוב בה? אמר לו, "לא תרצח". אמר חס ושלום, תורה זו שלך היא ושלך תהיה, לא רוצה תורה זו. שב והתחנן אליו הקב"ה. אמר ס"מ, ריבון העולם, אם אתה נותן לי אותה, כל שלטוני עובר, שהרי שלטוני על הרג הוא, כמו שנאמר: "ועל חרבך תחיה", ולא יהיו עוד מלחמות בעולם, ואני מתבטל מן העולם. קח תורתך ולא יהיה לי חלק ונחלה בה. ואם נוח לפניך, הרי לך אחי יעקב תן את התורה לבניו, שלהם היא ראויה. אמר לו הקב"ה, אבל אתה הבכור, ולך היא ראויה. אמר לו, הרי בכורתי ליעקב, וכבר מכרתיה לו והודיתי לו עליה. אמר לו הקב"ה, הואיל ולא רצית שיהיה לך בה חלק, תסתלק ממנה לגמרי. אמר ס"מ טוב ויפה. אמר לו הקב"ה, הואיל ואינך רוצה את התורה, תן לי עצה היאך אשכנע את בני יעקב שיקבלוה. אמר לו ריבון העולם, קח אור מאורות השמים וגם אני אתן מהאור המועט שנשאר לי מאבי יצחק, ותן עליהם האורות כשוחד כדי שיקבלוה. מיד פשט ס"מ את ההוד - האור הרוחני שעליו שיתנו הקב"ה לישראל.

כיון שתיקן הקב"ה וביער את הפגם של ריבוי הדם הרע שגרם ס"מ בתורה, בא לתקן את הפגם בתורה מאחיזתו של רה"ב שרו של ישמעאל. אמר לו התרצה את תורתי? אמר לו

מה כתוב בה? אמר לו "לא תנאף", אמר אוי אם ירושה רעה זו ינחיל לי הקב"ה, שכל שלטוני בדברים אלו, שנאמר "והוא יהיה פרא אדם", לשון פרו ורבו. התחנן ואמר, רבונו של עולם, שני בנים יש לאברהם, ישמעאל ויצחק, הרי לך בני יצחק תן להם, שלהם היא ראויה. אמר לו הקב"ה, איני יכול שאתה הבכור ולך היא ראויה. אמר השר: בכורתי תהיה שלו, והאור שירשתי בעבור זה מאבי אברהם, תן להם לבניו של יצחק.

[על כן שינה הפסוק - בעשו כתב '**וזרח**', ובישמעאל כתב '**הופיע**', כי מעשו - ס"מ, נטל הקב"ה חלק גדול מהדם הרע, כדי להשתמש בו על פי הנחיית התורה, בארבע מיתות בית דין, להרוג בדין ולהרוג כראוי, לכן כתוב לשון "זרח". אבל מישמעאל - רה"ב, נטל הקב"ה חלק קטן, רק בשביל פריה ורביה, לכן כתב בלשון "הופיע", שהיא לשון פחותה מזרח.]

כיון שנטל הקב"ה מתנות אלו מאותם שליטים גדולים, עשו וישמעאל, בא וקרא לכל המלאכים הממונים על שאר העמים, וגם הם השיבו לו שאינם מעוניינים בקבלת התורה, ומכולם נטל ה' מתנות בשביל ישראל.

ומעתה מובן מה ששאלנו בתחילה, למה לא כתב הפסוק, וזרח **לשעיר** למו, הופיע **להר** פארן, הרי הקב"ה הלך לשעיר ולפארן? התשובה, כי הפסוק לא מדבר על הקב"ה, אלא מדבר על ההוד - האור הרוחני שזרח והופיע **משעיר ומפארן** על עם ישראל, לכן אמר וזרח **משעיר**, הופיע **מהר** פארן.

"ה' בְּצֵאתְךָ מִשֵּׂעִיר, בְּצַעְדְךָ מִשְּׂדֵה אֱדוֹם, אֶרֶץ רָעָשָׁה, גַּם שָׁמַיִם נָטָפוּ, גַּם עָבִים נָטְפוּ מָיִם. הָרִים נָזְלוּ מִפְּנֵי ה' זֶה סִינַי, מִפְּנֵי ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל" (שופטים ה ד).

אמר רבי יוסי בשעה שיצא הקב"ה משעיר לאחר שסרבו לקבל את התורה, רעשה הארץ, כי תנאי התנה הקב"ה עם מעשה בראשית, אם יקבלו ישראל את התורה מוטב, ואם לאו, יחזור העולם לתוהו ובוהו. וכיון שראתה הארץ ששעיר ושאר העמים לא קבלוה, חשבה שגם ישראל לא יקבלוה, לכן רעשה, וגם השמים נטפו וההרים נזלו מפחד. אך כשאמרו ישראל "נעשה ונשמע", מיד שקטו, שנאמר (תהלים עו ט): "אֶרֶץ יָרְאָה וְשָׁקְטָה", בתחילה יראה ולבסוף שקטה.

משל למה הדבר דומה, לרופא שהיה לו כלי מלא שמן אפרסמון של סם חיים, ושמרו בשביל בנו. לימים כשהזקין, רצה לתת לבנו את אותו סם חיים, אמר, עבדים רעים יש לי בביתי, אם ידעו שאני נותן לבני אוצר זה, ירע בעיניהם וירצו להרגו. מה עשה, לקח סם המות ונתן על פתח הכלי, קרא לעבדיו ואמר להם התרצו הכלי הזה? אמרו נראה מה יש בו, טרם הריחוהו הלכו למות, אמרו בליבם אם סם זה יתן לבנו, בודאי ימות

ואנחנו נירש את אדוננו. אמרו לו, אדוננו, סם זה לא ראוי אלא לבנך, ואת השכר שמגיע לנו עבור עבודתנו, השאירהו אצלך ותנהו לבנך כשוחד שיסכים לקבלו.

והנמשל, כך הקב"ה ידע אם יתן את התורה לישראל טרם שיודיע לאומות העולם, יהיו רודפים את ישראל עליה והורגים אותם, לכן עשה בדרך זו, הניח סם המות למעלה, ואמר להם דברים שלא ימצאו חן בעיניהם: לא תרצח, לא תנאף, והם נתנו לו מתנות ואוצרות כדי שיקבלוה. וכולם קבלם משה ליתנם לישראל, שנאמר: (תהלים סח יט): "עָלִיתָ לַמָּרוֹם שָׁבִיתָ שֶּׁבִי לָקַחְתָּ מַתָּנוֹת בָּאָדָם". ומשום זה ירשו ישראל את התורה בלי ערעור, ובלי קטרוג כלל. בא וראה אלו מתנות ואוצרות קבלו ישראל, ומשום זה לא היה שולט עליהם המוות ולא יצר הרע. אך כיון שחטאו בעגל, נלקחו מהם. וכל זמן שישראל שבים לאביהם שבשמים, אותם אוצרות חוזרים אליהם.

זהו שאמרו חז"ל (שבת פח ע"א): בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע, באו ששים ריבוא [600,000] מלאכי השרת וקשרו לכל אחד ואחד מישראל שני כתרים, אחד כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע. ומאין נעשו כתרים אלו? מאותם האורות שנתנו ס"מ שרו של עשו ורה"ב שרו של ישמעאל, לשחד את ישראל שיקבלו את התורה. כתר אחד כנגד **נעשה**, מלשון **עשו**. וכתר אחד כנגד **נשמע**, מלשון **ישמעאל**. [ולפי זה מובן, למה ישראל אמרו דוקא בלשון זו "נעשה ונשמע", ולא בלשון אחרת, נציית ונאזין? כי רצו לרמוז להקב"ה על ההוד שמגיע להם מעשו וישמעאל, עקב אי הסכמתם לקבל את התורה.] עד כאן מהזוהר הקדוש.

מעלת אמירת "נעשה ונשמע"

אמר רבי אלעזר: בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע, יצתה בת קול ואמרה: מי גילה לבני רז זה, שמלאכי השרת משתמשים בו? שנאמר (תהלים קג כ): "בָּרֲכוּ ה' **מַלְאָכָיו** גִּבֹּרֵי כֹחַ **עֹשֵׂי** דְבָרוֹ, **לִשְׁמֹעַ** בְּקוֹל דְּבָרוֹ", בתחילה עושי, ואחר כך לשמוע. (שבת פח ע"א) אמרו חז"ל: לעתיד לבוא באים אומות העולם לפני הקב"ה ואומרים, רבונו של עולם רוצים אנו שכר, כשם שאתה נותן לישראל. אומר להם הקב"ה, אתם לא קיימתם. אומרים לו, רבונו של עולם, ישראל שקיבלו את התורה היכן קיימוה?! אומר להם הקב"ה (ישעיה מא כד): "הֵן אַתֶּם מֵאַיִן, וּפָעֳלְכֶם מֵאָפַע", כל פעולות טובות ונחמות שאני עושה עם ישראל, אינן אלא בשביל פעייה אחת שפעו לפני בהר סיני ואמרו: "כל אשר דבר ה', נעשה ונשמע".

ויש להבין, מה התשובה שעונה הקב"ה לאומות העולם, הלוא טענתם שעם ישראל לא קיימו, אם כן מה שאמרו נעשה ונשמע, לא שווה כלום כי סוף סוף לא קיימו בפועל?

ומשלו משל לשדכן שהציע חתן טוב וירא שמים לבתו של עשיר גדול. כשהסכימו השניים להנשא, באו הורי החתן והכלה לסכם את תנאי השידוכים, כמה זה נותן וכמה זה נותן, אמר אבי הכלה אמנם אני עשיר ונותן סכום גדול, אך איני מוכן שיבוא החתן בידים ריקות, ולכן אני דורש שהחתן יביא לפחות 20,000$. החתן לא ידע את נפשו, מאין יביא סכום זה. כשראה השדכן שאבי הכלה תיכף עלול לבטל השידוך, קם ואמר: הנני מוכן לקבל על עצמי לשלם סכום זה במקום החתן, בעוד שלוש שנים. נרגע אבי הכלה וגמרו את השידוך, ונעשתה החתונה ברוב פאר והדר. מהכרת הטוב של החתן לשדכן, היה שולח לו מידי פעם מתנות חשובות, ומכבדו בכל הזדמנות שהיא. עברו שלוש שנים ובא אבי הכלה לשדכן, וביקש כי ימלא את הבטחתו. אמר לו השדכן: אדוני, מאין אביא לך סכום זה, הלוא לבני נתתי בקושי 10,000$, ולמה לבתך אתן 20,000?! הלך אבי הכלה וסיפר לחתנו. ויהי כשמוע החתן שהשדכן אינו רוצה לשלם, ויקצוף מאוד ויבוא אליו ויאמר לו, וכי לחינם כבדתיך במשך שלוש שנים, ובזבזתי עליך מיני מתנות?! אמר לו השדכן, טיפש שכמוך, הלוא אם אז לא הייתי אומר שאתן את הסכום במקומך, היה אבי הכלה מבטל כליל את השידוך. ורק בזכות שאמרתי שאתן, אתה נשוי היום עם ילדים. אם כן עצם זה שאמרתי, כבר מצדיק את כל מה שטרחת עבורי. ואל תפחד, וכי חמיך יגרש ביניכם?! לכל היותר יכעס ואחר כך ירגע, לכן אין לך להתלונן עלי, כי אם להודות לי.

והנמשל: אומר הקב"ה לאומות העולם, טפשים שכמותכם, מה לכם אם ישראל קיימו את התורה או לא, הלוא עצם זה שאמרו "נעשה ונשמע", כבר מגיע להם שכר, שהרי אם הם לא היו מקבלים את התורה, היה העולם נהפך לתוהו ובוהו, ולא הייתם קיימים. נמצא שבזכות עם ישראל, העולם קיים ואתם קיימים, לכן די בסיבה זו שאתן להם שכר. אבל עדין יש להבין, למה לא יאמר הקב"ה לאומות העולם, שעם ישראל באמת קיימו את התורה והמצוות, הלוא במשך אלפי שנים עם ישראל קיים ומסר עצמו על קדושת שמו יתברך, ועד היום ברוך ה' רבבות רבבות עם ישראל מקיימים מצוות ועוסקים בתורה, וכי כל זה כלום?! אלא **משל** לאדם נכבד ומפורסם, בעל שם עולמי, שהיה מומחה בהרבה מקצועות, פרופסור גדול, טכנאי מטוסים, צייר מיוחד במינו, נגן להלל ולשבח ועוד ועוד. והנה כשהגיע לגיל שבעים, אמר לאשתו חשקה נפשי לעזוב את העיר הגדולה ולהתגורר בכפר קטן שקט. הודיע האיש לכפר שהוא רוצה לבוא להתגורר עמהם, שמחו מאוד על הכבוד הגדול, בנו לו בית גדול, מרווח, חצר לנכדיו שיבואו לבקרו, גינה נחמדה וכל אשר ביקש. לשאלת אנשי הכפר באיזו עבודה אתה מתמחה, אולי

תרצה לעבוד בה, אמר להם אני רופא ילדים מומחה, ומוכן לעבוד שעתיים ביום. אמרה לו אשתו למה לא תאמר להם שאתה טכנאי מטוסים, נגן מיוחד, צייר עולמי, הלוא כל ציור שלך שווה 1,000$. אמר לה, אשתי היקרה, וכי מה איכפת להם ממטוסים, ניגונים וציורים, אותם מעניין רופא ילדים בכפר, לזה הם צריכים, שלא יטרחו ללכת כל פעם עד העיר לקופת חולים. לכן דברתי עמהם כפי מה שצריך אליהם.

והנמשל, אומות העולם שואלים את הקב"ה, תורה שנתת לישראל היכן קיימוה. והלוא הם אפילו שבע מצוות שנצטוו לא קיימו, אם כן מה להם להתלונן על ישראל היכן קיימוה, אלא כל מטרתם היתה רק לנגח את ישראל, ולא בשביל האמת, לכן עונה להם הקב"ה לפי הראש שלהם, שעצם זה שאמרו ישראל "נעשה ונשמע", די בזה כדי לתת להם שכר גדול, אפילו אם כדבריכם שלא קיימוה.

וזהו שאמר רבי שמעון, משל לשני גזברים אחד נתמנה לשמור על אוצר של תבן, ואחד על אוצר כסף וזהב, נחשד זה שהיה ממונה על אוצר של תבן, והיה מתרעם למה לא מינוהו על אוצר של כסף וזהב, אמרו לו רשע, אם על תבן נחשדת, היאך ימנו אותך על כסף וזהב?! כך אומות העולם אם בשבע מצוות לא עמדו, בתרי"ג מצוות היאך יעמדו? (פסיקתא זוטרתא שמות פרק כ אות ב)

ומעשה במין [כופר] רשע שראה את רבא מעיין בסוגיה קשה, ואצבעות ידיו תחת רגליו, וממעכן ברגליו, ומתוך שהיה טרוד בלימודו, לא שם לב שאצבעותיו נוטפות דם. אמר לו: עם פזיז אתם, שקודם ששמעתם אם תוכלו לקיים את התורה, קבלתם לקיימה. היה לכם בתחילה לשמוע, אם תוכלו לעמוד בה - תקבלו, ואם לאו - לא תקבלו. אמר לו רבא, אנחנו שהתהלכנו עם ה' בתמימות, וסמכנו עליו שלא יצוונו דבר שלא נוכל לעמוד בו, עלינו נאמר (משלי יא ג): "תֻּמַּת יְשָׁרִים תַּנְחֵם", אבל אתם שמלאים בשקרים ועלילות, עליכם נאמר (שם): "וְסֶלֶף בּוֹגְדִים יְשָׁדֵּם". (שבת פח ע"א)

ויש להבין, הרי בנוהג שבעולם כשמגישים לאדם מסמך [חוזה לקבל משכנתא וכיוצא] לחתום עליו, ראשית הוא קורא את המסמך היטב, מבלי לדלג אף על השורות הקטנות, כדי לדעת על מה הוא חותם, שלא ירמו אותו. אם כן מטבע הדברים שאומות העולם ישאלו את הקב"ה מה כתוב בה, כי הם רוצים לדעת על מה הם מתחייבים, וכל שכן כשמדובר בדבר המחייב לכל החיים להם ולבאים אחריהם עד עולם? אלא **משל** לעשיר גדול מיליונר שהיו לו בתי חרושת לרוב ועסקים בכל המדינות, כשהגיע לימי זקנה ושיבה, רצה לתת במתנה את כל נכסיו לבנו יחידו, [שלא יקבלם אחר כך בתור ירושה ואז יקחו ממנו מס הכנסה 5%]. לקח עורך דין שיעביר את כל הנכסים על שם בנו. והנה

כשמגיש האב לבן מסמכים רבים לחתום עליהם, אין הבן מדקדק לראות כל פרט ופרט על מה הוא חותם, כי אין לו ספק שאביו רוצה רק את טובתו להעשירו ולא דבר אחר. ואם ידקדק לחקור כל פרט על מה הוא חותם, לחוצפה יחשב הדבר.

הנמשל, אומר רבא לאותו מין רשע, אנחנו עם ישראל יודעים שהקב"ה אבינו מלכנו, רוצה את טובתנו, הוא היטיב לנו, הוא מיטיב לנו, הוא ייטיב לנו, ולכן סמכנו עליו שלא יצוונו בדבר שלא נוכל לעמוד בו, אם כן התמימות שבטחנו בו, היא שהנחתה אותנו ועמה הגענו עד הלום, עלינו נאמר: "תֻּמַּת יְשָׁרִים תַּנְחֵם", אבל אתם הגויים ערלי לב, הרגילים בשקרים, עלילות ותככים, אין לכם אמון שמשהו רוצה את טובתכם בלי שום אינטרס ונגיעה אישית, אפילו בהקב"ה אינכם נותנים אמון, לא מסוגלים להאמין שכולו טוב, ורוצה רק להיטיב לברואיו, לכן יש לכם שאלות מה כתוב בה, עליכם נאמר: "וְסֶלֶף בּוֹגְדִים יְשָׁדֵּם", שהעקמימות שבכם, אתם הבוגדים, שדדה וגזלה את הטוב מכם.

היכן ראינו שהר סיני עניו?

אמרו חז"ל (מגילה כט ע"א): בשעת מתן תורה באו ההרים הגבוהים, הר תבור, הר כרמל, וכל הר ביקש: רבונו של עולם, עלי תנתן התורה, עלי תנתן התורה. יצאה בת קול ואמרה (תהלים סח יז): "לָמָּה תְּרַצְּדוּן הָרִים גַּבְנֻנִּים, הָהָר חָמַד אֱלֹהִים לְשִׁבְתּוֹ", למה תרצו דין עם הר סיני? כולכם בעלי מומים אצל הר סיני, הר סיני עניו ואתם גאוותנים.

ויש להבין, היכן ראינו שהר סיני עניו ושאר ההרים גאוותנים, הלוא ברור הדבר שההרים הגבוהים יציעו את עצמם שעליהם תנתן התורה, מאחר ויש להם מה להציע, הם גבוהים מאוד וזו היא כבודה של תורה שתנתן על הר גבוה ככל היותר. לא כן הר סיני ששתק, כי יודע הוא שלא מתאים שהוא הנמוך ביותר, עליו תנתן התורה. ונרחיב את השאלה **במשל**. אם מרן הראשון לציון שליט"א אמור לנסוע בשבוע הבא לצרפת לתת שיעורים ולזכות את הרבים, ויבואו עשירי צרפת ויחלו לדון ביניהם מי יזכה להסיע את הרב ברכבו משדה התעופה למקום לינתו ושהותו, מובן הדבר, שמפני הערכתם הגדולה לתורה, כל עשיר יציע את רכבו היותר חשוב ויותר משוכלל. מי שיש לו וולוו יציע את רכבו, והשני יציע את הלימוזינה שלו, והאחר יציע את הויאמווה, וכן הלאה, כי זהו מכבודה של התורה שהרב יסע ברכב היותר חשוב ויותר משוכלל. אבל אם אחד האנשים שיש לו סוסיתא או חיפושית יציע את רכבו, הלוא ללעג וקלס יחשב. ואם הוא ישתוק ולא יציע את רכבו, האם נוכיח מכאן שהוא עניו?! בודאי שלא, אלא פשוט יש לו שכל ולא יותר. אם כן גם כאן הר סיני ששתק, אין זה מעיד על ענוותנותו, אלא מובן שלא מתאים שיציע את עצמו לכבודה של תורה.

אבל הענין הוא כך, נחזור **למשל** הנ"ל, אם בעל הסוסיתא או החיפושית, ביקר כאן בארץ ישראל שבוע ימים קודם שאמור הרב להגיע אליהם. ויבוא אצל הרב, והרב יאמר לו, יען כי שמעתי עליך שאתה אדם נכבד וחשוב, ירא שמים ומזכה הרבים, וגומל חסדים טובים, כאות הוקרה לי אליך, בשבוע הבא שאגיע אליכם לצרפת, אסע אך ורק ברכב שלך. כמובן שישמח האיש מאוד על הזכות הגדולה שנפלה בחלקו. והנה בחזרתו לצרפת, כשישמע את העשירים מתדיינים ביניהם, מי אשר יקח את הרב ברכבו, כאן כבר מובן הדבר אם יתערב בויכוח ויאמר, ידידי היקרים, אין לכם מה לדון בנושא, כי כבר הבטיח לי הרב שהוא נוסע ברכבי. אך אם בכל זאת, הוא לא יתערב בויכוח אלא ישתוק עד אשר יפול דבר, והעיקר שלא יהיה ריב ומחלוקת, לזה יקרא עניו, כי יש לו טענה בפיו ובכל זאת הוא שותק. **והנמשל**, הלוא זמן רב לפני כן, אמר לו הקב"ה למשה (שמות ג יב): "בְּהוֹצִיאֲךָ אֶת הָעָם מִמִּצְרַיִם תַּעַבְדוּן אֶת הָאֱלֹהִים עַל **הָהָר הַזֶּה**", נמצא שהר סיני הובטח מאת הקב"ה שעליו תנתן התורה, ובכל זאת כשההרים החלו בויכוח, עלי תנתן התורה, עלי תנתן התורה, יכל הר סיני להשתיקם ולומר להם, מה לכם להתדיין, כבר אני מובטח בזה, "הָהָר חָמַד אֱלֹהִים לְשִׁבְתּוֹ", אך הוא העדיף לשתוק, מכאן ראיה שהיה עניו, ולכך זכה שעליו דוקא תנתן התורה. (עיין מעין אומר חלק א עמוד ד)

הויכוח בין משה רבנו למלאכים

בגמרא מסכת שבת (פח ע"ב): אמר רבי יהושע בן לוי בשעה שעלה משה למרום, אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה, רבונו של עולם, מה לילוד אשה בינינו? אמר להם, לקבל את התורה בא. אמרו לפניו, חמדה גנוזה שגנוזה לך תתקע"ד [974] דורות קודם שנברא העולם, אתה מבקש ליתנה לבשר ודם?! "מה אנוש כי תזכרנו, ובן אדם כי תפקדנו"?!, ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ, "אשר תנה הודך על השמים" [כלומר תן את התורה למלאכים שהם בשמים]! אמר לו הקב"ה למשה, החזר להם תשובה. אמר לפניו, רבונו של עולם, מתיירא אני שמא ישרפוני בהבל שבפיהם. אמר לו, אחוז בכסא כבודי והחזר להם תשובה. אמר לפניו, רבונו של עולם, תורה שאתה נותן לי מה כתוב בה? "אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים", אמר להם למלאכים, וכי למצרים ירדתם? לפרעה השתעבדתם? תורה למה תהא לכם?! ועוד, מה כתוב בה? "לא יהיה לך אלהים אחרים", וכי בין עמים אתם שרויים שעובדים עבודה זרה? ועוד מה כתוב בה? "זכור את יום השבת לקדשו", וכי מלאכה אתם עושים, שצריכים לשבות? עוד מה כתוב בה? "לא תשא", וכי משא ומתן יש ביניכם? עוד מה כתוב בה? "כבד את אביך ואת אמך", וכי

אב ואם יש לכם? עוד מה כתוב בה? "לא תרצח", "לא תנאף", "לא תגנוב", וכי קנאה יש ביניכם? יצר הרע יש ביניכם? מיד הודו לו להקב"ה, שנאמר: "ה' אדונינו, מה אדיר שמך בכל הארץ", ואילו "תנה הודך על השמים" - לא אמרו.

והנה במדרש (שמות רבה פרשה כח א) כתוב: באותה שעה שבא משה לקבל את התורה, בקשו מלאכי השרת לפגוע במשה. מיד עשה הקב"ה את קלסתר פניו דומה לאברהם, אמר להם למלאכים: אין אתם מתביישים ממנו, לא זהו שירדתם אצלו ואכלתם בתוך ביתו?! [כמבואר בתורה פרשת וירא, שבאו שלשה מלאכים לאברהם אבינו והאכילם חמאה ובקר, שלוש לשונות בחרדל.] או אז הסכימו לתת את התורה למשה. אמר לו הקב"ה למשה, לא ניתנה לך תורה אלא בזכותו של אברהם אבינו.

ויש להבין מה באמת היה, כי מהגמרא לעיל מבואר שמשה רבנו השיב תשובות למלאכים, ואולם במדרש מבואר שהקב"ה הפך את פניו של משה כאברהם, ובגלל שאכלו בביתו הסכימו לתת את התורה? **עוד** יש להבין, מה הרעיון בזה לשנות את פניו של משה לאברהם, וכי הקב"ה צוחק על המלאכים חס ושלום, הרי באמת הוא לא אברהם, ולא אכלו בביתו? **עוד** יש להבין, אדם שאירח בביתו את חברו, היתכן שלאחר מספר ימים יאמר המארח לאורח, תן לי מתנה כי אכלת בבית? אם כן מה קורה כאן, הלוא גם אם נאמר שבאמת זה אברהם, וכי בגלל שאירח את המלאכים והאכיל אותם, צריכים לתת לו מתנה? **ועוד** אפשר איך שהוא להבין, אם היה המארח מבקש מתנה בשווי הסעודה שהאכיל את חברו, אבל אם יבקש המארח מתנה, נברשת זהב ששווה פי אלף מכל הסעודה, הרי מגוחך הדבר? והיאך כאן הקב"ה מבקש מהמלאכים לתת מתנה את "התורה" הנחמדה מזהב ומפז רב, בעבור אכילת חמאה וחלב ושלוש לשונות בחרדל? **ועוד** נתאר לעצמנו שהמארח ילך גם לשכניו של האורח, ויאמר להם, השכן שלכם התארח בביתי, לכן על כולכם להביא לי מתנות, הלוא יגלגלו אותו מכל המדרגות וללעג וקלס יחשב? אם כן, היאך אפשר לבקש מרבבות רבבות מלאכים שבשמים, שיוותרו על התורה ויתנו אותה במתנה לעם ישראל, בגלל ששלושה חברים שלהם אכלו פעם אצל אברהם?!

כדי להבין את הענין נקדים לבאר, כשמשה רבנו ענה למלאכים שאין ראוי שהתורה תשאר אצלם, מאחר ואין להם שייכות בקיום מצוות התורה, כמו "כבד את אביך ואת אמך", לא תרצח וכו', וכי המלאכים לא ידעו זאת?! בודאי שידעו! אם כן, מה חידש להם משה, שבגלל זה הסכימו שיקח את התורה?

אלא חז"ל מבארים שהויכוח בין משה רבנו למלאכים, לא היה ויכוח פשוט אם קיום התורה והמצוות בפועל שייך בהם או לא. הם ידעו שאין להם אבא ואמא לכבדם, והם לא יצאו ממצרים וכו', אלא הויכוח היה מהותי הרבה יותר. ידעו המלאכים שברגע שהתורה תרד לארץ ותינתן לבני האדם, כל כח השליטה על העולם הצפון בתורה, ינטל מהם וימסר בידי בני האדם, ולזאת לא רצו להסכים, כי איך יתכן שבני אדם הקרוצים מחומר, ישתלטו על הבריאה כולה כולל גם על השמים, כקביעת החגים והמועדים, שכאשר חכמי ישראל יקבעו כאן בארץ את זמני ראשי החודשים והמועדים על פי ראייתם בלבנה, כך יקבלו גם בשמים. למשל, אימתי יחול ראש השנה א' בתשרי שבו ישב הקב"ה וידון את כל באי עולם, בשמים כפופים לקביעה של חכמי ישראל, והקב"ה וכל פמליא של מעלה ממתינים לחכמי ישראל שיקבעו את יום ראש השנה, ולפי זה באותו יום ישב הקב"ה וידון את העולם. וכן אמרו במדרש (ילקוט שמעוני בא קצ קצא) מתכנסים מלאכי השרת אצל הקב"ה ואומרים לפניו: "רבונו של עולם, אימתי ראש השנה?" והוא אומר: "ולי אתם שואלים? אני ואתם נשאל לבית דין של מטה!". אם גזרו בית דין של מטה ואמרו "היום ראש השנה", אומר הקב"ה למלאכים: "העמידו בימה, והעמידו סנגורים והעמידו ספיקטורים [מקטרגים], מפני שגזרו בית דין של מטה ואמרו היום ראש השנה!". נשתהו העדים לבוא, או נמלכו בית דין לעברה למחר [החליטו לדחות את קידוש החודש למחר] - הקב"ה אומר למלאכי השרת: "העבירו בימה, ויעבירו סנגורים ויעבירו ספיקטורים, שגזרו בית דין של מטה ואמרו, ראש השנה למחר". ע"כ. כמו כן, חכמי ישראל יקבעו מי יש לו חלק לעולם הבא, ומי אין לו, כמו שראינו במסכת סנהדרין (צ ע"א), שרבותינו קבעו על המלך מנשה ועוד אנשים, אם יהיה להם חלק לעולם הבא או לא, כפי שיובא להלן. את זאת המלאכים לא קבלו! בני אדם שנכשלים וחוטאים ועושים עברות, לא יתכן שיקבלו כח אדיר שכזה להחליט גם על השמים! לכן עדיף שתשאר התורה אצל המלאכים שאינם חוטאים לעולם, וכולם קדושים וטהורים. אך משה רבנו טען, הן אמת שבני האדם חוטאים ועושים עברות ופשעים, אך בל נשכח שבמקום שבעלי תשובה עומדים, אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד, ועל ידי שהאדם חוזר בתשובה ומתעלה, יכול להגיע לדרגות גבוהות יותר מהמלאכים, וכמו שאמרו (סנהדרין צג ע"א): "גדולים צדיקים יותר ממלאכי השרת". נמצא אפוא שעדיין ראויים בני האדם שהתורה תינתן להם, כי יכולים הם לעלות יותר מהמלאכים.

ועתה, בויכוח כזה בין משה רבנו למלאכי השרת, מי יכול להכריע אם לא הקב"ה בכבודו ובעצמו?! וכך באמת היה, בא הקב"ה והסכים עם משה, וזה רמוז כשאמר לו

הקב"ה: "אחוז **בכסא כבודי** והחזר להם **תשובה**", דהיינו תענה להם שאף שאדם חטא, יכול לשוב בתשובה, וגדולה **תשובה** שמגעת עד **כסא הכבוד** (יומא פו ע"ב), ובזכות התשובה יחשב צדיק גמור, אם כן דרגתם של בני האדם למעלה מהמלאכים. אלא שכדי לברר טענה זו שדרגתם של בני האדם למעלה מהמלאכים, מה עשה הקב"ה, הוכיח זאת על ידי שהפך את קלסתר פניו של משה כאברהם. הכיצד?

הנה בנוהג שבעולם כשישנם שני בני אדם, אחד חשוב ואחד פשוט, מי צריך לבטל דעתו לפני מי? בודאי שהפשוט עליו להתבטל כלפי החשוב. למשל: בשנה השביעית - שנת השמיטה, ציותה התורה שאסור לעבוד בשדה, ועל בעל השדה להפקיר את הפירות, וכל הרוצה ליטול יבוא ויטול, ואסור לו למוכרם ולסחור בהם. בזמנינו ישנה מחלוקת בין הפוסקים, האם אפשר למכור את הקרקע לגוי, וממילא יהיה מותר לעבוד בשדה, כי לא אסרה התורה שישראל יעבוד בשדה של גוי. להלכה אפשר לסמוך על מכירה זו שנעשית באמצעות הרבנות הראשית לישראל שמוכרים את הקרקעות לגוי, וממילא מותר לעבוד בקרקע זו, ולמכור את הפירות כבכל שנה ושנה. [ועיין בשו"ת מנחת שלמה אוירבך חלק א סימן מד, ובשו"ת משנה הלכות חלק יב סימן תח, ובשו"ת יביע אומר חלק י יורה דעה מסימן לז עד סימן מג, וחלק ח חושן משפט סימן ב. וכמבואר בחוברת "מצוות הארץ בהלכה ובאגדה".] אלא שיש מחמירים, ותבוא עליהם ברכה. והנה למשל, אדם חשוב תלמיד חכם שאירח בביתו אדם פשוט, והמארח נוהג לאכול פירות של היתר מכירה ומגיש לפני האורח מפירות אלו, אם יאמר האורח שאינו רוצה לאכול כי הוא מחמיר, הרי זה חוסר דרך ארץ וחוצפה כלפי החכם, שכיון שאתה פחות חשוב, צריך אתה להתבטל כלפי החכם. לעומת זאת, אם היה להיפך, שאירח הפשוט את החכם החשוב, והמארח יגיש לאורח מהפירות, ויאמר האורח שהוא מחמיר שלא לאכול, בודאי שהתנהגותו מובנת, שכיון שהוא חשוב אינו צריך להתבטל כלפי הפשוט.

[ומעשה שהיה לפני כ-40 שנה, בבחור ישיבה שנהג לא לאכול פירות היתר מכירה, והוזמן אצל רב גדול מאוד שנהג לאכול. בשמוע האורח שאמורים להגיש לו ממאכלים אלו, הלך לשאול את פי הגאון רבי יוסף שלום אלישיב שליט"א, כיצד ינהג? אמר לו הרב, כל דין שמיטה בזמן הזה הוא מדרבנן, וכבוד התורה הוא מהתורה, אם כן תאכל ואל תזלזל בכבוד התורה.]

ומעתה, אם נאמר שהמלאכים חשובים ודרגתם גבוהה מבני האדם, אם כן מדוע ביטלו ממנהגם שלא לאכול, ואכלו אצל אברהם כדי לכבדו ולשמחו שבאים אליו אורחים, ממעשה זה, הם הוכיחו שהם פחות חשובים. וזה הזכיר הקב"ה למלאכים, על ידי שצר

קלסתר פניו של משה כאברהם, ואמר להם: "לא זהו שירדתם אצלו ואכלתם בביתו?!" כי בודאי לא בגלל שאכלו בביתו, עליהם להכיר לו טובה ולתת לו את התורה. אלא בזה שאכלו, גילו שהם פחות חשובים. ולכן גם מובן, שלמרות שרק שלושה מלאכים אכלו, בכל זאת מעשה זה מגלה על כל המלאכים, שכולם בדרגה פחותה מבני האדם. ובפרט ששלושה מלאכים אלו היו מהגדולים שבמלאכים - מיכאל, גבריאל ורפאל.

ומשלו בזה משל למה הדבר דומה, למלך שהיה לו בן יחיד, שאהב תמיד להשתעשע עמו, וליהנות מחכמתו ותעלוליו. והנה פעמים שתוך כדי שהמלך היה משתעשע עם בנו, היה מגיע שר האוצר כדי לדבר עם המלך בענייני המדינה, ואז היו מוציאים את הילד מהחדר, והילד הבין שישנם דברים שאביו רוצה לדבר ביחידות עם השר. אך שר האוצר היה רע מעללים, ואהב להתגרות בבן המלך. אמר לו: תדע לך שאני יותר חשוב ממך, ואביך המלך אוהב אותי יותר ממך, והנה לך ראיה, שמיד כשאני רוצה להכנס למלך, מוציאים אותך בחוץ, ואין לך רשות להשאר בחדר, כי למלך יש עמי קשרי ידידות חזקים מזה שנים רבות! בשמוע כן בן המלך, האמין לדבריו ונעצב מאוד אל לבו, שיש מישהו שאביו אוהב יותר ממנו. הדבר השפיע אט אט על בריאותו, עד שלימים חלה מאוד ומיום ליום מצבו הלך והתדרדר, ולא ידע המלך מה יש לו. עשרות רופאים שהביא לא מצאו מה מקור החולי הזה, ולא יכלו לטפל בו. כשראה אחד השרים את צערו של המלך, קיבל על עצמו לרפאות את בנו, ויהי מה. ראשית הלך ודיבר עם בן המלך, עד שאט אט קנה את נפשו והתיידד עמו ידידות של ממש, ואז גילה לו בן המלך, שהוא חושב שאביו אינו אוהב אותו כל כך. לשאלת השר, מדוע תחשוב כך, הלוא ידוע לכולם שאביך אוהבך מאוד ושמח להשתעשע עמך, למה תאמר שאינו אוהבך? אמר לו הבן, כך אמר לי שר האוצר, שאבא שלי אוהב אותו יותר ממני, ולכן כשהוא נכנס אצל המלך, מוציאים אותי בחוץ. או אז הבין השר מה גרם למצב בריאותו של בן המלך להתדרדר כל כך. מיד דיבר עם המלך שכדי לרפאות את בנו חייבים לעשות מעשה שבו הוא יראה שהמלך אוהב אותו יותר מכל השרים. על כן הציע שפקודה מאת המלך תצא, כי על כל השרים ללא יוצא מן הכלל ללבוש תחפושות בדמויות חיות ובהמות ולבוא אצל בן המלך ולרקוד לפניו כדי להצחיקו ולשמחו, ופקודה מיוחדת על שר האוצר להתחפש לקוף כדי שיצחיק הרבה את בן המלך, כי הוא גרם לכל. וכן היה, ציוה המלך לערוך מסיבה גדולה, וכל השרים באו מחופשים, ושר האוצר בא בדמות קוף והצחיק את בן המלך, ופתאום הוציא את המסכה וראה בן המלך ששר האוצר מזלזל בעצמו כל כך, רק

כדי לשמח אותו, או אז הבין שבאמת אביו אוהבו למעלה מכולם, וכל השרים פחותים ממנו, ומיום ליום הלך והבריא.

והנמשל, אברהם אבינו ביום השלישי למילתו, יושב בפתח האוהל בשיא החום, וממתין אולי יעברו אנשים ויארחם בביתו. כשרואה הקב"ה את צערו, שולח לו שלושה מלאכים שהתחפשו לערבים, כדי שישמח שבאים אורחים ואוכלים ושותים אצלו. מעשה זה מוכיח שהמלאכים פחות חשובים מבני האדם, שהרי הם זלזלו בכבודם והתחפשו לערבים, רק בשביל לשמח את האדם. (אוהל יעקב מדובנא פרשת יתרו)

נמצאו דברי הגמרא במסכת שבת ודברי המדרש, משלימים אחד את השני. פניו של משה שנעשו כאברהם, הם הוכחה לתשובתו של משה שדרגת האדם גבוהה יותר, כי אפשר לשוב בתשובה מהעברות, וכך להגיע לדרגות אל על. ולכן ראויה התורה לינתן לבני האדם, אף שבכך שליטת העולם תהיה בידיהם מכח התורה. (עיין שער בת רבים, יתרו)

על פי כל הנ"ל מבארים מה שאמרו חז"ל (ברכות ה ע"א): בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם. מדת בשר ודם - אדם מוכר חפץ לחברו, המוכר עצב [שיצא מרשותו חפץ חשוב, ומתוך דחקו מכרו] והלוקח שמח. אבל הקב"ה אינו כן - נתן להם תורה לישראל ושמח, שנאמר: "כי לקח טוב נתתי לכם, תורתי אל תעזובו" [מזהירם מלעזוב אותה ומשבחה לפניהם, אף אחר שנתנה להם]. ויש להבין, הרי סתם אדם שמוכר חפץ, מדוע הוא עצב? כיון שניטל ממנו החפץ שלו, שקנה אותו ויגע עליו, ועכשו הוצרך למוכרו מחוסר פרנסה, ובלבו אומר, הלואי שהקונה לא ירצה את החפץ ויעזוב אותו, והוא יקח אותו אליו שוב. אבל הקב"ה מה הגדולה בזה שהוא שמח בנתינתו לנו את התורה, וכי התורה יצאה ממנו ואינה ברשותו, הלוא תורה מונחת בקרן זוית, כל הרוצה ליטול יבוא ויטול, וגם בשמים יוכלו להמשיך ללומדה?! אלא הוא הדבר אשר אמרנו לעיל, שעל ידי נתינת התורה לעם ישראל כאן בארץ, אף שמעתה לא תהיה השליטה בשמים על התורה, כי לא בשמים היא, בכל זאת שמח הקב"ה ומשבחה לפנינו.

כוחם של חכמי ישראל

כאן אנו רואים כמה גדול כוחם של חכמי ישראל, שעל ידי התורה יש בכוחם לשלוט גם על השמים, וכמו שנראה להלן מספר דוגמאות בזה.

להלן מדברי **הר"ן** בדרשותיו (דרוש י"א) במעלת חכמי ישראל וכוחם העליון על הבריאה כולה. וזה תוכן דבריו:

"**עַל פִּי הַתּוֹרָה אֲשֶׁר יוֹרוּךָ, וְעַל הַמִּשְׁפָּט אֲשֶׁר יֹאמְרוּ לְךָ תַּעֲשֶׂה, לֹא תָסוּר מִן הַדָּבָר אֲשֶׁר יַגִּידוּ לְךָ יָמִין וּשְׂמֹאל**" (דברים יז יא).

אמרו חז"ל: אפילו אומר לך על ימין שהוא שמאל, ועל שמאל שהוא ימין. **כלומר אפילו ברור לך שאין האמת כדברי הוראת הסנהדרין והחכמים, אף על פי כן שמע אליהם, כי כן ציוה ה' יתברך שננהג בדיני התורה ומצוותיה, כפי מה שיכריעו הם, יסכימו לאמת או לא יסכימו**. וזה ענין (ראש השנה כה ע"א) רבן גמליאל שציוהו לרבי יהושע שיבוא במקלו ומעותיו ביום הכיפורים שחל להיות בחשבונו, וכן עשה. [כמבואר שם שרבן גמליאל נשיא ישראל קבע באיזה יום יחול ראש השנה, ורבי יהושע לא הסכים לחשבונו, ונמצא שיש הבדל ביניהם אימתי יחול יום הכיפורים. שלח רבן גמליאל לומר לרבי יהושע: גוזרני עליך, שתבוא אצלי במקלך ובמעותיך ביום הכיפורים שחל להיות בחשבונך [להוכיח שאין זה יום הכיפורים]. הלך רבי עקיבא אצל רבי יהושע ומצאו בצער על שהנשיא גזר עליו לחלל יום הכיפורים שלפי חשבונו. אמר לו רבי עקיבא, יש לי לומר שכל מה שעשה רבן גמליאל - הרי זה עשוי, שנאמר וכו', כי סמכה התורה בכל אופן על מה שקבעו הנשיא ובית הדין. מיד נטל רבי יהושע את מקלו ומעותיו בידו, והלך ליבנה אצל רבן גמליאל ביום שחל יום הכיפורים להיות בחשבונו. עמד רבן גמליאל ונשקו על ראשו, אמר לו: בוא בשלום רבי ותלמידי! רבי - בחכמה, ותלמידי - שקבלת את דברי. ע"כ.] **כי אחר שה' יתברך מסר את ההכרעה לחכמים מה שיסכימו הם, הוא מה שציוה ה' בדבר ההוא**. וע"ז אנו בטוחים במצוות התורה ובמשפטיה, שהם מקיימים רצון ה' יתברך בהם.

וגם נאמין, שאם הסכימו חכמי ישראל היפך האמת, ונדע שדבריהם היפך האמת על ידי בת קול או נביא, אין ראוי שנסור מהסכמת החכמים. וזהו ענין רבי אליעזר הגדול וחכמים (בבא מציעא נט ע"ב), שאף על פי שנתן רבי אליעזר אותות גדולים וחזקים שהלכה כדבריו, וגם יצאה בת קול מן השמים ואמרה "מה לכם אצל רבי אליעזר שהלכה כמותו בכל מקום", אף על פי כן לא הסכימו עמו כלל. **לפי שלא מסר השם יתברך הכרעת ספיקות התורה לנביא, ולא לבת קול, אלא לחכמי הדור, וזהו שעמד רבי יהושע על רגליו ואמר: "לא בשמים היא"**, אין משגיחים בבת קול, שכבר ניתנה לנו התורה, וכתוב בה: "אחרי רבים להטות". באותה שעה מצא רבי נתן את אליהו הנביא, ושאל אותו: מה עושה הקב"ה כשרואה שלא שמעו חכמי ישראל לבת קול שהלכה כרבי אליעזר? אמר לו אליהו הנביא: מחייך הקב"ה ואומר 'נצחוני בני, נצחוני בני'.

וכן ראינו שרבותינו יש להם אף כח לדון ולקבוע למי יש חלק לעולם הבא ולמי אין, כמו שאמרו (סנהדרין צ ע"א): שלשה מלכים וארבעה הדיוטות, אין להם חלק לעולם הבא. שלשה מלכים: ירבעם בן נבט, אחאב ומנשה. רבי יהודה אומר: מנשה יש לו חלק לעולם הבא. ארבעה הדיוטות - בלעם, דואג, אחיתופל וגחזי. ומסופר שם (קב ע"ב) על רב אשי שיום אחד כשסיים את הלימוד בישיבה, אמר: למחר נדרוש בחברינו המלכים שהיו תלמידי חכמים כמותנו, ואין להם חלק לעולם הבא. והנה בלילה בחלום בא מנשה לרב אשי [כדי להניאו מקביעתו] ואמר לו, וכי אני חברך או חבר של אביך, שאתה קורא לי חבר? אם אתה חברי בתורה, אשאל אותך שאלה ונראה אם תדע לענות? כשמברכים ברכת "המוציא" על הפת, מאיזה מקום בפת צריך לבצוע? אמר לו רב אשי אינני יודע. אמר לו מנשה, אינך יודע מאיזה מקום בפת צריך לבצוע, ואתה קורא אותי חברך?! אמר לו: תלמד אותי, ומחר אני אדרוש זאת בשמך בבית המדרש. אמר לו: בוצעים ממקום שנקרמו פניה של הפת בתנור [שאם הביאו לפניו פרוסת לחם לא יבצע באמצעיתו ברך, אלא בקשה שנאפה יפה. רש"י] אמר לו רב אשי, מאחר שהייתם כל כך חכמים, מדוע עבדתם עבודה זרה?! אמר לו מנשה, אם היית בדורנו, היית מגביה שפת חלוקך מבין רגליך שיקל לך לרוץ מהר יותר, מפני יצר הרע של עבודה זרה שהיה כל כך שולט. למחרת כשנכנס רב אשי לבית המדרש, אמר לחכמים בואו ונתחיל לדרוש ברבותינו, ולא בחברינו.

ועוד אמרו שם (קד ע"ב) אמר רב יהודה: בקשו למנות עוד אחד [שלמה] שאין לו חלק לעוה"ב, לבד משלושת המלכים, ובאה דמות דיוקנו של אביו [דוד המלך] ונשתטחה לפניהם לבקש שלא ימנוהו עמהם - ולא השגיחו עליה. באה אש מן השמים ולחכה אש בספסליהם - ולא השגיחו עליה. יצאה בת קול ואמרה להם (משלי כב כט): "חָזִיתָ אִישׁ מָהִיר בִּמְלַאכְתּוֹ, לִפְנֵי מְלָכִים יִתְיַצָּב", מי שהקדים ביתי [בית המקדש] לביתו, ולא עוד אלא שבביתי היה מהיר ובנאו בשבע שנים, ואילו את ביתו בנה בשלש עשרה שנה, לפני מלכים [גן עדן] יתיצב, "בַּל יִתְיַצֵּב לִפְנֵי חַשֹּׁכִים [גיהנם]" - ולא השגיחו עליה. עד שיצאה שוב בת קול ואמרה (איוב לד לג): "הֲמֵעִמְּךָ יְשֻׁלְּמֶנָּה כִּי מָאַסְתָּ, כִּי אַתָּה תִבְחַר וְלֹא אָנִי" - מה לכם למאוס בשלמה לומר שאין לו חלק לעולם הבא, השאירו ההחלטה בידי!

[**והנה הרמב"ם** (הלכות תשובה פ"ג ה"ו) פסק, כי אדם המאמין שיש רבון אחד לעולם, אבל אומר שהוא גוף ובעל צורה - הריהו 'מין' ואין לו חלק לעולם הבא. והשיג עליו הראב"ד: מדוע לא יהיה לו חלק לעולם הבא, והרי טעותו היא טעות שגדולים וטובים טעו בה, ולא מחמת כפירה, אלא מחמת שהתורה וחז"ל פעמים שהשתמשו במשל כדי

לסבר את האוזן, כמו (בראשית ו ח, ויקרא י יט, דברים ו יח, זכריה ד י): "**עיני** ה'", (שמות ט ג) "**יד** ה'", (שמות טו ו) "**ימינך** ה'" ועוד, וחשבו שכאילו יש להקב"ה גוף ודמות הגוף חס ושלום. אבל בודאי אין בליבם מחשבת כפירה, ולמה ימנע חלקם לעולם הבא. וכתב על כך הגאון ההפלא"ה: כי לאחר שפסק הרמב"ם כאן בארץ שאין להם חלק לעולם הבא, הוציאו את כל אותם אנשים מגן עדן, ואמרו להם, כי כך נקבעה ההלכה. ולאחר שהראב"ד לימד עליהם זכות, החזירו אותם שוב לגן עדן, כי יש להם על מי לסמוך!

וכיוצא בזה כתב המהרש"ם (בהקדמה לספרו תכלת מרדכי), וזו לשונו: **פעם אחת** חלמתי בחול המועד סוכות בהיותי ישן בסוכה, שהייתי לפני בית דין של מעלה, וראיתי שישבו כחצי גורן עגולה, והביאו איש אחד לדין שעבר עבירה שחייבים עליה מיתה בידי שמים, אלא שישנם שתי דעות אם חייבים מיתה על עוון זה, והיו מיימינים ומשמאילים, ונחלקו אם בספק של פוסקים שנחלקו כאן בארץ, האם יש לפטור בידי שמים או לא, כי כלפי שמים אין ספקות [וברור שהוא חייב מיתה]. והשטן היה עומד לשטנו, ושמעתי קול שאמרו: "נשאל לבית דין של מטה", ושאלו אותי על זה, והשבתי, כי גם בדיני שמים פטור מספק, שכן מבואר בכסף משנה. והשטן רצה לדחוף אותי, באמרו, מה לך להתערב במשפט בית דין העליון. ואמרתי פסוק: "יגער ה' בך השטן", וגם כי הלוא נשאלתי על זה ונדרשתי לאשר שאלוני, ועוד דברים, ויצא הפסק לפטרו. ואיקץ והנה חלום. ולא זכרתי המקום שבכסף משנה איפה הוא, והאיר היום והלכתי לבית וחפשתי ומצאתי שכן הוא בכסף משנה בהלכות פסולי המוקדשים (פרק טז הלכה ט) שאם יש ספק אם חייב כרת, ספק עונשים להקל. ע"כ. הנה לנו שבבית דין של מעלה הכריעו על פי מה שכתב כאן בעולם הזה, מרן רבנו יוסף קארו בחיבורו הכסף משנה. (עין יצחק ז)]

[המשך דברי הר"ן]: **אחר שבארנו שאף אם נדע על ידי בת קול או נביא שהסכימו חכמי ישראל היפך האמת, אין אנו סרים מהסכמת החכמים**. יש להבין מאחר שנאמין שכל מה שמנעה התורה ממנו [כמאכלות אסורות], הוא מזיק אלינו ומוליד רושם רע בנפשותינו, ואף על פי שלא נדע סיבתו, אם כן אם יסכימו החכמים בדבר טמא שהוא טהור, מה יהיה, הלא הדבר ההוא יזיק אותנו ויפעל מה שבטבעו לפעול, ואף על פי שהסכימו בו החכמים שהוא טהור? הלוא אילו יסכימו הרופאים על סם אחד שהוא עושה חום במעלה הרביעית [חום גבוה], אין ספק שלא תמשך פעולת החום בגוף כפי מה שיסכימו בו הרופאים, אלא כפי טבעו של הסם בעצמו. כן הדבר שאסרה לנו התורה מצד שהוא מזיק בנפש, איך ישתנה טבע הדבר ההוא מצד שהסכימו בו החכמים שהוא

מותר? הלוא זה אי אפשר, רק על צד הפלא. ואם כן היה ראוי יותר שנמשך בזה על פי מה שיתברר לנו מצד נביא או בת קול, שעל דרך זה נתברר לנו אמיתת הדבר בעצמו? **ואני סובר**, שאי אפשר שימשך ממה שיכריעו הסנהדרין הפסד בנפש כלל, גם כי יאכילו דבר האיסור ושיאמרו בו שהוא מותר. **לפי שהתיקון אשר ימשך בנפש מצד ההכרעה לשמוע למצות החכמים מורי התורה, הוא הדבר היותר אהוב אצלו יתברך, כאמרו "הנה שמוע מזבח טוב", ותיקון זה יסיר הרוע אשר מעותד להתיילד בנפש מצד אכילת הדבר האסור ההוא. וגם כי ישיגו ויכירו בדבר האסור שהוא מותר, הימשכו אחר עצתם והיותו נמשך אחריהם, יסיר מנפשו כל אותו רוע שהיה ראוי שיתיילד מצד אכילת הדבר האסור ההוא.** הוא אשר ציותה התורה: "**לֹא תָסוּר מִן הַדָּבָר אֲשֶׁר יַגִּידוּ לְךָ יָמִין וּשְׂמֹאל**". עד כאן דבריו הנפלאים של הר"ן. [ועיין בסוף שער ההלכה מדברי המהר"ם, הרמ"א, הרש"ל, השל"ה ועוד, שלא תמיד להחמיר, זה רצון הבורא יתברך.]

מכאן רואים כמה גדול כוחם של חכמי ישראל, לשלוט גם על טבע הבריאה ולשנות מציאות של מאכל מזיק, למועיל.

ומסופר על הגאון החסיד רבי אליהו יוסף ריבלין מפלוצק [לפני כ-200 שנה], שחלה בחולי קשה, עד שהרופאים אמרו נואש לחייו, וקבעו שאין תרופה לחוליו. והנה אילו אירע חולי כזה בבהמה, לדעת מרן הבית יוסף הבהמה כשרה, אבל לדעת הרמ"א הבהמה טריפה [טריפה היא בהמה שאינה יכולה לחיות עוד 12 חודשים]. ואמר רבי אליהו, מצאתי לי תקנה מן התורה, אסע לארץ ישראל שמרן הבית יוסף הוא המרא דאתרא, ושם נפסקה הלכה כמותו שחולי זה אינו טריפה, ואחיה. וכן עשה, ויעתיקו הוא ובני ביתו את מקום מגוריהם לארץ ישראל, וחי שם לאחר מכן יותר מעשרים שנה. (עין יצחק ז)

ובגמרא חגיגה (טו ע"ב) **מסופר** שרבה בר שילא היה מהלך בדרך ופגש באליהו הנביא, ושאל אותו מה עושה הקב"ה כעת? אמר לו, אומר שמועות בשם החכמים, חוץ מרבי מאיר בעל הנס שאינו אומר בשמו. אמר לו למה? אמר לו משום שלמד תורה מאַחֵר [אחר הוא אלישע בן אבויה, שהיה חכם גדול בתורה אבל פקר בסוף ימיו, ולכן לא מזכירים את שמו אלא אומרים "אחר"]. אמר לו: ומה יש בזה, הלוא רבי מאיר, "רימון מצא, תוכו אכל, קליפתו זרק!" [והיינו שלקח מאחר רק את הדברים הטובים,] אמר לו: עכשו בדיוק ברגע זה אומר הקב"ה שמועה בשם רבי מאיר: "מאיר בני אומר, בזמן שאדם מצטער, שכינה מה לשון אומרת - קלני מראשי, קלני מזרועי" [היינו בזמן שאדם בצער, שפורענות באה עליו בעוונו. באיזו לשון השכינה משתתפת בצערו, "קלני" מראשי,

כמו "קל איני", כבד עלי ראשי, וכבד עלי זרועי. רש"י.] ע"כ. מכאן אנו רואים איך מיד כשלימדו זכות פה בעולם הזה על רבי מאיר, קיבל הקב"ה את הדברים ואמר שמועה משמו. (ועיין חזו"ע אבלות א עדר)

וכיוצא בזה כתב בספר חסידים (סימן רכד): נאמר בנביא (ישעיה מד כו): "מֵקִים דְּבַר עַבְדּוֹ וַעֲצַת מַלְאָכָיו יַשְׁלִים", והיינו שהעליונים מסכימים לדעת התחתונים. שכאשר העליונים אומרים לכך וכך ראויים, אומר הקב"ה המתינו עד שהצדיקים אומרים ככה. ולכך לא היה הקב"ה אומר שמועה מפיו של רבי מאיר עד שהאמורא רבה בר שילא אמר: רבי מאיר רימון מצא, תוכו אכל קליפתו זרק, ואמר אליהו הנביא: עכשיו אומר הקב"ה שמועה מפיו של רבי מאיר. והלא הכל גלוי וידוע לפניו יתברך, אלא חפץ שיסכימו עליונים ותחתונים למדת משפטיו. ע"כ.

הכל מכוח התורה

בענין זה כמה גדול כוחם של חכמי ישראל, בארו בגמרא (מועד קטן טז ע"ב) את הפסוק (שמואל ב כג ג): "אָמַר אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, לִי דִבֶּר צוּר יִשְׂרָאֵל מוֹשֵׁל בָּאָדָם, צַדִּיק מוֹשֵׁל יִרְאַת אֱלֹהִים". אמר הקב"ה, אני מושל באדם, ומי מושל ביי? הצדיק! שאני גוזר גזירה והוא מבטלה. שזהו כוחו של הצדיק מכח תורתו לבטל גזרות קשות ורעות. ומספרים על גאון עוזנו רבנו יוסף חיים זיע"א בעל הבן איש חי, שיום אחד היה יושב ואוכל, ובפתע באו לבקש קמיע לרפואה עבור חולה מסוכן, לקח הרב נייר, סגר אותו והביא להם, וציוה שלא יפתחוהו, וכך היה, עבר הקמיע מאחד לאחד ופעל ישועות. לאחר ימים רבים לא עמדו ביצר הסקרנות, ואיותה נפשם לפתוח את הקמיע, כדי ללמוד לעשות עוד קמיעים כאלו. להפתעתם הרבה, פתחו ומצאו פירורי עוגה שהיה אוכל הרב באותה שעה שפנו אליו בתחילה. אך מאז שעברו על דברי הרב, פגה לה הסגולה ולא הועילה.

שוב מעשה שאירע לפני כ-45 שנה: אדם ירא שמים, ביום מן הימים בתו בת השש נתקפה לפתע בפחדים בלילות. באמצע הלילה מתעוררת וצועקת צעקות גדולות, כולה פחד, רעדה וחלחלה, ואי אפשר להרגיעה. בצר לו, סיפר האב את הדברים לאחיו, ויהי לפלא בעיניו, אמר לו האב בא ותישן אצלי ותראה בעיניך. ויהי בחצי הלילה, ותקם הילדה ותצעק צעקה גדולה ומרה, ויבהל אחיו עד מאוד. אח זה, שהיה מבאי השיעור של מרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף שליט"א בכל ערב בבית הכנסת "שאול צדקה" בשכונת בית ישראל בירושלים, הציע שיביאו את הבת להרב שיברך אותה לאחר השיעור. כידוע לכל מי שמכיר, כי פתח בית הכנסת "שאול צדקה" עד היום נמצא על הכביש ואין שם מדרכה כלל. הרכב שהיה ממתין לרב להחזירו לביתו, היה עומד ממש

סמוך לשתי המדרגות שמהפתח לכביש, ובדיוק שם, ברווח הקטן הזה, המתין האב עם בתו לרב בסיום השיעור, ואמר לרב שהילדה יש לה פחדים בלילות, שיברך אותה, או אז אמר הרב שני מילים: "רפואה שלימה, רפואה שלימה", ונכנס לרכב. ומאותה הלילה, בחסדי ה' לנה את שינתה ברגיעות עד הבוקר.

מה רצו המלאכים ממשה רבנו?

יש להבין, וכי מה ראו המלאכים לעכב את התורה שתשאר אצלם בשמים בעולמות העליונים, הלוא ידעו כי התורה היא בעבור ישראל שיקיימוה, והם אינם שייכים בכל זה? והענין יובן על דרך **משל** לרב גדול שהיה מורה הוראה בעיר גדולה כמה שנים. ויהי לעת זקנותו בראותו כי כבדו עליו הטרדות בענייני העיר ובמשפטיהם הרבים, עלה בדעתו לכתוב לאנשי העיר הקטנה הסמוכה לקבלו עליהם לרב, כי שם יֵשֵׁב במרגוע בהיות אנשים בה מעט. לכן תחילה הודיע בקהל עדתו, שאינו רוצה עוד להיות רב אצלם, והם ביקשו ממנו לבל יעשה דבר זה, כי איפה ימצאו רב גדול כמוהו, רק לאחר שראו כי לא יועילו בדבריהם, אז אמרו לו: רבנו, כטוב בעיניך עשה. ויכתוב הרב אל ראשי העיר הקטנה, אם תאבו, קבלוני נא אצלכם למורה, ויאספו יחד ויסכימו כולם ויאמרו טוב הדבר. וישכרו מהם אנשים ויקחו עגלות וישלחום להביא את הרב ואת ביתו. ויהי כאשר באו העגלות, מיד נקבצו כל גדולי העיר הגדולה, ולא הניחו אותו לנסוע מאצלם. אמר להם הרב: הלוא שאלתי אליכם תחילה והסכמתם לדברי, ועתה מה לכם להתנגד? ויאמרו לו, רבנו, חלילה לנו מעשות כדבר הזה, הנה העגלות לפניך, קומו וסעו לכם כרצונכם. ויבואו שוב בעלי העגלה ויאסרו את המרכבה, והנה שוב התאספו אנשי העיר, וינתקו את הקשרים, ויתקוטטו עימם לאמר: אין אנו מניחים אתכם לקחת את רבנו מעירנו! וילכו בעלי העגלה לרב ויספרו לו את אשר אנשי העיר עושים להם, ולא האמין להם, כי היה הדבר לפלא בעיניו, איך חזרו והתעוררו שוב שנית ושלישית הלוא כבר הפצירו בו מאז שישאר רבם ולא הועיל להם, ומה גם עתה שהוא עומד מוכן ומזומן לנסוע. ויקרא הרב אותם אליו ויאמר להם, מה לכם להתקוטט עם בעלי העגלה חינם, הלוא הם בתום לבבם ובנקיון כפיהם באו הנה, אחר כי הסכמתם על דבר זה. ויאמרו אליו, רבנו, הנה בכוונה עשינו דבר זה לטובתך, כי הנה פה עיר גדולה של חכמים וסופרים, רבים הם המבינים חכמתך וגדולתך, וידעו להיזהר בכבודך, אבל בעיר הקטנה אשר אנשים בה מעט לא ידעו ולא יבינו גדולתך. כי מעלת כבודו כתב אליהם שיקבלוהו לרב, ומי יודע אולי יחשבו, כי בני עירנו מאסו בך וגירשו אתך מחמת איזו סיבה, ולא יזהרו בכבודך כראוי, על כן יעצנו לעשות כן לעיני בעלי העגלה, למען יראו

כמה יקרת הרב בעינינו, עד שאין אנו מניחים אותך לנסוע מאיתנו, וידעו מעתה להיזהר בכבודך כראוי.

והנמשל, כי התורה הקדושה, עת עלה ברצונו יתברך ליתנה למטה בארץ לזכות את בני האדם מורכבי החומר והצורה, הנה המלאכים גם כי ידעו כי התורה היא בעבור ישראל, עם כל זה התאמצו לחמוד יופיה בליבם, ואמרו "תנה הודך על השמים", ובכוונה תחילה עשו כן, כי חשו המלאכים פן אחרי שיקבלוה בני האדם, לא יעריכוה כערכה, כי יאמרו, אם היתה חשובה מדוע הסכימו המלאכים שתרד למטה. מה גם שכל הניסים שעשה ה' יתברך עמהם במצרים ועל הים, היו כולם על תנאי שיעבדו את האלוקים על ההר הזה ויקבלו תורתו. ואם התורה טובה ויקרה כל כך, לא היה צורך להרהיב ולהלהיב אותם בניסים ונפלאות שיקבלוה, כי מי פתי שלא יאבה בה. על כן, בכוונה תחילה בעלות משה למרום לקבל התורה, בקשו המלאכים לפגוע בו, ובקשו מהקב"ה שישאירה אצלם, למען ידעו ישראל כמה היא חמודה בעליונים, ורק למען זכות אותם ניתנה להם, וכך יזהרו בכבודה והדרה. (אוהל יעקב מדובנא פרשת יתרו, שער בת רבים פרשת ואתחנן)

"חיבה יתירה נודעת להם שניתן להם כלי חמדה"

במשנה באבות (פ"ג מי"ב): רבי עקיבא אומר, חביב אדם שנברא בצלם, חיבה יתירה נודעת לו שנברא בצלם, שנאמר: כי בצלם אלהים עשה את האדם. חביבים ישראל שנקראו בנים למקום, חיבה יתירה נודעת להם שנקראו בנים למקום, שנאמר: בנים אתם לה' אלהיכם. חביבים ישראל שניתן להם כלי חמדה, חיבה יתירה נודעת להם שניתן להם כלי חמדה שבו נברא העולם, שנאמר: "כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם תּוֹרָתִי אַל תַּעֲזֹבוּ". יש להבין מדוע חזר התנא וכפל בכל ג' הקטעים שבמשנה: חביב אדם שנברא בצלם, חיבה יתירה נודעת לו שנברא בצלם. וכן חביבים ישראל שנקראו בנים, חיבה יתירה נודעת להם שנקראו בנים. וכן חביבים ישראל שניתן להם כלי חמדה, חיבה יתירה נודעת להם שניתן להם כלי חמדה. מה הענין בזה?

סיפר הגאון העצום רבי חיים קרייזוירט זצ"ל, שקודם מלחמת העולם השניה, פנה אליו אדם אחד ואמר, שאינו יודע מה יהיה איתו במלחמה, ועל כן אם הוא ימות, שידע הרב שיש לו מיליון דולר בבנק בשוויץ, והוא מבקש שהרב ידאג שהכסף יעבור לצאצאיו. האיש נפטר, ולאחר המלחמה חיפש הרב את משפחתו של האיש ולא מצאם. וכך עברו 25 שנה כשהרב מנסה לברר ומתעניין מידי פעם, אך ללא מוצא. יום אחד נסע הרב ברכבת והתיישב לידו יהודי, שאל אותו הרב מי אתה, ומאיזו משפחה, ואמר שהוא ממשפחת אותו האיש. לאחר חקירה ודרישה גילה הרב, שיושב לפניו - לא אחר מאשר

בנו יורשו של האיש! שמח הרב ואמר לו: יש לך מיליון דולר בבנק בשוויץ. אמר הבן, אבל אין לי כסף לנסוע לשם. אמר לו הרב: אני אלווה לך וכשתחזור משוויץ תחזיר לי, וכך היה.

ועתה נתבונן, במשך אותן 25 שנה - האם הבן הזה היה נחשב עשיר או עני? הלוא בודאי שאי אפשר לקוראו עשיר, כי אם אינו מודע לעושרו, במה יתבטא שהוא עשיר. הא למה הדבר דומה? לאדם שיש לו מרגלית ששוויה 100,000$ אבל הוא אינו יודע שהיא מרגלית וחושב שהיא זכוכית... סיפר רב אחד שנסע פעם לדרום אפריקה, והנה יום אחד כשהוא מהלך ברחוב, ראה אותו איזה גוי ועמד והסתכל עליו ומדד אותו, שאלו הגוי: האם אתה יהודי? אמר לו, כן. אתה יהודי? כן. אמר לו הרב נו, מה קרה? אמר לו הגוי, מה נו, אני קורא בתנ"ך שהעם היהודי הם הבנים של הקב"ה, ואף פעם לא ראיתי איך נראה בן של הקב"ה, פעם ראשונה אני רואה יהודי, אז אני מתלהב.

מכאן למדנו דבר נפלא, לא די שבמציאות אני יהודי ואני בן של ה', אלא צריך גם להרגיש זאת ולדעת את המעלה הגדולה שבזה, את חשיבותי שאני **בן של מלך**. לכן כופל התנא: חביב אדם שנברא בצלם, חיבה יתירה נודעת לו שנברא בצלם, מתי הוא חביב, דוקא כשהוא מודע למעלתו שנברא בצלם, ויודע למעלתו שהוא בן של ה', אז יש לו חיבה יתירה. וכן כלפי התורה, חביבים ישראל שניתן להם כלי חמדה, חיבה יתירה נודעת להם שניתן להם כלי חמדה. מתי חביבים ישראל בגלל שניתנה להם תורה, דוקא כשהם מודעים לערך התורה ומתייחסים אליה כיאות, ועוסקים בה, ומצייתים לה, אז חיבה יתירה נודעת להם. אבל אם אדם אינו מודע למתנה הגדולה שזכה בה, ואינו מתייחס אליה כיאות, אם כן מה מעלתו שבעבורה יקרא חביב?!

אין דבר חשוב ויקר יותר מהתורה

"**כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם תּוֹרָתִי אַל תַּעֲזֹבוּ**" (משלי ד ב). מפסוק זה אנו רואים כמה חשובה התורה לאין ערוך ולאין שיעור כלל וכלל, שהרי בנוהג שבעולם, יש אדם שמתפעל מחולצה חדשה, ויש שאינו מתפעל מחולצה אלא מחליפה חדשה. ויש שגם מחליפה חדשה אינו מתפעל אלא מרכב חדש מיוחד. ויש עשיר שגם מרכב אינו מתפעל אלא מוילה מיוחדת, שלוש קומות, חצר גדולה, מדשאות, מזרקות מים עם דגי נוי וכו'. וכן הלאה ככל שהאדם עשיר ומכובד יותר, אינו מתפעל אלא מדברים מיוחדים במינם יותר ויותר, עד שנגיע אל המלך שאינו מתפעל מכל הדברים הללו וכיוצא בהם, אלא רק מנצחון של איזו מדינה גדולה שהיה קשה מאוד לכובשה, ופעמים רבות ניסה ולא הצליח, ועתה סוף סוף ניצח אותה, או אז לבו שמח ומתפעל כולו. מעתה צא וחשוב,

אם כך הוא במלך בשר ודם, אם כן ה' יתברך שברא את השמים והארץ, והכל שלו, ממה נשאר לו להתפעל?! ואם בכל זאת הוא מתפעל מהתורה הקדושה, ואומר שהיא לקח טוב ומשהו מיוחד, מה צריך יותר מזה?! ואם אדם עדַין, אינו מתפעל, סימן שחסר אצלו משהו. הא למה הדבר דומה? לתבשיל מיוחד, טעים ומשובח, שכולם אוכלים ונהנים ממנו, והגישוהו לאדם מקורר ומצונן מאוד, וטועם ממנו ואינו מרגיש טעם, והוא תמה: מה נהנים אתם מתבשיל זה, אינני מרגיש בו שום טעם!. האם הבעיה בתבשיל או באדם? אין ספק שהבעיה באדם הזה - הוא חולה, הוא מצונן, אפו סתום, לכן אינו מרגיש בטעם המאכל. כן הוא בתורתנו הקדושה, אדם שאינו מרגיש את מתיקות התורה, כמו שכותב האור החיים הקדוש (דברים כו ח): "**שאם היו בני אדם מרגישים במתיקות ועריבות טוב התורה, היו משתגעים ומתלהטים אחריה, ולא יחשב בעיניהם מלא עולם כסף וזהב למאומה, כי התורה כוללת כל הטובות שבעולם**", ומי שאינו מרגיש, סימן שהבעיה היא אצלו, שהוא חולה בנפשו.

ופעמים, הסיבה שאדם לא זוכה להרגיש את מתיקות התורה, כי לימודו "כתינוק הבורח מבית הספר", מחכה מתי לגמור וללכת הביתה, כל רגע מסתכל על השעון מתי יגמר השיעור, מתי הרב הזה כבר יגמור, ובסיום הלימוד הוא שמח כמוצא שלל רב, לכן אין לו טעם ומתיקות בתורה. וכבר אמרה תורה (משלי ח יז): "אֲנִי אֹהֲבַי אֵהָב, וּמְשַׁחֲרַי יִמְצָאֻנְנִי", כל מי שאוהב אותי, אני אוהבת אותו. ומי שירצה אותי באמת, ימצא אותי. כי "כַּמַּיִם הַפָּנִים לַפָּנִים, כֵּן לֵב הָאָדָם לָאָדָם" (משלי כז יט): שלפי פנים ולב שאדם נותן לתורה, כך התורה נותנת לו מנגד. (יבמות קיז ע"א)

אבל נחמתנו היא, שכל זה בתחילת הלימוד, שכל ההתחלות קשות, אבל לאחר מכן יערב להם (מכילתא שמות יט ה). וזה רמזו בפסוק (תהלים סח יט): "עָלִיתָ לַמָּרוֹם, שָׁבִיתָ שֶּׁבִי, לָקַחְתָּ, מַתָּנוֹת בָּאָדָם". בתחילה התורה אצל האדם בגדר '**שבי**', בכח, ישנם קשיים ועליו להתאמץ הרבה. אבל אם מתעקש להמשיך ללמוד ולא נחלש, התורה נעשית לו בגדר '**לקחת**' - קנין שקונה את התורה, ואמנם כשקונה צריך לשלם, אבל קל לו הרבה יותר, נהנה יותר, אין זה כמו שבי. ואם מתחזק בלימוד, זוכה שהתורה נעשית לו בגדר '**מתנות**' - לוקח בלי לשלם, נהנה הרבה וזוכה לקבל שפע גדול יותר מההשקעה שהשקיע בלימודו. **ומסופר** על החזון איש שפעם ראה שניים שישבו ללמוד ומידי פעם שוחחו בדברים בטלים, אמר להם הרב, לשוחח באמצע הלימוד זה לא רק עוון של ביטול תורה וזלזול בתורה, זה בכלל לא לימוד, לא ניתן במציאות להרגיש את מתיקות ועריבות התורה, אלא רק כשלומדים ברצף, אבל מי שמפסיק בלימודו, דומה

למבשל תבשיל ועד שהתבשיל מספיק להתחמם, מסירו מהאש, ולאחר שהתקרר שוב מחממו ושוב מסירו מהאש, אם כן לעולם לא יתבשל התבשיל, כך לעולם לא ירגיש את מתיקות התורה.

תכלה שנה וקללותיה, תחל שנה וברכותיה

אמרו חז"ל (מגילה לא ע"ב): "עזרא הסופר תיקן להם לישראל שיהיו קוראים קללות שבתורת כהנים [פרשת בחוקותי] קודם עצרת [חג השבועות], וקללות שבמשנה תורה [פרשת כי תבוא] קודם ראש השנה, כדי שתכלה שנה וקללותיה". וביארו המפרשים: ראש השנה הוא בחינה גשמית, כל מזונותיו של אדם קצובים לו בראש השנה, קובעים לו פרנסה, בריאות, שלום בית וכו', על זה אנחנו מתפללים 'תכלה שנה וקללותיה', גם אם בשנה שעברה היו קשיים, מעתה תחל שנה וברכותיה. אבל עצרת - שבועות - מתן תורה, הוא בחינה רוחנית, הכל תלוי באדם עצמו, "הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים", "יגעת ומצאת תאמין", תלוי בהכנה לקראת מתן תורה, אם מקבל עליו עול תורה, זוכה לצאת מאפילה לאורה, "אורה זו תורה". כי ההבדל בין אדם עם תורה לאדם בלי תורה, זה לא ששניהם אותו דבר, רק לזה יש תוספת ומעלה יותר, ההבדל הוא הרבה יותר גדול, **מי שיש לו תורה הוא אדם אחר לגמרי, מהות אחרת, משהו אחר**. התורה מעדנת גופו של אדם, מלמדת אותו דרכי חיים, שלום בית, "פקודי ה' ישרים משמחי לב", ככל שהוא עוסק בתורה יותר עם יראת שמים, הוא נעשה מיוחד יותר. לא כמו בענייני עולם הזה - אדם שהוא נגר, חשמלאי, קבלן מקצועי, האם זה משנה משהו בעצם אישיותו? האם ההתמחות שלו עושה אותו שונה ממה שהיה קודם? כלל וכלל לא. הוא אדם כמו שהיה לפני כן, רק בתוספת ידע והתמחות. לא כן אדם שעוסק בתורה, ככל שמשקיע בעסק התורה, התורה משפיעה עליו והופכת להיות חלק ממהותו ואישיותו. ההסתכלות עליו אחרת, זה רב, זה חכם, זה בן תורה, מצפים ממנו יותר.

ולפי זה מובן (פסחים סח ע"ב) מה **שמסופר** על רב יוסף שהיה אומר בחג שבועות לבניו שיכינו לו עגל משולש, משובח. אמר: "אי לאו האי יומא דקא גרים, כמה יוסף איכא בשוקא?", כלומר, אם לא היום הזה - יום מתן תורה שגרם לי להתעלות, כמה יוסף יש בשוק, ומה ההבדל ביני לבינם? נמצא שכל ההבדל בינינו, הוא רק בגלל התורה. ויש להתבונן מה רצה רב יוסף לומר בזה, הלוא ודאי שהבדל גדול יש בין העוסק בתורה שהוא יודע ובקי, למי שלא עוסק, הלוא מהיכן ידע? והביאור הוא: בנוהג שבעולם, רופא ומהנדס, חשובים יותר מסנדלר וחייט, וסנדלר וחייט חשובים יותר מפועל ניקיון, וכן הלאה. אולם אם ילך אדם לבקר במושב זקנים ויראה את המהנדס, הרופא, החייט ופועל

הניקיון, ויאמרו לו "מצא את ההבדלים", האם יהיה ניכר הבדל שהוא?! אחר שיצאו לפנסיה, המקצוע שלהם איבד משמעות, כעת כולם שווים. אבל בתורה זה לא כך, חכם בתורה, אפילו שהוא זקן מופלג וקשה לו לדבר, וכבר לא נהנים מעצותיו ודיבוריו, בכל זאת הוא משהו אחר, הוא חכם, נזהרים בכבודו, יבקשו ממנו ברכה, מרגישים זכות לעמוד על ידו, זכות לשרת אותו. זה שאומר רב יוסף: הרי אני עצמי חליתי ושכחתי תלמודי, אם כן עכשו אני לא יודע תלמודי, וגם אלה שבשוק לא יודעים, האם אנחנו שווים? לא ולא, הבדל גדול יש ביני לבינם, אני למדתי תורה - נעשיתי אדם אחר לגמרי, משהו אחר. וכמו שאמר רבא: "כולהו גופי דרופתקי נינהו [כל הגופים נרתיקים הם], טובי לדזכי דהוי דרופתקי דאורייתא" [אשרי הזוכה שגופו נעשה נרתיק לתורה] (סנהדרין צט ע"ב). זהו שתיקן עזרא הסופר קודם חג השבועות, "תכלה שנה וקללותיה, תחל שנה וברכותיה", בואו נכלה את הבטלה, והשעמום, והדיבורים בטלים שבלימוד, ונפתח דף חדש של שאיפות ורצון כנה לעמל תורה, ולעלות מעלה מעלה בדרך התורה. **אומר רבי חיים ויטאל**, בכל שנה חוזרת אותה הארה בחג ונפתחים שערי שמים כפי שהיה מימי קדם. בפסח נגאלו - נעשה זמן המסוגל לגאולה, "בניסן נגאלו ובניסן עתידים להגאל". ראש השנה אדם הראשון נידון בו - נעשה יום הדין בכל שנה. ביום כיפור שה' אמר למשה "סלחתי כדברך", ומחל על חטא העגל - נעשה יום מחילה וסליחה לדורות. **חג השבועות נפתחו השמים למתן תורה**, "אתה הראת לדעת כי ה' הוא האלוקים, אין עוד מלבדו". ראו מראות אלוקים, שמעו את הקול מדבר מתוך האש הגדולה, זכו למדרגות נבואה - **יום זה מסוגל לקניית אמונה מושרשת ובהירה, ולהשגות מרוממות לקניית התורה**. ונסיים **במעשה** הממחיש זאת, בחור שחלה בחולי קשה כמה ימים קודם חג שבועות, ובא להתברך אצל הגאון רבי יוסף שלום אלישיב שליט"א, אמר לו הרב, אתן לך עצה. תתכונן היטב לפני החג, בשלושת ימי הגבלה תעסוק בתורה בהתמדה, ובפרט בליל החג הקדוש, ובבוקר בעת קריאת התורה, תחשוב ותרגיש שעתה אתה מקבל ממש את התורה בהר סיני, והרי במתן תורה התרפאו כל עם ישראל [כמסופר לעיל בהרחבה בשער האגדה], ובעזרת ה' תתרפא. הבחור עשה ככל אשר אמר הרב. לאחר החג עשה בדיקות, והכל חלף הלך כלא היה. "מה רבו מעשיך ה'".

יהי רצון שנזכה לקבל עלינו את התורה מחדש בחג השבועות הבא עלינו לטובה, ולהתעלות במעלות התורה, כי הם חיינו ואורך ימינו ובהם נהגה יומם ולילה, אמן.

שער ההלכה

לתועלת המעיינים: העמודים המסומנים בחוברת בהלכות ב- ( ), הם לפי הספר חזון עובדיה הלכות יום טוב.

יש לציין שההלכות שבחוברת הן לכל הדעות, גם לבני אשכנז וגם לבני ספרד. לבד מההלכות שבארנו בהם במפורש, שיש חילוק בין בני אשכנז לבני ספרד.

מן התורה

נאמר בתורה (דברים טז ט): "שִׁבְעָה שָׁבֻעֹת תִּסְפָּר לָךְ מֵהָחֵל חֶרְמֵשׁ בַּקָּמָה תָּחֵל לִסְפֹּר שִׁבְעָה שָׁבֻעוֹת: וְעָשִׂיתָ **חַג שָׁבֻעוֹת** לה' אֱלֹהֶיךָ מִסַּת [דֵּי] נִדְבַת יָדְךָ אֲשֶׁר תִּתֵּן, כַּאֲשֶׁר יְבָרֶכְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ".

חיבת עם ישראל לתורה

אמרו חז"ל, תלתה התורה את יום חג השבועות בדיוק בסיום ימי ספירת העומר, לפי שכאשר התבשרו ישראל בצאתם ממצרים שעתידים הם לקבל את התורה לסוף חמישים יום - מפאת חיבתם לתורה, החלו לספור כל יום שעובר: הנה עבר יום אחד, הנה עברו שני ימים, הנה עברו שלושה, וכן הלאה בכל יום ויום, כי היה נדמה בעיניהם כזמן ארוך, מרוב שנכספה וכלתה נפשם לקבל את התורה, ולכן נקבעה הספירה לדורות, כדי לעורר בנו גם כן את אותן רגשות אהבה, חיבה וכיסופים לקבלת התורה מחדש בכל שנה ושנה בימים אלו. (דש)

הכנה לקראת מתן תורה

בדרך כלל כשאדם מצפה לאירוע מיוחד, שהוא אוהבו מאוד ונכסף אליו, כמו יום חתונתו ושמחת ליבו, אינו סופר 'הנה עבר יום אחד', 'הנה עברו שני ימים', אלא סופר 'הנה נשארו עוד חמישים יום', 'עוד ארבעים ותשעה יום', אם כן מדוע עם ישראל לא מנו כן? ומבארים בעלי המוסר, כי עם ישראל כשיצאו ממצרים היו בארבעים ותשעה שערי טומאה, ולא היו ראויים לקבל את התורה, אך הקב"ה ברוב רחמיו וחסדיו עליהם, בכל יום שהמתינו לקבל את התורה, הוציאם משער טומאה אחד והכניסם כנגד לשער קדושה אחד, עד שהגיעו ביום מתן תורה לארבעים ותשעה שערי קדושה, ואז קבלו את התורה. נמצא שהיה להם ענין מיוחד גם בעצם ימי ההמתנה לקבלת התורה, כי לבד ממה שנכספה וכלתה נפשם ליום המיוחל, גם במשך הימים שהמתינו התעלו ברוחניות, התקדשו ונטהרו בהם עוד ועוד, לכן ספרו את הימים האלו, לאות הנה יום אחד שהתעלינו בו, יום שני שהתעלינו, וכן הלאה. לא כן, כשאדם ממתין ומצפה ליום

חתונתו, אין לו שום תועלת בימים שבינתיים, ואדרבה הלוואי שלא היו, והיה כבר מגיע היום המיוחל מיד, לכך אין הוא מונה את אותם ימים.

ימי קדושה ושמחה

הימים שמיום א' בסיון עד י"ב בסיון, הם ימים קדושים ושמחים לעם ישראל, ולכן אין אומרים בהם וידוי ותחנונים. כי הנה א' בסיון הוא ראש חודש. יום ב' עד יום ה' בסיון, אלו ארבעה ימים שהכין משה רבנו את עם ישראל לקראת מתן תורה, כמבואר בהרחבה לעיל בשער האגדה. יום ו' בסיון הוא יום מתן תורה. ושאר הימים אף הם ימי שמחה, כי נצטווינו בזמן שבית המקדש קיים, להקריב קרבן עולת ראיה וקרבן חגיגה בשלושת הרגלים. ולמדו חז"ל שאם לא הספיק להקריב את הקרבן ביום טוב של שבועות, יש לו תשלומים להקריב עד י"ב בסיון.

קישוט בתי הכנסת והבתים בבשמים

בגמרא מסכת שבת (דף פח עמוד ב), אמר רבי יהושע בן לוי: כל דיבור ודיבור שיצא מפי הקב"ה במתן תורה, התמלא כל העולם כולו בשמים. אך מכיון שמהדיבור הראשון התמלא כל העולם, אם כן הבשמים שנוצרו מהדיבור השני להיכן הלכו? אלא הוציא הקב"ה רוח מאוצרותיו, והיתה הרוח מעבירה את הבשמים הראשונים לגן עדן. וזכר לזה נהגו לשטוח בערב החג עשבי בשמים ושושנים בבתי הכנסת ובבתים.

ובחוקותיהם לא תלכו

יש שלא נהגו להעמיד עשבי בשמים בבתי הכנסת, כיון שגם הגויים מעמידים בשמים בחגים שלהם בבתי תְּפִלָּתָם, ואם כן חששו שמא המעמיד בשמים עובר על ציווי התורה שלא ללכת בחוקות הגויים, כמו שנאמר (ויקרא יח ג) 'ובחוקותיהם לא תלכו'. אבל להלכה באמת אין בזה איסור, כמו שכתב רבנו יוסף קולון, שדוקא בחוק שהוא בלי טעם, בזה אסרה התורה שלא ללכת אחר חוקות הגויים, אבל בחוק שיש בו הבנה וסיבה טובה, כמו כאן שהמטרה היא לייפות את בית הכנסת לכבוד מתן תורה, וגם זכר למעמד הר סיני שהתמלא העולם כולו בבשמים, בזה אין לחוש לחוקות העמים. וכן פסקו הר"ן, הריב"ש, מהריק"ש והרמ"א (יורה דעה סימן קעח סעיף א) ועוד.

חיזוק למנהג זה אנו מוצאים ב'תרגום שני על מגילת אסתר' על הפסוק (ג ח) "ודתיהם שונות מכל עם" - מספר המן למלך אחשורוש על חגי ישראל בתוספת השמצות ושקרים, וכשמגיע לחג השבועות אומר המן: "מנהגם של היהודים להכנס לבתי הכנסת בחג השבועות שהם קוראים אותו 'עצרת', ולהשליך פרחי שושנים ותפוחים וללקט אותם, ואומרים שזה היום שניתנה התורה לאבותינו על הר סיני". ע"כ.

ומעשה בבית הכנסת של הגאון החתם סופר, שהיו נוהגים בכל ערב שבועות לקשטו בענפי אילנות ומיני בשמים שריחם הטוב היה נודף למרחוק, ובמקום מושבו של החתם סופר היו עושים כילה מיוחדת מענפי אילנות ושושנים. שנה אחת אירע שאחד הגבאים ביטל את המנהג ונתן הוראה שלא לעשות כן. כאשר בא החתם סופר בערב החג לבית הכנסת וראה ששינו את המנהג שהיו נוהגים בכל שנה, הרע לו מאוד והקפיד על הגבאי הזה, ונענש משמים בעונש קשה, ה' יצילנו.

ובאמת שמנהג זה לתת בשמים וענפים בבתי הכנסת ובבתים בחג השבועות, כתבוהו עוד רבים מהפוסקים, ומהם: המגן אברהם, מרן החיד"א, מדרש תלפיות, רבנו חיים פלאג'י, אמרי אש, הכתב סופר, מהר"ם שיק, רבי יוסף שאול נתנזון בספרו יוסף דעת, המהרש"ם, ילקוט הגרשוני, ועוד אחרונים רבים. וכן פסק הרמ"א (סימן תצד סעיף ג): "נוהגים לשטוח עשבי בשמים בשבועות בבתי הכנסת ובבתים, זכר לשמחת מתן תורה". ומנהג ישראל תורה הוא. (יחו"ד חלק ד סימן לג. שיז)

ההכנות לחג

לשמוח ולשמח

נאמר בתורה (דברים טז ט-יא): "וְעָשִׂיתָ **חַג שָׁבֻעוֹת** ... **וְשָׂמַחְתָּ** לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ, אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתֶךָ וְהַלֵּוִי אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ וְהַגֵּר וְהַיָּתוֹם וְהָאַלְמָנָה אֲשֶׁר בְּקִרְבֶּךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֶיךָ לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם".

וכתב הרמב"ם (פ"ו מהלכות יום טוב הלכה יז): חייב אדם להיות שמח וטוב לב במועד, הוא ואשתו ובני ביתו וכל הנלווים אליו. ומצוה שישמח לכל אחד כפי הראוי לו, כיצד? הקטנים נותן להם קליות ואגוזים וממתקים. והנשים קונה להן בגדים ותכשיטים נאים כפי ממונו. והאנשים אוכלים בשר ושותים יין. ע"כ.

והעיד רבי חיים ויטאל על רבנו האר"י ז"ל (שער המצוות לז ע"ב), וזו לשונו: בענין מדת הנדיבות והוותרנות, ראיתי למורי ז"ל שלא היה חושש בעצמו להתכבד במלבושים נאים יותר מדאי, גם במאכלו היה אוכל דבר מועט מאוד, אבל במלבושי אשתו היה זהיר מאוד לכבדה ולהלבישה, והיה מפיק כל רצונה, אף אם לא היתה ידו משגת כל כך. עכ"ל. ופשוט וברור, שכל מה שצריך להשתדל להפיק את רצון האשה, הוא במלבושים צנועים ההולמים את ההלכה, ולא חס ושלום בגדים צמודים וכיוצא בהם, שהלובשת אותם עוברת על איסורי תורה חמורים, ומכשילה את הרבים באיסור התורה "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם". ודי בזה למבין.

כתב הרמב"ם (שם יח): "וכשאוכל ושותה בחג, חייב להאכיל לגר, ליתום ולאלמנה עם שאר העניים האומללים, אבל מי שנועל דלתות ביתו ואוכל ושותה עם בניו ואשתו ואינו מאכיל ומשקה לעניים ולמרי נפש, אין זו שמחת מצוה, אלא שמחת כרסו".
אין שמחה גדולה ומפוארה אצל הקדוש ברוך הוא אלא "לשמח לב עניים ויתומים ואלמנות וגרים, שהמשמח לב האומללים האלו, דומה לשכינה, שנאמר: 'להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים'". (רמב"ם הלכות מגילה פרק ב הלכה יז)
כתב בספר החינוך (מצוה תפח): "העובר על זה ואינו משמח את עצמו ובני ביתו והעניים כפי יכולתו לשם מצות הרגל, ביטל מצות עשה מן התורה".

אשרי משכיל אל דל

סיפר רבי מאיר רפאל זצ"ל מיזד: כשעליתי לירושלים בשנת תרפ"ג, דרתי באותה חצר יחד עם הרב אברהם עדס זצ"ל, הרב היה גר למעלה - ואני למטה. פעמים היה הרב קורא לי לעשות לו איזו עבודה בביתו, והיה משלם לי שכר כפליים. והייתי אומר לו: אדוני הרב, זה יותר מדאי השכר שנתת לי. והיה משיב לי: כתוב בתורה, "ואהבתם את הגר", ומה הגר שבא במקלו ובתרמילו כל כך צריך לאוהבו - אנחנו, בני אברהם יצחק ויעקב, ואתה, ששמת נפשך בכפך ובאת מחוץ לארץ לארץ ישראל ולירושלים, לא כל שכן?! ותמיד היה ממציא לי איזו עבודה שלא שווה אפילו שני גרוש, והיה משלם לי חמשה גרוש.
פעם, בערב החג, לא היתה לי פרוטה בכיס אפילו כדי לקנות ירק, והייתי עומד ברחוב נע ונד, זה קונה וזה מוכר, וזלגו עיניי דמעות בסתר. הרב עבר בדרך וקרא אותי: "מאיר, מאיר, בוא". ניגשתי אליו, ואמר לי: "בוא לביתי ונעשה חשבון כמה כסף אני חייב לך". השבתי לו: "אדוני הרב, אין לי שום חשבון, יען מה שעבדתי לך שילמת לי כפליים!" אמר לי: "לא, יש לנו חשבון, בוא אלי לבית". הלכתי אתו ונתן לי עשרים וחמישה גרוש, ואמר לי: "לך תעשה הוצאות יום טוב הקדוש". אמרתי לו: "אדוני הרב, מדוע תתן לי? הלוא אינך חייב לי כלום!" השיב לי: "לך תקנה מצרכים לכבוד יום טוב!"
אז הרגשתי בוודאי שהרב יש לו רוח הקודש, והיו בעיניי עשרים וחמישה גרוש אלו כעשרים וחמש לירות [פי מאה], ושמחתי כמוצא שלל רב. (מעיין המועד סוכות שכא)
בזמן בית המקדש היתה מצוה על ישראל לשמח את הכוהנים הלוים [שנאמר: "ושמחת בחגך אתה... והלוי"], מפני שהיו עובדים בבית המקדש ומורים הוראות בישראל, כמו שנאמר: "יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל". ובזמנינו, שאין בית המקדש, **מצוה לשמח את האברכים שלומדים תורה יומם ולילה**, ומורים הוראות בישראל, שהם

במקום הכוהנים, כמו שאמרו חז"ל (מנחות קי ע"א): תלמידי חכמים שעוסקים בתורה, מעלה עליהם כאילו עוסקים בעבודת בית המקדש. (בנין שלמה להגר"ש הכהן מוילנא. צט)

"אמר הקב"ה: אם אתה משמח את שלי, אני משמח את שלך"

על הפסוק בתורה (דברים טז יא): "**וְשָׂמַחְתָּ** לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ, אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתֶךָ, **וְהַלֵּוִי** אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ **וְהַגֵּר וְהַיָּתוֹם וְהָאַלְמָנָה**. פירשו חז"ל (מדרש אגדה) "אמר הקב"ה: לי יש ארבעה בני בית, שהם: הלוי, הגר, היתום והאלמנה. ולך יש ארבעה בני בית, שהם: בנך, ובתך, ועבדך ואמתך, אם אתה משמח את שלי, אני משמח את שלך".

ומעשה שהיה לפני כארבעים שנה, בהיות מרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף שליט"א הרב הראשי לעיר תל אביב, קרא לאחד מעשירי העיר לפני חג הפסח, שיתרום מכספו עבור האברכים שבעיר העוסקים בתורה יומם ולילה, והרחיב עמו דיבור ושיח על המעלה הגדולה שבדבר, והזכיר לו גם את דברי חז"ל הנ"ל: "אמר הקב"ה: אם אתה משמח את שלי, אני משמח את שלך". אך הלה לא היה חפץ בברכה ותרחק ממנו, ולא תרם מכספו כלל, בטענות שוא שאין הוא מרוויח כל כך, ואין באפשרותו לתרום, עד שמדבריו היה נראה שכמעט צריך לרחם עליו ולעשות מגבית עבורו. כשראה כן הרב, עזבו לנפשו ופנה לעשירים אחרים החפצים בברכה ובזכות הגדולה להיות שליחים טובים של בורא עולם עבור אותם אברכים, ותרמו בעין יפה, כיד ה' הטובה עליהם.

והנה למחרת ליל הסדר בבוקרו של החג, ראה הרב בבית הכנסת את מיודעינו הנ"ל בצער גדול ופניו נפולות. ניגש אליו הרב ושאלו, "מדוע פניך רעים היום"? אמר לו: דע לך כבוד הרב, אמש הגעתי לבית לאחר שהתפללתי ערבית בבית הכנסת, היה השולחן ערוך לליל הסדר, עם המצות והיין והחרוסת כבכל בית בישראל. והנה פניתי לבניי בשאלה, מדוע לא באתם להתפלל בבית הכנסת תפלת החג? אך הם בכעסם, צעקו עלי, מי אתה כי תאמר לנו לבוא להתפלל, ולקחו אותי והוציאוני החוצה לחצר הבית, ונעלו את הדלת, ושם נשארתי כל הלילה, ללא עריכת הסדר, לא ארבע כוסות, לא מצות ולא כלום. והם ישבו ואכלו ושתו וזללו.

אמר לו הרב, מה אומר לך, צר לי מאוד עליך, הלוא זה הדבר שאמרתי לך, "אמר הקב"ה: אם אתה משמח את שלי, אני משמח את שלך". אתה לא חפצת לשמח את הארבעה של הקב"ה, אף אותך לא שימח הקב"ה, בלילה הכי יקר ושמח לעם ישראל.

אדם שיש באפשרותו להזמין את הנזקקים אליו לביתו, תבוא עליו ברכה. אך אם אין באפשרותו, וכגון שהם משפחה ברוכת ילדים ואין לו מקום בביתו, או שיש חשש

כלשהו שהם התביישו כאשר יבואו אליו, אזי ישלח את המאכלים לביתם, או שיתן להם מכספו בעין יפה ונדיבה עבור הוצאות החג. (פסקי תשובות ח"ו שפז)

מקוה טהרה - מנהג חשוב לטבול במקוה טהרה בערב החג. ומי שיכול גם במשך השנה לטבול בכל ערב שבת, תבוא עליו ברכה, וזוכה בזה לטהר את נפשו ומחשבותיו. (קב)

הכנת נר דלוק

אסרו חכמים להדליק אש חדשה ביום טוב, כמו מקופסת גפרורים או ממצית וכדומה, והתירו להדליק מאש הדלוקה מערב יום טוב. אי לכך, יש לשים לב בערב יום טוב קודם כניסת החג להכין 'נר נשמה' הדולק 24 שעות, כדי שאם יצטרך לבשל ולהדליק את הגז ביום טוב, יהיה לו מהיכן לקחת את האש. וזהו הנקרא 'הדלקה מאש לאש', דהיינו שאני מדליק מאש שהיתה דלוקה מלפני יום טוב, לאש שעכשיו מתחדשת. ואמנם, יש להיזהר שלא לכבות את הגפרור שבאמצעותו מעביר את האש ביום טוב, אלא יניח אותו שיכבה לבד.

הדלקת נרות

טוב שהנשים ידליקו את נרות החג לפני השקיעה כבכל ערב שבת. אלא שיש נשים נוהגות להדליק בליל יום טוב קודם הקידוש, ויש להן על מה שיסמכו. (שו)

הברכה - קודם ההדלקה תברך האשה: "**ברוך אתה ה'**, **אלוהינו מלך העולם**, **אשר קדשנו במצוותיו וציונו להדליק נר של** [בשבת: **שבת ו**] **יום טוב**", ואחר כך תדליק.

ואף על פי שבערב שבת נוהגות רוב בנות אשכנז לברך לאחר שמדליקות את הנרות, מכל מקום, בערב יום טוב אף הן יברכו על הנרות ואחר כך ידליקו. מכיון שכל מה שנוהגות הן להדליק ואחר כך לברך, הוא רק מחשש שמקבלות שבת בהדלקה, והיאך ידליקו לאחר מכן? אך ביום טוב שמותר להדליק מאש לאש, נמצא שאף לשיטה שמקבלות את החג בברכה, רשאיות להדליק, אך יזהרו שלא לכבות את הנר שבו הן מדליקות. (דגול מרבבה, שערי תשובה, משנ"ב סימן רסג ס"ק כז. שה)

שהחיינו - לא תברכנה הנשים 'שהחינו' בהדלקה, כיון שמברכים ברכה זו לאחר מכן בקידוש של החג. (אור זרוע בשם הירושלמי, תרומת הדשן ועוד) נמצא שהמברכות נכנסות לחשש הפסק בין הברכה להדלקה, ולכן טוב להעיר להן בנחת שיפסיקו ממנהגן. וכתבו הגאון יעב"ץ, יפה ללב, חסד לאלפים ועוד, שמנהג נשים זה אין לו יסוד בהלכה, ושגגה הוא.

ואמנם נשים המברכות 'שהחינו' בהדלקה, יש להן להזהר שלא לענות 'אמן' על ברכת 'שהחינו' ששומעות בקידוש, מחשש הפסק בין ברכת 'הגפן' לטעימת היין. (שו)

ויש להבהיר כי דין זה הוא בחג השבועות, אבל בחג הפסח, מאחר וברכת 'שהחינו' שבקידוש שייכת גם על שאר מצוות הסדר כאכילת המצה והמרור, והאישה שבירכה שהחינו בהדלקה לא כיוונה על מצוות אלו, אלא על עצם החג, לכן עונה 'אמן' על ברכת 'שהחינו' שבקידוש, ואין בזה הפסק בין ברכת 'הגפן' לטעימת היין. ולגבי חג הסכות שפטורות הנשים ממצוות סוכה, אין להן לענות אמן על ברכת 'שהחינו' שבקידוש מחשש הפסק. ואולם, בנות אשכנז, רשאיות לענות, מאחר ויש נוהגות לברך אפילו על הישיבה בסוכה, אך בחג השבועות אף בנות אשכנז לא תענינה כלל. (שבט הלוי ח"ג סימן סט. חזו"ע סוכות קנא, ריג)

חג השבועות שחל במוצאי שבת

* כשחל החג במוצאי שבת, יש להדליק ביום שישי נר נשמה גדול הדולק 48 שעות, כדי שנוכל להדליק ממנו במוצאי שבת, שהרי מותר להדליק רק מאש דלוקה.
* עצה טובה להכין ביום שישי את כל התבשילים של ליל החג, ובצאת השבת רק יחממו את התבשילים, וידליקו את הגז מאש שהיתה דלוקה מערב שבת.
* אין להתחיל בהכנות לחג עד צאת השבת, שהרי אסור להכין משבת ליום טוב. וקודם תחילת ההכנות, תאמר האשה: "ברוך המבדיל בין קודש לקודש". ואם בני הבית מרובים והזמן דחוק, יכולים להתחיל בסידור השלחן בלבד לאחר השקיעה, אבל את שאר המלאכות כהדלקת אש, לא יתחילו בשום אופן קודם צאת השבת. (ח"ע פסח רסח)
* הטוב ביותר להדליק נרות שבת ויום טוב בשמן זית, שבזכות שמהדרים במצווה זו, זוכים לבנים תלמידי חכמים. (שבת כג עמוד ב) אמנם אשה המדליקה בנרות, תיזהר שלא תדביק ביום טוב את הנרות לפמוטות על ידי חימום השעווה [משום ממרח], אלא תדביק ביום שישי את הנרות בזוג פמוטות אחר, ובליל החג תדליק בהם. (סא)

חג השבועות שחל ביום שישי

אם חל חג השבועות ביום שישי, מניחים בערב החג 'עירוב תבשילין', כדי שיהיה מותר לנו לבשל מיום טוב לשבת. ופרטי הדינים בזה יתבארו בסיעתא דשמיא להלן בהלכות 'עירוב תבשילין'.

ליל שבועות

תפלת ערבית - בליל החג יתפלל השליח צבור בניגון ובנעימה קדושה, בשמחה ובטוב לבב, לכבוד היום הקדוש והמיוחד, הבא לקראתנו פעם בשנה.

* כשחל החג במוצאי שבת, אזי בתפילת ערבית, מוסיפים בעמידה 'ותודיענו' [במקום 'אתה חוננתנו'] כמובא בסידורים. ואם שכח ולא אמרו - אם נזכר כשאמר 'ברוך אתה'

קודם שהמשיך 'ה' מקדש ישראל והזמנים', חוזר ואומר 'ותודיענו', אבל אם כבר אמר 'ברוך אתה ה'' - כיוון שהזכיר שם ה', אינו חוזר. (ח"ע פסח רסח)

* כמו כן, מוסיפים בקידוש ב' ברכות, ההבדלה והנר. נמצא שבסך הכל מברכים חמש ברכות, שהן [ר"ת יקנה"ז]: **י**ין - בורא פרי הגפן. **ק**ידוש - מקדש ישראל והזמנים. **נ**ר - בורא מאורי האש. **ה**בדלה - המבדיל בין קודש לקודש. **ז**מן - שהחיינו.

סעודות החג - חייב אדם לאכול פת בשתי הסעודות של הלילה והיום. ורשאי לאכול את הלחם עם סלטים או עם כל תבשיל אחר. (שז)

דברי תורה - ישתדל בסעודה לדבר עם בני ביתו במעלת וחשיבות היום הקדוש הזה, שבו בחר בנו ה' מכל העמים ונתן לנו את תורתו, וירחיב במעלת לימוד התורה שאין למעלה ממנו, וכמו שאמרו חז"ל: "**אפילו כל מצוותיה של תורה, אינן שוות למילה אחת של תורה**". (ירושלמי פאה פרק א הלכה א, שנות אליהו לגר"א)

מים אחרונים - בסיום הסעודה יטלו ידיהם למים אחרונים, וטוב ליתן מים עד קשרי האצבעות. (רבנו האר"י, הרש"ש, הגר"א, כף החיים סופר סימן קפא ס"ק יז. פסקי תשובות אות ט. הליכות עולם ח"ב עמ' מה)

כוס של ברכה - בכל השנה כאשר יש זימון, מצוה לברך על כוס יין. וכבר האריכו רבותינו בתועלת הרוחנית העצומה למברך על הכוס, וזוכה לתקן את פגם הברית, וגם להעלות את השכינה לרום המעלות ומתברכת על ידו, וזוכה שנשמתו תאיר באור התורה. [וסיפר הרה"ג רבי בן ציון מוצפי שליט"א, שאמר לו אביו רבי סלמן זצ"ל, ששמע מהגאון רבנו יוסף חיים ורבנו יהודה פתיה זצ"ל, כי מעלת המזמן על הכוס יותר ממעלת מי שעולה אלף עליות שישי לספר תורה בשבת קודש.] (שיבת ציון חלק א עמוד רפז)

לאחר ששתה המזמן את היין, ישלח את הכוס לאשתו, שתטעם ממנו ותתברך מכוס של ברכה. וטוב שייתן לכל הנמצאים שם, כדי שתחול הברכה על כולם. (ברכות נא ע"ב. זוהר. רבנו האר"י. סימן קפג סעיף ד ומשנ"ב ועוד)

יש לשים לב, שכאשר נותן המזמן לטעום מכוס של ברכה, שיכוון להוציאם ידי חובה בברכת 'בורא פרי הגפן'. ואם לא כיוון, ישימו לב לברך קודם הטעימה.

קודם הזימון ישטוף את הכוס מבחוץ וישפשף בידיו מבפנים. ימזוג בכוס יין, ויקבל המזמן את הכוס בשתי ידיו מאדם אחר שייתן לו גם כן בשתי ידיו. ובברכה יאחז את הכוס בידו הימנית ללא סיוע מידו השמאלית, ויגביהנו מעל השולחן טפח [8 ס"מ]. ואם קשה לו להגביהו כל זמן הברכה, ישתדל להגביהו לפחות בברכה הראשונה, ולאחר מכן יאחז בו כשהוא מונח על השולחן. (חזו"ע פסח קיד. שיבת ציון ח"א רצג)

בנוסח הזימון אומר: "ברשות מלכא עלאה קדישא, [וברשות שבת מלכתא,] וברשות יומא טבא אשפיזא קדישא". (שיבת ציון ח"א רצו)

ברכת המזון - יברך בשמחה גדולה ובכוונת הלב. וכתוב בזוהר הקדוש, שככל שיכוון יותר בברכת המזון, ויברך יותר בשמחה, כך יזכה לקבל משמים שפע טובה וברכה יותר, ויזכה גם כן לדרגות גבוהות מאוד ברוחניות. (כף החיים סופר סימן קנז ס"ק כג) יזהר שלא ישכח לומר 'יעלה ויבוא' בברכת המזון. ואם שכח ונזכר כשאמר "ברוך אתה ה'", קודם שסיים 'בונה ירושלים', יאמר 'למדני חוקיך', שיראה כאומר פסוק, ויחזור לומר 'יעלה ויבוא'. ואם נזכר לאחר שחתם 'בונה ירושלים', יאמר: "**בָּרוּךְ אַתָּה ה' אֱלֹקֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר נָתַן יָמִים טוֹבִים לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה, אֶת יוֹם חַג הַשָּׁבוּעוֹת הַזֶּה, אֶת יוֹם טוֹב מִקְרָא קֹדֶשׁ הַזֶּה, בָּרוּךְ אַתָּה ה' מְקַדֵּשׁ יִשְׂרָאֵל וְהַזְּמַנִּים**". והוא הדין אם נזכר אחר שהתחיל ברכה רביעית ואמר: 'ברוך אתה ה', אלוקינו מלך העולם' אך נזכר קודם שאמר 'לעד האל אבינו...', יאמר שם את הנוסח הנ"ל 'אשר נתן ימים טובים...'. אבל אם נזכר אחר שאמר אפילו מילה אחת 'לעד ...' אינו חוזר, כיון שיש בזה מחלוקת הפוסקים, וספק ברכות להקל. (שז)

דין זה של השוכח 'יעלה ויבוא' בברכת המזון, הוא בין אם שכח בסעודת הלילה ובין אם שכח בסעודת היום. וכמו כן, אין הבדל בזה בין אנשים לנשים. (שח)

סדר הלימוד בליל שבועות

עורו ישנים

פשט המנהג בכל תפוצות ישראל להיות נעורים בליל חג השבועות לעסוק בתורה עד הבוקר. והטעם בזה הוא על פי מה שאמרו במדרש, שבאותו לילה של מתן תורה המשיכו עם ישראל לישון עד שעתיים מתחילת היום, לפי שהשינה של אמצע הקיץ עֵרבה ומתוקה לאדם, כי הלילה קצר. ובא הקב"ה להר סיני ומצאם ישנים, והחל לעוררם בקולות וברקים וקול שופר חזק מאוד, ויחרד כל העם, והיה משה מעוררם ומביאם להר סיני, כמו שנאמר: "ויוצא משה את העם לקראת האלוהים מן המחנה". על כן, כתשובת המשקל, נהגו ישראל קדושים להיות ערים כל ליל חג השבועות ולעסוק בתורה עד אור הבוקר, לכפר על עוון אבותינו. (שי)

מעלת הלימוד כל הלילה

וכבר הפליגו חז"ל בשבח הניעורים בלילה הזה ועוסקים בתורה, כמו שכתוב בזוהר הקדוש (ויקרא דף צח ע"א): החסידים הראשונים לא היו ישנים בלילה הזה, והיו עוסקים בתורה ואומרים: בואו לנחול מורשה קדושה לנו ולבנינו בשני העולמות. ובלילה ההוא

כנסת ישראל מעטרת אותם וכו'. ובשעה שהיו נאספים החברים אצל רבי שמעון בר יוחאי בלילה הזה, היה אומר להם: בואו ונתקן את תכשיטי הכלה [התורה], כדי שלמחר בקבלת התורה, תימצא הכלה בתכשיטיה ותיקוניה. וכאשר ישאל המלך מי תקן את תכשיטיה, אשרי חלקם של אותם החברים העוסקים בתורה, שאין לך בעולם מי שיודע לתקן את תיקוני הכלה כמו החברים, אשרי חלקם בעולם הזה ואשרי חלקם בעולם הבא. ואמר רבי שמעון בר יוחאי, כל המתקנים את התיקון בלילה הזה ושמחים בו, כולם יהיו רשומים וכתובים בספר הזיכרונות של הקב"ה, והקב"ה מברך אותם בשבעים ברכות, ומכתיר אותם בכתרים של העולם העליון. (הקדמת הזוהר ח ע"א)

סדר הלימוד

ובענין סדר הלימוד בלילה הזה, כתוב בזוהר הקדוש (הקדמת הזוהר ח ע"א): רבי שמעון בר יוחאי היה יושב ועוסק בתורה בליל שבועות, שלמחרתו ביום צריכה הכלה [התורה] להיות תחת החופה, וצריכים להיות עמה כל הלילה ולשמוח בתיקוניה ותכשיטיה על ידי לימוד התורה, **מפסוקי התורה לפסוקי הנביאים ומנביאים לכתובים**, ובדרשות הפסוקים ובסודות החכמה, שכל אלו הם תיקוניה ותכשיטיה של התורה. ולמחרת אינה באה לחופה אלא עמם. ואותם החברים העוסקים בתורה נקראים בני החופה. וכשהיא באה לחופה, הקב"ה שואל על בני החופה, ומברך אותם ומעטר אותם בעטרות הכלה, אשרי חלקם.

אשר על כן, נכון מאוד ללמוד עם הציבור את תיקון ליל שבועות שנדפס בסידורים, שתוקן על פי הזוהר הקדוש הנ"ל ורבנו האר"י ז"ל. וכן פשט המנהג, כמו שכתב מרן החיד"א: "המנהג המפורסם בכל תפוצות ישראל לקרוא בליל חג השבועות בחבורה את הסדר המתוקן מרבנו האר"י ז"ל. ואמנם שמעתי שיש קצת שאינם לומדים כן, ולא טוב עשו לבנות במה לעצמם. ואף על פי שלא באו בסוד ה', מכל מקום חובה מוטלת עליהם ללמוד את התיקון, **שהוא מנהג קבוע ברוב ישראל**". ע"כ.

גם בארצות אשכנז פשט כן המנהג, כמו שמעיד בגודלו הגאון רבי ישעיה הלוי הורוויץ זצ"ל בספרו "שני לוחות הברית" (שבועות דף כט עמוד ד), וזו לשונו: "וסדר הלימוד של זו הלילה, כבר התפרסם ונודע לרבים על ידי הקונטרסים שהתפשטו. **והמנהג הזה בכל ארץ ישראל ובכל המלכות, אין נקי כולם כאחד מגדולים ועד קטנים, וכן קיימו וקבלו עליהם ועל זרעם**. וכך סדר הלימוד, ששה פסוקים מכל פרשה וכו'". ע"כ. וכן כתבו עוד רבים מן האחרונים בשבח וחשיבות המנהג הזה שיסודתו בהררי קודש בדברי הזוהר הקדוש כנ"ל. וכן נהג הגאון מוילנא ללמוד את התיקון המפורסם, על אף כל שקידתו

והתמדתו בתורה, שהיתה יוצאת מגדר הרגיל, בכל זאת לא טען שזה ביטול תורה או טענות אחרות כאלו, וישב וקרא את התיקון המסודר כנהוג. ישמע חכם ויוסף לקח.
ואמנם ידוע ומפורסם המעשה על המגיד מדובנא שלמד פעם בליל שבועות בבית מדרשו של הגאון מוילנא, והגאון היה לומד את התיקון המסודר של ליל שבועות, והמגיד למד גמרא. שאל אותו הגאון, מדוע אינך לומד את התיקון כנהוג בכל תפוצות ישראל. והשיב לו המגיד כדרכו בקודש על פי משל, אדם אחד לאחר חתונתו היה יושב בטל בלי עבודה, אמר לו חמיו לך נא לשוק ותסתכל במעשה הסוחרים, וכאשר הם עושים כן תעשה. הלך וראה שהסוחרים תולים בחלון הראווה דוגמאות של סחורות - מינים ממינים שונים. מה עשה אותו חתן? שכר חנות וקנה מעט סחורה ותלה אותה בחלון הראווה, אך את החנות עצמה השאיר ריקה מכל סחורה. כאשר נודע לחמיו, שחק עליו ואמר לו, הסוחרים האלה יש להם סחורות רבות בתוך החנות, והחלון ראווה הוא רק לתת בו דוגמאות, כדי שיבחרו הקונים את הסחורה שמוצאת חן בעיניהם, אבל אתה החנות שלך ריקה מכל וכל, אם כן למה לך את הדוגמאות?!
והנמשל: כבוד מורי ורבי הגאון מלא ברכת ה' בתורה, בנביאים, בכתובים, בתלמוד ובמדרשים, אוצר נחמד וגדול מלא וגדוש בכל מכל, ולכן הערב עוסק רק בקטעי הפסוקים והמאמרים המסודרים בתיקון, שהם כמו דוגמאות בחלון ראווה למה שכבוד תורתו יודע. אבל אדם כמוני שלא קרא ולא שנה ולא למד כלום בכל השנה, אם אקרא את התיקון, ישחקו עלי, הואיל והחנות שלי ריקה מכל סחורה, לכן אני יושב ולומד גמרא, כדי שאמלא קודם את החנות. (יחו"ד ח"ג סימן לב)
ובאמת ישנם אנשים שלא עוסקים בתיקון המסודר, אלא לומדים גמרא. אולם המציאות מוכחת שהרבה מן הלומדים בשאר לימודים, אמנם מוחם צלול בתחילת הלילה, אך כשמגיעים לשעות הקטנות של הלילה, אינם מרוכזים כל כך, וממילא הלימוד אינו באיכות טובה. אשר על כן, עצה טובה לאותם אנשים שחשקה נפשם לעסוק בשאר לימודים, שיתחילו את לימודם בתחילת הלילה כאוות נפשם, אך יקבעו לעצמם להתחיל את סדר התיקון בשעה מסוימת, כמו בחצות הלילה או בשעה אחת עד הבוקר, כיון שבקריאת התיקון אין צריך את אותו ריכוז כמו בלימוד הגמרא וכיוצא, ונמצא שהרוויחו את שני הדברים.

הסיפור הנורא

וכה כותב הרב הגדול רבי שלמה אלקבץ זיע"א [המחבר פיוט 'לכה דודי' הנאמר בכל תפוצות ישראל בערב שבת] מה שעיניו ראו ולא זר, בהיותו בחבורת החכמים יחד עם

מרן השלחן ערוך רבנו יוסף קארו זיע"א, כאשר היו עדיין גרים בחוץ לארץ וקבעו יחד ללמוד בליל שבועות, [הובא בהקדמה לספר 'מגיד מישרים', ששם נכתבו חלק קטן מהדברים שהמלאך המגיד היה מתגלה למרן הבית יוסף ואומר לו], וזה תוכן דבריו:

דעו לכם כי הסכמנו החסיד [מרן רבנו יוסף קארו] ואני עבדו [הרב שלמה אלקבץ] והחברים, לעמוד על נפשנו בליל שבועות ולנדד שינה מעינינו, ותהילה לאל עלה בידינו שלא פסקנו רגע, כאשר תשמעו ותחי נפשכם. וזהו הסדר מפרשת בראשית קראנו את הפסוקים וכו', וכל זה קראנו באימה וביראה, בניגון ובטעמים, לא יאומן כי יסופר. ובעת שהתחלנו ללמוד משנה, זיכנו בוראנו ושמענו את הקול מדבר בפי החסיד, קול גדול וברור, וכל השכנים שומעים את הקול ולא היו מבינים, והיתה נעימות רבה, והקול הולך וחזק, ונפלנו על פנינו ולא נשאר עוד רוח באיש, מפני רוב המורא והפחד. והדיבור ההוא החל לדבר עמנו, וכה אמר:

"ידידַי המהדרים מן המהדרים, ידידַי אהובַי שלום לכם, אשריכם ואשרי יולדתכם, אשריכם בעולם הזה ואשריכם בעולם הבא, אשר שמתם על נפשכם לעטרני בלילה הזה, אשר זה כמה שנים נפלה ראשי ואין מנחם לי, ואני מושלכת בעפר חובקת אשפתות, ועתה החזרתם עטרה ליושנה. התחזקו ידידי והתאמצו אהובי, שמחו ועלצו, ודעו כי אתם מבני עליה. וזכיתם להיות מהיכל מלכו של עולם. וכל תורתכם והבל פיכם עלה לפני הקב"ה, וכמה רקיעים וכמה אוירים בקע דיבורכם בשעה שעלה. והמלאכים שתקו, והשרפים דממו, וחיות הקודש עמדו, וכל צבא מעלה והקב"ה - שומעים את קולכם. ואם הייתם עשרה, הייתם מתעלים יותר. אבל עם כל זה התעליתם, אשריכם ואשרי יולדתכם ידידי אשר התעליתם ונדדתם שינה מעיניכם. ועל ידכם התעליתי הלילה הזה ועל ידי החברים אשר בעיר הגדולה הזאת עיר ואם בישראל, ואין אתם כאותם השוכבים על מטות שן שהיא אחד משישים במיתה, אלא אתם נדבקתם בה' והוא שמח בכם. לכן בנַי התחזקו, אמצו ועלזו באהבתי, בתורתי וביראתי. ודעו כי אילו הייתם משערים אחד מאלף אלפי אלפים וריבי רבבות מהצער אשר אני שרויה בו, לא היתה נכנסת שמחה בלבבכם, ולא שחוק בפיכם בזוכרכם כי בסיבת העוונות, אני מושלכת בעפר. אבל חזקו ואמצו ועלצו בנַי ידידַי המהדרים ואל תפסיקו מהלימוד, כי חוט של חסד משוך עליכם, ותורתכם עריבה לפני הקב"ה. ועִמדו על רגליכם והעלוני, ותאמרו בקול רם כמו ביום הכיפורים 'ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד'".

ועמדנו באותה שעה על רגלינו ואמרנו בקול רם כביום הכיפורים 'ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד', כאשר נצטוינו. וחזר ואמר הקול: "אשריכם, שובו אל לימודיכם ואל

תפסיקו רגע. ועלו לארץ ישראל, ועיניכם אל תחוס על כליכם, כי טוב הארץ העליונה תאכלו, ואם תשמעו לי, טוב הארץ ההיא תאכלו, לכן מהרו ועלו, כי אני המפרנסת לכם, ואתם שלום, וביתכם שלום, וכל אשר לכם שלום".

את כל הדברים האלה שמעה אוזנינו, ורבות כהנה וכהנה מענייני החכמה וכמה וכמה הבטחות גדולות, וכולנו געינו בבכיה מרוב שמחה. וגם בשומעינו צרת השכינה בעוונותינו, וקולה כחולָה מתחננת אלינו, התחזקנו עד אור הבוקר ולא פסקה גרסה מפינו בגילה ורעדה. ויהי בבוקר הלכנו וטבלנו ומצאנו את שאר החכמים אשר לא נמצאו עמנו בלילה, וגערנו בהם ונספר להם את כל הטובה אשר עשה ה' עמנו, וימת ליבם בקרבם וגעו בבכיה. ויאמרו מי יתן והלילה הזאת [יום טוב שני של גלויות] נתחבר יחד ונהיה עשרה, והסכמנו לעשות כן. ואפילו שבלילה הראשונה לא ראינו שינה בעינינו אפילו רגע אחד, וגם ביום לא הונח לנו לישון, כי דרוש דרש החסיד [מרן רבנו יוסף קארו] אחר המנחה וישבנו שם. אך עם כל זה שנסנו מותנינו בעוז, ועשינו הלילה השניה כסדר הלימוד בלילה הראשונה.

מרוב השמחה שהיינו עשרה, לא המתין הקול עד קריאת המשנה, ותכף שהיינו קוראים בפרשת 'שמע ישראל' שבספר משנה תורה [ואתחנן], והנה קול דודינו דופק והתחיל לומר: "שמעו ידידים המהדרים מן המהדרים, אשריכם ידידים, אשריכם המעלים אותי, כמה וכמה התעליתם עתה שאתם עשרה לכל דבר שבקדושה, אשריכם ואשרי יולדתכם, אל תיראו מחרפת אנוש, ומגידופם אל תחתו, כי אתם המעלים לכנסת ישראל. ודעו כי אתם מבני עליה. ואתם מתדבקים בי, והכבוד חופף על ראשיכם, וחוט של חסד משוך עליכם. ואם היה ניתן רשות לעין לראות, הייתם רואים את האש הסובבת את הבית הזה, לכן חזקו ואמצו ואל תפסיקו". וכך דיבר כחצי שעה, וחזרנו ללמוד.

והנה בחצות הלילה, חזר הדיבור שנית ודיבר כשעה ויותר, וחזר לשבח בענין הלימוד ואמר: "ראו, השמע עם קול מדבר כמו שאתם?! שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך, אם זה כמה מאות שנים שמעו או ראו את הדבר הזה, ואתם זכיתם. לכן מכאן והלאה יהיו עיניכם פקוחות על דרככם, ואיש את רעהו יעזורו ולאחיו יאמר חזק, והחלש יאמר גיבור אני, והחזיקו עצמכם לגדולים כי אתם מבני היכל מלכו של עולם, וזכיתם להכנס לפרוזדור, תשתדלו להכנס לטרקלין וכו'. הקיצו ידידי, התאמצו והיו לבני חיל, וחוט של חסד משוך עליכם מידי יום ביומו. וראו כי יש שיכורים מחמדת העולם, הקיצו שיכורים, כי הנה יום בא ויסיר האדם את אלילי כספו, ואת חמדתו בהנאת העולם, ואת

אלילי זהבו חמדת הממון. וראו את אשר זכיתם אתם, מה שלא זכו אחרים...". עד כאן דברי הקול המדבר.

וממשיך רבנו שלמה אלקבץ זיע"א: ועתה בנים שמעו לי, הטו אוזניכם ולבבכם, מי פתי ישמע את הדברים האלה ולא יקח מוסר, ומי חסר לב ולא יקנה דעת, ומי עיור ועיניים לו, ולא יראה זכות כזה מה שלא זכו אחרים ולא יתן אל ליבו לשוב אל ה' בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאודו. ומעיד אני עלי שמים וארץ, כי כל זה שכתבתי פה, אינו חלק ממאה ואחד שאמר לנו. והיו הרבה דברים נעלמים שלא הורשיתי לכתוב. אחַי ועמי שמעו ותחי נפשכם, כי החברים השלמים אשר ראו כל זה, רוח חדשה נתן בקרבם וכו'. עד כאן.

ביטוח חיים לשנה

כתוב בספר שער הכוונות: "וצריך האדם שלא ישן כלל בלילה הזה, אלא יהיה ניעור כל הלילה ועוסק בתורה. וכל מי שלא ישן בלילה הזה כלל אפילו רגע אחד ויהא עוסק בתורה כל הלילה, מובטח לו שישלים שנתו, ולא יארע לו שום נזק בשנה ההיא". (יחו"ד ח"ג סימן לב) וכתב רבי חיים פלאג'י, שזוכה גם כן לבנים ובני בנים תלמידי חכמים, ועושה תיקון לשכינה, ומתקן מה שפגם בעיניו. (מועד לכל חי סימן ח אות טז)

אשרי העם שככה לו

מה טוב ומה נעים במה שנהגו בהרבה בתי כנסת שלאחר שקראו את הפסוקים והמדרשים המסודרים בתיקון, מחלקים את קריאת ה'אדרא רבא' בין הקהל, כך שכל אחד קורא מספר דפים, וגומרים אותו בזמן מועט. ולאחר מכן מתאספים הציבור ומבאר הרב את תרי"ג המצוות, וישתדל לומר הרבה אגדות ומעשיות, כדי לעורר את הקהל שלא יתנמנמו.

חכם עיניו בראשו

מי שלא ישן בערב החג, ועתה בליל החג הוא עייף מאוד ורוצה לישון מעט בתחילת הלילה, כדי לאגור כוחות ללמוד בערנות בשאר הלילה, אם שכב על המיטה ונרדם אפילו זמן מועט [דקה אחת], חייב לברך ברכות התורה ולאחר מכן יהיה רשאי ללמוד, וכשיגיע עמוד השחר [בערך: 4:05], אינו מברך שוב ברכות התורה. אך אם לא ישן על המיטה אלא נמנם על הכסא כשהוא יושב, אינו מברך ברכות התורה אלא בעמוד השחר. ומכל מקום אם צירף כמה כסאות יחד ושכב וישן עליהם, הרי זה נחשב שנת קבע, וכשיקום יצטרך לברך. (שו"ת יביע אומר חלק ח סימן ה)

מהלכות ברכות המצויים בליל שבועות

זכות הרבים

על כל גבאי בתי הכנסת להתארגן כיאות לצורך הלימוד של הלילה, ולקנות לציבור, עוגות, פירות, שתיה ומיני מתיקה, כדי לעורר את הלומדים, וישתדלו לקנות ביד רחבה ובעין יפה, וטוב עין הוא יבורך.

וכאן המקום להוקיר את הגבאים היקרים העוסקים במלאכת שמים באמונה, ה' עליהם יחיו, על הזכות הגדולה שנפלה בחלקם לשרת את הציבור, שבוודאי לא דבר פשוט הוא לנהל בית כנסת, וכדברי הגמרא בהוריות (י ע"ב): "כסבורים שררה אני נותן לכם? עבדות אני נותן לכם!" ופרש רש"י, שהשררה עבדות היא לאדם, לפי שמוטל עליו עול הרבים. עד כאן. ואשריהם הגבאים העושים זאת ביושר ובשמחה מאהבתם לתורה ולעם ישראל, ששכרם פי אלף יותר מהעושים שלא בשמחה, שחלילה הם מרחיקים את הציבור מלבוא בחצרות ה'. ואדרבה, כל המזכה את הרבים, זכות הרבים תלויה בו, אשריו בעולם הזה וטוב לו לעולם הבא. ועיין בזה עוד בחוברת "כבוד אב ואם".

ברכות הנהנין

להלן הבאנו כמה פרטי דינים המצויים בלילה הזה, כאשר אדם אוכל עוגות ופירות ושותה מיני משקה, ופעמים שיוצא לחוץ וחוזר למקומו או שעובר זמן הברכה האחרונה, לכך הבאנו מעט מדינים אלו, לבל יכשל האדם בברכה לבטלה או באכילה בלא ברכה חס ושלום. [עיקר ההלכות כבר התבארו בס"ד בחוברת להלכות ברכות.]

כידוע, שכל מאכל שאדם אוכל בשיעור 'כזית' [27 גרם] ומעלה, עליו לברך לאחר האכילה ברכה אחרונה. אלא שאם המאכל הוא משבעת המינים, ברכתו האחרונה היא 'מעין שלוש', וכגון שאוכל עוגה, מברך 'על המחיה ועל הכלכלה'. וכשאוכל פרי משבעת המינים [זיתים, תמרים, ענבים, יין, תאנים, רימונים], מברך 'על העץ ועל פרי העץ'. וכששותה רביעית יין [81 גרם] בבת אחת, מברך 'על הגפן ועל פרי הגפן'. אבל כשאוכל פרי שאינו משבעת המינים, או ששותה רביעית משאר משקים כמו מים, מיץ תפוזים, קולה וכיוצא, מברך ברכה אחרונה 'בורא נפשות', כמובא נוסח הברכות בכל הסידורים.

שינוי מקום באכילת עוגה או פירות משבעת המינים

האוכל עוגה או פרי משבעת המינים, אפילו אכל פחות משיעור 'כזית', ובאמצע אכילתו יצא לרחוב לרשות הרבים, כשחוזר למקומו להמשיך לאכול, אינו צריך לחזור ולברך שוב ברכה ראשונה. (הליכות עולם ח"ב עמוד מ)

והטעם לדבר, כיון שהברכה האחרונה על מאכלים אלו, היא מעין שלוש, שצריך לברכה לכתחילה במקום שאכל. נמצא שעדיין קשור הוא למקום אכילתו, שהרי צריך לחזור לברך שם, לכך אפילו אם יצא לחוץ, נחשב שעדיין לא סיים את אכילתו, ואינו חוזר לברך שוב ברכה ראשונה. (שם מג)

שינוי מקום באכילת פירות שאינם משבעת המינים או בשתיית משקים

אכל במקום מסוים, פירות שאינם משבעת המינים או שתה מיני משקים חוץ מהיין, ויצא לרחוב לרשות הרבים, יציאה זו מהווה הפסק מהברכה שברך, וכשחוזר למקומו להמשיך לאכול, צריך לברך שוב ברכה ראשונה. אולם אם רק עבר לחדר אחר או שיצא למרפסת של בית הכנסת, אין זה שינוי מקום, ואינו חוזר לברך.

והטעם שמברך שוב כשמשנה את מקומו לחוץ, כיון שהברכה האחרונה על מאכלים אלו, היא 'בורא נפשות', שאינו צריך לברכה דוקא במקום שאכל, ולכן ברגע שיצא ממקומו, אין לו דבר שמשייך אותו שוב למקום זה, ונחשב כמו שסיים את אכילתו, אי לכך אם רוצה לאכול עוד, צריך לברך שוב. (שם מא, מד)

ואולם, ישנה אפשרות שאם שינה את מקומו לחוץ, בכל זאת לא יצטרך לברך שוב, באם יתקיימו שני התנאים הבאים יחד: **א.** שהיה בדעתו בשעת הברכה לצאת לחוץ. **ב.** שלקח את הפרי או את המשקה אתו לחוץ. (שם מא. ילקוט יוסף ח"ג עמוד רכב)

למשל: יצחק ישב בבית הכנסת וברך על התה, ובשעת הברכה חשב לשתות גם בחוץ, ולאחר ששתה מעט, יצא עם הכוס לחוץ, אינו צריך לברך שוב ברכה ראשונה בחוץ או כשחוזר לשתות בבית הכנסת.

כל זה באופן שישב לשתות במקום מסוים, אבל אם לא ישב במקום מסוים, אלא היה הולך ושותה, גם אם לא חשב בשעת הברכה לצאת לחוץ, כיון שמתחילה לא קבע מקום לשתייתו, אינו צריך לברך שוב כשיוצא לחוץ עם התה.

השאיר חברים

ישנה עוד אפשרות נוספת שאפילו אם שינה את מקומו, לא יצטרך לברך שוב ברכה ראשונה, כגון שהתיישבו כמה חברים בבית לאכול פירות ולשתות קפה וכיוצא, ויצאו כמה מהם לחוץ, אך נשאר לפחות אחד מהם, כשיחזרו לא יצטרכו לברך שוב ברכה ראשונה, שכיון שנשאר מי מהם, הרי שלא נעקרה קביעות המקום שקבעו מתחילה לאכול בו, ומשתייכים הם עדיין למקום אכילתם הראשונה. (שם רכ)

אולם אם לא התיישבו בשביל לאכול פירות אלא בשביל ללמוד, רק שכדי לחזקם להמשיך בלימוד, הביאו להם מאכל ומשקה, במקרה כזה היוצא לחוץ, צריך לברך שוב

ברכה ראשונה, אפילו שהשאיר מקצת חברים במקום, מאחר ולא קבעו את מקומם לאכילה ושתיה, וכל אכילתם בדרך עראי בלבד, שימשיכו בלימודם. (שם רכד)

למשל: אברהם בא ללמוד בחבורה ברוב עם בחג השבועות בבית הכנסת, והגישו לפניהם עוגות, פירות ומשקים, וברך אברהם 'מזונות' על העוגה, 'העץ' על הדובדבנים, 'האדמה' על האבטיח, ו'שהכל' על התה. לאחר זמן יצא אברהם להתאוורר ולקרוא את התיקון בחוץ, כשחוזר אברהם צריך לברך שוב ברכות 'העץ' 'האדמה' ו'שהכל', אע"פ שנשארו חבריו במקום, כיון שלא התכנסו על דעת לאכול אלא על דעת ללמוד. אבל ברכת 'מזונות' אינו צריך לברך שוב, כיון שברכתה האחרונה היא 'מעין שלש' שצריך לברכה לכתחילה באותו מקום שאכל, נמצא שעדיין הוא קשור למקום אכילתו, וכמבואר לעיל.

ברכת 'שהחיינו'

אם ישנם כמה פירות חדשים, כגון: דובדבנים, אפרסק, ענבים וכיוצא, ישתדלו האחראים שלא להגיש את כולם יחד, כדי שירוויחו הציבור לברך על כל פרי ופרי ברכת 'שהחיינו' בפני עצמה. ומכל מקום אם היו לפניו כל הפירות, וברך 'שהחיינו' על פרי אחד, פטר את שאר הפירות. (יביע אומר חלק ד סימן יט)

זמן ברכה אחרונה

על כל מאכל או משקה, ישתדל לברך את הברכה האחרונה מיד בגמר האכילה או השתיה. כי הניסיון מורה לצערנו הרב, שאם לא מברכים מיד אלא משאירים את הברכה לזמן מאוחר יותר, פעמים רבות שהאדם מסופק אם ברך או לא. והרי כשיש ספק, אינו יכול לברך, שכלל גדול בידינו 'ספק ברכות להקל'. נמצא שיכול להיות שאכל ושתה בלי להודות לבורא עולם ישתבח שמו לאחר אכילתו.

זאת ועוד, מכיון שרבו הדעות בפוסקים בשיעור הזמן עד אימתי יכול לברך ברכה אחרונה, לכן הטוב ביותר לברך מיד, כדי שלא יכנס לספקות וחששות.

עד אימתי יכול לברך 'בורא נפשות' ו'מעין שלוש' על מאכל? - כל עוד שמרגיש שבע ממה שאכל, אך אם מרגיש שהוא רעב, אינו רשאי לברך. ומכיון שפעמים רבות קשה להחליט בדיוק אם הוא רעב או לא, לכן אם הוא מסופק, טוב שיאכל עוד מאכל בשיעור כזית, כדי שיתחייב בברכה בודאי, ויברך. (שלחן ערוך סימן קפד סעיף ה)

עד אימתי יכול לברך 'בורא נפשות' על משקה, ו'מעין שלוש' על יין? - כל עוד שמרגיש רווי מהמשקה ואינו צמא, אך אם מרגיש שהוא צמא, אינו רשאי לברך. ומכיון שפעמים קשה להחליט בדיוק אם הוא צמא או לא, לכן אם הוא מסופק, טוב שישתה עוד משקה בשיעור רביעית, כדי שיתחייב בברכה בודאי, ויברך. (שם)

הפסד מצוה – ברכה

יש לתת את הדעת, על מה שמצוי מאוד שאדם שותה איזשהו משקה, ולאחר זמן נעשה שוב צמא ושותה, ואינו שם לב שהפסיד את ברכת 'בורא נפשות' על השתיה הראשונה, ומה שיברך 'בורא נפשות' אחר השתיה השניה, אינה פוטרת את השתיה הראשונה. ובפרט בליל שבועות שלומדים כל הלילה וחם, ואם אין מזגנים טובים, חוזרים הציבור להיות צמאים תוך זמן מועט, ורבים חושבים שבברכתם האחרונה שבסוף הלילה, הם פוטרים את כל מה ששתו ואכלו במשך כל הלילה, אך זוהי טעות, כיון שעבר זמן הברכה האחרונה על אותם מאכלים ומשקים.

אשר על כן, יש להזהר שבכל פעם ששותה רביעית [81 גרם], או שאוכל פרי או עוגה בשיעור כזית [27 גרם], וחושש שאולי עד שישתה או יאכל שוב, יעבור זמן הברכה האחרונה, יברך מיד לאחר שאכל או שתה. וכשיאכל וישתה שוב, לא יברך ברכה ראשונה, כיון שבברכתו שברך בתחילה, פטר את כל מה שיאכל וישתה במשך הלילה, כל עוד שלא יצא לחוץ, וכנ"ל.

נמצא שאע"פ שברך ברכה אחרונה, אין זה נחשב להפסק והיסח הדעת מהברכה הראשונה, ורשאי לאכול ולשתות על סמך ברכה זו. והטעם בזה, מאחר וכל מה שברך את הברכה האחרונה, הוא רק מחשש שיעבור זמן הברכה ויפסידה, ולא מפאת שאינו רוצה להמשיך לאכול ולשתות עוד, לכך אין זה נחשב כסילוק מהברכה, ורשאי להמשיך לאכול ולשתות על סמך מה שברך. (יחו"ד ח"ו סי' יא. שאר"י ג שמג)

סדר הבוקר

ברכות השחר

הניעור כל הלילה, מברך בעמוד השחר [בערך: 4:05], 'ברכות השחר' ו'ברכות התורה', לבד מברכת 'על נטילת ידים', שנוטל ידיו אך לא מברך. וכן ברכת 'אשר יצר' לא יברך, אלא רק אם הוצרך לצאת לבית הכסא. ואמנם יש מבני אשכנז הנוהגים לשמוע את 'ברכות השחר' ו'ברכות התורה' מאדם אחר שישן שנת קבע בלילה, והוא מברך ומוציאם ידי חובה. ומכל מקום מנהג בני ספרד אינו כן אלא כל אחד ואחד מברך לעצמו. (שיב)

אימתי עמוד השחר?

זמן עמוד השחר הוא: 4 מיל לפני הנץ החמה, ומיל הוא 18 דקות, אם כן 4 מיל הם 72 דקות זמניות קודם הנץ. [נץ החמה בערך: 5:40]. כמבואר בסידור רב סעדיה גאון, הראבי"ה, הרא"ה, המאירי, התרומת הדשן, מהרי"ו, וכן פסקו מרן השלחן ערוך (סימן תנט ס"ב), הרמ"א (סימן רסא ס"א), הלבוש, הב"ח, הש"ך, אליה רבה, בית דוד, בן איש חי, החזון איש ועוד. ולא כמפורסם באיזה לוחות שעמוד השחר הוא 90 דקות קודם

הנץ, שזה נגד דעת מרן והרמ"א. והמברך ברכות התורה קודם הזמן הזה, הרי הוא מברך ברכות לבטלה לדעת מרן השלחן ערוך, הרמ"א ורוב הפוסקים. ואולם ברכות השחר, רשאי לברך מחצות הלילה [בערך: 12:35]. (יחוה דעת ח"ב סימן ח. שיב)

וגיבור כארי

יתגבר כארי שלא יתנמנם בקריאת שמע ובתפלה, ויצא שכרו בהפסדו. ולכן אם הוא עייף מאוד, ינוח מעט לפני התפלה, כדי שיתפלל כהוגן. (שיג)

ותפלתם מהרה באהבה

טוב שהשליח ציבור לא יאריך מדאי בניגונים בתפלה, אלא יתפלל מילה במילה ובמהירות מעט, כדי שלא יתנמנמו האנשים בתפלה.

מתן תורה מחדש

אמרו חז"ל: "אמר הקב"ה לישראל, בני, היו קוראים פרשת עשרת הדברות בכל שנה ושנה בחג השבועות, ואני מעלה עליכם כאילו אתם עומדים לפני הר סיני ומקבלים את התורה". שבאותו יום של מתן תורה, מתעוררת אותה הארה קדושה של המעמד הנשגב והנורא של אבותינו בהר סיני. ולכן יזהר מאוד בשעת קריאת התורה שלא תחטפנו שינה. (שיג)

עשרת הדברות

אין לעמוד בשעה שמגיע הקורא בתורה לעשרת הדברות, כי הרי אין שום מעלה בפסוקים של עשרת הדברות יותר משאר פסוקי התורה, שכולם ניתנו מרועה אחד בורא עולם שווה בשווה בהר סיני. ואם יעמוד בשעת קריאתם בתורה, יש לחוש שיאמרו שרק עשרת הדברות ניתנו למשה בסיני ולא שאר פסוקי התורה חס ושלום, וכבר אמרו חז"ל (סנהדרין צט ע"א): "אפילו אמר כל התורה כולה מן השמים, חוץ מפסוק אחד שלא אמרו הקב"ה אלא משה מפי עצמו אמרו, עליו נאמר "כי דבר ה' בזה ואת מצותו הפר", ואין לו חלק לעולם הבא". (שיד)

הנוהגים לעמוד בקריאת התורה בכל השנה, כנהוג אצל חלק מבני אשכנז, בודאי שרשאים להמשיך לעמוד בקריאת עשרת הדברות, ואין בזה כל חשש, שהרי ניכר שאינם עומדים דוקא בעשרת הדברות אלא מתחילת הקריאה. (שיד)

כבד את אביך - ומורא רבך כמורא שמים

אם אביו או רבו עולים לספר תורה בעלייה של עשרת הדברות, יעמוד כדרכו בכל השנה, מאחר וניכר שעומד לכבודם כבר מיד בקומם ממקומם אל ספר התורה קודם שיגיע הקורא לעשרת הדברות. (שיד. חוברת "כיבוד אב ואם בהלכה ובאגדה")

סדר יום שבועות

לאחר התפלה

מכיון שמעלת הלומד תורה היא למעלה מכל, וכן שכרו של הלומד תורה עצום ונשגב למעלה מכל המצוות כולן, וכמו שאמרו בתלמוד ירושלמי, "אפילו כל מצוותיה של תורה אינן שוות לדבר אחד מן התורה", ועל שכרו נאמר בנביא ישעיה (פרק סד פסוק ג): "עין לא ראתה אלוהים זולתך, יעשה למחכה לו". ועל אחת כמה וכמה אם אדם זוכה ללמוד בשעה שאין הרבה לומדים. וכל שכן אם הוא לומד בשעה שקשה לו, ובכל זאת הוא מתאמץ ולומד, שכבר אמרו חז"ל (אבות פרק ה משנה כב): 'לפום צערא אגרא', דהיינו כגודל צערו והתאמצותו של האדם בלימוד התורה ובעשיית המצוות, כן גודל שכרו. ואמרו חז"ל (אבות דרבי נתן פרק ג משנה ו): "טוב לו לאדם לימוד תורה אחד בצער, ממאה בריוח שלא בצער". נמצא ששכרו של הלומד בצער, פי מאה מהלומד שלא בצער. ובפרט אם הוא לומד בשבת ויום טוב, כמו שאמרו בתלמוד ירושלמי, "לא ניתנו שבתות וימים טובים לישראל, אלא לעסוק בהם בתורה", שאז שכרו פי כמה וכמה, וכמו שכתב בספר שיבת ציון (ח"ב רלג, להרה"ג בן ציון מוצפי שליט"א), **לימוד תורה של שעה אחת בשבת, שווה מאה שבעים מליון שעות של חול**, ומקורו מספר עץ חיים לרבי חיים ויטאל, והרש"ש בספרו נהר שלום, על פי תיקוני הזוהר. ומה שכתב הבן איש חי (שנה ב בהקדמה לפרשת שמות) ששעה אחת בשבת שווה כאלף שעות בחול, אמר לו אביו רבי סלמאן זצ"ל שהוא לאו דוקא ובדרך הפלגה כתב כן, [כמו שאומרים 'חמץ אפילו באלף לא בטל', ובאמת שגם ביותר מאלף, אינו בטל]. ומכאן רואים, כמה לוקים אנו בחסר, בגודל ערכה וחשיבותה של השבת, עד שאין לנו הבנה ומושג כלל בערך הזמן בה.

ולאור האמור, כמה נאה וכמה יאה המנהג שנהגו בכמה בתי כנסת, לאחר התפלה להישאר מעט זמן, ולשמוע את החכם דורש בענייני אגדה עם סיפורים מעניינים המושכים את הלב, יחד עם ההלכות הקשורות ליום טוב, כמו שאמרו חז"ל (מגילה ד ע"א) משה תיקן להם לישראל להיות דורשים הלכות חג בחג, הלכות פסח בפסח, הלכות עצרת [שבועות] בעצרת. ובפרט שמתפללים בנץ החמה והתפלה מסתיימת בשעה מוקדמת מאוד, ובדרך כלל בני הבית עדיין ישנים, ומי רודף אחרינו לבוא כל כך מהר לבית, ובפרט שישנם אנשים שרוצים שבני ביתם יקומו מוקדם ויכינו להם מאכלי חלב, ופעמים שהדבר גורם לבני הבית צער לקום כל כך מוקדם בחג. על כל פנים נמצא שאם האדם יעשה חשבון על שעה אחת שהוא לומד תורה לאחר התפלה, ויכפיל

פי מאה שהרי הוא מתאמץ יותר מהרגיל, וגם יכפיל בכך שלימודו ביום טוב במשך שעה אחת, שווה ללימוד של מאה שבעים מליון שעות של חול, וכל שכן כאשר הלימוד בחבורה, שכל אחד נוטל שכר כנגד כל מספר הנמצאים, כיון שהוא מחזק את כל אחד ואחד מהמשתתפים שם. **נמצא ששכרו רב ועצום ונשגב לאין ערוך ולאין שיעור כלל וכלל**. וברוך ה' כמה וכמה אנשים שהשתתפו בשיעורים לאחר התפלה, כולם פה אחד ענו ואמרו, שהזמן עבר מהר בלי להרגיש.

ודע, כי אותם אנשים שישארו ללמוד לאחר התפלה, ואחד המרבה ואחד הממעיט [אפילו חצי שעה] ובלבד שיכוין לבו לשמים, לאחר שיגיעו לביתם, אין ספק שתמלא אותם השמחה וירגישו סיפוק רב מאוד, מאחר שכבר חלק נכבד מהיום עבר להם בלימוד תורה, ופיקודי ה' ישרים משמחי לב. אשריהם מה טוב חלקם, ומה נעים גורלם, בפרט ביום הקדוש הזה, יום קבלת התורה. וכל המעתיקים את המנהג הזה לאנשי מקומם, זכות הרבים תלויה בהם, ואין חטא בא על ידם. אשריהם בעולם הזה, וטוב להם לעולם הבא. מחלקם יהיה חלקנו.

מאכלי חלב

נהגו לאכול מאכלי חלב בחג השבועות, ואחד מן הטעמים שנאמרו בזה, משום שבעשרת הדברות שאמר הקב"ה בהר סיני, התגלו לאבותינו כל חלקי התורה ומצוותיה. ובתוכם כל דיני שחיטה, ניקור החֵלֶב, מליחת הבשר מהדם, איסור אכילת בשר בחלב ועוד. נמצא אפוא שכשחזרו לביתם, נוכחו לדעת שכל כליהם אסורים, כיון שבלועים היו ממאכלות אסורות, ולא יכלו לאכול אלא מאכלי חלב שאינם טעונים בישול. זכר לזה אוכלים גם אנו מאכלי חלב בחג השבועות. (שיח)

מאכלי בשר אחר מאכלי חלב

אכל מאכלי חלב ורוצה לאכול מאכלי בשר, ישטוף את ידיו במים, וישתה מעט משקה, ויאכל איזה מאכל שהוא כגון חתיכת לחם קטנה, ואז יוכל לאכול מאכלי בשר. והוא הדין אם אכל מאכלי חלב קשים כמו גבינה צהובה, בורקס וכדומה, אלא שאם יש לו נקבים בשיניים, יקפיד לנקותם היטב. ואולם אחר שתיית חלב לבד, אין צורך בקינוח הפה בפת, ודי בהדחת הפה במשקה. ויש מבני אשכנז הנוהגים להמתין חצי שעה בין מאכלי חלב למאכלי בשר. כמבואר בחוברת 'כשרות המטבח'.

ושמחת בחגך

נאמר בתורה 'ושמחת בחגך', ולמדו חז"ל שאין שמחה אלא בבשר ויין. ולכן מצוה לאכול ביום טוב בשר בהמה דוקא, כדי לקיים מצות שמחה. ומכל מקום מי שאינו יכול לאכול בשר בהמה מטעמי בריאות, יכול לקיים מצות שמחה בבשר עוף. (שיט)

עיקר מצות השמחה באכילת בשר ושתיית יין, אינה בלילה אלא ביום. ולכן אותם שמקיימים את סעודת החג ביום במאכלים ומשקים חלביים, אפילו מינים ממינים שונים טעימים וחשובים מאוד, יש להעיר למשמע אוזנם שאינם נוהגים נכון על פי ההלכה, ועליהם לנהוג ככל ישראל קדושים, בתחילה לאכול מאכלי חלב, ואחר כך בשר בהמה ויין. ובפרט ביום הזה 'יום מתן תורה' שאמרו חז"ל, שצריך להרבות בו בסעודה יותר מכל חג, שבזה ששמח במאכל ומשתה, מראה שנוח ומקובל עליו יום זה לישראל שניתנה בו התורה. וכן היה מצווה האמורא רב יוסף לבני ביתו, שיכינו לו בשר עגל משובח מאוד מאוד, לכבוד היום הזה. (פסחים סח ע"ב ורש"י שם)

יש הנוהגים לאכול בשר לשון משובח לכבוד היום הקדוש שניתנה בו התורה, וזכר לדבר מהפסוק: "דבש וחלב תחת **לשונך**", ויש עוד טעמים לזה. ובפרט שמקיים בזה את דברי הרמב"ם (שבת פ"ל ה"ז, ויו"ט פ"ו הט"ז) שכתב: "וצריך לתקן תבשיל שמן ביותר".

וגילו ברעדה

יש להזהר שלא להמשך אחר היין יותר מדאי, כדי שלא יגיע לשחוק וקלות ראש חס ושלום, שאין השחוק והקלות ראש - שמחה, אלא הוללות, ולא נצטווינו על הוללות ושטות, אלא על שמחה שיש בה עבודת היוצר יתברך שמו, שמתוכה נגיע לאהבת ה' יתברך ולהודות לו ולברך בשמו על כל הטוב אשר גמלנו. (רמב"ם. שיט)

עבודת ה' האמיתית במועדים

"ודבר ידוע הוא, שהעבודה השלמה היא עבודת הנפש עם עבודת הגוף. ועבודת הגוף היא להתענג במאכל ומשתה, כמו שכתוב בתורה במצוות המועדים: 'וזבחת שלמים ואכלת שם'. ועבודת הנפש היא להודות, לשבח ולזכור נסיו ונפלאותיו. ובשניהם יחד תהיה העבודה שלמה, כמו שאמרו (פסחים סח ע"ב): חלקהו וחציו לה' וחציו לכם. ובאותה שעה, אפילו הדברים הגופניים, שהם המאכל והמשתה והתענוגים האחרים, כולם נעשים רוחניים, והם עבודת ה'. אבל אם חס ושלום אינו כן, אלא מתכוון להנאת גופו, ואינו עובד לה' יתעלה העבודה הראויה, אינם מועדים ומקראי קודש. ועל זה אמרו חז"ל: 'אלה הם מועדי' - בזמן שאתם עושים המצוות ומקדשים המועדות באספת העם בבתי כנסיות, ומהללים ומשבחים לה' ועוסקים בתורה, אז 'אלה הם מועדי', ואם לאו - אינם מועדי אלא מועדיכם. וכמו שהשיב רבי עקיבא לאותו מין ששאל אותו, למה אתם עושים עתה מועדים, והלוא כתיב (ישעיה א יד) 'חודשיכם ומועדיכם שנאה נפשי, היו עלי לטורח'? אמר לו: 'חודשיכם ומועדיכם' כתיב. בזמן שאתם מכוונים להנאת גופכם

בלבד, הם שנואים, אבל אם אתם מכוונים לעבודתי, אינם שנואים ואינם עליי לטורח, אלא אהובים וחביבים הם לפנייי". (דרשות רבי יהושע אבן שועיב)

דבש - יש הנוהגים לאכול מאכלים שמעורב בהם דבש, כיון שנמשלה התורה לדבש, שנאמר (שיר השירים ד יא): "דבש וחלב תחת לשונך". וכן אמר דוד המלך ע"ה (תהלים יט יא): "הנחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים מדבש ונופת צופים". ובמדרש אמר רבי אלעזר, מהו נופת? זה הדבש של הצופים, שיש דבש שהוא נקרא 'נופת צופים' והוא מעולה מכל דבר שבעולם, ואימתי זוכה לזה? בשעה שעוסק בתורה.

גלידה - האוכל גלידה לקינוח סעודה, מברך 'שהכל', היות ואין הגלידה נחשבת כמשקה, ואין מביאים אותה אלא לקינוח בלבד. [כן עשה מעשה רב מרן רבנו עובדיה יוסף שליט"א]

יום המים

מה שיש כמה נערים ריקים ופוחזים, שמבלים את זמנם בהבל וריק, ועושים מעשים משובשים, ושופכים מים על בני אדם, ביום החג הקדוש הזה, יש לבטל את מנהגם הרע שחוטאים ומחטיאים את הרבים בכמה וכמה איסורים, ולבד מאיסור כיבוס וסחיטת הבגדים, הרי הם מביישים את הרבים וגורמים מריבות, ועוד איסורים, וכבר אמרו חז"ל (סנהדרין קז ע"א) המלבין פני חברו ברבים אין לו חלק לעוה"ב. ה' יצילנו.

כתב בשו"ת ברכת יהודה (ח"ג סימן כה), בכמה מערי מרוקו היו נוהגים בחג השבועות לזלף מעט טיפות מים איש על רעהו. וכתב בספר היכל הקודש (מלפני 450 שנה), שהטעם לדבר זכר לטל של תחיה שהוריד הקב"ה על ישראל בשעת מתן תורה אחר שפרחה נשמתם, כמבואר בהרחבה לעיל בשער האגדה. ובספר נוהג בחכמה כתב, שהיו נוהגים כן בשעת המנחה כשקוראים את האזהרות, וכל אחד מהקהל היה קורא קטע, ומי שנפל בחלקו לקרוא את הקטע האחרון היו מזלפים עליו טיפות מים, מאחר והתורה נמשלה למים, שנאמר: הוי כל צמא לכו למים. ולרמוז גם כן על מדת הענווה, שכמו שהמים עוזבים מקום גבוה ויורדים למקום נמוך, כך התורה מתקיימת בנמוכי הרוח ובמי שדעתו שפלה עליו. והביא עוד טעמים לזה כמבואר שם. אך בדורות האחרונים שהתקלקל המנהג ושופכים מים רבים ובאים לידי סחיטה, ומצערים את העוברים ושבים, ורבים נמנעים מלצאת מביתם מחמת זה או שעוקפים את הדרך ונמנעים משמחת יום טוב, ופעמים באים אף לידי מצה ומריבה, בודאי שחובה עלינו לבטל זאת. ובאמת שכבר גדולי עולם לפני כחמישים שנה ויותר, מחו וביטלו את המנהג הרע והקלוקל הזה, כמבואר בשו"ת מים חיים, מגן אבות, נתן דוד, נתיבות המערב ועוד.

על כן, מצוה רבה להזהיר את הגדולים על הקטנים, וכל אב ואם ישמרו על בניהם ובנותיהם לבל יהיה חלקם עם נערים כאלו, והיה מחניך קדוש ונשמרת מכל דבר רע.

תהלים

דוד המלך ע"ה נולד ונפטר בחג השבועות, ולכן יש נוהגים לקרוא את ספר התהלים בחג השבועות. וישתדלו לקרוא את התהלים בנעימה קדושה מילה במילה, כמו שאמרו במדרש: "בשעה שביקשו עשרה צדיקים לומר את ספר התהלים לפני הקב"ה, אמר להם הקב"ה, כולכם נעימים וחסידים ומשובחים לומר הַמְנוֹן לפני, אבל רצוני שדוד בן ישי יאמר, למה? כיון שקולו ערב, שנאמר (שמואל ב כג א) על דוד: "ונעים זמירות ישראל, רבי הונא בשם רבי אחא אמר מי מנעים זמירותיהם של ישראל? דוד בן ישי". וכתב הגאון רבי חיים פלאג'י זצ"ל: וטוב מעט בכוונה לקרוא ספר אחד מהתהילים, מהרבות את כל חמשת הספרים שבתהילים שלא בכוונה.

והגית בו יומם ולילה

אין ספק שלא הצטווינו בחג השבועות לקיים 'ונהפוך הוא', ללמוד כל הלילה ולישון כל היום. ובפרט ביום זה שקבלנו בו את התורה, שצריך להרבות בלימוד התורה. וככל שילמד יותר, ישאב כוחות רוחניים יותר למשך השנה הבאה עלינו לטובה. כי ביום זה כל נשמה יהודית זוכה לקבל מחדש את אותה הארה שהיתה לאבות אבותינו במעמד הר סיני. וככל שיכין ויכשיר את עצמו כבית קיבול לקבל את התורה, כך יזכה לקבל כנגד זה. ואשרי אדם שזוכה לחדש ביום זה איזשהו חידוש בלימודו, ואם אינו יודע לחדש, טוב שילמד דברים חדשים שלא למדם עדיין.

אשר על כן, אחר שנח האדם שעתיים שלוש, ואכל את סעודת החג, ישתדל לנצל את שאר היום לעסק התורה. וברוך ה', בתי כנסת רבים מקיימים משעת הצהרים ומעלה 'חצי יום שכולו תורה', ומביאים חכמים שידרשו אחד אחרי השני עד הערב בהלכה ובאגדה, אשרי חלקם ומה נעים גורלם. (שכ)

מגילת רות

מנהג נכון לקרוא מגילת רות בחג השבועות. ומה טוב ומה נעים אם יקרא אותה החכם לציבור עם מדרשי חז"ל, כמבואר בהרחבה בשער האגדה לעיל. (שכ)

יש מבני אשכנז הנוהגים לקרוא מגילת רות הכתובה על קלף, ומברכים עליה, כמנהג כל ישראל במגילת אסתר בפורים, ומנהג בני ספרד אינו כן. ולכן חזן ספרדי שקורא בבית הכנסת לבני אשכנז, אינו רשאי לברך, אלא אחר יברך והוא יקרא. (שכ)

ספר המצוות

טוב ללמוד בספר המצוות לרמב"ם בחג השבועות. ומכל מקום בשיעור הנאמר ברבים, טוב שהרב יבאר לציבור את המושגים הקשורים לתרי"ג מצוות, כמו מהם מצוות עשה [ברכת המזון, כיסוי הדם], מצוות לא תעשה [גילוח בתער ואכילת נבלות], לאו שאין בו מעשה [לא תחסום, לא תשנא את אחיך בלבבך, לשון הרע, נקימה ונטירה], לאו הניתק לעשה [גזלה ושילוח הקן], מצוות עשה שהזמן גרמא [ציצית, תפילין, שופר וסוכה]. מצוות מדברי חכמים [נטילת ידים, הדלקת נרות שבת, מאה ברכות]. שבע מצוות בני נח [עבודה זרה, גילוי עריות, שפיכות דמים, להעמיד דיינים, גזל, אבר מן החי, ברכת ה']. מהו עונש העובר על מצוות התורה או על מצוות מדברי חכמים. מהם עונשי מלקות, ארבע מיתות בית דין, כרת. מהו היקש [לא תאכל חמץ הוקש לשבעת ימים תאכל מצות, כדי לחייב אשה לאכול מצה אפילו שזו מצות עשה שהזמן גרמא. וכן זכור ושמור בדבור אחד נאמרו לחייב נשים בקידוש בשבת.] גזרה שווה [חמשה עשר - חמשה עשר מחג המצות].

עלייה לרגל

הן אמת שעיקר מצות עלייה לרגל הייתה בזמן בית המקדש, שהיו מביאים קורבנות להקריבם בבית המקדש ככתוב בתורה, מכל מקום, גם בזמן הזה מצוה לעלות לירושלים ולכותל המערבי, מפני שקדושתן קיימת לעולם מפני השכינה, שנאמר (מלכים א ט ג): "והיו עיני ולבי שם כל הימים".

וכן אמרו במדרש (שיר השירים רבה ב): מעולם לא זזה שכינה מכותל המערבי. וכן כתב הרמב"ם (פ"ו מבית הבחירה הט"ז), שקדושת בית המקדש וירושלים לא בטלה לעולם. ובספר חסידים (סימן תרל) מובא, שרבנו האי גאון היה רגיל לעלות מבבל לירושלים בחג הסוכות מדי שנה בשנה, והיה מקיף את הר הזיתים ביום הושענא רבה שבע פעמים. ובשו"ת התשב"ץ (ח"ג סימן רא) כתב: והעידו מגידי אמת, כי עדיין נשאר מהנסים שהיו בירושלים בזמן המקדש, שלא אמר אדם לחברו צר לי המקום, כי בית הכנסת שבירושלים שצריכה למעט אנשי המקום הדרים שם, מתמלאת מפה לפה בעת התקבץ עולי הרגל החוגגים בחג השבועות יותר משלוש מאות איש, וכולם נכנסים ויושבים רווחים, כי עדיין היא בקדושתה. (יחוה דעת ח"א סימן כה)

הגם שבמשך השנה, אם עברו שלושים יום שלא ראה את הכותל, עומד ואומר את הפסוק (ישעיה סד י): "בית קודשנו ותפארתנו אשר הללוך אבותינו היה לשרפת אש, וכל מחמדינו היה לחרבה", וקורע את בגדו עד כנגד לבו, מכל מקום, בחג אינו קורע,

מפני קדושת ושמחת החג. ובכל אופן, הגר בירושלים אין צריך לקרוע, אף אם לא ראה את הכותל שלושים יום. (סימן תקסא. חזו"ע ארבע תעניות תלח)

והיה מחניך קדוש

כתב מרן השולחן ערוך (סימן תקכט סעיף ד): חייבים בית דין להעמיד שוטרים בחגים, שיהיו משוטטים ומחפשים בגינות ובפרדסים ועל הנהרות, שלא יתקבצו שם לאכול ולשתות אנשים ונשים, ויבאו לידי עבירה, חס ושלום. וכן יזהירו בדבר זה לכל העם, שלא יתערבו אנשים ונשים בבתיהם בשמחה, ולא יימשכו ביין, שמא יבאו לידי עבירה, אלא יהיו כולם קדושים. ע"כ. וכתב הרב משנה ברורה: ודבר זה יש חיוב תמיד להזהיר עליו ולמחות במי שיש בידו, אלא שבחגים מצוי הקלקול ביותר. ובעוונותינו הרבים נתפרץ קלקול זה בזמננו באיזה מקומות גם בימות החול, ועוון גדול הוא, ומי שיש בידו למחות, בוודאי מחויב למחות. עכ"ד.

על כן, אף שיש מצוה בעליה לכותל המערבי וכנ"ל, מכל מקום מאחר והדרך מלאה בעוברי אורח רבים, בחורים וגם בתולות זקנים עם נערים, ויש חשש שההולך לשם יצא שכרו בהפסדו ויכשל חס ושלום בעוון החמור "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם", שומר נפשו ירחק מזה, וילך במוצאי החג או בהזדמנות אחרת, ואדרבה ינצל את היום הנפלא הזה לעסק התורה, ואשריו בעולם הזה וטוב לו לעולם הבא.

אסרו חג

היום שאחרי החג נקרא 'אסרו חג', ואסור להתענות או להספיד בו. ונוהגים קצת להרבות בו באכילה ושתיה לכבודו של היום. (הרמ"א סימן תכט סעיף ב)

מהלכות יום טוב

טעה בתפילת יום טוב

המתפלל ביום טוב, ופתאום מצא את עצמו בברכת 'מודים', והסתפק אם אחר 'יעלה ויבוא' סיים על הסדר 'והשיאנו', או שהמשיך 'ואתה ברחמיך' ['ותחזינה עינינו' - לבני אשכנז] כמו בראש חודש וחול המועד, צריך לחזר לומר 'והשיאנו' ולהמשיך משם על הסדר. ואם סיים תפילתו והסתפק כן, חוזר לראש ומתפלל שוב. (ח"ע פסח רכו. סוכות תנד)

יום טוב שחל בשבת - [וכגון שחל חג שבועות ביום שישי, ובחוץ לארץ עושים יום טוב שני של גלויות בשבת שאחריו] אם טעה בחתימת הברכה בעמידה, ובמקום לסיים 'מקדש השבת וישראל והזמנים', חתם 'מקדש ישראל והזמנים' בלבד - אינו חוזר, מאחר וכבר הזכיר שבת באמצע הברכה. והוא הדין אם טעה וחתם 'מקדש השבת' בלבד. וכן אם טעה והתפלל תפילת שבת רגילה והזכיר 'יעלה ויבוא' ב'רצה', יצא. (פסח רכג)

הלל - אסור להפסיק בדיבור באמצע ההלל. ואולם, השומע ברכה מחברו או חמשה אמנים הראשונים של הקדיש או קדושה או 'ברכו' באמצע ההלל, ואפילו סמוך ממש לברכת 'יהללוך', יענה עימהם. (פסח רלט. חנוכה רכד)

י"ג מדות - אין לאמרן בפתיחת ההיכל, מפני קדושת המועד והשמחה בו. (סוכות תלז, תסט)

הלכות חג בחג

משה רבנו תיקן לישראל שיהיו דורשים את הלכות החג בחג עצמו, לבד ממה שדרשו קודם לחג. לכך על הגבאים לארגן שיעורים בהלכה מפי מורי הוראות, ולחזק את לבם באמונה בביאת המשיח ובגאולה הקרובה, בעזרת ה'. (מגילה ד ע"א. רנג)

מלאכות המותרות והאסורות ביום טוב

כל המלאכות האסורות בשבת, אסורות ביום טוב, חוץ ממלאכות שהן "אוכל [צרך] נפש", כלומר, לצורכו של האדם, ובלבד שיהיו אותן המלאכות מצויות ושוות אצל כל אדם, כבישול, והדלקת הנר כדי להאיר את החשכה. אבל מלאכות המשמשות בעיקר לאנשים מסוימים בלבד, כמפונקים ומענגים, אין היתר לעשותן ביום טוב.

הדלקת האש ובישול

אסרו חכמים להדליק אש חדשה ביום טוב, כאש היוצאת ממצית וגפרורים, אבל התירו להדליק מאש שכבר נמצאת. ולכן כל אדם יכין מערב יום טוב 'נר נשמה' דלוק כדי שיוכל להדליק ממנו לבישול, להאיר ולכל צרכיו. (מט)

חשמל - אין להדליק חשמל ביום טוב, כיוון שמדליק אש חדשה. ולכן יש להעיר בנחת ובנעימה לאותם המקלים בזה, ותבוא עליהם ברכת טוב. (נג)

תנור - הרוצה לאפות בתנור עופות ותפוחי אדמה וכיוצא, יפעיל את התנור מערב החג על שעון שבת, ויתן את המאכלים בחג בתנור, והתנור יידלק ויכבה מאליו. (עב)

מילוי הסיר - מותר למלאות את הסיר ביום טוב בבשר או בדגים כדי לבשלם, ואף על פי שאינו צריך לאכול אלא חתיכה אחת, מפני שתוספת החתיכות מטעימה יותר את התבשיל, ונמצא שהתבשיל כולו נעשה משובח יותר לכבוד יום טוב. (לח)

בישול לצורך מחלל שבת - אסור לבשל ביום טוב לצורך יהודי מחלל שבת בפרהסיא, [דהיינו שמחלל שבת בפני עשרה, כגון שמעשן סיגריות ברחוב או נוסע ברכב בשבת,] ולכן אין להזמין יהודי כזה לביתו ביום טוב, שמא יבשל בשבילו במיוחד. אולם אדם שיש לו קרוב משפחה או מכר שמחלל שבת בפרהסיא, ורוצה להזמינו אצלו לחג כדי שאולי יתקרב לתורה ויזכה לחזר למקורות הנאמנים אל חיק בורא עולם, ישים לב לבשל את כל התבשילים מערב החג, כדי שלא יצטרך לבשל בשבילו בחג. ומכל מקום, אם

לא בישל קודם לכן, מעיקר הדין, אגב שמבשל לעצמו ולבני ביתו, רשאי להוסיף עוד בתבשיל בשביל חברו המחלל שבת. (הרדב"ז, פרי מגדים, מהר"ם שיק ועוד. לח)

עישון - יש אוסרים לעשן סיגריות ביום טוב, כיון שאין זו הנאה השווה לכל אדם. ולהלכה, אדם שאם לא יעשן יגרם לו צער, יש להקל לו. אבל אותם החובבים סיגריות מדי פעם, ימנעו מלעשן. וצריך לדעת כי העישון מזיק מאוד מאוד לבריאותו של האדם, ויש חשש גדול שעובר על "ונשמרתם מאוד לנפשותיכם". (מד)

כיבוי האש

אסור לכבות אש ביום טוב כל שאין בזה צרך אוכל נפש. ולכן, המעשן סיגריה, יניח את הגפרור והסיגריה בעדינות שייכבו מאליהם. (נב)

כיבוי גז - אסור לכבות את הגז, אולם מותר לכבותו על ידי גורם אחר, כגון שימלא קומקום קטן במים על גדותיו ויניחהו על האש שירתח, ויגלשו המים ויישפכו על הגז ותיכבה האש, ואז יסגור את כפתור הגז. וישים לב לשתות את המים שרתחו, כי אסור לבשל שלא לצורך. (נח) אם יש לו כבר מחם מים, נמצא אם כן שאינו צריך את אותם מים שמרתיח בקומקום, לכן ישתדל להרתיח ביצה, וימתין שיגלשו המים ויאכל את הביצה.

הנמכת האש - תבשיל שתחילת בישולו הוא על אש גבוהה, ולאחר מכן צריך לבשלו על אש נמוכה, כמו תבשיל אורז וכיוצא, מותר להנמיך את הגז ביום טוב לצורך התבשיל שיתבשל כהוגן ולא יישרף, שכיוון שהתירו חכמים כל מלאכה שהיא לצורך אוכל נפש, הותר גם להנמיך, ולא הצריכו להדליק אש חדשה נמוכה. כן פסק הגאון רבי משה פיינשטיין בספרו איגרות משה (ח"א סימן קטו, וח"ד סימן קג) וחיזק את ההיתר בטוב טעם ודעת על פי רבותינו הראשונים. וכן התיר הגאון רבי עובדיה הדאיה בשו"ת ישכיל עבדי, וכן כתב בשו"ת קניין תורה, ועוד פוסקים רבים. (נח)

הנחת נר במים - נר שעוה דלוק, אין להניחו במים כדי שכשיגיע בעוד זמן למים יכבה [כיוון שזה גרם כיבוי של תורה, שעושה פחם]. אבל מותר להניחו במים כשעדיין אינו דלוק, ולאחר מכן ידליקהו מאש אחרת [שאינו אלא כמדליק נר קטן]. (סימן תקיד ס"ג. נז)

בורר

במלאכת בורר ביום טוב, מקילים יותר משבת. למשל: אוכל ופסולת המעורבים, אף על פי שבשבת מותר להוציא 'ביד' רק את 'האכל מתוך הפסלת', ובתנאי שיאכל אותו 'לאלתר' [מיד] - ביום טוב הקלו, שאם קל יותר להוציא את הפסולת, יוציא את הפסולת, ובתנאי שיברור לצורך יום טוב, ואף על פי שאינו אוכל לאלתר. (עו)

טוחן
מותר לחתך ירק דק להכנת סלט, אף אם אינו אוכלו לאלתר. לא כן בשבת שאסור לחתך את הירק דק, אלא אם אוכלו לאלתר. כמבאר בהרחבה בחוברת 'השבת בהלכה ובאגדה' ח"ב. (עא)
פומפייה - מותר לגרר בפומפייה עגבניה, גזר, תפוח, תפוח אדמה וכיוצא בהם. (עא)

סוחט
אסור לסחוט פירות העומדים למשקה כזיתים, ענבים, תפוזים, אשכוליות, וכיוצא, אבל לימונים מותר לסחוט בכל אופן. וכמבואר בחוברת השבת בהלכה ובאגדה חלק ב'. (עג)

מוקצה
מוקצה ביום טוב החמירו בו חכמים יותר ממוקצה בשבת, כדלהלן. והטעם בזה, מכיון שיום טוב קל יותר בעיני האנשים, שהרי מותר להדליק מאש לאש, ומותר לבשל, לכך חששו חכמים שמא יזלזלו העם בקדושת היום, והחמירו במוקצה שלו יותר משבת. (כו)
קליפות הראויות למאכל בהמה כקליפות אבטיח, בננה וכיוצא - הגם שבשבת אינן מוקצה, ביום טוב הרי הן מוקצה ואסור לטלטלן ביד אלא על ידי מגב או סכין וכדו'.
אסור להניח את הקליפות, אפילו שהן ראויות למאכל בהמה, בתוך צלחת ריקה, אלא אם כן יניח בצלחת מאכל הראוי לאדם. והטעם בזה מפני דין 'ביטול כלי מהיכנו', כמבואר בהרחבה בחוברת 'השבת בהלכה ובאגדה' חלק ב'. (כו)
יש מבני אשכנז המקילים במוקצה ביום טוב כמו בשבת. (סימן תצה סעיף ג)
מוקצה לצורך אוכל נפש - מכיון שהתירה התורה מלאכת אוכל נפש ביום טוב, גם חכמים התירו לטלטל מוקצה ביום טוב לצורך אוכל נפש, כגון אם מונחות אבנים על דברי מאכל, שבשבת אסור להוציא את האבנים כיון שהאבנים הן 'מוקצה מחמת גופן', ואסור לטלטלן אפילו לצורך מקומן - מכל מקום ביום טוב, לצורך אוכל נפש התירו חכמים להוציאן. כמבאר בהרחבה בחוברת 'השבת בהלכה ובאגדה' חלק ב'.
אף על פי שביארנו לעיל שאסור להדליק אש מהגפרורים, מכל מקום הגפרורים אינם מוקצה ביום טוב, ומותר להשתמש בהם כדי להדליק מאש מצויה. (נא)
דיני המוקצה ביום טוב שחל בשבת הם ככל דיני מוקצה בשבת, ולא כיום טוב, שכיוון שבלאו הכי ישנה חומרת שבת, לא הוצרכו חכמים להחמיר כל כך במוקצה מצד היום טוב עצמו. וכמבאר בחוברת 'השבת בהלכה ובאגדה' חלק ב' הלכות מוקצה. (כז)

רחיצה

אסור לחמם מים ביום טוב כדי לרחוץ בהם את כל הגוף, כיוון שאין זו הנאה השווה לכל נפש, [שהרי לא כל אדם רוחץ את כל גופו בכל יום.] אמנם מותר לחמם מים כדי לרחוץ את פניו, ידיו ורגליו בלבד. (סימן תקיא סעיף ב. מא)

מים שהתחממו מערב יום טוב - לבני ספרד מותר לרחוץ בהם את כל הגוף. והוא הדין שמותר להתרחץ במים חמים שהתחממו בדוד שמש, שלא אסרו חכמים אלא לחמם את המים ביום טוב, אבל כל שהתחממו מערב יום טוב או שהתחממו מאליהם, מותר לרחוץ בהם. (סימן תקיא סעיף ב. מא)

כל ההיתרים הנ"ל להתרחץ במים חמים, הם דווקא באמבטיה פרטית שבבית, אבל בבית המרחץ של רבים [מקוה], גזרו חכמים שלא להתרחץ בו כלל אפילו פניו, ידיו ורגליו. מפני שהיו בלנים רשעים שמחממים מים ביום טוב, ואומרים שחיממו מערב יום טוב. (מא)

מנהג בני אשכנז להחמיר שלא לרחוץ את כל הגוף כאחד, אפילו במים חמים שהתחממו מערב יום טוב. ואמנם יש להקל לרחוץ אבר ואבר לבדו. ועל כל פנים, לצורך תינוק, יש להקל לרחצו במים חמים. (הרמ"א סימן תקיא סעיף ב ומשנ"ב. מא)

מחיאות כפיים. ריקוד

אמרו חכמים במשנה (ביצה לו ע"ב): אין מטפחים [ביד, להכות כף אל כף], ואין מספקים [להכות כף על ירך], ואין מרקדים [ברגל], כל אלו ביום טוב אמרו, קל וחומר בשבת. וטעם האיסור, מחשש שמא יתקן כלי שיר. וכן פסקו הרי"ף הרמב"ם והרא"ש ומרן בשלחן ערוך (סימן שלט סעיף ב). והרמ"א כתב שיש נוהגים להקל בזה ואנו לא מוחים בהם, כיון שמוטב שיהיו שוגגים ולא יהיו מזידים, שהרי הם לא ישמעו לנו. ואם כן בודאי שאם אדם רואה אנשים שמקילים בזה, ויש לו השפעה עליהם, מהראוי שיודיעם שעושים הם נגד ההלכה, ודברי חכמים בנחת, נשמעים.

ואע"פ שהרמ"א כתב לאחר מכן שיש מתירים בזמן הזה, מכל מקום כבר כתבו כמה מהאחרונים שגם בדעת הרמ"א אנו פוסקים כדעה הראשונה שהובאה בסתם. (ה"ע ד רסח)

יש אומרים שלא אסרו חכמים לרקוד כאשר רק הולכים במעגל, ויש חולקים. ומכל מקום אין ספק שעדיף להחמיר בזה, שהרי המציאות מוכחת שאי אפשר תמיד להקפיד שכל הסובבים רק ילכו ולא יגביהו את רגליהם כדרך הרוקדים, ואפילו הנזהרים בזה, הרבה פעמים לאחר זמן מועט ישנם שמתלהבים ומגביהים את רגליהם ורוקדים ממש, וכבר אמרו 'הרחק מן הכיעור והדומה לו'.

מותר למחוא כפיים בשינוי, ויכה בגב ידו הימנית על כף ידו השמאלית. (סימן שלט ס"ג)

הכאה על השלחן

אסור להכות על שלחן או על בקבוק כדרך הרגילים להכות בשעת השירה, וכמו שפסקו הרמב"ם ומרן השלחן ערוך והרמ"א. ויש להעיר בנחת למשמע אוזנם של המקילים בזה מפאת חוסר ידיעתם. וכתב הגאון רבי חיים פלאג'י שמצוה רבה לבטל מנהגם, וכן כתבו הפרי מגדים, רבנו זלמן, הכף החיים ועוד.

רפואה

מי שיש לו איזה מיחוש או כאב, אף על פי שאינו שוכב במיטה אלא הולך כבריא, מותר לו לקחת תרופה או לבלוע כדורים ביום טוב, מה שאין כן בשבת. (כג)

יום טוב שחל ביום שישי - מותר לכוון את ה'שעון שבת' [שאינו דיגיטלי] ביום טוב לצורך השבת לאיזה שעות ידלק ויכבה. (נז)

הלכות עירוב תבשילין

מהו עירוב תבשילין?

כאשר חל יום טוב סמוך לשבת, אסרו חכמים להכין או לבשל ביום טוב בשביל שבת, מפני שנראה כמזלזל בקדושת יום טוב. ולכן תקנו חכמים לעשות 'עירוב תבשילין', אשר באמצעותו מראה האדם שהוא כבר התחיל את הכנותיו לשבת עוד מלפני יום טוב, וכאשר מבשל ביום טוב, הוא רק כמשלים ומסיים את הכנותיו לשבת. ובמעשה זה, הותר לו לבשל מיום טוב לשבת.

על כן, כאשר חל יום טוב ביום שישי, ורוצה לבשל ביום טוב לכבוד השבת, על כל אחד להניח 'עירוב תבשילין', כפי שיתבאר להלן. (רעד)

הפטורים מעירוב תבשילין

כיון שעיקר מטרת הנחת עירוב תבשילין היא, כדי שנוכל לאפות ולבשל מיום טוב לשבת, לכך מי שבישל את כל התבשילים של שבת מערב יום טוב, ולא נותר לו לבשל לשבת, אינו צריך להניח עירוב תבשילין בשביל הדלקת הנרות בלבד שמדליק לכבוד השבת. ואם רוצה להניח עירוב תבשילין, יניח ללא ברכה, שספק ברכות להקל. (רעז)

בית הארחה - משפחה המתארחת בבית הארחה, ואינם צריכים לבשל כלל לשבת, פטורים הם מלהניח עירוב תבשילין. (רעז)

הכנסת אורחים - המתארחים אצל מכריהם, אינם צריכים להניח עירוב תבשילין, אלא יסמכו על עירוב התבשילין שמניח בעל הבית, ורשאים גם האורחים לעזור בבישולים ובאפיה ובשאר ההכנות, כבני הבית ממש. (רעז)

זמן הנחת העירוב

הוא בערב יום טוב, דהיינו ביום חמישי. ואפשר לעשותו כבר מליל חמישי [יום רביעי בלילה], עד למחרת בשקיעת החמה של יום חמישי. ואם שכח, יניח את העירוב בבין השמשות עם ברכה. (יחוה דעת ח"ו סימן לא. רפב)

כיצד עושים עירוב תבשילין?

לוקח מאכל מבושל או צלי או כבוש, שיש רגילות לאוכלו עם פת, ויוסיף גם מין מאפה בשיעור "כזית" [27 גרם]. ויש שנהגו לקחת ביצה מבושלת עם לחם. ובזמנינו שיש מקררים והתבשיל נשמר היטב, טוב להדר לקחת תבשיל חשוב, כמו בשר או דגים לכבוד המצוה. (רעו, רפא)

הברכה - כשמניח את העירוב, מברך: "בא"י אמ"ה אשר קדשנו במצוותיו וציונו, על מצות עירוב". ואחר כך יאמר את הנוסח שתקנו חז"ל בלשון ארמית, ואם אינו מבין בלשון ארמית, יאמר את הנוסח שבלשון הקודש, כדלהלן:

נוסח העירוב בארמית: "בדין עירובא, יהא שרי לנא לאפויי, ולבשולי, ולאדלוקי שרגא, ולמעבד כל צרכנא מיום טוב לשבת".

נוסח העירוב בלשון הקודש: "בזה העירוב, יהיה מותר לנו לאפות, ולבשל, ולהדליק את הנר, ולעשות כל צרכינו מיום טוב לשבת". (רפד)

טוב שבעלת הבית תשמע את הברכה ואת נוסח העירוב מפי בעלה, כי עיקר העירוב נעשה בשבילה שהיא עוסקת בצרכי הבית ומבשלת. ומכל מקום אם לא שמעה, אין זה מעכב ורשאית לבשל ולאפות כרגיל. (רפו)

זמן ההכנות לשבת

העירוב מתיר לבשל מתחילת יום טוב, דהיינו מליל שישי [יום חמישי בלילה], ועד סוף היום השישי. ואולם ישתדל שלא לבשל בשעות המאוחרות של יום שישי, אלא כדי שיספיק האוכל להתבשל כל צרכו ביום שישי, כך שאילו יבואו אורחים ביום שישי, יוכלו לאכול מהאוכל הזה. ובכל אופן אם התעכב, רשאי להכין את צרכי השבת כל יום השישי, כל עוד שהעירוב קיים ולא נאכל. (רעח, רפא)

כל ההכנות

מותר לגלול את ספר התורה לאחר הקריאה ביום טוב [יום שישי], לצורך הקריאה של שבת, שכיון שהניח עירוב תבשילין, הרי זה בכלל מה שאמר בנוסח העירוב "ולעשות כל צרכנו". (שב)

ומטעם זה, מותר גם להדיח את הכלים, ולערוך את השלחן מיום טוב לשבת עם כלי הסעודה של שבת ולסדרו כבכל ערב שבת, וכן כל כיוצא בזה. (שב)

אכילת העירוב - ישתדל לאכול את הפת והתבשיל של העירוב בסעודת שבת, שמאחר ונעשתה בו מצוה אחת, ראוי שתֵעשה בו עוד מצוה. (רפב)
שכח להניח עירוב - לכתחילה חייב כל אדם להניח עירוב תבשילין. ואולם אם שכח להניח, רשאי לבשל ולאפות מיום טוב לשבת, כיון שבדרך כלל רב העיר מזכה את עירוב התבשילין שלו לכל בני העיר, ויוצאים בזה ידי חובה. ואפילו אם שכח כמה פעמים בכמה חגים להניח עירוב תבשילין, רשאי בדיעבד לסמוך על רב העיר, כיון שבזמנינו כוונת הרב לזכות גם לאנשים כאלו ששכחו. (רצא)
פשע - אם פשע ולא הניח עירוב תבשילין בכוונה, קנסוהו חכמים ואינו רשאי לבשל מיום טוב לשבת. ומכל מקום רשאי לבשל לצורך יום טוב הרבה בקדרה אחת, אף שמטרתו לשייר לעצמו לשבת. (רצד)
אבד העירוב - קודם שבישל לצורך השבת, יסמוך על עירובו של רב העיר ויבשל. (רצב)
זיכוי הרבים - הרוצה לזכות לאחר שאינו יודע לעשות עירוב תבשילין, לכתחילה יאמר לו את הברכה מילה במילה, והוא יחזור אחריו. ואחר כך יאמר החכם את נוסח העירוב, כך: "בזה העירוב יהיה מותר לפלוני לאפות ולבשל ולהדליק את הנר, ולעשות כל צרכיו מיום טוב לשבת". ואם אותו אדם אינו יודע לברך כלל, רשאי החכם גם לברך במקומו. וכתב הגאון החיד"א זיע"א שכך היה המנהג בירושלים עיר הקודש ללכת מבית לבית ולזכות את אותם שאינם בקיאים לעשות עירוב תבשילין. וברוך המחזיר עטרה ליושנה. (רצט)

הלכות תלמוד תורה

החיוב על כל יהודי

כל איש מישראל חייב בתלמוד תורה, בין עני בין עשיר, בין שלם בגופו בין בעל יסורים, בין בחור בין שהיה זקן גדול שתשש כוחו, אפילו היה עני המתפרנס מן הצדקה ומחזר על הפתחים, ואפילו בעל אשה ובנים שחייב לפרנסם, חייב לקבוע לו זמן ללמוד תורה ביום ובלילה, שנאמר (יהושע א ח): "לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה". (הרמב"ם הלכות תלמוד תורה פרק א הלכה ח)

תחילת דינו של אדם

אמרו חז"ל (מסכת סנהדרין ז ע"א): תחילת דינו של אדם לעתיד לבוא, על דברי תורה [על שלא עסק בתורה], שנאמר (משלי יז יד): "פּוֹטֵר מַיִם רֵאשִׁית מָדוֹן". [והיינו כי התורה נמשלה למים שנאמר: "הוֹי כל צמא לכו למים", ועל **שפטר** את התורה מעליו, הוא **ראשית דינו**. (רש"י)] וכן כתב הרמב"ם (פ"ג ה"ה): "תחילת דינו של אדם על התלמוד

ואחר כך על שאר מעשיו". ועוד אמרו (מסכת שבת לא ע"א): "בשעה שמכניסים את האדם לדין, שואלים אותו: נשאת ונתת באמונה? קבעת עתים לתורה? עסקת בפריה ורביה? ציפית לישועה? פלפלת בחכמה? הבנת דבר מתוך דבר?".

שלשה באים לדין

שנו חכמים (יומא לה ע"ב): עני, עשיר ורשע באים לדין. **לעני** אומרים לו מפני מה לא עסקת בתורה? אם אומר עני הייתי וטרוד בפרנסתי, אומרים לו: וכי עני היית יותר מהלל הזקן?! שאמרו עליו על הלל הזקן שהיה חוטב עצים, ובכל יום היה מרויח טרפעיק אחד [מטבע כמו 10 ש], חציו היה נותן לשומר בית המדרש, וחציו לפרנסתו ולפרנסת אנשי ביתו. פעם אחת בערב שבת לא הרויח, ולא הניחו שומר בית המדרש להכנס. עלה לגג וישב על פתח הארובה, כדי לשמוע דברי אלוהים חיים מפי רבותיו שמעיה ואבטליון. אמרו, אותו היום ליל שבת היה, ותקופת טבת היתה, וירד עליו שלג מן השמים. כשעלה עמוד השחר, אמר לו שמעיה לאבטליון: אבטליון אחי, בכל יום הבית מאיר ולמה היום אפל, שמא יום מעונן הוא? הרימו עיניהם וראו דמות אדם בארובה, עלו ומצאו עליו שלש אמות [מטר וחצי] גובה שלג. פרקו את השלג מעליו, רחצו וסכו אותו, והושיבוהו כנגד המדורה. אמרו ראוי הוא זה לחלל עליו את השבת.

עשיר שבא לדין אומרים לו: מפני מה לא עסקת בתורה? אם אומר עשיר הייתי וטרוד בנכסי, אומרים לו וכי עשיר היית יותר מרבי אלעזר בן חרסום?! אמרו עליו על רבי אלעזר בן חרסום, שהניח לו אביו בירושה, אלף עיירות ביבשה, ואלף ספינות בים, ובכל יום ויום היה נוטל נאד של קמח על כתפו ומהלך מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה. פעם אחת מצאוהו עבדיו ולא היו מכירים אותו, אמרו לו בא ועבוד עמנו. אמר להם בבקשה מכם תניחו אותי ואלך ללמוד תורה. אמרו לו: חיי רבי אלעזר בן חרסום שאין מניחים אותך. ומימיו לא הלך ולא ראה אותם, אלא ישב ועסק בתורה כל היום וכל הלילה.

רשע שבא לדין אומרים לו: מפני מה לא עסקת בתורה? אם אומר נאה הייתי וטרוד ביצרי הרע, אומרים לו: וכי נאה היית יותר מיוסף הצדיק?! אמרו עליו על יוסף הצדיק, בכל יום ויום היתה אשת פוטיפר משדלתו בדברים. בגדים שלבשה בשחרית, לא לבשה בערבית. בגדים שלבשה בערבית, לא לבשה בשחרית. אמרה לו השמע לי, אמר לה לא. אמרה לו הריני חובשתך בבית האסורים, אמר לה ה' מתיר אסורים. הריני כופפת קומתך - ה' זוקף כפופים. הריני מסמאת את עיניך - ה' פוקח עיורים. נתנה לו אלף ככרי

כסף, כדי שישמע לה להיות עמה, ולא רצה. נמצא הלל מחייב את העניים, רבי אלעזר בן חרסום מחייב את העשירים, יוסף הצדיק מחייב את הרשעים.

אין לי שכל

מספר אליהו הנביא: פעם אחת הייתי עובר בדרך, ומצאני אדם אחד והיה מלעיג לי. אמרתי לו: בני, מה אתה משיב לאביך שבשמים ליום המשפט? אמר לי: רבי, יש לי דברים שאני משיב, אומר אני לקב"ה בינה ודעה לא נתנו לי מן השמים! אמרתי לו: בני, מה מלאכתך? אמר לי, צייד אני. אמרתי לו: בני, מי אמר לך שתביא פשתן ותאגוד ממנו רשתות ותשליכהו לים ותעלה דגים מן הים? אמר לי: רבי, בזה בינה ודעה ניתנו בי מן השמים. אמרתי לו: בני, ומה להשליך מצודות ולהעלות דגים מן הים ניתנו בך בינה ודעה, תורה שכתוב בה, "כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו", לא ניתנו בך בינה ודעה?! מיד היה מתאנח ומרים קולו ובוכה. אמרתי לו: בני, דע לך כי כל בני אדם שמשיבים כמוך, ממעשי ידיהם יוכיחו אותם (תנא דבי אליהו זוטא יד) . וכבר אמר דוד המלך: "תּוֹרַת ה'... מַחְכִּימַת פֶּתִי". שאפילו הפתי שאינו מבין, אם יקבע לו עת ללמוד בתורה, אט אט יפתח שכלו ויבין ויחכם, ויוכל להגיע למעלות נשגבות מאוד מאוד.

"**לֹא נִפְלֵאת הִיא מִמְּךָ וְלֹא רְחֹקָה הִיא**"

(דברים ל יא)

אמרו במדרש (דברים רבה נצבים פרשה ח), מהו שכתוב (משלי כד ז): "רָאמוֹת לָאֱוִיל חָכְמוֹת, בַּשַּׁעַר לֹא יִפְתַּח פִּיהוּ". האויל הטיפש הזה נכנס לבית הכנסת ורואה אותם עוסקים בתורה, הוא אומר להם, היאך אדם למד תורה תחילה? אומרים לו תחילה קורא בתורה, ואחר כך בנביאים, ואחר כך בכתובים, וכשהוא גומר את המקרא, שונה את התלמוד, ואחר כך בהלכות, ואחר כך באגדות. כיון ששומע כך, אומר בליבו אימתי אני למד כל זאת? וחוזר ויוצא מן השער. וזהו שאומר הפסוק: רָאמוֹת לָאֱוִיל חָכְמוֹת - החכמה שהיא התורה, נראית לו כדבר רם וגבוה שלא יוכל להגיע אליו, ולכן בַּשַּׁעַר לֹא יִפְתַּח פִּיהוּ.

אמר רבי ינאי, משל למה הדבר דומה, לכיכר לחם שהיה תלוי באויר, הטיפש אומר מי יוכל להביאו, אבל הפיקח אומר וכי לא אחד תלה אותו? מביא סולם או קנה ומוריד אותו. כך, כל מי שהוא טיפש אומר, אימתי אקרא כל התורה, ומי שהוא פיקח מהו עושה? שונה פרק אחד היום, ופרק אחד למחר, עד שמסיים כל התורה כולה. אמר הקב"ה: לא נפלאת היא, ואם נפלאת היא - ממך [בסיבתך], סימן שאין אתה עסוק בה.

טרוד בעסקים

גדולי חכמי ישראל היו מהם חוטבי עצים, ומהם שואבי מים, ואף על פי כן היו עוסקים בתורה ביום ובלילה (רמב"ם פ"א ה"ט). על כן, גם איש הטרוד במלאכתו ועסקיו, חייב

לקבוע לו עיתים ללמוד תורה. ואמרו במדרש, יתרו נקרא שמו 'חובב', על שם שחיבב את התורה, שכאשר בא לארץ ישראל נתנו לו דושנה [אדמה מדושנת ומשובחת] של יריחו, אמר: כל עצמי לא באתי אלא ללמוד תורה, אם עכשיו אני זורע וקוצר, אימתי אני לומד תורה?!

הרחמן הוא יחיינו ויזכנו ויקרבנו לימות המשיח ולחיי העולם הבא

מעשה בעגלון שהיה טורח קשות לפרנסתו, ובכל יום היה מביא עמו פירות וירקות מהכפר הסמוך לעיר ומוכרם. יום אחד כשיצא לעבודתו, החלו לרדת שלגים, הדרך השתבשה ונתקעה העגלה כשהוא באמצע הדרך. כל מאמציו לחלץ את העגלה עלו בתוהו. בינתיים הגיע הלילה, בצר לו עזב את העגלה וחיפש מחסה ללון. והנה מרחוק ראה אור, היה זה בית שבו הרב עסק בתורה, קבלו הרב במאור פנים, הושיבו ליד התנור, והגיש לו מאכל ומשקה לחמם את גופו. לאחר שאכל ושתה והשיב את נפשו, פנה אל הרב בשאלה: כבוד הרב, עמל אני בזיעת אפי, מתייגע ומתייסר בקור ובחום, בגשם ובשלג - עולם הזה אין לי, איני נהנה ממנו כלל, אמור נא לי כבוד הרב, האם לפחות עולם הבא יהיה לי? אמר לו הרב: ישמעו אזניך מה שפיך מדבר, והלוא דברים קל וחומר, אם עולם הזה, שאתה עמל עליו כל כך להשיגו, אתה אומר שאין לך - עולם הבא, שאינך עמל עליו, מאין יהיה לך? רק אם תעמול בתורה ובמצוות, תוכל לצפות לשכר לעולם הבא. (חזון עובדיה פסח בשם קול יהודה)

לימוד תורה ופרנסה

יתן אל לבו תמיד שעיקר בריאת העולם ובריאת האדם, הינה לשם עסק התורה וקיום מצוותיה, ולכן לא יעשה מלאכתו עיקר ותורתו עראי, אלא יעסוק לצורך פרנסתו כפי מה שמוכרח וצריך, ושאר זמנו יעסוק בתורה, ויבטח בה' שהוא זן ומפרנס כל חי, שימציא לו פרנסתו כראוי. ואולם, כל זה במי שאינו יכול לעסוק בתורה כל היום, ונאלץ לעסוק בצרכי פרנסתו, אבל מי שיכול לעסוק בתורה במשך כל היום, אף על פי שמחמת כך יצטרך להתפרנס ממשכורת מועטת מנדיבי עם תומכי תורה כמו שמצוי בכוללים, עליו לעשות כן, ואשריו ואשרי חלקו שמקדיש את חייו ללימוד התורה, ומעלתו גדולה עשרת מונים ממי שעוסק כמה שעות ביום בעבודה כדי להתפרנס בריווח, ובפרט בזמנינו שהתמעטו הלבבות ואי אפשר לזכות בכתרה של תורה ולהיות תלמיד חכם ומורה הוראות בישראל, אם לא יעסוק בתורה יומם ולילה. וכבר הבטיחו חז"ל (אבות ד ט) שכל המקיים את התורה מעוני, סופו לקיימה מעושר. ונאמר (איוב ח ז): "וְהָיָה רֵאשִׁיתְךָ

מְצָעֶר וְאַחֲרִיתְךָ יִשְׂגֶּה מְאֹד". והבוטח בה' חסד יסובבנו. (שו"ת יביע אומר חלק ז יורה דעה סימן יז)

הלומד תורה מעוני

אמרו חכמים (אבות פ"ד מ"ט): "כל המקיים את התורה מעוני, סופו לקיימה מעושר. וכל המבטל את התורה מעושר, סופו לבטלה מעוני". על כן, מי שמצבו דחוק ובכל זאת מתאמץ ושוקד על התורה, ומסתפק במועט, סופו שיזכה ללמוד מתוך הרחבה. [וכמו שראינו אצל מרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף שליט"א שהיה מסתפק במועט שבמועט, וכשהתחתן אפילו כלי מטבח חסרו להם, ובמקום ארון היו תולים שקיות על מסמרים בקיר, ובכל זאת לא בטל מלימודו והמשיך לשקוד על התורה יומם ולילה בעידודה של רעיתו הרבנית ע"ה. זכה ברוך ה' ברבות השנים לקיים את התורה מעושר]. לעומת זאת אדם שהתברך בהרווחה כלכלית, ובכל זאת הוא טרוד עוד ועוד בצבירת ממון, ובתוספת שעות עבודה, ומתבטל מלימודו לשם כך, סופו שיגיע למצב דחוק שיצטרך לעמול קשות לפרנסתו, ולא יהיה לו פנאי ללימוד. (רמב"ם ת"ת פ"ג הי"ג)

ועיין במדרש שיר השירים רבה על הפסוק "האלף לך שלמה, ומאתיים לנוטרים את פריו", רבי חייא אמר: העושה בצער נוטל אלף, שלא בצער נוטל מאתים בשכרו. ממי אתה למד, משבט ישששכר ומשבט נפתלי. שבט נפתלי על ידי שהיו עוסקים ולומדים תורה בצער, נטלו שכר אלף, שנאמר (דברי הימים א יב לה): ומנפתלי שרים אלף, אבל שבט ישששכר על ידי שהיו לומדים תורה שלא בצער, שהרי זבולון היה דואג לכל מחסורם, נטלו שכר מאתים, שנאמר (שם לג): ראשיהם מאתים.

ישששכר וזבולון

מי שלא זכה לעסוק בתורה כל היום וטרוד בעסקיו, לפחות יתמוך בישיבות ומוסדות תורה, או יחזיק בתלמיד חכם השוקד על לימודו, ובזה יהיה שותף בזכות לימוד התורה. כמו שמצאנו בישששכר וזבולון, שהיה זבולון מביא סחורה באניות ומוכרם, ונותן לישששכר כל צרכו, כדי שיעסוק בתורה. ומכל מקום אף המחזיק בידי החכם, לא יתבטל לגמרי מלימוד התורה, אלא יקבע זמן ללמוד הלכה, כדי שידע לקיים את המצוות כראוי, שאם לא ילמד, היאך יקיים. (ה"ע ח שמ)

שכרו של המהנה תלמידי חכמים

אמרו חז"ל (סנהדרין קב ע"ב): אחאב הרשע - וותרן בממונו היה, ומתוך שהיה מהנה תלמידי חכמים מנכסיו - כיפרו לו מחצה מעוונותיו.

עד מתי?

ועד אימתי חייב אדם ללמוד תורה? עד יום מותו, שנאמר (דברים ד ט): "רק השמר לך ושמור נפשך מאוד, פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך, ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך". וכל זמן שלא יעסוק בתורה, הוא שוכח. (רמב"ם פרק א הלכה י)

סגולה להצלחה ושמירה

הרבה אנשים מחפשים סגולות להצלחה בענייניים שונים. הא לך סגולה מפי בורא העולם בכבודו ובעצמו, שהעושה כן יצליח בכל דרכיו ועניניו, ולא יפחד משום דבר, כי ה' עמו בכל מקום, כפי שהבטיח הקב"ה לנביא יהושע (א ח): "לֹא יָמוּשׁ סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה מִפִּיךָ, וְהָגִיתָ בּוֹ יוֹמָם וָלָיְלָה, לְמַעַן תִּשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת כְּכָל הַכָּתוּב בּוֹ, **כִּי אָז תַּצְלִיחַ אֶת דְּרָכֶךָ וְאָז תַּשְׂכִּיל**. הֲלוֹא צִוִּיתִיךָ חֲזַק וֶאֱמָץ, אַל תַּעֲרֹץ וְאַל תֵּחָת, כִּי עִמְּךָ ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל אֲשֶׁר תֵּלֵךְ". וכן נאמר בתהלים (א ב): "כִּי אִם בְּתוֹרַת ה' חֶפְצוֹ וּבְתוֹרָתוֹ יֶהְגֶּה יוֹמָם וָלָיְלָה. וְהָיָה כְּעֵץ שָׁתוּל עַל פַּלְגֵי מָיִם, אֲשֶׁר פִּרְיוֹ יִתֵּן בְּעִתּוֹ, וְעָלֵהוּ לֹא יִבּוֹל, וְכֹל אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה יַצְלִיחַ".

שמירה מיוחדת ללומדי תורה

אמר רבי אלעזר: כל העוסק בתורה ושפתותיו רוחשות תורה, הקב"ה מגן עליו, והשכינה פורשת עליו כנפיה, שנאמר: "ואשים דברי בפיך, ובצל ידי כסיתיך". ולא עוד אלא שהוא מקיים את העולם, והקב"ה שמח עמו כיום שנטע שמים וארץ. (זוהר הקדוש פרשת צו לה ע"א)

סגולה לרפואה

אמר רבי יהושע בן לוי: החש בראשו - יעסוק בתורה, שנאמר: כִּי לִוְיַת חֵן הֵם לְרֹאשֶׁךָ. החש בגרונו - יעסוק בתורה, שנאמר: וַעֲנָקִים לְגַרְגְּרֹתֶיךָ. החש במעיו - יעסוק בתורה, שנאמר: רִפְאוּת תְּהִי לְשָׁרֶךָ. החש בעצמותיו - יעסוק בתורה, שנאמר: וְשִׁקּוּי לְעַצְמוֹתֶיךָ. החש בכל גופו - יעסוק בתורה, שנאמר: וּלְכָל בְּשָׂרוֹ מַרְפֵּא. אמר רב יהודה: בא וראה, שלא כמידת הקב"ה מידת בשר ודם. מידת בשר ודם, אדם נותן סם לחברו - לזה מועיל הסם, ולזה יכול להזיק. אבל הקב"ה אינו כן, נתן תורה לישראל - סם חיים לכל גופו, שנאמר: "וּלְכָל בְּשָׂרוֹ מַרְפֵּא" (עירובין נד ע"א). ואמר חזקיה, דברי תורה רפואה ללב, שנאמר: פקודי ה' ישרים משמחי לב. וקילורין הם לעינים, שנאמר: מצות ה' ברה מאירת עינים. (ילקוט שמעוני פרשת שמיני תקכח)

לימוד התורה מגן ומציל

אמר רבי יאשיה: כל המרפה [לשון רפיון] עצמו מדברי תורה - אין בו כוח לעמוד ביום צרה, שנאמר (משל כד י): "הִתְרַפִּיתָ בְּיוֹם צָרָה צַר כֹּחֶכָה" (מסכת ברכות סג ע"א). ופירש רש"י: התרפית - מן התורה, ביום צרה צר כחכה - מלאכי השרת לא יהיו מאמצים את

כוחך. וכבר אמרו חז"ל: לעולם יבקש אדם רחמים שיהיו מלאכי השרת מאמצים את כוחו, ולא יהיו לו צרים מלמעלה. (שלה)

על ידי התורה זוכים לתחיית המתים

על הפסוק (ישעיה כו יט): "יִחְיוּ מֵתֶיךָ נְבֵלָתִי יְקוּמוּן, הָקִיצוּ וְרַנְּנוּ שֹׁכְנֵי עָפָר, כִּי טַל **אוֹרֹת** טַלֶּךָ, וְאֶרֶץ רְפָאִים תַּפִּיל", דרשו חז"ל (מסכת כתובות קיא ע"ב): כל המשתמש באור של תורה, דהיינו שעוסק בתורה - אור תורה מחייהו, אבל כל שאין משתמש באור של תורה - אין אור תורה מחייהו. ועמי הארץ שלא זכו לעסוק בתורה, באיזו זכות יקומו בתחיית המתים? אמר רבי אלעזר: נאמר בתורה (דברים ד ד): "וְאַתֶּם הַדְּבֵקִים בַּה' אֱלֹהֵיכֶם חַיִּים כֻּלְּכֶם הַיּוֹם" - וכי אפשר להידבק בשכינה, והלא כתוב (שם): "כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ אֵשׁ אֹכְלָה הוּא"?! אלא כל המהנה תלמידי חכמים מנכסיו, מעלה עליו הכתוב כאילו מדבק בשכינה, ובזה שנדבק בשכינה ויש לו חלק בלימוד התורה, יזכה לקום בתחיית המתים, כפי שנאמר בהמשך הפסוק: "חַיִּים כֻּלְּכֶם הַיּוֹם".

"חכמות נשים בנתה ביתה"

(משלי יד א)

אמרו חז"ל בגמרא (מסכת ברכות יז ע"א): גדולה הבטחה שהבטיח הקב"ה לנשים יותר מן האנשים, שנאמר (ישעיה לב ט): "נָשִׁים שַׁאֲנַנּוֹת קוּמְנָה שְׁמַעְנָה קוֹלִי, בָּנוֹת בֹּטְחוֹת הַאֲזֵנָּה אִמְרָתִי". ואולם, כיון שפטורות הן מלימוד התורה, כיצד תזכינה אף הן באור התורה שיקימן לתחיית המתים? אלא, בזה ששולחות את בניהן ובעליהן לעסוק בתורה, וממתינות לבעליהן בסבלנות עד שיחזרו מבית המדרש, בזה נעשות הן שותפות בלימוד התורה, ואור תורה מחייה אותן. על כן, על כל אשה לדרבן את בעלה לקבוע עיתים לתורה בכל יום, ובזה יהיה לה חלק ושכר בלימוד תורתו. (שלמי תודה לרבי שלמה דאנה מרבני תוניס לפני כ-130 שנה)

"אינני רוצה לצער את הקב"ה"

"שמי גולן ואני עוד מעט בן 18. רציתי לספר לכם על ניסיון עצום שעמדתי בו, ושגרם לי לאהוב את הבורא ואת תורתו בצורה אדירה שקשה לי להגדיר אותה במילים.

לפני כשנתיים שכנעו אותי שני חברים לבוא לשמוע שיעור תורה. זה לקח להם זמן רב, כי אני בן למשפחה חילונית רחוקה לחלוטין מתורה ומצוות. הורי היו אנשים אמידים מאוד, ואנחנו, הורי ואחי הקטן, מתגוררים באחת השכונות היוקרתיות בירושלים. משפחתי עונה בגדול על התואר "שני ילדים וכלב".

הייתי רחוק כל-כך מתורה, שכאשר נכנסתי לבית-הכנסת בפעם הראשונה בחיי, רציתי מיד לברוח. הרבנים, הכיפות, ארון הקודש, הספרים, האווירה, הכל דמה בעיני למקום

שאין לי קשר אליו, וכאילו שתי ידיים ענקיות דחפו אותי החוצה. חברי הושיבו אותי בכח, תקעו לי כיפת קרטון על הראש, ואז לראשונה בחיי שמעתי שיעור תורה. למחרת, מסקרנות, באתי שוב ושוב, עד שליבי נפתח לדברי תורה והלכה. מובן שהסתרתי מהורי שאני לומד תורה, משום שהם ממש אנטי, ומדברים לא יפה על הדת.

לא מזמן אבא שלי תפס אותי "על חם". הוא עבר במכוניתו בכביש הסמוך לבית הכנסת, וקלט בעיניו שאני נכנס לשם עם כיפה על ראשי. אני לא הבחנתי בו. למחרת בערב, כשעמדתי לצאת שוב, אבא פנה אלי רגוע ושליו וביקש לשוחח איתי. פניו היו רציניות מתמיד, וחששתי שמא הוא שמע משהו על תחילת החזרה בתשובה שלי. אכן כן. הוא סיפר לי שאמש הוא ראה אותי נכנס לבית הכנסת וחקר אותי. סיפרתי לו את האמת, שאני אוהב ללמוד תורה, ושיש בה דברים אמיתיים, ושלמדתי להתפלל.

אבא שתק, וראיתי שהוא פגוע או מבוהל, וכמובן מאוד לא מרוצה. ואז אבא אמר לי בשיא הנעימות והחביבות, בקור רוח, את המילים: "גולן, אני ואמא אוהבים אותך, ולא רוצים לאבד אותך. אנחנו בפירוש לא רוצים שתחזור בתשובה. ואני מציע לך הצעה שבוודאי תשמח אותך. לא מזמן עשית רשיון נהיגה, החלטנו אמא ואני לקנות לך מכונית חדשה, הכי טובה שיש, אבל בתנאי אחד, אתה מפסיק את הקשר שלך עם הדתיים והלימוד שלהם. אנחנו יודעים שמכונית תשמח אותך, וכשם שאנו רוצים לשמח אותך, אנא תשמח אותנו, ותפסיק ללמוד שם".

הרגשתי באותן דקות שאני נקרע לגזרים. כמו רעם ביום בהיר. אני אוהב מאוד את הורי ומכבד אותם, אבל אני אוהב את התורה ומאמין בקב"ה. איינני רוצה לצער את הורי, אבל לא רוצה לצער את הקב"ה. מה עושים? ואני בהחלט מעוניין במכונית חדשה. איינני אחד כזה שמתנזר מתענוגי העולם הזה, אבל איך אפשר בלי שיעור תורה? כמה קשה. אבל היצר הרע גם הוא לא הרפה. מכונית חדשה? איזו מתנה. אולי אעשה הפוגה קצרה משיעורי התורה. לא נורא. "גולן", אבא היה תקיף, "תחליט עכשיו, מכונית חדשה או שיעור תורה".

עצמתי את העיניים חזק חזק כדי לעצור את הדמעות, לחצתי על החזה כדי שהלב לא יפרוץ משם. רציתי לבכות, להניח את הראש על הכתף של אבא וללחוש לו: "אבא, התורה היא גם שלנו, יש בורא בשמים. גם אתה הבן שלו. אנא רחם עלי ותן לי ללכת על פי שכלי ורגשותי. פניתי להשם יתברך וצעקתי בשקט מתוך ראותיי: "אבא שבשמים, תן לי אומץ לענות לאבא".

ואז פקחתי את עיני והודעתי לאבא: "אני מצטער. אני אוהב אתכם, אני רוצה מאוד מכונית חדשה, אבל אני לא מוותר על שיעור תורה ואמונה בה'. אנא תבין אותי".
חשתי רוגע עצום ושמחה פנימית רקדה בתוכי לאין שיעור. אבא הורה לי לצאת. נכנסתי אחר כך לשיעור גמרא והרגשתי אור עצום בלב ובשכל. הבנתי כל מילה, הקשיתי קושיות, שמחה אינסופית מילאה את ליבי. עמדתי בניסיון, וידיו של הבורא ליטפו את פני.
אחרי חצות נכנסתי הביתה, וחששתי מהנורא מכל. מצעקות, מבכיות, מהאשמות. וכאן קיבלתי הפתעה. הורי ישבו בסלון, קמו, נישקו וחיבקו אותי, ואמרו לי במפורש: "גולן, אם זו הדרך שבחרת, שתצליח".
ומה לגבי המכונית החדשה? מי צריך מכונית חדשה, אם הדרך שאני נוסע בה מקובלת על הורי, ומשמחת את מלך מלכי המלכים? (מכתב מגולן בעל המעשה. במה מדליקין)

התורה מכפרת עוונות

אמר רב הונא, אם נכשל אדם בעבירה שחייב עליה מיתה [כגון אכילה בכיפור, אכילת חמץ בפסח, חילול שבת, אי שמירת טהרה וכו'], מה יעשה ויחיה? אם היה רגיל לקרוא דף אחד בתורה, יקרא שני דפים. ואם היה רגיל לשנות פרק אחד, ישנה שני פרקים (ויקרא רבה כה א). ועוד אמרו (מנחות קי ע"א): כל העוסק בתורה, אינו צריך לא קרבן עולה, ולא חטאת, ולא מנחה, ולא אשם שיכפרו לו על עוונותיו, אלא התורה מכפרת. [וכמובן בתנאי שחזר בתשובה על מעשיו ולא ישוב עוד לכסלה.] ומעשה ברבן יוחנן בן זכאי שהיה מהלך בירושלים ורבי יהושע תלמידו היה מהלך אחריו, וראו את בית המקדש חרב. אמר רבי יהושע, אוי לנו על בית המקדש שהוא חרב, שבו היו מתכפרים עוונותינו. אמר לו רבן יוחנן בן זכאי: בני, אל ירע בעיניך, יש לנו כפרה אחרת שהיא כמותה, והיא תלמוד תורה וגמילות חסדים, שנאמר (הושע ו ו): "כִּי חֶסֶד חָפַצְתִּי וְלֹא זָבַח, וְדַעַת אֱלֹהִים [תורה] מֵעֹלוֹת".
השבים בתשובה ועוסקים בתורה המכפרת על כל העוונות, חייבים להאמין באמונה שלימה שהקב"ה מוחל וסולח לכל השבים אליו. וצריכים להודות לו יתברך על שזיכה אותם לעמוד על האמת, ונתן להם לב טהור ומבין לשוב אליו. ולא יעבדוהו בעצבות בגלל עוונותיהם שעשו בעבר, שכבר כתב רבנו חיים ויטאל (שערי קדושה עמוד כד): דע כי העצבות גורמת מניעת עבודת ה' וקיום המצוות, וביטול עסק התורה, וכוונת התפילה, ומבטל מחשבה טובה לעבוד את ה', והיא שער התחלת גירוי הסתת היצר הרע אפילו לצדיק. וכשעובד את ה' בעיצבון, דומה לעבד העובד את רבו בפנים עצבות וזועפות, ועל

ידי כך הקב"ה ושכינתו מסתלקים מעליו, אבל להיפך, בהיותו עובד את ה' בשמחה, מוסיפה לו השמחה חשק רב ואהבה להידבק בו יתברך. (חזו"ע ימים נוראים ריח)

התורה מונעת הפרעות ובזבוזי זמן

אמרו חכמים (אבות פ"ג מ"ה): "כל המקבל עליו עול תורה, מעבירים ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ". והיינו, שאף שיש עול ועמל שהם דרך העולם, כגון: תשלום מיסים, המתנה בתור בבנק וכדומה, בכל זאת אם אדם מקבל עליו באמת עול תורה ומנצל את זמנו לתורה, הקב"ה מונע ממנו כל מיני הפרעות וביטולים, כדי שיוכל להרבות בלימוד התורה בישוב הדעת כרצונו. וכן אמרו באבות דרבי נתן (פ"ט מ"ב): "כל השוקד עצמו על דברי תורה, מוסרים לו שקדנים כנגדו, וכל הבוטל מדברי תורה, מוסרים לו בטלנים כנגדו".

התורה מטהרת המחשבה

כתב הרמב"ם (איסורי ביאה פכ"א הי"ט, ופכ"ב הכ"א): לעולם יתרחק אדם מן השחוק והשכרות ומדברי עגבים, שאלו גורמים גדולים לאדם לחטוא. ואם בא לו הרהור רע, יסיח את לבו מדברי הבאי לדברי תורה, שהיא "אַיֶּלֶת אֲהָבִים וְיַעֲלַת חֵן". ולעולם יפנה עצמו ומחשבתו לדברי תורה, וירחיב דעתו בחכמה, שאין מחשבת עריות מתגברת על האדם אלא בלב פנוי מן החכמה, ובחכמה הוא אומר (משלי ה יט): "אַיֶּלֶת אֲהָבִים וְיַעֲלַת חֵן, דַּדֶּיהָ יְרַוֵּךְ בְּכָל עֵת, בְּאַהֲבָתָהּ תִּשְׁגֶּה תָמִיד".

התורה מסלקת הרהורים ופחדים

רבי שמעון בר יוחאי אומר: כל הנותן דברי תורה על לבו, מעבירים ממנו הרהורי עבירה, הרהורי חרב, הרהורי מלכות, הרהורי שטות, הרהורי יצר הרע, הרהורי זנות, הרהורי אשה רעה, הרהורי עבודה זרה, הרהורי עול בשר ודם, הרהורי דברים בטלים. (תנא דבי אליהו זוטא אות טז)

"אַיֶּלֶת אֲהָבִים וְיַעֲלַת חֵן"

אמר רבי שמואל בר נחמני: מה ביאור הפסוק (משלי ה יט): "אַיֶּלֶת אֲהָבִים וְיַעֲלַת חֵן, דַּדֶּיהָ יְרַוֵּךְ בְּכָל עֵת, בְּאַהֲבָתָהּ תִּשְׁגֶּה תָמִיד". למה נמשלו דברי תורה לאילת? לומר לך: מה אילה רחמה צר, וחביבה על בעלה כל שעה ושעה כשעה ראשונה, אף דברי תורה חביבים על לומדיהם כל שעה ושעה כשעה ראשונה. ויעלת חן - שמעלה חן על לומדיה. דדיה ירווך בכל עת - למה נמשלו דברי תורה כדד? מה דד זה, כל זמן שהתינוק ממשמש בו מוצא בו חלב, אף דברי תורה, כל זמן שאדם הוגה בהם, מוצא בהם טעם. באהבתה תשגה תמיד - שמרוב אהבתו לתורה, הוא 'חולה' על התורה "כי חולת אהבה אני", ולא שם לב לענייני אחרים, כגון רבי אלעזר בן פדת שהיה עוסק בתורה בשוק התחתון של

צפורי, ומאהבתו לתורה שכח את בגדו מונח בשוק העליון. ופעם בא אדם לקחת את בגדו, ומצא נחש שהיה שומר על הבגד שלא יגנבוהו. (עירובין נד ע"ב ורבנו חננאל שם)

התורה מעלה חן על לומדיה

אמרו חז"ל (עירובין נד ע"ב): "אַיֶּלֶת אֲהָבִים וְיַעֲלַת חֵן", שמעלה חן על לומדיה, ובאר רש"י: שהכל מנשאים ומגדלים את העוסק בתורה, ותורתו נותנת לו חן.

רבנו יוסף חיים זצ"ל ממתיק את הענין במשל לעשיר נכבד שהיה מתמחה מאוד בערכם של היהלומים, כל יהלום ידע את שוויו המדויק, ועל כן הסוחרים הגדולים היו משחרים לפתחו, לקבל חוות דעתו, כי ידעו שבקי הוא היטב ועושה מלאכתו נאמנה. לימים קנתה אשתו טבעת זהב משובצת ביהלומים, ובאה לבעלה ושאלה אותו: כמה לדעתך הטבעת שווה? אמר לה, $500. אמרה לו, אבל המוכר רוצה עליה $1000. אמר לה, לא כדאי, זה יקר מדי, לכל היותר $700. לאחר שבוע ימים ענדה את הטבעת על אצבעה, ובאה אליו שוב, ושאלה אותו: כמה לדעתך הטבעת שווה? התפעל העשיר מהטבעת ואמר לה, לדעתי שווה לשלם עליה $1000. אמרה לו: אבל לפני שבוע אמרת לי שהיא שווה $500 או לכל היותר $700?! אמר לה: לא יתכן שטעיתי כל כך, זו בודאי טבעת אחרת. אמרה לו, אני אסביר לך: לפני שבוע הראיתי לך את הטבעת סתם בידך, אבל עכשיו אני מראה לך את הטבעת כשהיא עלי, על האצבע שלי, ומאהבתך אלי - מהחן שלי, זה משפיע על הטבעת, ולכן נראה לך שהטבעת שווה הרבה יותר.

והנמשל: התורה נוסכת חן על האדם. אותו אדם עצמו - כאשר הוא מנותק מן התורה, אין לו חן מיוחד, ויתכן שיעריכוהו לא כערכו האמיתי, אבל כאשר מחובר הוא לתורה, ערכו עולה פי כמה וכמה, התורה שופכת עליו חן מיוחד, והכל מנשאים ומגדלים אותו. וכבר אמרה תורה (משלי ח יז): "אֲנִי אֹהֲבַי אֵהָב", כל מי שאוהבני, אני אוהבת אותו. כי "כַּמַּיִם הַפָּנִים לַפָּנִים, כֵּן לֵב הָאָדָם לָאָדָם" (משלי כז יט), שלפי פנים ולב שאתה נותן לתורה, כך התורה עוזרת לך מנגד. (יבמות קיז ע"א)

יסוד גדול

עיקר גדול מיסודות האמונה, שאין העולם עומד אלא על לימוד התורה. וכן אמרו בגמרא (נדרים לב ע"א): גדולה תורה, שאלמלא תורה לא נתקיימו שמים וארץ, שנאמר: "אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי", דהיינו אם לא התורה שבעבורה כרת ה' אתנו את הברית, כמו שנאמר "יום אשר כרת ה' אתך ברית בחורב" [הר סיני], אזי חוקות שמים וארץ לא שמתי. (הליכות עולם ח"ח עמוד שנד)

תלמוד תורה כנגד כולם

מצות תלמוד תורה שקולה כנגד כל המצוות, כמו שאמרו (מסכת פאה פ"א מ"א): "ותלמוד תורה כנגד כולם". וכן אמר שלמה המלך (משלי ח יא): "כי טובה חכמה מפנינים, וכל חפצים לא ישוו בה", 'כל חפצים' - לרבות אפילו חפצי שמים. ואמרו חז"ל: "**כל מצוותיה של תורה, אינן שוות למילה אחת של תורה**". (ירושלמי פאה שם, שנות אליהו לגר"א. שנד)

"העוסקים בתורה, מעלתם גדולה יותר מהנביאים". (זוהר הקדוש פרשת צו דף לה ע"א)

תורה לשמה

כל העוסק בתורה לשמה, הרי הוא מגן על כל העולם כולו בתורתו, ומקרב את הגאולה, ושכרו רב ועצום מאוד אצל הקב"ה. וכן אמר רבי מאיר במסכת אבות (פרק ו משנה א) "כל העוסק בתורה לשמה, זוכה לדברים הרבה". (שס)

אמרו חכמים, שמא תאמר הריני לומד תורה בשביל שאהיה עשיר, או בשביל שאקרא 'רבי', או בשביל שאקבל שכר בעולם הבא? תלמוד לומר, "לאהבה את ה'" - כל מה שאתם עושים לא תעשו אלא מאהבת ה'. וכן אמרו חז"ל (מסכת עבודה זרה יט ע"א): "אשרי איש ירא את ה', במצוותיו חפץ מאוד" - במצוותיו חפץ ולא בשכר מצוותיו. (הרמב"ם פרק י מהלכות תשובה הלכה ד)

במצוותיו חפץ ולא בשכר מצוותיו

אמרו במשנה (אבות פ"א מ"ג): "אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס, אלא הוו כעבדים המשמשים את הרב שלא על מנת לקבל פרס". ויש לשאול, מה החיסרון בזה שאדם מקיים מצוות כדי לקבל שכר? הרי בנוהג שבעולם, כל עבד או משרת שעובד לאדונו, מקבל משכורת חודשית עבור עבודתו, אם כן מדוע בקיום המצוות לא יהיה כך?

אלא משלו בזה משל, למושל עיר נכבד ונעים הליכות, מאיר פנים לכל אחד ומחבב את בני עירו מאוד, ועושה לילות כימים למעלה מחובתו כדי לעשות רצונם ולשמחם. ביום מן הימים, חש המושל צורך לפוש מעט מכל ריצותיו ועיסוקיו, על כן נסע לבית מלון לשבוע ימים. בראות בעל המלון שמושל העיר הגיע אליו, ציוה על המלצרים שישרתוהו על הצד הטוב ביותר, וימלאו כל בקשותיו. הגישו לפניו מהמאכלים המשובחים ביותר, מינים ממינים שונים, כיד ה' הטובה עליהם. לאחר שבוע ימים פנה המושל אל בעל המלון ברוב תודות, ושילם בשמחה את כל החשבון הגדול. לשנה הבאה שוב רצה המושל לצאת לנופש, והפעם בחר לו מלון אחר. בראות בעל המלון שהמושל בחר דוקא את מלונו, כיבדו בכבוד גדול וציוה על המלצרים שישרתוהו ויאכילוהו וישקוהו

במטעמים חשובים עד בלי די. לאחר שבוע ימים שאכל ושבע ודשן, ניגש אל בעל המלון והודה לו מאוד, ובא לשלם את מלוא התשלום. אולם בעל המלון עמד בתוקף על כך, שאינו מוכן לקבל ממנו כל תשלום! "הלוא לזכות ולעונג הוא לי לשרת את אדוני המושל, וחלילה לי לקחת כסף עבור זה, תודה למושל שהואיל בטובו לבוא אל מלוני, הלוא כבוד ופרסום הוא לי, שהמושל הנכבד בחר דוקא את מלוני". כשראה כן המושל, חש את גודל אהבתו והערכתו של בעל המלון כלפיו, וביקש ממנו את כתובת מגוריו. מאז, בכל חג או שמחה שהיתה בבית בעל המלון, כחתונת בניו ובנותיו, היה שולח לו המושל מתנות יקרות ערך מאוד, שעולים עשרת מונים ממה שהיה אמור לשלם על האוכל והשרות שבבית המלון. נמצא אפוא, מי הרוויח יותר? בעל המלון הראשון או השני? בודאי שהשני, כי אמנם הראשון קיבל את כספו המגיע לו בסוף האירוח, אבל השני קיבל פי כמה וכמה יותר.

והנמשל, אדם שעושה מצוות במטרה לקבל שכר, יקבל כפי שכרו המגיע לו בלבד עבור המצוה, אבל אדם שעושה שלא על מנת לקבל שכר, אלא מאהבתו לבורא יתברך, שמרגיש זכות ועונג לקיים את רצונו, מקבל הרבה הרבה יותר, כי המלך חפץ בו ואוהבו אהבה יתירה.

שלא לשמה

כל העוסק בתורה כדי לקבל שכר בעולם הבא, או כדי שלא תבוא עליו פורענות, הרי זה עוסק שלא לשמה, ואמרו חכמים (פסחים נ ע"ב): לעולם יעסוק אדם בתורה אפילו שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה יבוא לשמה. לפיכך כשמלמדים את הקטנים ואת כלל עמי הארץ, מלמדים אותם לעבוד את ה' מיראה, וכדי לקבל שכר בעולם הבא, עד שתרבה ותגדל דעתם ויתחכמו חכמה יתירה, ואז מגלים להם סוד זה לעבוד את ה' מאהבה (הרמב"ם הלכות תשובה פ"י ה"ה). לפיכך אל ימנע אדם את עצמו מלעסוק בתורה, אפילו אם כוונתו ללמוד כדי שיקראוהו רבי או למטרת עושר וכבוד או להצליח במבחן, כיון שסופו להגיע ללימוד תורה לשמה. (שסב)

הלומד תורה שלא על מנת לקיים את המצוות, אלא כדי לקנטר את חבריו, עוונו חמור מאוד, עד שאמרו עליו חז"ל (ברכות יז ע"א): נוח לו שלא נברא. ובירושלמי (ברכות פ"א ה"ב) אמרו: נוח לו שנהפכה שלייתו על פניו, ולא יצא לאוויר העולם. (שסב. ענף עץ אבות נ)

כתר תורה

בשלושה כתרים נכתרו ישראל: כתר תורה, כתר כהונה, כתר מלכות. כתר כהונה, זכה בו אהרון הכהן וזרעו אחריו, ואפילו נותן אדם כל כסף וזהב שבעולם אין נותנים לו,

שנאמר: "והיתה לו ולזרעו אחריו". כתר מלכות, זכה בו דוד המלך וזרעו אחריו, ואפילו נותן אדם כל כסף וזהב שבעולם אין נותנים לו, שנאמר: "ודוד עבדי נשיא להם עד עולם". כתר תורה, הרי הוא מונח עומד ומוכן לכל ישראל, שנאמר: "תורה ציוה לנו משה מורשה קהלת יעקב", כל הרוצה ליטול יבוא ויטול, שנאמר: "לכו שברו ואכלו ולכו שברו בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב". שמא תאמר: אותם כתרים גדולים הם יותר מכתר תורה? הרי נאמר (משלי ח טו): "בי מלכים ימלוכו", [התורה אומרת, בי - על יָדַי, תתקיים מלכותם אם יתנהגו כמשפט התורה], הא למדת שכתר תורה גדול מכולם. אמרו חז"ל (הוריות יג ע"א): אפילו ממזר תלמיד חכם, קודם לכהן גדול עם הארץ, שנאמר יקרה היא 'מפנינים', מכהן גדול שנכנס 'לפני ולפנים'. (ילקוט שמעוני ישעיה תפ. רמב"ם תלמוד תורה פ"ג הל' א, ב)

הקב"ה אוהב תלמידי חכמים ביותר

תנא דבי אליהו (רבה כו): כשם שהקב"ה, יהי שמו הגדול מבורך לעולם ולעולמי עולמים, אוהב את ישראל בכל מקומות מושבותיהם, ואוהב תלמידי חכמים ביותר, כך יהיה אדם אוהב את ישראל בכל מקומות מושבותיהם, ואוהב את תלמידי החכמים ביותר. ואמרו בגמרא (מכות כד ע"א): "ואת יראי ה' יכבד", זה יהושפט מלך יהודה, שבשעה שהיה רואה תלמיד חכם, היה עומד מכסאו ומחבקו ומנשקו וקורא לו 'רבי רבי, מרי מרי'.

אפילו לילה אחד

אף על פי שמצות תלמוד תורה ביום ובלילה, שנאמר: והגית בו יומם ולילה, מכל מקום אין אדם לומד את רוב חכמתו אלא בלילה. וכך אמרו חכמים: אין רינה של תורה אלא בלילה, שנאמר קומי רוני בלילה. וכן אמרו חכמים (עבודה זרה ג ע"ב): "כל העוסק בתורה בלילה, חוט של חסד משוך עליו ביום" [שהקב"ה נותן לו חן בעיני הבריות], שנאמר: "יומם יצוה ה' חסדו, ובלילה שירה עמי" - כיון שבלילה שירה עמי [שירה זו התורה, כמו שנאמר: ועתה כתבו לכם את השירה הזאת], אז ביום יצוה ה' חסדו. לפיכך הרוצה לזכות בכתרה של תורה, יזהר מאוד בכל לילותיו, ולא יאבד **אפילו אחת מהן** באכילה ושתיה, בשינה ושיחה וכיוצא בהם, אלא בתלמוד תורה וחכמה. (רמב"ם פרק ג הלכה יג)

למוד כפי כוחך

"רבי טרפון אומר, לא עליך המלאכה לגמור, ולא אתה בן חורין ליבטל ממנה. אם למדת תורה הרבה, נותנים לך שכר הרבה" (אבות פ"ב מט"ז). ואמר רבי אליעזר: "פקודי ה' ישרים", אימתי הם ישרים? כשאדם מיישרן על עצמו [לומד כפי המתאים עבורו].

ללמדך, שלא יאמר היאך אני יכול ללמוד משניות נזיקים שלשים פרקים, כלים שלשים פרקים, הלוא אין עליך לגמור את המלאכה, אלא למוד כפי כוחך. (משנת רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי פרשה יג)

"**שָׁשׂ אָנֹכִי עַל אִמְרָתֶךָ כְּמוֹצֵא שָׁלָל רָב**"

(תהלים פרק קיט פסוק קסב)

משל לאדם שהיה מהלך במדבר, ופתאום מצא עירמה גדולה של אבנים טובות ומרגליות, אך לצערו הרב לא היו עמו כלים כדי להעמיס בתוכם את האוצר הגדול. בלית ברירה נתן רק בכיסי בגדיו מה שיכל לשאת עמו ולא יותר. בהגיעו לביתו סיפר לאשתו ולבניו על המציאה הגדולה שמצא, הניח את המרגליות על השלחן, וכולם קרנו מאושר. אך למרבה הפלא, רואה אשתו שאין שמחתו שלימה. ותשאלהו לאמר, למה לא תשמח, הלוא זכינו להתעשר עושר גדול בקלות כל כך? אמר לה, הן אמת שהתעשרנו עושר גדול, אבל אלפי אבנים טובות נשארו שם, שלא יכולתי לשאתם.

והנמשל, אומר דוד המלך, אמנם אני שמח מאוד שזכיתי ללמוד תורה, לחדש חידושים נפלאים, מזהב ומפז נחמדים, ומדבש ונופת צופים מתוקים, אך עדין אין שמחתי שלימה כל כך, כי התורה "ארוכה מארץ מידה ורחבה מיני ים", אין לה סוף, וישנם עוד הרבה חידושים שלא למדתי. אם כן אני שש על אמרתך - תורתך, אבל שמחתי כאדם שמוצא שלל רב, שיש לו עוד הרבה הרבה לקחת ואינו יכול.

איך אזכה להיות גדול בתורה

מי שנשאו ליבו לקיים מצוה זו כראוי, ולהיות מוכתר בכתר תורה, לא יסיח דעתו לדברים אחרים, ולא ישים על לבו שיקנה תורה עם העושר והכבוד כאחת. שמא תאמר 'עד שאקבץ ממון, ואחר כך אחזור ואקרא'. או 'עד שאקנה מה שאני צריך ואפנה מעסקי ואחזור ואקרא', אם תעלה מחשבה זו על לבך, אין אתה זוכה לכתרה של תורה לעולם, אלא עשה תורתך קבע ומלאכתך עראי, ואל תאמר לכשאפנה אשנה, שמא לא תפנה. (רמב"ם פ"ג הלכה ו, ז)

כתב הרמב"ם (פי"ג משמיטה ויובל הי"ב): "ולמה לא זכה שבט לוי בנחלת ארץ ישראל ובביזתה עם כל שבטי ישראל? מפני שהובדל לעבוד את ה' לשרתו, ולהורות לרבים דרכיו הישרים ומשפטיו הצדיקים, שנאמר: יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל. לפיכך הובדלו מדרכי העולם, לא עורכים מלחמה כשאר ישראל, ולא זוכים לעצמם בכח גופם, אלא **הם חיל ה' יתברך. ולא שבט לוי בלבד, אלא כל איש ואיש אשר נדבה רוחו והבינו מדעו, להבדל לעמוד לפני ה' ולשרתו, לדעת את ה' ולהבין ולהורות בתורת ה'**,

והלך ישר כמו שעשהו ה', ופרק מעל צווארו עול החשבונות הרבים אשר בקשו בני האדם, הרי זה נתקדש קודש קדשים, ויהיה ה' חלקו ונחלתו לעולם ולעולמי עולמים, ויזכהו בעולם הזה בדבר שיספיק לו פרנסתו, כמו שיזכה לכהנים הלויים. וכן אמר דוד המלך, ה' מנת חלקי וכוסי, אתה תומיך גורלי". עד כאן לשונו הזהב.

"**חובת האדם בעולמו, כל עוד הנשמה בקרבו, להיות הולך וגדל**"

עד איזה גיל אפשר להתחיל ללמוד ולצמוח לתלמיד חכם? כותב החזון איש (אמונה ובטחון פרק ג אות כו): מן המורגלות לחשוב, כי אמנם ישנה חובה רבת הערך לייסד ישיבות לְגַדֵּל בנים לתורה, וליצור תלמידי חכמים. אבל כדי למלאות חובה זו ניגשים למצוא את הנפשות הראויות - גיל ידוע לתלמיד בצעירות מוחלטת, אך זה שכבר נתבגר ובא בשנים ולא למד בילדותו, כבר נפסל בעיני האדם מלהיות תלמיד, וכבר נדמה להם המבוגר הזה לבלתי ראוי לחכמה בהחלט. גם המבוגר בעצמו אינו רואה חובה לנפשו להכנס לבית המדרש לבקש תורה. מכיר הוא חובה לקביעות עיתים לתורה, ללמוד במה שיודע כבר, אבל חובת עלייה הגדולה והרמה, רחוקה ממנו, והוא נרדם ביאוש נושן. אך יש לדעת, כי אין זה על פי התורה, **כי חובת האדם בעולמו, כל עוד הנשמה בקרבו, להשתדל להיות הולך וגדל.** ואם אמנם הלומד זקן דומה לדיו כתובה על נייר מחוק, אבל לגודל יקרת החכמה ורוב ערכה, גם דיו החכמה על נייר מחוק, אין ערוך אליה ואין מספר לעוצם שוויה. ע"כ.

ענוה. מיעוט עסקים

כתוב בתורה (דברים ל יב): "לא בשמים היא ולא מעבר לים היא", ודרשו חז"ל: לא בשמים היא - לא בגסי הרוח היא מצויה. ולא בהולכים לסחורה מעבר לים היא. לפיכך אמרו חכמים: "לא כל המרבה בסחורה - מחכים". וציוו חכמים (אבות פ"ד מ"י): "הוי ממעט בעסק, ועסוק בתורה". (רמב"ם פ"ג הלכה ח)

דברי תורה נמשלו כמים, שנאמר "הוֹי כל צמא לכו למים", לומר לך מה מים אינם מתכנסים במקום מדרון אלא זוחלים מעליו ומתקבצים במקומם, כך דברי תורה אינם נמצאים בגסי הרוח, ולא בלב כל גבה לב, אלא בשפל רוח שמתאבק בעפר רגלי החכמים, ומסיר התאוות ותענוגי הזמן מלבו. ועושה מלאכה בכל יום מעט כדי חייו אם לא היה לו מה לאכול, ושאר יומו ולילו עוסק בתורה. (רמב"ם פ"ג הלכה ט)

זה לא הולך ביחד

אין דברי תורה מתקיימים במי שמרפה עצמו עליהם, ולא באלו שלומדים מתוך עידון ומתוך אכילה ושתיה, אלא במי שממית עצמו עליהם, ומצַעֵר גופו תמיד, ולא יתן שינה לעיניו ולעפעפיו תנומה. אמרו חכמים דרך רמז: "זאת התורה, אדם כי ימות באהל" - אין

התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו באהלי החכמים. וכבר אמר שלמה בחכמתו (קהלת פרק ד פסוק ט): "אף חכמתי עמדה לי", תורה שלמדתי באף [בחוזק ואומץ, אע"פ שהיה קשה לי], היא שעמדה לי. (רמב"ם פ"ג הלכה יב)

על התורה נאמר (איוב כח יג): "לֹא יָדַע אֱנוֹשׁ עֶרְכָּהּ, וְלֹא תִמָּצֵא בְּאֶרֶץ הַחַיִּים", ובארו במדרש תנחומא (נח סימן ג), מה זה "לא תמָצא בארץ החיים", וכי תמָצא התורה בארץ המתים? אלא שלא תמצא תורה שבעל פה אצל מי שיבקש חיי העולם הזה, תאווה, וכבוד, וגדולה, אלא במי שממית עצמו עליה, שנאמר "זאת התורה אדם כי ימות באהל", שממית עצמו עליה.

כך היא דרכה של תורה

אמרו חז"ל במסכת אבות (פרק ו משנה ד): "כָּךְ הִיא דַּרְכָּהּ שֶׁל תּוֹרָה: פַּת בַּמֶּלַח תֹּאכַל, וּמַיִם בַּמְּשׂוּרָה [לפי מידה] תִּשְׁתֶּה, וְעַל הָאָרֶץ תִּישָׁן, וְחַיֵּי צַעַר תִּחְיֶה, וּבַתּוֹרָה אַתָּה עָמֵל. וְאִם אַתָּה עוֹשֶׂה כֵּן, אַשְׁרֶיךָ וְטוֹב לָךְ, אַשְׁרֶיךָ בָּעוֹלָם הַזֶּה, וְטוֹב לְךָ לָעוֹלָם הַבָּא". ויש להבין, וכי רק כך קונים תורה?! הלא אם בורא עולם נתן לאדם שפע ומזון טוב, ויש ביכולתו לאכול כל יום יותר מפת במלח, ויותר ממים במשורה, וכן יש ביכולתו לישון על מטה טובה ולא על הארץ, האם במצב כזה אינו יכול לזכות לדרכה של תורה? האם כך הם פני הדברים שכדי לזכות לדרכה של תורה, יצטרך האדם שלא לאכול כל יום אלא רק פת במלח, ומים לפי מדה, ולישון על הארץ?

בודאי שאין זו כוונת המשנה, כי אדם שנתן לו בורא עולם שפע טובה וברכה, אדרבה ישתמש בהם כדי ללמוד תורה יותר ויותר, ויכוון שאוכל טוב וישן טוב כדי לעשות רצון ה' בחשק ובשמחה. אך נקודת המוצא כאן היא: האם גם במצב שבורא עולם לא היה נותן לך את כל השפע הזה, גם אז היית נשאר לעסוק בתורה? או שאז כבר היית עוזב את התורה ויוצא למסחר ולעסקים, כי חסרות לך ההנאות הללו? זו נקודת המבחן של האדם! אם עתה הוא עוסק בתורה רק בגלל שיש לו את כל משאלות לבו ואת כל צרכיו, אבל אם יגיע יום שלא יושלמו לו כל צרכיו והנאותיו, הוא לא ימשיך לעסוק בתורה - הוא לא יזכה לתורה בדרך זו. אבל אם עתה הוא עוסק בתורה, ובדעתו כי גם אם יגיע לקשיי פרנסה וכיוצא ולא יוכל לחיות כהרגליו, עדיין הוא יעסוק בתורה ולא יעזבה, כך באמת בדרך זו יוכל לזכות לתורה.

נקודה זו מדויקת בלשון התנא שכתב לשון עתיד ולא לשון הווה: פת במלח 'תאכל', ומים במשורה 'תשתה', ועל הארץ 'תישן', ולא אמר פת במלח 'אתה אוכל', ומים במשורה 'אתה שותה', ועל הארץ 'אתה ישן', ואילו בתורה כתב: "ובתורה אתה עמל", ללמדך

שלא מן ההכרח שעכשיו בפועל צריך אתה לאכול כך ולישון כך, אלא אף שכרגע חננך ה' בשפע טוב, אל תחשוב שרק במצב הזה אתה עוסק בתורה, אלא גם אם חס ושלום יגיע יום ולא יהיה לך שפע כמו שיש לך עכשיו, גם אז תשב ותעסוק בתורה כמו במצב העכשווי. כך באמת בהבנה אמיתית כזו ובדרך זו, אפשר לזכות לדרכה של תורה.

נמנום באמצע הלימוד

אין ישנים בבית המדרש. וכל המתנמנם בבית המדרש בעת לימודו, תורתו נעשית קרעים קרעים, וכן אמר שלמה בחכמתו: "וְקָרָעִים תַּלְבִּישׁ נוּמָה". (רמב"ם פ"ד הלכה ט)

דיבורים בטלים

אמרו חכמים (אבות פ"ג מ"ט): המהלך בדרך ושונה [לומד], ומפסיק ממשנתו ואומר, מה נאה אילן זה ומה נאה ניר זה [אדמה חרושה], מעלה עליו כאילו מתחייב בנפשו. ומכאן רואים את חומרת הדיבור באמצע הלימוד, שאע"פ שהפסיק בשבח ותהילה להקב"ה על מעשיו ובריאתו הנפלאה, היאך ברא אילן זה בכמה גוונים, פירותיו בצבע אחד ועליו בצבע אחר, ונתן חן מיוחד לכל פרי ופרי, בטעמו ומראיתו, בכל זאת מעלה עליו כאילו מתחייב בנפשו, אף שחזר מיד ללימודו, על אחת כמה וכמה אם האדם מפסיק בשיחה של דברים בטלים, ח"ו. והוא הדין ללומד בביתו או בכל מקום. [רק נקטו חכמים דוגמא מצויה שהולך בדרך ורואה אילן וניר.] (רבנו עובדיה מברטנורא ותוי"ט) אמרו חכמים (חגיגה יב ע"ב): כל הפוסק מדברי תורה ועוסק בדברי שיחה, מאכילים אותו גחלי רתמים, שנאמר (איוב ל ד): "הַקֹּטְפִים מַלּוּחַ עֲלֵי שִׂיחַ, וְשֹׁרֶשׁ רְתָמִים לַחְמָם". ותרגם התרגום: דשבקין פתגמי אורייתא מן לוח לבהון [שעוזבים דברי תורה מלוח ליבם], מטול מלי דעלמא [בשביל מילים של חול]. ועל זה אנחנו מתוודים בוידוי הארוך ביום כיפור: 'קטפנו מלוח על שיח', דהיינו דברנו דברים בטלים בתוך הלימוד.

כתב בספר "**אור לציון - חכמה ומוסר**" (עמוד כט): אותם שנמצאים בבית המדרש ואוהבים לדבר דברים בטלים, צריך להתרחק מהם, כי מי שאוהב ללמוד הוא אוהב ה', ומי שאוהב להפריע באמצע הלימוד זה ממרה פי ה'. ולכן מי שיושב ליד אחד כזה, עליו לברוח ולעבור למקום אחר, ובשום אופן לא ישאר לשבת לידו. אין ספק שצריכה להיות אהבת חברים עם כולם, אבל צריך להזהר מאוד שלא לשבת ליד מי שאוהב להפריע בלימוד ולספר דברים שונים. עליו לדעת שחבר כזה גוזל מחייו, ממש כפשוטו גוזל את החיים שלו, שהרי מה זה מושג חיים? רק עבודת ה' יתברך. אחרת, כלום לא שווה. כל התענוגות וההנאות של העולם כמו חלום, ולא היה כדאי לבוא לעולם בשבילם. ואפילו אם היה העולם ללא שכר ועונש, רק תענוגות, בכל זאת לא שווה כלום. כי כמה שיהנה, הרי כשמזדקן, נחלש ותש כוחו. ואם נשאל אותו אחרי שנהנית כל ימיך, האם היה כדאי

לך לבוא לעולם? יאמר לא! הכל עבר כמו חלום. יוצא שהחיים העיקריים הם רק עבודת ה' יתברך, א"כ זה שמפריע לחברו בלימוד התורה כאילו הרגו לפני זמנו, קיצר את חייו והפסידם! ומי מוכן שיתקצרו לו כמה ימים וכל שכן כמה שנים עבור זולתו?!

אכן זה מעניין, כמה יכולים לפטפט, הלוא זה מעייף, אלא היצר הרע נותן כח ומרץ, ונותן הרגשה שכמשוחחים בדברים שמחוץ ללימוד, הזמן עובר מהר מאוד, וזה מפתה לחשוב שטוב לשוחח, ומה לו לישא בעול התורה. ועל זה אמר שלמה המלך ע"ה (קהלת יא ט): "שְׂמַח בָּחוּר בְּיַלְדוּתֶךָ, וִיטִיבְךָ לִבְּךָ בִּימֵי בְחוּרוֹתֶיךָ, וְהַלֵּךְ בְּדַרְכֵי לִבֶּךָ וּבְמַרְאֵה עֵינֶיךָ, וְדַע כִּי עַל כָּל אֵלֶּה יְבִיאֲךָ הָאֱלֹהִים בַּמִּשְׁפָּט".

ואם נשאל את האדם לאחר ששוחח עם חברו על דא ועל הא, האם יצא לך תועלת מאותה שיחה? יאמר, לא יצא לי כלום, הכל הבל וריק. ולמחרת נראה אותו שוב מדבר. והלוא אתמול אמר שאין לו תועלת מהדיבור, אם כן מדוע הוא ממשיך לדבר? אלא שכבר השתלט עליו היצר הרע. על כן, צריך להתאפק ולעשות גדרים וסייגים, כי אילולי זה, כל הזמן יתבטל חס ושלום, ואפילו אם נניח שילמד, לא ירגיש את מתיקותה של התורה, משום שמפסיק באמצע הלימוד, ותורתו נעשית קרעים קרעים, ה' יצילנו. הזמן יקר מאוד, אבל הבעיה שלא מעריכים את הזמן ולא מנצלים אותו כראוי, הזמן עושה את שלו ואנחנו לא עושים את שלנו!

והעצה היא ללמוד במאמץ, בחשק, בהתלהבות ובהתמדה, ולא לדבר אפילו מילה אחת באמצע הלימוד, כדי שלא לתת אפשרות לפתח של שיחה. ואם רואה אדם שקשה לו להתחיל ללמוד, כי בשעה שרוצה להתחיל מרגיש חולשה, יחזק עצמו במוסר ויכפה יצרו ללמוד חמש דקות בלי לדבר, ולאט לאט עוד חמש דקות עד שיתרגל ללמוד זמן מרובה ברצף, ואז יזכה להרגיש טעמה של תורה. וירגיש את גודל טעותם של הבטלנים. וחלילה לחשוש מלעג הסובבים אותו שיאמרו לו: מה, נהיית צדיק?! אלא יהיה עז כנמר לעשות רצון אביו שבשמים ולא יבוש מהם, ואם החליט החלטה מסוימת, ובא חברו לשוחח עמו, צריך להתגבר ולעמוד בהחלטתו: אין אני מפסיק עד שאגמור, וכך יעשה פעם פעמיים, ויאמרו מה שיאמרו עליו, ואחר כך ישלימו עם המצב שהוא לא מדבר באמצע הלימוד, ויעזבו אותו.

והנה כתב הרב נועם אלימלך, שמי שעושה יום אחד תענית דיבור וקורא את התהילים שלוש פעמים, נחשב לו כ"תענית הפסקה" משבת לשבת, שמעלתו כאילו התענה שישים וחמש אלף ושש מאות תעניות. והרי זה קל, וכי לא כדאי ביום אחד להרויח כל כך הרבה תעניות?! ומזה נלמד על אחת כמה וכמה לעוסק בתורה, שמעלתו הרבה

הרבה יותר מקריאת תהלים, ואם כן מה גדולה מעלתו אם הוא עוסק בתורה בלי דיבורים בטלים, ובמיוחד מי שיש לו תאוה לדבר וסקרנות להתעניין בכל מיני נושאים ומתגבר על תאוותו ובולם פיו, מי יודע כמה זכויות והטבות הוא מוסיף לעצמו ולעולם כולו.

ולפעמים נראה לבחור בהשקפה ראשונה שהוא נמצא שתים עשרה שעות בין כותלי הישיבה, אבל אם יעשה חשבון מדויק יראה שבמשך כל היום הוא לומד רק חמש או שש שעות, וכן אברך שנמצא כשבע שעות בין כותלי בית המדרש, לאחר חשבון מדויק יראה שבמשך היום אינו לומד אלא כארבע שעות, כי מבזבז את הזמן במציאת ספר, בהכנת שלחן, בשיחות על דא ועל הא, איך מקבלים הנחה בארנונה, והיכן מוכרים את המוצרים יותר בזול, ועוד מענייני חדשות ופוליטיקה, והשעון עושה את שלו, ולקראת הסוף הוא לומד קצת, כדי שלא יראה שלא למד כלום או כדי להשקיט את מצפונו, הרי ששעות רבות העביר מבטלה לבטלה. ובזה פירש פעם ידידי הרה"ג רבי יוסף עדס זצוק"ל את הפסוק במשלי (כד לג): "מְעַט שֵׁנוֹת מְעַט תְּנוּמוֹת מְעַט חִבֶּק יָדַיִם לִשְׁכָּב", כי פעמים חושב לעצמו לישון רק כמה רגעים ולהתמהמה מעט זמן, ולבסוף מפסיד הרבה, כי דקה מושכת דקה.

ולדעתי מי נקרא בחור שקדן? מי שהשעה אצלו היא שישים דקות של לימוד ולא מדבר באמצע. ערובה לאיכות - היא הלימוד ללא הפסקות בשיחות בטלות. וצריך להתעורר לדברים אלו כבר בצעירות, כי כשהאדם מתבגר מקבל שכל ורוצה ללמוד יותר תורה, אבל הבעיה שאז הוא נתון בעול המשפחה ואין לו זמן וישוב הדעת כבימי הבחרות, אם לא שהכין את עצמו מראש. עד כאן דבריו הנפלאים והמחזקים של הרב אור לציון.

ביטול תורה של רבים - אין מספיקים בידו לעשות תשובה

על אחת כמה וכמה המדבר דברים בטלים באמצע שיעור תורה הנאמר ברבים, שלא רק שהוא עצמו חוטא שבוטל מדברי תורה, אלא אף מבטל את האחרים, ונמצא שהוא חוטא ומחטיא, שאין מספיקים בידו לעשות תשובה, ולא לחינם מנאו הרמב"ם (הלכות תשובה פ"ד ה"א) הראשון מתוך כ"ד דברים המעכבים את התשובה. ויש להזהר בזה אפילו בדברים שבקדושה, כמו בברכות על שתיה ומאכלים, שלא לברך בקול רם, שבזה הוא מסיח את דעתם של המשתתפים בשיעור כדי לענות אחריו 'אמן'. ובעוונותינו הרבים, כמה וכמה נכשלים בזה בחושבם שמעשיהם רצויים, ומביאים מיני ברכות באמצע הלימוד לעילוי נשמת קרוביהם, ואינם יודעים שבמקום עילוי נשמה, הרי הם עושים להיפך ח"ו. אשר על כן, ישתדלו שלא לחלק מאכלים באמצע הלימוד. וגם מי

שנצרך למאכל או משקה באמצע הלימוד, יברך בלחש שרק אוזניו ישמעו, וזכות הרבים תלויה בו. (קדושת בית הכנסת עמוד עה)

תשובה לאדם שביטל תורה לרבים

אף על פי שאמרו חכמים "המחטיא את הרבים אין מספיקים בידו לעשות תשובה", מכל מקום אם עשה תשובה, הרי זה בעל תשובה (רמב"ם הלכות תשובה פ"ד ה"ו). ותשובת המשקל לעוון זה, שיזכה את הרבים בלימוד התורה, כנגד מה שביטל תורה מהרבים. ויכול לעשות זאת על ידי שיארגן שיעורי תורה, או שיפיץ תורה לרבים, כמו חוברות אלו לציבור, כדי שידעו את הדרך אשר ילכו בה והמעשה אשר יעשו.

לימוד מתוך הספר

אף אדם שרגיל לשמוע יום יום שיעורי תורה מפי תלמידי חכמים, חשוב מאוד שגם יקבע לעצמו זמן שילמד הוא עצמו מתוך הספר, וינסה להבין בכוחות עצמו. ונכון מאוד שילמד עם חבר, וביחד יתבארו הדברים היטב ולא יטעו בלימודם.

דוגמא אישית

לבד ממה שאדם עוסק בתורה בבית המדרש, ישתדל גם ללמוד בביתו, ובכך מקדש את ביתו, ומראה דוגמא אישית לבניו לעסוק בתורה. ואמרו חז"ל (מסכת סנהדרין צב ע"א): "כל בית שאין דברי תורה נשמעים בו בלילה - אש אוכלתו", חס ושלום.

אף אם אינו יודע ללמוד לבדו, ילמד דברי הלכה ואגדה קלים הנוחים להבנה, והעיקר שתהיה ניכרת על פניו השמחה שזכה לעסוק בתורה. וכמו כן, יראה להם שהולך לשיעורי תורה בשמחה, כדי שגם בליבם יכנסו השמחה והחשק לתורה.

חינוך אמיתי

סיפר רב מאזור המרכז, כי בצעירותו היה מוסר שיעור בגמרא מידי יום משעה 5:00 עד שעה 7:00 בערב בעיר בת ים. אחד ממשתתפי השיעור, היה מקפיד לבוא כל יום בזמן, וקנה במיוחד גמרא לשיעור, והיה מביאה עמו יום יום מביתו. אך למרבה הפלא, לא יאוחר מ-5 דקות מתחילת השיעור, כבר היה מתנמנם ונרדם עד סוף השיעור. לאחר שנשנה הדבר על עצמו יום אחר יום, למעלה מחודש ימים, אמר לו הרב, שמע נא ידידי, למה לך להטריח את עצמך אחר יום עבודה מייגע ומעייף לבוא לשיעור, האם לא עדיף שתישאר בבית ותנוח על מיטתך, במקום להצטער כך ולהירדם על השולחן?! ענה לו אותו יהודי: דע לך כבוד הרב, כי עובד אני קשה כל היום, וחוזר מהעבודה בשעה 4:00 אחר הצהריים, טועם משהו, בקושי רואה את ילדי, וכבר אני צריך לצאת לשיעור. ילדי אומרים לי, אבא! הישאר איתנו, אנחנו רוצים שתהיה איתנו, בקושי אנחנו רואים אותך, ואני אומר להם: "בני! כל היום עבדתי קשה, ולא זכיתי ללמוד תורה, לפחות עכשיו

הולך אני ללמוד תורה". לכן, אף על פי שאני ישן בשיעור, בכל זאת - עצם הדבר שבני רואים שאבא הולך ללמוד תורה, אף שהוא עייף וקשה לו, בכך מרוויח אני כי נחקקים בליבותיהם אהבה עצומה וחשק וערך ללימוד התורה. מספר הרב, כי באמת זכה אב זה וכל בניו יצאו עוסקים בתורה ואוהבים תורה באמת.

עצות טובות לזכרון

אמרו חכמים: ברית כרותה, שכל הקובע תלמודו בבית הכנסת או בבית המדרש, לא במהרה הוא שוכח. וכל היגע בתלמודו בצנעה, מחכים. וכל המשמיע קולו בשעת לימודו, תלמודו מתקיים בידו. אבל הקורא בלחש, במהרה הוא שוכח. (רמב"ם פ"ג הי"ב) [תנא דבי אליהו (רבה כה): "מי שיש בו תורה, ויושב וקורא ושונה במקום צנוע במקום סתר, אצל מי מלינים אותו, אצל הקב"ה, שנאמר (תהלים צא א): יושב בסתר עליון בצל שדי יתלונן".]

סגולה טובה לזכרון, בקידוש ליל שבת כשאומר 'זכרון' למעשה בראשית, יאריך מעט בתיבת 'זכרון', ויכוון שיזכהו ה' לזכור כל לימודו. וכשאוכל זיתים [שכידוע, גורמים לשכחה], יכוון על כל זית וזית: "אל אלוקים מ, צ, פ, ץ", ובזה אדרבה יזכה לזכרון, וכמו שכתב רבנו האר"י ז"ל. (יביע אומר חיו"ד ח"ב סימן ח אות ד)

מהו ענין השכחה?

כתב רבנו האר"י ז"ל: "השכחה אשר באנשים, היא נותנת עצלה ותרדמה להמנע מעסק התורה, באמרם כי הנה חס ושלום נמצאים יגעים לריק ולבטלה, כיון שהכל נשכח מהם, ולכן נודיעך ענין השכחה מה ענייניה. הנה נודע מאמר הזוהר הקדוש בפרשת משפטים, כי בתחלה נותנים לאדם נפש, ואם יזכה יותר יקבל רוח. והנה בתחלה הנפש היא נקבה ובה ענין השכחה, וכל זמן שלא השיג האדם חלק הרוח הבאה לו מהזכר ובו סוד הזכירה, הוא שוכח והולך. והנה הוא טורח ומתקן הנפש, על ידי טרחו ועמלו בתורה. ואף על פי ששוכח מה שלומד, אינו יגע לריק חס ושלום, יען כי בעולם הבא ולעתיד לבוא יזכירו לו כל מה ששכח כמו שאמרו בזוהר פרשת בראשית. ואם עתה בחיים הוא שוכח, הטעם הוא כי המקום גורם לכך, יען כי הוא מתקן הנפש הנקרא עלמא דנוקבה, ואינו יגע לריק חס ושלום, ומחויב הוא לתקן הנפש בראשונה, ואחר כך יתנו לו הרוח". (ארחות צדיקים לרבי חיים שלמה דיאש עמוד קסט)

הלכה למעשה

מצות עשה על כל אדם ללמוד הלכה למעשה, שנאמר (דברים ה א): "וּלְמַדְתֶּם אֹתָם וּשְׁמַרְתֶּם לַעֲשֹׂתָם", והיינו שילמד כדי שידע לקיים את המצוות כהלכתן, ולשמור עצמו מכל איסור. "וגדול תלמוד שמביא לידי מעשה" (קדושין מ ע"א). (שלב)

תהלות לאל יתברך, זכינו כי בדורות הללו מתקיימת נבואתו של הנביא עמוס (ח יא): "הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם ה' אֱלֹהִים, וְהִשְׁלַחְתִּי רָעָב בָּאָרֶץ, לֹא רָעָב לַלֶּחֶם וְלֹא צָמָא לַמָּיִם, כִּי אִם לִשְׁמֹעַ אֶת דִּבְרֵי ה'". רבים המה הנוטשים את חיי הריק והבהלה, ובאים להסתופף בחצרות ה'. אולם עליהם לשים לב בראשית דרכם, ללמוד את ההלכות למעשה, למען ידעו את הדרך אשר ילכו בה, ואת המעשה אשר יעשו. וכמו שאנחנו מתפללים בכל יום: "השיבנו אבינו לתורתך... והחזירנו בתשובה שלימה לפניך", בתחילה צריכים ללמוד את התורה, כדי לדעת כיצד מתנהג יהודי, שלא נחלל שבת מחוסר ידיעה, ולא נברך ברכות לבטלה מחוסר ידיעה וכו', כי מנין לבעל תשובה לדעת שיש איסור בורר בשבת, ושצריך להמתין שש שעות בין אכילת בשר לחלב, ושאר הלכות המצויות יום יום, ועניני המועדים ועוד, אבל לאחר שילמד, יגיע ל"והחזירנו בתשובה **שלימה** לפניך".

נחיצות לימוד הלכות שבת

כתב הגאון רבי יהונתן אייבשיץ בספרו יערות דבש: אי אפשר כלל במציאות שינצל האדם מאיסור שבת, אם לא ילמד כל הדינים על בוריים היטב. ומי שלא למד הלכות שבת פעמיים ושלוש לא יוכל להמלט שלא יקרה לו חילול שבת הן דאורייתא והן דרבנן. ומי גבר ימלט נפשו לומר, זך אני מפשע וחף אני מעוון בשמירת שבת אשר עונשה קשה למאוד, והפליגו מאוד בעונש זה. ואם כן מהראוי לשומרו כראוי וללמוד הלכות שבת בתמידות, ואצל רב שיברר לו הכל, וישנן עד שיהיה שגור בפיו, אשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה, כי שכרו מרובה ומגן בפני הפורענות. ע"כ.

וכיום ברוך ה' רבתה המודעות בחשיבות ובחובה שבלימוד ההלכה למעשה, ומקומות רבים הגדילו לעשות, ולבד מהשיעורים שנמסרים בהלכה, עורכים מבחנים על ההלכות, כדי לדרבן את הציבור לחזור ולשנן, וברוך ה' זכינו שנבחנים גם על החוברות הללו בקרב הציבור, כי לשונם קלה ושווה לכל נפש, איש ואשה קטן וגדול, ואשריהם המזכים את הרבים ומדרבנים את הציבור בתעודות ופרסים. ועליהם נאמר: "ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד", וכל המזכה את הרבים, אין חטא בא על ידו. אשריו בעולם הזה, וטוב לו לעולם הבא.

סיום הש"ס

שאיפות גדולות צריכות להיות לכל אחד לדעת את הש"ס, ואפילו אותם אנשים שהתחילו ללמוד גמרא בגיל מבוגר, צריכים לשאוף לדעת את הש"ס. ואשרי אדם הזוכה לעודד ולחזק את בחורי ישראל הצעירים, שכבר בימי בחרותם ינצלו את זמנם כהוגן ויסיימו את הש"ס בידיעה טובה של גמרא רש"י בתחילה.

עידוד וחיזוק

חובה קדושה על ההורים להבטיח שכר לבניהם, כדי לעודדם לסיים מסכתות רבות. ודבר זה נפלא וחשוב ואין ערוך אליו, ובפרט בדור הזה, שהניסיונות ברחוב רבים, וקשה להושיב ילד או בחור שילמד ויעסוק בתורה בחשק רב וברצף זמן ממושך, אם לא שמעודדים אותו במתנות ופרסים.

גם בן המוצלח בלימודיו, ראוי ונכון להצמיד לו מורה פרטי, כדי שיחכים אותו יותר, ויסיים עמו מסכתות רבות, וכך יעלה מעלה מעלה במעלות התורה. [כן אמר מרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף שליט"א, ושכן הורה לבניו.]

ומסופר על אחד מגדולי הדור שליט"א, שבהיותו נער בר מצוה, פנה אליו אדם אמיד, ודיבר עמו שיסיים בכל חודש מסכת, ובכל ראש חודש יעשה לו סעודה בבית הכנסת לסיום מסכת, ויתן לו גם סכום כסף לעידוד. סיפר אותו גדול: בתחילה למדתי מסכתות קטנות, ביצה, תענית, מגילה, וכו' והיה קל לסיימם בחודש אחד, אך לאחר מכן המשכתי גם במסכתות הגדולות, והתאמצתי והייתי שוקד על לימודי לילות כימים, כדי לסיים את המסכת עד לראש חודש הבא, ובעקשנות זו הצלחתי לסיים מסכתות רבות. ואין ספק שלימוד זה דחף אותי ודרבן אותי הלאה להתמיד בלימוד יומם ולילה, ולחזור ולסיים עוד ועוד. והיום זכינו ברוך ה' שהוא אחד מגדולי הדור שליט"א.

אשריהם ההורים שלוקחים את הדברים לתשומת לבם, ומדרבנים את בניהם ללמוד בשקידה והתמדה. ובלבד שיעשו הכל באהבה וחיבה, בחשק ושמחה, ועליהם נאמר: "אוכלים מפירותיהם בעולם הזה, והקרן קיימת להם לעולם הבא".

בְּנִי אִם חָכַם לִבְּךָ - יִשְׂמַח לִבִּי גַּם אָנִי!

הימים היו ימי צר ומצוק, בירושלים שררה עניות גדולה, וכל אב משפחה נלחם להביא טרף לביתו. גם רבי יעקב עובדיה ז"ל טרח רבות על המחיה ועל הכלכלה. באחד הימים כשכבדה העבודה על כתפיו, בחנותו שבשכונת בית ישראל, חשב לעצמו: הן הפרנסה קשה, ובני הגדול כבר בן 9 שנים, ויכול הוא לעזור לי ולשאת עמי קצת בנטל הפרנסה. הוא קרא את הילדה ששיחקה בשכנותם בחצר, וביקש ממנה לכי לביתי, ותקראי לבני הגדול עובדיה שיבוא לעזור לי בחנות. כשהגיעה הילדה לביתם, ראתה את הילד עובדיה יושב, ולמולו גמרא פתוחה והוא הוגה בה בחשק רב. היא קיימה את שליחותה, פנתה אליו ואמרה לו, אביך מבקש שתבוא לעזור לו בחנות. ענה לה הילד: "אמרי לאבי, כי עתה אני לומד". כששמע זאת אביו, הבין ללבו כי רצונו עז לגדול בתורה בעמל ויגיעה רבה כבר מילדותו, ולקיים בעצמו "כי הם חיינו" כפשוטו, ושמח בו והניחו לנפשו.

בהזדמנות אחרת כשהדוחק גבר יותר והמשפחה גדלה, לא יכול היה אביו לעמוד בעומס קושי הפרנסה והמצוקה הכלכלית בנוסף לנשיאת הארגזים הכבדים, ועל אף שבנו הגדול היה עושה חיל בלימודיו בישיבת פורת יוסף, ומאור תורתו החל מתנוצץ בין כותלי הישיבה, הוצרך אביו לעזרה בבנו בכורו בכמה שעות מהיום, הן הפרנסה קשה מנשוא. כשהבחין ראש הישיבה הגאון רבנו עזרא עטיה זצ"ל שהבחור עובדיה נעדר כמה ימים מהישיבה, לקח עמו את ראש המקובלים הגאון רבי אפרים הכהן זצ"ל ויחדיו באו לבקש את היהלום ולהחזירו להאיר בישיבה. עמד ראש ישיבה בתוקף, כי לא יתכן שהבן יעבוד במחיה גשמית כל עוד שהוא צריך להיות למחיה רוחנית לדורות הבאים. אם חסר עובדים אני מוכן להחליף אותו - אמר ראש הישיבה - הביטול תורה שלו חמור מהביטול תורה שלי... בשמוע האב דברים אלו, שמח בלבבו, ונתרצה להעביר מעל כתפי בנו עול דרך ארץ, כדי שיוכל לשאת עול של תורה. ("מלך ביופיו" עמוד 27)

הדף היומי

לימוד הדף היומי נפלא עד מאוד, שבמעט זמן שאדם משקיע בכל יום, זוכה לגדול בתורה ולסיים את הש"ס. ומכל מקום חובה על כל לומדי הדף היומי להשקיע כל יום זמן נכבד ללימוד ההלכות מתוך ה"שלחן ערוך" ונושאי כליו, כדי שידעו את ההלכות למעשה ולא יכשלו באיסורים ח"ו, כמבואר בדברי הפוסקים דלהלן:

הגאון השפתי כהן (יו"ד סימן רמו סק"ה) כתב: יש בעלי בתים הנוהגים ללמוד בכל יום תלמוד עם פירוש רש"י ותוספות, ואינם לומדים בפוסקים. אבל האמת היא שצריכים ללמוד בספרי הפוסקים דיני התורה להלכה ולמעשה, שזהו שורש ועיקר לתורתנו, **ואינם יוצאים ידי חובת מצות תלמוד תורה כלל בלימוד התלמוד, ולכן אם אינם לומדים אלא שלוש או ארבע שעות בכל יום, לא ילמדו גמרא בלבד.**

גם **הגאון רבנו זלמן** כתב: אדם שאין לו פנאי הרבה, **צריך שיהיה כל לימודו בלימוד הדינים המביאים לידי מעשה, שהם ההלכות הצריכות לכל אדם לדעת אותם, כדי לקיים את המצוות, ולהזהר שלא להיכשל באיסורים חס ושלום.** דהיינו בשלחן ערוך אורח חיים, ומעט יורה דעה, ומעט באבן העזר וחושן משפט, כל הלכה ברורה בטעמה על פי הבית יוסף. ובספר **תשובה מאהבה** כתב: זה השלחן אשר לפני ה' שמו נאה לו "שלחן ערוך - אורח חיים", אשר בו כל ההנהגות והדינים אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, ובו הלכות גדולות לשבת וברכות הנהנין ויתר ההלכות, **ולא כאשר ראיתי מההמון שלומדים בכל יום דף גמרא, ואינם יודעים דיני ברכות הנהנין והלכות שבת.**

על כן, אם רואה אדם שזמנו מצומצם מאוד, יפנה זמנו קודם ללמוד את ההלכות למעשה, כדי שלא יכשל באיסורים, וכשיזכה להבין יותר בערכה של התורה, שאז כבר בודאי ימצא יותר זמן ללמוד בכל יום, יעסוק גם בלימוד הגמרא. (שלז)

בחשיבות לימוד ההלכה

אמרו חז"ל (ברכות ח ע"א): מיום שחרב בית המקדש, אין לו להקב"ה בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד. ועוד בארו בפסוק: "אוהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב", אוהב ה' שערים המצוינים בהלכה, יותר מבתי כנסיות ובתי מדרשות. וביארו המהרש"א והיעב"ץ, שאוהב הקב"ה את בתי המדרשות שלומדים בהם הלכה פסוקה [שהם כלשכת הגזית שהשכינה שורה עליהם], יותר מבתי המדרשות שאין לומדים בהם הלכה פסוקה. שהרי אם אינו בקי בהלכה, כשול יכשל בכל מעשיו, כי "אין בור ירא חטא, ולא עם הארץ - חסיד". ואמרו באבות דרבי נתן (פרק כט משנה ז): "כל מי שיש בידו מדרש ואין בידו הלכות, לא טעם טעם של חכמה. הוא היה אומר, כל מי שיש בידו מדרש ואין בידו הלכות, זה גיבור ואינו מזוין".

לימוד ההלכה בעיון

כתב רבי חיים ויטאל: "אמר לי מורי האר"י ז"ל, כי שורש הכל לענין ההשגה, הוא העיון בהלכה. ואמר לי כי הטעם הוא, כי הנה לענין עיון ההלכה היא, שיכוון האדם שיש קליפת אגוז החופפת על המוח, שהוא ענין הקדושה. וזו הקליפה, הוא ענין הקושיא שיש בהלכה ההיא, כי הקליפה חופפת על ההלכה, ואינה מניחה אל האדם שיבין אותה. וכאשר האדם מתרץ הקושיא ההיא, יכוין לשבר כח הקליפה ולהסירה מעל גבי הקדושה, ואז יתגלה המוח שהוא ההלכה. ונמצא שאם אין מתמיד לעיין ולשבר הקליפה, איך יתגלה לו המוח שהם רזי התורה ...".

"בענין עסק הלכה של העיון בישיבה עם החברים. ראיתי למורי האר"י ז"ל, מתגבר כארי בכוח בעת שהיה עוסק בהלכה, עד שהיה נלאה ומזיע זיעה גדולה. ושאלתי את פיו, מדוע טורח כל כך. והשיב לי, כי הנה העיון הוא לשבר את הקליפה, שהם הקושיות שיש בהלכה ההיא, שאינם מניחים לאדם שיבין אותה. ולכן צריך האדם לטרוח ולהתיש כוחו אז, כי לכן נקראת התורה "תושיה", שמתשת כוחו של העוסק בה. ולכן ראוי לטרוח ולהתיש כוחו בהיותו עוסק בהלכה". (הנהגות האר"י ז"ל (ערך תורה). הובא בספר אורחות צדיקים להרב המקובל רבי חיים שלמה פירנאנדיס דיאש זצוק"ל.)

דברי החזון איש בנחיצות לימוד ההלכה

להלן מדברי מופת הדור הגאון החזון איש זצ"ל בנחיצות לימוד ההלכה (אמונה ובטחון פרק ג): מן החיוב להאריך בחיוב לימוד ההלכה, כי רבה העזובה בבית המדרש פנימה,

הגורם להתרשל מעיון ההלכה הדק היטב, ולבלות הזמן ברעיונות ומחשבות בדויות לב, ולחדש חידושים אין בהם ממה שנאמר למשה מסיני, אף שהן שיחות של יראת שמים ותיקון המדות, או חקר חיצוני בהלכה, אבל אינן מספיקות את התכלית המבוקש מהאדם, כל שאינן מתלווים עם ידיעת התורה ההלכתית.

והנה אותם שמעמידים חכמתם על שיחות מוסריות, והגיונות חיצוניות בהלכה, נכשלים להאמין כי זהו חובתו של האדם בעולמו, ובעיניהם כי כן התנהגו התנאים והאמוראים, וחלק ההלכה האמיתי היה אצלם עראי. ובאמת קשה להוציא טעות מושרשת זו, אך אין להתעלם שזהו שקר מוחלט, וכמו שמצאנו (בבא קמא מ ע"א) שרבא שיבח את רב אחא אצל רב נחמן שאדם גדול הוא, והיה מהראוי לרב נחמן לשאלו במדרש והגדה, אבל כשבא לפניו שאלו בהלכות. למדנו שהתפעלות הנפש של גברא רבה, היינו בלימוד ההלכה. (וכן בבבא בתרא כב ע"א) גם הסנהדרין שישבו בלשכת הגזית שהיא מרכז התורה על פי התורה, והממרה על דבריהם במיתה, ועל פיהם יוצאים למלחמה, ועל פיהם מעמידים מלך - מה דרשו מהם? בקיאות בהלכה! בדיני איסור והיתר, בדיני ממונות, וביתר ההלכות. (אות יח)

וכן ראינו בהוריות (יב ע"ב) כשבאר הונא לרב פפא איזו הלכה שהסתפק בה, קם ונשקו על ראשו ונתן לו את בתו לאשה. ומזה למדנו קדושת נפשו של רב פפא אשר אהבת התורה של הלכה אחת הוציאתו משויון הנפש לתגבורת ההתפעלות וההתלהבות, ובעבורה נשקו על ראשו ונתן לו בתו. ואין ספק שלא היה רב פפא מרֵיקֵי ההלכה וחוקרי היראה, כי אם כן למה יתן לו בתו, הלא העיקר הוא במעלת האדם, השיחה המוסרית, ומה תועיל חריפות בהלכה?! ומכאן סתירה גלויה לאלה שחסרה נפשם את קנין האהבה של ההלכה ולא השלימו את נפשם בה, **שזו תכלית השלמות האהובה לפניו יתברך**. (אות יט)

והנה בדברים קצרים השכיל הרמ"א ז"ל (יורה דעה סימן רמג ס"ב) להציג את תמונתו של תלמיד חכם, המאירה בקרני הודה, מה דרוש ממנו, מה מהותו, ובמה כוחו גדול. וזו לשונו: "שיודע לישא וליתן בתורה, ומבין מדעתו ברוב מקומות התלמוד ופירושיו ובפסקי הגאונים". מבואר שתלמיד חכם היינו חכם גדול בהלכה היודע את עומק המשא ומתן של ההלכה על פי המקובל בידינו מדור דור, ולמד רוב מקומות התלמוד, ואם אינו חכם בזה, אף שלמד הגדה וספרי יראה, כל שאינו יודע לישא וליתן בהלכה ברוב מקומות התלמוד על פי הפוסקים, אינו בכלל תלמיד חכם. (אות כג)

ומה רב ההפסד של אותם אשר אמנם זכו לדעת כי השֶׁבֶת בבית ה' כל ימי חיי, הם החיים האמיתיים תחת השמש, וזכו לסדר חייהם בבית המדרש, **אך שם בבית המדרש יבלו זמנם לריק וכחם לבטלה, ולא ידעו חובת האדם על דרך האמת, ואת עמל התורה בהלכה יעזבו ולא יחייבוהו את עצמם**, ומרעה אל רעה יצאו להקל בכבוד תורת ההלכה פעם בלבם ופעם בשפתם, והנטיה להגן על כבוד עצמם שלא תהיה העדרתם בהלכה להם לקלון, תאיץ בם לחפש מומים בחכמי התורה, ולפי קוטן דעתם נדמה להם, כי אמנם החכמים הם במדרגה התחתונה והם נמצאים ברום המעלה, כי טבע הגאוה לנוח בחיק כסילים, כי בחיק זה מנוחתה עריבה, ומה אפשר לתבוע מזה שלא טעם טעם חכמה מימיו. ולזאת יתאמץ האדם להתרומם על כל אויביו, ולחזק לבו ללימוד הלכה, ואל יסב אל היאוש - המשחית האכזרי (אות כו). עד כאן דברי החזון איש זצ"ל. ישמע חכם ויוסף לקח.

הזכות לעוסק בלימוד ההלכה

תנא דבי אליהו, כל השונה הלכות בכל יום, מובטח לו שהוא בן העולם הבא, שנאמר (חבקוק ג ו): "הליכות עולם לו", אל תקרי הליכות אלא הלכות. (מגילה כח ע"ב, נדה עג ע"א) שאל הגאון רבי אליעזר יהודה ולדנברג זצ"ל, למה אמר אליהו הנביא מובטח לו שהוא "בן" העולם הבא, ולא מובטח לו שיש לו "חלק" לעולם הבא? אלא ישנו הבדל בין חלק לבן, 'חלק' - יש לכל ישראל, חוץ מכמה מעטים המפורטים במסכת סנהדרין. אבל 'בן' משמעות אחרת יש בה - קשר מיוחד לשכינה הקדושה כבן שהוא חלק מאביו. לבחינה כזאת, זוכה רק מי ששונה הלכות בכל יום, באשר אין לו להקב"ה בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד. ולכן מי שחשקה נפשו בעולם הזה להתקרב להקב"ה - לתוך ארבע אמותיו, הוא אשר יזכה שיחביאו בצל ידו תחת כנפי השכינה גם לעתיד לבוא, ומובטח לו שהוא בבחינת בן העולם הבא. (שו"ת ציץ אליעזר חלק יב סימן צג)

"ואל תיטוש תורת אמך"

כידוע כי כל בני ספרד ועדות המזרח, קבלו עליהם הוראות מרן השלחן ערוך רבנו יוסף קארו לכל אשר יאמר בין להקל ובין להחמיר, ועליהם הליצו את הפסוק: "לכו אל יוסף, אשר יאמר לכם תעשו". ובני אשכנז קבלו עליהם את הוראות הרמ"א בין להקל ובין להחמיר, ועליהם הליצו: "ובני אשכנז יוצאים ביד רמ"א".

רבו גדולי הפוסקים כבר מדורו של מרן השלחן ערוך, למעלה מ-400 שנה ועד דורנו אנו, שכתבו שבני ספרד קבלו עליהם הוראות מרן השלחן ערוך. ומהם: המהראנ"ח [רבי אליהו בן חיים רבה של קושטא] שהיה בדורו של מרן ממש, כתב, כבר התקבל

רבינו הבית יוסף לרב עלינו ללכת אחר הוראותיו. ורבי משה חגיז בשו"ת הלכות קטנות כתב, קבלתי ממר זקני הגאון הראשון לציון המהר"ם גלאנטי [הוא הראשון שהוכתר בתואר "ראשון לציון", כי מפאת גדלותו בתורה, רצו להכתירו בתואר "ראש הרבנים", אך בענוותו לא הסכים לזה, על כן יעצוהו לקוראו בשם "ראשון לציון", כי היה גר בעיר הקודש ירושלים, וציון היא ירושלים, וכשאנו מונים את תושבי ירושלים - תושבי ציון, נמנה את הרב כתושב ראשון, אם כן הרב 'ראשון לציון' - ראשון לתושבי ציון. ומאז ועד היום נשאר תואר זה. והוא נכדו של מהר"ם גלאנטי הראשון, תלמידו של מרן השלחן ערוך ממש שנסמך על ידו ועל ידי רבי משה קורדובירו]: כי בכל ארץ ישראל ובכל ערי המזרח וערב, קבלו הוראות מרן עליהם ועל זרעם, ואפילו המוחזק בממון אינו יכול לטעון 'קים לי' נגד הכרעת מרן מהר"י קארו. ושמעתי מפה קדשו שבזמנו חזרו גאוני צפת וחידשו תוקף הסכמה זו לקבלת דברי מרן. והגאון החיד"א כתב בשם הגאון רבי חיים אבולעפייא [חברו של הפרי חדש] שקיבל מזקני גאוני דורו, שעל פסקי מרן סמכו מאתיים רבנים גדולים מדורו [ואחד מהם היה הגאון רבי שמואל אבן דנאן מגדולי רבני העיר פאס], והיה אומר כל אשר עושה כפסק מרן, הרי הוא עושה כמאתיים רבנים. ובזה רמזו ראשי תבות מר"ן - ממאתים רבנים נסמך. והגאון רבי יעקב בן צור בשו"ת משפט וצדקה ביעקב [חברו של רבנו חיים בן עטר] כתב, כאשר יצא טבעו של מרן רבנו יוסף קארו והתפשטו חיבוריו הבית יוסף והשלחן ערוך בכל העולם, קבלו אבותינו ורבותינו את דבריו אפילו כנגד אלף פוסקים, ושוב אין לנו אלא הוראותיו. והגאון רבי יוסף מולכו בספר שלחן גבוה [לפני כ-200 שנה] כתב, כיון שבני ספרד קבלו הוראות מרן השלחן ערוך, כך היא ההלכה, ואפילו כשהרמ"א ואלף פוסקים כמותו חולקים עליו, אנו פוסקים כמרן בין להקל ובין להחמיר. והגאון רבי חיים פלאג'י [לפני כ-150 שנה] בשו"ת חיים ביד כתב, גלוי וידוע בכל העולם כי חכמי ספרד וצרפת קיימו וקבלו עליהם ועל זרעם לפסוק הלכה בכל מקום כדעת מרן רבנו יוסף קארו זצ"ל, ואפילו אם יחלקו עליו כל האחרונים. וגם אחינו רוב בני אשכנז ופולין, מורים הלכה למעשה כדברי הבית יוסף במקום שהרמ"א אינו חולק עליו, על כן יאמרו המושלים לכו אל יוסף אשר יאמר לכם תעשו. וכתב בשו"ת מטה לוי, ואנו מחויבים שלא לנטות מדברי בעלי השלחן ערוך ימין ושמאל, מאחר שכבר התפשטה הוראתם בכל העולם, וקבלו דבריהם כל עדת בני ישראל כהלכה למשה מסיני, כה דרכנו אשר קבלנו מהגאון שב יעקב, הפני יהושע, והגאב"ד רבי אברהם אבוש. ע"כ.

וכיוצא בזה כתבו עוד רבים מהאחרונים, שו"ת פרח מטה אהרון, מהר"א יצחקי גאב"ד חברון, גינת ורדים, נחפה בכסף, החיד"א, רבי חיים מודעי בשו"ת חיים לעולם, הראשל"צ רבי מרדכי יוסף מיוחס בשו"ת שער המים, היעב"ץ, שו"ת בית אפרים, דברי חיים מצאנז, בית דינו של שלמה אב"ד ארם צובה, מהר"י אלגאזי, רבי אליהו ישראל, רבי ישועה בסיס גאב"ד תוניס, ערך השלחן, חקרי לב, מהרי"ט אליקים, פתח הדביר, כרך של רומי, רבי שלמה משה סוזין, זכרונות אליהו מני, הראשון לציון רבי יעקב שאול אלישר ועוד רבים, כולם פה אחד, כי בני ספרד קבלו עליהם הוראות מרן השלחן ערוך, ואין לזוז מפסקיו כלל. (הקדמה לחזו"ע שבת א ועוד)

כתב בספר פנים מאירות: איש מבני אשכנז שהקל כדעת מרן השלחן ערוך נגד הרמ"א, צריך תשובה וכפרה על זה. וכן כתב הגאון החיד"א, שספרדי שהקל כדעת הרמ"א נגד מרן השלחן ערוך, צריך תשובה וכפרה על זה. (עין יצחק קלג)

בעל תשובה ספרדי, אף אם לומד בישיבה של בני אשכנז, עליו לנהוג ככל בני ספרד שקבלו עליהם הוראות מרן השלחן ערוך בין להקל ובין להחמיר, ואין לו לשנות, הן בהלכות והן בנוסח התפלה, וכל המשנה ידו על התחתונה. (עין יצחק ריט)

התייחסותו והערכתו של הרמ"א למרן רבנו יוסף קארו

להלן כמה קטעים מתשובה ששלח הרמ"א לרבנו יוסף קארו (שו"ת הרמ"א סימן מח):

באתי להשיב מפני הכבוד לדברי הגאון הגדול מורנו ורבנו יוסף קאר"ו יצ"ו, אשר מימיו אנו שותים מקנקנו וכדו. ומה אוסיף בשבחו לכבדו, מאחר דכל מה דאת משבח ליה, את מגנה במעשה ידיו. יברכהו השם בנפשו ומאודו. ובהיות כי אחר השבח ראוי להיות התפלה, על כן אתפלל אל ה' על העתיד להאריך ימי מורנו ורבנו, נשיא אלהים בתוכנו, ושנותיו בטוב ובנעימים לבלות עד בשוב ה' שיבת ציון, יראו עיניו ועינינו. והנני אומר מתניתא דמר וספרו קא מתניתא, והנה חלילה להמרות דברי מעלת כבוד תורתו דמר, וכל החולק עליו כחולק על השכינה. אך עכשיו בטלה דעתי נגד דעת מעלת הדרת כבוד תורתו דמר, ועליו יש לסמוך באיסור דאורייתא כל שכן בממון הקל וכו'. וברכות לראש משביר, הוא יוסף אביר הגביר. ושלוותו דמר ואריכות ימיו אשאל מאל כביר. נאום משה בן לא"א מורי כמר ישראל שלי"ט הנקרא משה איסרלש מקראקא. ע"כ. וזו לשון הרמ"א (הקדמה לדרכי משה) בשבחו לספר בית יוסף: "אחזני פלצות ולבשני חלחלה, בשמעי נר ישראל ראש הגולה, ארי מסבכו עלה אל השמים, ורוח אלהין קדישין בחפנו אסף, וחיבר ספר בית יוסף, אשר כל רואיו ידעון את מעלתו ואת טובו ורוב טוב הצפון בקרבו,... כי דברי נגד חכם הנ"ל כאין נחשבו, ושרגא בטיהרא מאי מהני, וכפיס מעז

יבש כמוני מה יענה, כי בידיעתו הכוללת הקיף הכל, וה' בירך אותו בכל, דבר אחד ממנו לא נפל מכל".

מורה צדק

המורה הוראות לרבים, עליו להיות בקי בחילוקי הדעות בין מרן השלחן ערוך לרמ"א. כך שאם השואל הוא מבני ספרד, יורה לו כדעת מרן השלחן ערוך, ואם השואל מבני אשכנז, יורה לו כדעת הרמ"א.

כתב בשו"ת שבט הלוי וואזנר (חלק ב סימן נז): "פעם אמר לי גאון ישראל החזון איש זי"ע באחת משיחותיו אתי, כי בנעוריו למד הרבה טור ובית יוסף והיו חבריו מלעיגים עליו, ואמרו שיהיה זה מלמד תינוקות, וסיים ואמר: ברוך ה' נעשיתי מה שנעשיתי".

אין מורה הוראות רשאי להחמיר לספרדי נגד פסקי מרן השלחן ערוך, ובפרט בארץ ישראל ש'מרא דאתרא' [רב המקום שפוסקים כמוהו] הוא מרן השלחן ערוך. ואולם לעצמו רשאי להחמיר. (חזו"ע פסח קט)

בשו"ת מהרי"ף [הגאון רבי יעקב פראג'י, אב בית דין באלכסנדריה של מצרים, לפני כ-350 שנה] כתב: בארץ ישראל המרא דאתרא הוא מרן השלחן ערוך, ונהגו לסמוך עליו בכל דיני התורה בין להקל בין להחמיר, והוקבעו דבריו כהלכה למשה מסיני שאין בה מחלוקת כלל, והנוטה מדבריו אפילו מקולא לחומרא, הרי הוא כאילו נוטה מדברי תורתנו הקדושה, ונקרא מזלזל בכבוד רבותיו. ע"כ. ואמנם להלכה רשאי אדם להחמיר על עצמו אף שמרן מיקל, אך להורות לאחרים בודאי שאינו רשאי, ועליו להורות להם את הדין - לבני ספרד כדעת מרן השלחן ערוך, ולבני אשכנז כדעת הרמ"א. ורק במקום שכתב מרן שבעל נפש יחוש לעצמו, יש להודיע את השואל אם ירצה להיות בעל נפש ולהחמיר לעצמו. וכמו שכתב מרן החיד"א: "אף שכל אחד מחמיר לעצמו בהלכות הפסח כאשר תאוה נפשו, 'את צנועים חכמה' להחמיר בביתו ובחומותיו. וכל מה שיוכל, יתחמק מלגלות מסתוריו לבני אדם. **ואם הגיע להוראה, יורה על פי הדין דוקא**". וכתב הגאון רבי אברהם כלפון בספרו לקט הקציר, שפגש את הגאון החיד"א בשנת תקס"ד בליוורנו, ואמר לו שמנהגו תמיד לנהוג כדעת מרן השלחן ערוך, זולת במקומות שדעת רבנו האר"י ז"ל אחרת. וגם זה אינו מחמיר אלא לעצמו, אבל לאחרים אינו מורה אלא כדעת מרן השלחן ערוך. ע"כ. וכתב הש"ך: **אסור לאסור את המותר אפילו בשל גוי, ואפילו שאין הפסד בדבר**, ואם הוצרך לאסור מחמת הספק, כל שאין האיסור ברור כשמש, צריך המורה לומר לשואל, שאין האיסור ברור. וכתב הרא"ש, "**ועל האוסר להביא ראיה ברורה וחזקה**, כי התורה חסה על ממונם של ישראל". **וכתב הגאון**

רבי חיים פלאג'י: המחמיר לאחרים נגד פסק מרן, ענוש יענש בידי שמים, שמאבד ממונם של ישראל. ולדעת כמה גדולים דינו כעובר על עברות שבין אדם לחברו שאין יום הכפורים מכפר חס ושלום, ושגגת תלמוד כזאת בודאי שעולה זדון. וכן כתב הגאון רבי אברהם אבוש גאב"ד פרנקפורט. ובספר תשובה מאהבה כתב, מי ששגג והטריף בהמה שלא כדין, עונשו חמור יותר ממי ששגג והכשיר שלא כדין, כי המכשיר חטאו בענין שבין אדם למקום, וכשישוב בתשובה ושב ורפא לו, מה שאין כן הראשון שחטאו גם בענין שבין אדם לחברו, שאיבד ממונו של חברו על חינם, אין יום הכיפורים מכפר עד שישלם לו מביתו, או ירצה את חברו שימחל לו. צא וראה מה כתב הגאון רבי יוסף חיים בספרו רב ברכות: אנחנו סומכים על מרן השלחן ערוך בין להקל בין להחמיר, ואף שמצאתי להרב חסד לאברהם שלא מלאו לבו להתיר, מכל מקום אנחנו שסומכים על מרן, נתיר ונתיר בסיעתא דשמיא כדעת מרן שקבלנו הוראותיו. ע"כ. ובשו"ת רב פעלים כתב, ואפילו מאה אחרונים חולקים על מרן, אין אנו שומעים להם, כי אנו מחויבים ללכת אחרי הוראות מרן מכח הקבלה. ומה שהרב זצ"ל חולק בכמה מקומות, כבר בארו האחרונים שהוא מפני המנהג שנהגו בבגדאד, או מכיון שבחוץ לארץ פסקי מרן הם בגדר 'קבלת הוראות מרן', אבל בארץ ישראל שמרן הוא 'מרא דאתרא', אין להורות נגד דעת מרן השלחן ערוך זיע"א. (ה"ע א יז ועוד. עין יצחק קלג)

יש לשים לב כי פעמים מצאנו שחז"ל אמרו על המחמיר: "תבוא עליו ברכה", "קדוש יאמר לו". ופעמים כתבו לשונות שאין להחמיר, כמו: "המחמיר, אינו אלא מן המתמיהים", "ריבוי החומרות גורם להקל בגופי תורה", "אל תוסיפו פן תגרעו חס ושלום". על כן בודאי יש לשקול בפלס כל מקרה לגופו, והעיקר שלא לגרום מחלוקת, ולא לזלזל במי שלא מחמיר, וכמו שכתב מרן החיד"א: הרוצה להחמיר בתוך ביתו הנה מה טוב, ואמנם לאיש אשר אלה לו, יותר טוב אם ישים אל לבו לדקדק בדברים חמורים מאלה שהם עקרי הדת ושורשן, שיהיה בעל מדות תרומיות. ועיין בגמרא (ראש השנה יד ע"ב) העושה מחומרי בית שמאי ומחומרי בית הלל, עליו נאמר: "והכסיל בחשך הולך". וכתב בתורת האשם, מי שרוצה להחמיר לנהוג איסור בדבר שלא מצינו שהחמירו האמוראים, כגון באיסור שהתבטל בשישים וכיוצא, הרי זה כמו אפיקורסות ויצא שכרו בהפסדו. וכן כתבו המהר"ם והרש"ל (ים של שלמה חולין פ"ח ס"ו) שהמחמיר בדבר שלא הוזכר בתלמוד, הרי זה כמינות. והרמ"א נשאל על שמן זית שרצה השואל לאסרו, משום שמחליקים את החביות בשומן חזיר, כדי להעמידו בחביות של עץ. וכתב בתשובה (סימן נד): הנה לדעתי אין לחוש לדבר זה וכו', ואם משום שרוצה להחמיר

על עצמו, כבר אמרו בירושלמי, לא דייך מה שאסרה לך התורה, אלא שאתה מבקש לאסור עליך דברים אחרים. ותני חזקיה כל מי שהוא פטור מדבר ועושהו, נקרא הדיוט. ואני אשאל את כבודו אם אינו אוכל דגים שקורין לקסי"ן, ואני שמעתי הרבה בני אדם שהגידו שמושחים אותו לפעמים בשומן חזיר. ולכן לדעתי המחמיר בדבר זה, אינו אלא מן המתמיהים. והשל"ה כתב, אדרבה זכות הוא לאדם לאכול מאכל שיש בו דבר איסור והוכשר על פי התורה על ידי ביטול בשישים וכיוצא. ואותם המחמירים שנוהגים סלסול בעצמם ואינם רוצים לאכול מאכל שיש בו תערובת איסור אע"פ שהתבטל בשישים, וכן נמנעים מלאכול שום מאכל שהיה עליו איזה שאלת חכם, הגם שהוא דבר פשוט ומבואר דינו להיתר, אין זה מדרך החסידות, ואדרבה מצוה הוא, יאכלו ענוים וישבעו, כי הוא כסיבה מאת ה' יתברך שישוב האיסור להיתר. (פתחי תשובה יורה דעה סימן קטז ס"ק י, דרכי תשובה קטז ס"ק קט ועוד. ועיין עוד בקונטרס הנפלא "שָׁם שְׁאוּל" מה שהאריך בזה.)

וכבר הובא לעיל (מאמרים לחג השבועות) מדברי הר"ן שכתב: אחר שבארנו שאף אם נדע על ידי בת קול או נביא שהסכימו חכמי ישראל היפך האמת, אין אנו סרים מהסכמת החכמים. יש להבין מאחר שנאמין שכל מה שמנעה התורה מעימנו כמאכלות אסורות, הוא מזיק אלינו ומוליד רושם רע בנפשותינו, ואף על פי שלא נדע סיבתו, אם כן אם יסכימו החכמים בדבר טמא שהוא טהור, מה יהיה, הלא הדבר ההוא יזיק אותנו ויפעל מה שבטבעו לפעול, ואף על פי שהסכימו בו החכמים שהוא טהור? ואיך ישתנה טבע הדבר ההוא מצד שהסכימו בו החכמים שהוא מותר? הלוא זה אי אפשר, רק על צד הפלא. ואם כן היה ראוי יותר שנמשך בזה על פי מה שיתברר לנו מצד נביא או בת קול, שעל דרך זה נתברר לנו אמיתת הדבר בעצמו? ואני סובר, שאי אפשר שימשך ממה שיכריעו הסנהדרין הפסד בנפש כלל, גם כי יאכילו דבר האיסור ושיאמרו בו שהוא מותר. לפי שהתיקון אשר ימשך בנפש מצד ההכרעה לשמוע למצות החכמים מורי התורה, הוא הדבר היותר אהוב אצלו יתברך, כאמרו "הנה שמוע מזבח טוב", ותיקון זה יסיר הרוע אשר מעותד להתיילד בנפש מצד אכילת הדבר האסור ההוא. וגם כי ישיגו ויכירו בדבר האסור שהוא מותר, הימשכו אחר עצתם והיותו נמשך אחריהם, יסיר מנפשו כל אותו רוע שהיה ראוי שיתיילד מצד אכילת הדבר האסור ההוא. הוא אשר ציותה התורה: "לֹא תָסוּר מִן הַדָּבָר אֲשֶׁר יַגִּידוּ לְךָ יָמִין וּשְׂמֹאל". ע"כ.

משנה ברורה

הלימוד בספר משנה ברורה, הוא נפלא ואין ערוך אליו להבנת דברי מרן השלחן ערוך. ומכל מקום, פעמים רבות פסק הרב כדעת הרמ"א ולא כדעת מרן, וכן פעמים שמפרש את השלחן ערוך לא כפי שבאר מרן בעצמו בחיבורו הבית יוסף, אלא כדעת רבותינו האחרונים המגן אברהם, הגר"א ועוד. [כמבואר בהקדמה למשנה ברורה חלק א', ושם תראה שלא היו מצויים בידו ספרי אחרונים רבים מרבני הספרדים, וכפי שרואה כל לומד במשנה ברורה, שאחרונים רבים מרבני ספרד גדולי עולם, לא הזכירם הרב, כי לא היו בנמצא אצלו מחמת ריחוק המקומות וקשיי ההדפסה של אז. ובענוותנותו הגדולה, חיבר הרב את חיבורו בעיקר לאנשי מקומו ולמדינות אשכנז שקיבלו הוראות הרמ"א, ולא ידע כי יבוא יום ויזכהו ה' יתברך שיתפשטו חיבוריו בכל העולם גם בקרב בני ספרד.] על כן, בני ספרד, לאחר שלמדו במשנה ברורה, עליהם לפתוח בספרי חכמי הספרדים הפוסקים כדעת מרן השלחן ערוך בין להקל ובין להחמיר, וכמבואר לעיל בהרחבה. (עין יצחק קלג, שלב)

גר צדק

גר צדק שהתגייר בארץ ישראל, עליו לנהוג בכל הליכותיו כדעת מרן השלחן ערוך, בין להקל ובין להחמיר. ואף אם הוא או אביו באו מארצות אשכנז, מאחר וגר אין לו יחוס משפחה אחר אביו כלל, לא שייך בו "ואל תטוש תורת אמך", וכיון שהתגייר בארץ ישראל, שמרן השלחן ערוך הוא ה"מרא דאתרא", צריך לנהוג כן. ואפילו אם אביו של הגר הוא יהודי מארצות אשכנז, כיון שאמו גויה, ומשום כך הוצרך להתגייר, אין לו יחוס אחר אביו כלל. וכיוצא בזה מצאנו בתלמוד (שבת יט ע"ב, קל ע"א), חולין (קטז ע"א) ועירובין (צו ע"א). (שו"ת יחוה דעת חלק ה סימן לג)

נחיצות לימוד המוסר

כתב מרן החיד"א בספרו "דבש לפי" (מערכת ת אות מא): עיקר הלימוד שיצרף ללימודו מוסר, ועל ידי זה יהיה לימודו בהרהור תשובה והכנעה, ויבטל את היצר הרע. וגם המלאך המגיד הזהיר את מרן רבנו יוסף קארו ז"ל שילמד מוסר. והגאון מהרש"ל מינה לעצמו מוכיח שיוכיחהו על מעשיו, וגזר עליו שיוכיחהו כמו שמוכיחים את ההדיוט. והאדם עצמו בלומדו מוסר, יראה תועלת והתעוררות הנפש, שזהו עיקר הלימוד להכניע עצמו ולהתעורר ביראת ה', כי זהו תכלית התורה, כמו שנאמר: ראשית חכמה יראת ה'. ושנינו: כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו, חכמתו מתקיימת. הבט ימין וראה במדרש שוחר טוב: "לא נתן הקב"ה את התורה, אלא כדי שלא יעסקו בלשון הרע ובדברים בטלים". ועל ידי תוכחות המוסר, יזכה להיות עניו ויבוא ללימוד תורה לשמה. ומכאן

תוכחה לאותם שאינם רוצים ללמוד כי אם גמרא ופוסקים, ומבזים בלבם לאותם שלומדים תנ"ך ומשניות וספרי מוסר. והן בעוון לא יבינו, כי האף אמנם שלימוד הגמרא יקר מאוד, ואין לו להקב"ה בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד, מכל מקום כל זה ללומד תורה לשמה בענווה ונזהר בדקדוקי מצוות כמו הדורות הראשונים שהיו קדושים מאוד, אבל בדור יתום זה שגברה הסטרא אחרא ויצר הרע רודף ביותר את לומדי התורה, עינינו הרואות כי אם אינם לומדים מוסר, על הרוב הם מתגאים בלימודם וחושבים שהם חכמים גדולים ומבזים את הזקנים וגדולי דורם, וגם תפלתם אינה כהוגן ובלי כוונה, ופוגמים בברית הלשון והראיה, ולכן אין תורתם רצויה כי אינה לשמה. על כן, אותם אשר נגע אלוקים בלבם, ימהרו לשוב בתשובה וילמדו מוסר, ותיכף יכירו בנאוותם ומהות לימודם, ואשר נכשלים בכמה עניינים וישובו אל ה', ואז לימודם יעלה לרצון לפני ה' ונסלח להם. ע"כ.

וכתב הגאון רבי חיים פלאג'י בספרו כף החיים (סימן כ אות ד): לא יעבור עליו יום אחד מבלי שילמד מוסר לפחות חצי שעה קודם שיתחיל ללמוד בעומק ההלכה, וכל שכן אם מלמד לתלמידים שידריכם ללמוד תחילה בספר הקדוש ראשית חכמה מעט בכל יום החל וגמור, וכן על זה הדרך בספר הטהור נורא ונשגב שבט מסר וכדומה להם ספרים הרבה אין קץ. וכך היה מנהגינו בישיבתנו בית יעקב. וכתב עוד (סימן לא אות נד): חם ליבי בקרבי כי אזכרה ימים מקדם, בכל יום אחר תפילת שחרית היינו בצוותא חדא עם מוה"ר החסיד הפרד"ס והרב מוהר"ם רבי ז"ל, לומדים בספר הקדוש ראשית חכמה פרק אחד בכל יום, בהתלהבות ובהתבודדות, והיו עינינו מקור דמעה, וכמעט לא היינו מרגישים בעצמנו על מה אנחנו יושבים. ע"כ. ואם גדולי עולם ארזים אלו, הקפידו על לימוד המוסר בכל יום, מה נענה אנחנו אזובי הקיר, אחריהם. וכתב מרן רבנו עובדיה יוסף שליט"א בספרו הליכות עולם (חלק ח עמוד שלו): גם אני אזכרה ימים מקדם, בימי חרפי מקדמוני, שהיינו משכימים לקום לבית הכנסת אוהל רחל לעדת הפרסים, כשעה לפני תפלת שחרית, כדי ללמוד מוסר בחרדת קודש בספר הקדוש ראשית חכמה, בצוותא חדא עם ידיד נפשי החכם המופלא, בכתם פז לא יסולא, ממצדיקי הרבים, צדיק ונשגב, רודף צדקה וחסד, רבי יעקב דוויק הכהן זצ"ל, ועפעפינו יזלו מים בלב נשבר ונדכה. וגם בימי העוצר של הבריטים, לא נמנענו מללכת לבית הכנסת ללימוד המוסר, וה' יתברך הצילנו מידם, והיינו מרגישים התעלות רוחנית מדברי הראשית חכמה הקדושים. ע"כ.

אבות ובנים

מצות עשה מן התורה על האב ללמד את בניו תורה, שנאמר (דברים יא יט): "וְלִמַּדְתֶּם אֹתָם אֶת בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם". ומכל מקום, בן שלא לימדו אביו תורה, חייב לדאוג לעצמו ללמוד תורה. (רמב"ם הלכות תלמוד תורה פרק א הלכה א. שלחן ערוך יורה דעה סימן רמה סעיף א)

כשם שמצוה על האב ללמד את בנו תורה, כך מצוה עליו ללמד את בן בנו, שנאמר (דברים ד ט): "וְהוֹדַעְתָּם לְבָנֶיךָ וְלִבְנֵי בָנֶיךָ". ומכל מקום, אם ישנה אפשרות ללמד רק את אחד מהם, יקדים את בנו לבן בנו. (רמב"ם פ"א הלכה ב. סימן רמה סעיף ג)

מאימתי מתחיל האב ללמד את בנו תורה? כשיתחיל לדבר, מתחיל ללמדו, פסוק (דברים לג ד): "תּוֹרָה צִוָּה לָנוּ מֹשֶׁה מוֹרָשָׁה קְהִלַּת יַעֲקֹב", ופסוק (דברים ו ד): "שְׁמַע יִשְׂרָאֵל ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד". ואחר כך מלמדו עוד מעט מעט, עד שמוליכו אצל מלמד תינוקות. (רמב"ם פ"א הלכה ו. סימן רמה סעיף ה)

"והודעתם לבניך ולבני בניך"

מאחר וחובה על האב ללמד את בנו תורה, ולא תמיד האב פנוי לעשות זאת, לכן ישנם כיום בתי ספר שמרכזים את הילדים ומלמדים אותם חוקי חיים, חוקי תורתנו הקדושה המתוקה מדבש ונופת צופים. אי לכך, על כל אדם לחנך את בניו ובנותיו אך ורק בבתי ספר תורניים ההולכים לפי חוקי התורה, עם מלמדים יראי ה' המקפידים על שמירת התורה והמצוות כראוי, ולא ישלחם חס ושלום למקומות שאינם מקפידים כהוגן על התורה והמצוות, שעליהם בוכה הקב"ה ואומר (ירמיה ב ה): "מַה מָּצְאוּ אֲבוֹתֵיכֶם בִּי עָוֶל, כִּי רָחֲקוּ מֵעָלָי, וַיֵּלְכוּ אַחֲרֵי הַהֶבֶל וַיֶּהְבָּלוּ". ועוד נאמר (ירמיה ב יג): "כִּי שְׁתַּיִם רָעוֹת עָשָׂה עַמִּי, אֹתִי עָזְבוּ מְקוֹר מַיִם חַיִּים לַחְצֹב לָהֶם בֹּארוֹת, בֹּארֹת נִשְׁבָּרִים אֲשֶׁר לֹא יָכְלוּ הַמָּיִם". דהיינו, לא רק שעזבו את הקב"ה ואת התורה והמצוות, שזו רעה אחת, אלא עשו גם רעה שניה שהלכו לרעות בשדות זרים, ולומדים לימודים שהם נגד התורה ודברי כפירה, חינוך לא רק לחוסר צניעות אלא לפריצות ממש, ועוד ועוד ה' יצילנו. האם שמענו פעם כי בבתי ספר כאלו ילמדו מוסר ודרך ארץ, לתת כבוד לאנשים מבוגרים וזקנים?! איך להתנהג לאבא ואמא, איך לעשות להם נחת?! מה המעלות של השבת והתפילין?! כל מחשבותיהם בכדור ובמיני תועבות, ה' יצילנו. לא כן תורתנו הקדושה - תורת חיים, המחנכת ומדריכה אותנו בדרך ישרה, מצווה אותנו "כבד את אביך ואת אמך", "מפני שיבה תקום, והדרת פני זקן", "ואהבת לרעך כמוך", וכל המצוות כולן הם בכלל "דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום". כמבואר במסכת גיטין (דף נט עמוד ב) וברש"י מסכת שבת (לא ע"א).

איני יכול לגרד את התוכחה הכתובה בתורה

הבית הקטן היה הומה אנשים. פשוטי עם לצד תלמידי חכמים, מבוגרים גם צעירים, צבאו על דלת הבית כדי לזכות בברכה מאת הגאון ה"חפץ חיים" זצ"ל. היה זה בזמן התכנסות ה"כנסיה הגדולה" - אסיפת רבנים גדולים מכל רחבי אירופה, שהתכנסו בעיר וינה, כדי לדון בבעיות השעה. תושבי וינה ניצלו הזדמנות זו כדי לזכות בברכה מגדול הדור. "אני איני רבי", אמר להם החפץ חיים, אך התושבים הפצירו בו רבות עד שבלית ברירה נענה להם והחל לברכם. והנה הגיע תורו של איש אחד, אשר עמו התלווה נער צעיר. "רצוני לקבל ברכה מכבוד הרב", אמר האיש ביראת כבוד. החפץ חיים, שלא הכירו מקודם, התבונן בו בריכוז, ואחר נענה ואמר: "איני יודע מה אתה מבקש ממני ברכה, אם אתה שולח את בנך לישיבה, אינך זקוק לברכה שלי, ברכתך מפורשת בתורה (דברים כז יב) כשעמדו כל ישראל על הר גריזים והר עיבל עם הכהנים והשכינה וארון הברית וענו ואמרו: "ברוך אשר יקים את דברי התורה הזאת". אבל אם אתה נותן את בנך בבית ספר ללא יראת שמים, איך אוכל לתת לך ברכה? איני יכול לגרד את התוכחה הכתובה בתורה!!!" היהודי רעד, שיניו נקשו זו לזו, מנין ידע ה"חפץ חיים" לומר לו זאת?

"הזורעים בדמעה ברנה יקצורו"

אב ואם שזורעים בדמעה בקטנותם של הילדים, ובעודם רכים מחנכים אותם בבתי ספר תורניים ללא פשרות, ולא בבתי ספר שרק קוראים לעצמם "דתיים", ולצערנו רואים את התלמידים היוצאים מהם, כמה נשארים שומרי שבת, והולכים בדרך ה' באמת - אזי ברנה יקצורו. אמנם בתחילת הדרך, מוטל על ההורים להשגיח רבות: על לימודם, על שמירת המצוות, על דרך ארץ ומדות טובות, כבוד לזולת ועוד ועוד, אך לאחר שגדלו בדרך זו, ליבם סמוך ובטוח שבניהם אט אט הולכים בדרך ה', אשר סללו אבותינו קדושים. או אז אם הילדים יצאו בערב לאיזה מקום, אין ההורים חוששים שאולי הלכו למקומות שאינם לרוח התורה, כאותם נערים מבוזבזים, היושבים על הספסלים משועממים, ושורפים זמנם בהבל וריק.

סופו של בית הספר "קצלנסון"

סיפר מרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף שליט"א, אשר פעם הזדמן באיזו חתונה וישב לידו עשיר מופלג. מפעם לפעם היה העשיר נאנח אנחה עמוקה ומרה. שאלו הרב לפשר הדבר, אולי יוכל לעזור לו. אמר לו העשיר, לא תוכל לעזור לי. בכל זאת - הפציר הרב - דאגה בלב איש ישיחנה. הלה סיפר כי בן יחיד יש לו, ומקטנותו דאג לו לכל מחסורו ביד רחבה ותפנוקים למיניהם כיאות לבן יחיד. והנה לאחרונה כל לילה הולך

הוא עם חבריו להעביר את הזמן מהשעמום, וחוזר בשעות הלילה המאוחרות 12:00, 1:00 ואני ממתין לו עד בואו מפאת דאגתי אליו. אמש המתנתי לו עד שעה 1:00, 2:00, ועדיין לא הגיע, ולבי דואג. לפתע בשעה 2:30 אני רואה אותו מרחוק כשחבריו תופסים אותו משני ידיו והוא מיטלטל מצד לצד, הבנתי שהוא שיכור. החברים הביאוהו עד פתח הבית, זרקו אותו והלכו. ואני בוכה על מר גורלי, מדוע קרה לי כן, אחר שכל כך השתדלתי עבורו, ודאגתי לכל צרכיו מעל ומעבר, האם מגיע לי כך? אמר לו הרב, תאמר לי היכן חינכת אותו, באיזה בית ספר? אמר לו בבית ספר "קצלנסון", [המפורסם והידוע לפני 40 שנה בירושלים, לבית ספר שאין בו לא תורה ולא יראת שמים, ככל בתי הספר שאינם שומרים תורה ומצוות שיש כיום בעוונות הרבים.] אמר לו הרב, עכשיו כבר אין שאלה למה יצא לך בן כזה. אם היית שומע להקב"ה ומחנך את בנך בתלמוד תורה עם יראת שמים, היית מאושר היום מאין כמוך, אך לא השכלת עשׂה, ולכן לא פלא כי אלו הן התוצאות. כיום ברוך ה', בנין בית הספר קצלנסון נהפך לתלמוד תורה "יקירי ירושלים", המונה כ- 1000 תלמידים, בן פורת יוסף בן פורת עלי עין, כן ירבו בעזרת ה'. ועתה נבנו שם עוד שתי ישיבות ברוב פאר והדר, אשר מונים כ-500 בחורי חמד העוסקים בתורה יומם ולילה, כן ירבו. ועוד רבים הם המקומות שהיו בתי ספר ומתנ"סים למיניהם שלא על פי התורה והמצוות, וכיום נהפכו ברוך ה' לתלמודי תורה וישיבות קדושות. כפי הבטחת חז"ל: "עתידים בתי קרקסאות ובתי תיאטראות ליהפך לבתי כנסיות ולבתי מדרשות".

החינוך שבבית

ואל ישיאך יצרך, כאותם התועים אחר יצרם הרע, כי החינוך הוא רק בבית, ועל סמך זה נותנים את ילדיהם בבתי ספר שלא לפי חוקי התורה, ומסתמכים על זה שלוקחים את ילדיהם לבית הכנסת להתפלל, וטוענים כי הילדים רואים את אשר האבא עושה, קידוש של שבת ועוד, וכך יחקוהו. אך כל זה עצת היצר הרע, וכבר אמרו חז"ל, כי טבעו של אדם להמשך אחר חבריו, שכניו ומכריו הסובבים אותו, ואינו מן הנמנע שיהיה מושפע ממעשיהם ודרכיהם. ואמנם אין אנו שוללים את חשיבות החינוך שבבית, אך אי אפשר להסתפק בזה. ועינינו הרואות את אותם הילדים שהוריהם טענו כן, וסמכו על דעתם הכוזבת לחנך בניהם במקומות אלו, ובסופו של דבר, רבים מהם סרו לגמרי מדרך ה'. ישמע חכם ויוסף לקח.

מעיד עדות שקר

אמרו חז"ל (מסכת ברכות יד ע"ב): כל הקורא קריאת שמע בלא תפילין - כאילו מעיד עדות שקר בעצמו. שהרי בקריאת שמע הוא אומר "וקשרתם לאות על ידך, והיו לטוטפות בין עיניך", והוא אינו מניח תפילין. כך גם מי שנותן את בניו ובנותיו בבתי ספר

שאינם שומרי תורה ומצוות, וקורא קריאת שמע, כאילו מעיד עדות שקר בעצמו, שהרי הוא אומר "ושננתם לבניך", "ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם", והוא אינו מלמדם תורה ודעת, כי בבתי ספר כאלו הס מלהזכיר בשם ה', ואפילו פסוק "שמע ישראל" אינם אומרים. ומצוה רבה להוכיח בדרכי נועם את כל אלה אשר לא ידעו ולא יבינו, ונותנים את בניהם בבתי ספר כאלו אשר אפילו המורים שלהם אינם יודעים את מאור התורה ואת מצוותיה, אשר יעשה אותם האדם וחי בהם. וכל העושה כן, עליו נאמר (משלי כח כג): "מוֹכִיחַ אָדָם אַחֲרֵי, חֵן יִמְצָא מְמַחֲלִיק לָשׁוֹן". [המוכיח אדם ומפרישו מן העבירה, הנה אחר שפירש מן העבירה ימצא המוכיח חן, יותר ממי שדיבר עמו בחלקלקות ויִפֶּה מעשיו בעיניו (מצודת דוד).] והוא בכלל מה שאמרו חז"ל (מסכת בבא מציעא פה ע"א): כל המלמד את בן עם הארץ תורה, עליו נאמר: "אם תוציא יקר מזולל, כפי תהיה". ("מאור ישראל" - דרושים עמוד רכד)

"וכל בניך למודי ה'"
(ישעיה נד יג)

בן שחשקה נפשו בעסק התורה מאוד, ורוצה ללמוד ולהתמיד למעלה מהנורמה הרגילה אצל בני גילו, אך הוריו חוששים לבריאותו, ולעומתם הבן טוען שהוא מכיר ויודע את כוחותיו, ויכול לעמוד בזה ולהתמיד כאוות נפשו - יסביר להוריו בנועם את חשיבות הדבר, שעל ידי כך יוכל להתעלות יותר בתורה, ואינו חייב לשמוע להוריו. ואדרבה ישתדלו הוריו לדאוג לו שיאכל דברים בריאים ועֲרֵבים לחיכו, כדי שיתחזק גופו לעבודת ה'. ומכל מקום טוב ונכון שיתייעץ הבן עם תלמיד חכם שמכירו היטב.

ובאמת שהורים אלו, צריכים לרקוד ולשמוח כל היום, שבנם חפץ כל כך בעסק התורה, ובפרט בדור הזה שהרחוב סוחף אחריו את הנערים בכל מיני פיתוים שונים, שבודאי עליהם לעודד את בנם ולעשות כמיטב יכולתם שישב כאוות נפשו ויתמיד בתורה יותר ויותר, כי כך באמת רבים מגדולי ישראל צמחו וגדלו, בזכות מסירות נפשם למען התורה, ללומדה בהתמדה ובחשק רב ועצום, והיא היא שעמדה להם לגדול ולפרוח לדרגות ופסגות גבוהות. וכמו שדרשו חז"ל (יבמות קיז ע"א) על הפסוק (משלי כז יט): "כַּמַּיִם הַפָּנִים לַפָּנִים - כֵּן לֵב הָאָדָם לָאָדָם", שלפי פנים ולב שהאדם נותן לתורה, כך זוכה כנגד זה ללמוד ולזכור את לימודו. שאם יגעת בתורה - תמצא, ואם לא יגעת - לא תמצא.

ככה נעשים גדולי ישראל

הצדיק רבי סלמן מוצפי זצ"ל משחר נעוריו ראו בו ברכה, וכי לגדולות נוצר, בהיותו שוקד על לימודו. בהיותו כבן תשע שנים נפטר רבן של ישראל גאון עוזנו רבנו יוסף חיים

זצ"ל בעל הבן איש חי, והוא הלך להלוויתו, והיה בוכה אחר מיטתו של הצדיק. כשהורד הארון לקבר, קיבל על עצמו להתמיד יותר בלימוד התורה, וכי ינהג מהיום והלאה בפרישות וחסידות, על מנת למלא את החלל שנוצר בהסתלקותו של מנהיג הגולה, שהיה מפורסם בחסידותו וקדושתו. מאותו יום נעשה הנער סלמאן כמעיין המתגבר, הנהגתו החלה להיות קיצונית, ונעשה מופרש ומובדל מן העולם.

הוריו שהיו מודעים להתנהגותו הקיצונית, חסו עליו וניסו למתן את דרכו, אך ללא הועיל. הוא גמר בדעתו כי עליו לקום בכל לילה בחצות, כמנהג אביו. אך בפניו עמדה שאלה, היאך יתעורר בחצות? הוא מצא עצה ותחבולה, כרך חבל סביב ידו, ואת הקצה השני קשר לבריח הדלת, וכאשר היה קם אביו בחצות ומושך את הדלת, היה מתעורר גם הוא. אך לאחר זמן אביו הרגיש בחבל זה ומנעו מכך. אך אין דבר העומד בפני הרצון, והוא ביקש מחברו להעירו בחצות, וכך היה, בצאת אביו מן הבית, היה קם והולך עם חברו ללמוד בבית המדרש תלמוד ומוסר. (ילקוט יוסף כבוד אב ואם ח"א עמוד עז)

הניחי לו - כך גדלים

שעות רבות היה משנן הילד הרך רבי מאיר אביחצירא את לימודיו שלמד עם רבו הצדיק רבי יחיא דהאן זיע"א בן בתו של רבנו יעקב אביחצירא זיע"א, שעות רבות עד כלות הכוחות ממש - כוחותיו של ילד. ובעוד ששאר התלמידים בני גילו הסתפקו בידיעת החומר על בוריו, השקיע רבנו עוד ועוד, כשהוא מחכים ומרחיב את אפיקיו להבין דבר מתוך דבר, הרבה מעבר למה שניתן לצפות מנער בן גילו.

כשנכנסו אחדים מבני המשפחה לאביו הבבא סאלי זיע"א, וביקשו להסב את תשומת לבו לעובדה שבנו מונע מפיו מזון ומשקה ומרבה להתענות בהיותו שקוע בלימודו, הרבה מעבר לכוחותיו של נער בן גילו. נענה להם הרב: "אין לכם מה לדאוג... לא יאונה לו כל רע, שכן הוא ניזון ממזון רוחני...".

באחד הימים, ראתה אמו הצדקת פריחה ע"ה, כי החשיך היום ובנה לא שב הביתה מבית המדרש. כשיצאה לחפשו, ראתה את בנה שעודו שקוע בתלמוד. השמש שקעה מכבר ונר קטן שמצא באחד הארונות, שימש אותו בעיונו העמוק. חשבה להפסיקו ולהביאו הביתה, למנוחת לילה ולאגירת כוחות ליום המחר, אך ביקשה קודם להיוועץ עם בעלה הדגול בבא סאלי. להפתעתה אמר לה הרב: "הניחי לו - כך גדלים".

לימים והוא בחור העומד על דעתו, נהג רבי מאיר בעצמו מה שאמרו חז"ל (יומא עא ע"א), שתלמידי חכמים דומים לנשים [תשושים] ועושים גבורה כאנשים. ארע, שהתעמק בסוגיא מורכבת במשך יומיים תמימים. מזון ומשקה לא באו אל פיו, והוא אינו מש

מספריו ואינו מרפה מעיונו. ביקש אביו להפסיקו, אך הפעם היתה זו אמו שעצרה בעדו, ואמרה: "הנח לו - כך גדלים".
וכששניהם גם יחד עומדים על המשמר לבל יזיק עצמו, תוך שהם מרחיבים את הגבולות עוד ועוד, הלך הנער מאיר וגדל והאיר!
כי עם הורים שכאלו, ועם דרך חינוך שכזו, באמת גדלים. ("אביר יעקב" עמוד 412)

הוא עתיד לצאת גדול בישראל

בשנת התרצ"ד באחד הערבים התחוללה בירושלים הפגזה קשה מאויבינו הערבים ימח שמם, ובגין המצב הקשה שררה בכל שכונות ירושלים עלטה מוחלטת. הנער הצעיר בן ה-13, עלה כבר בשעות היום לבית המדרש "בית יעקב" שמעל הבית הכנסת המרכזי בשכונת בית ישראל, שם איוה למושב לו לעסוק בתורה, ובידו האחת מחזיק נר להאיר לו את החשכה. מספר בחורים צעירים שעברו ברחוב, ראו את אור הנר הדולק בבית המדרש למעלה, וחששם עלה שמא ניצלו גנבים את החשיכה ונכנסו למקום. וימהרו להזעיק את רב השכונה הגאון רבי שמשון אהרון פולנסקי זצ"ל הנודע בשם הגאון מטפליק. הרב עלה חיש לבית המדרש לראות את אשר מתרחש שם, והנה לעיניו נגלו מראות אלוקים, הוא ראה את הנער רכון על ספריו, וכדי שלא יבהל, נגע בו ברוך בכתפו ואמר לו, שעת סכנה היא עתה מחשש הפגזות מהאויבים ולא עת ללמוד. ולקחו הרב יד ביד לבית הוריו. באותו זמן שהנער נעלם, חיפשוהו אביו ואחיו והתרוצצו בכל רחובות השכונה למוצאו מחשש לשלומו. וכאשר נראה הרב פולנסקי עם הנער, כעס עליו אביו וביקשו להוכיחו על פניו בעת כזו. אך מיד עצרו הרב פולנסקי ואמר לו, אינני נותן לך אותו אלא אם תבטיח לי שלא תכה אותו, לא תיגע בו יד, ולא תכעס עליו, כי הוא עתיד לצאת גדול בישראל. וכך במסירות נפש עילאית כזאת, זכינו ברוך ה' למרן מלכא מאור ישראל הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף שליט"א. ("מלך ביופיו" עמוד 29)

"אין דבר העומד בפני הרצון"

בהיות הנער רבי עובדיה כבן 14, חשקה נפשו בתורה גם בלילות כבימים. הוא רצה לישב ולהתמיד בלימודו עד לשעות הקטנות של הלילה, אך הוריו לא הסכימו לזאת מחשש שמא יזיק הדבר לבריאותו. מה עשה הנער שרצונו היה עז לתורה? התארגן בערב לשינה כשאר אחיו, שכב במיטה כמו כולם, ומשראה שהכל נמים את שנתם, לבש את בגדיו על הפיג'מה, ויצא את הבית בחשאי כאשר רגליו מוליכות אותו אל בית המדרש הסמוך לביתם "באר שבע" שבשכונת בית ישראל. את המפתח קיבל מיד הגבאי מבעוד יום, פתח את בית המדרש, הדליק את האור, וישב ללמוד בחשק גדול כאוות

נפשו במשך כשלוש שעות. בסיימו את לימודו, חזר אל ביתו בשמחה וגיל, נם את שנתו כשאר אחיו, וקם עם כולם כאילו לא ארע דבר.
אחיו המנוח רבי אברהם ז"ל הבחין מספר לילות בנעשה, והתלבט האם להודיע זאת להוריו, כי סוף סוף נעשה כאן דבר בחשאי נגד רצונם. ומה גם שהדבר עלול אולי להזיק לבריאותו של אחיו. אך משמים דאגו לשנות את מחשבתו, ואכן במחשבה שניה נמלך בדעתו, והחליט שלא להודיע על כך להוריו, כי הלוא אחיו הולך למקום טוב ולמטרה טובה ברוך ה', ולא למקומות לא טובים חס ושלום, ואדרבה כך יכול הוא לעלות ולהתעלות בתורה, ולמה לו להפריעו... ("מלך ביופיו" עמוד 35)

מצוה ולימוד תורה - מה קודם?

אם באו לפניו עשיית מצוה ותלמוד תורה, אם אפשר למצוה שתעשה על ידי אחרים, לא יפסיק תלמודו, אבל אם אי אפשר, יעשה את המצוה ויחזור לתלמודו. למשל: מוהל שהיה עוסק בתורה, ובא אדם וביקשו שימול את בנו, אם אפשר שברית המילה תעשה על ידי מוהל אחר, ישב וילמד ולא יפסיק מלימודו, ומוהל אחר ימול. אבל אם אין מוהל אחר, יפסיק מלימודו למול את הילד, ובסיום ברית המילה יחזור מיד ללימודו. (עיין סימן רמו סי"ח, שו"ת יביע אומר ח"ד יו"ד סימן יט אות ב, ה"ע ח"ח שצא)

מלמדים יראי שמים ובקיאים

על מנהלי מוסדות הלימוד לדאוג שיהיו להם מלמדים יראי שמים ובקיאים היטב במלאכתם מלאכת הקודש, לחנך את הנערים ברוח ישראל סבא, ולהאהיב עליהם את התורה ולחזקם ביראת שמים, בבחינת "גם כי יזקין לא יסור ממנה", כי מלאכת שמים בידם. ומלמד הנוהג עם תלמידו שלא כהוגן, אוי לו ואוי לנפשו, כי שמא יתגלגל הדבר ויצא התלמיד לתרבות רעה, ונמצא מחריב את העולם כולו. וכל זה על צווארו של אותו מלמד, כי אילו היה נוהג עמו כשורה בנועם וברוך, היה התלמיד ממשיך בדרך ה' ומחנך את בניו לתורה ויראת שמים.
כתב הרמב"ם (פ"ב ה"ג): מלמד שמניח את תלמידיו ויוצא, או שעושה מלאכה אחרת עימהם, או שמתרשל בלימודם, הרי זה בכלל "ארור עושה מלאכת ה' רמיה", לפיכך אין ראוי למנות מלמד אלא ירא שמים היודע לחנך וללמד כראוי. (שעג)
אם רואה האב שיש מלמד אחר היודע ללמד יותר טוב מהמלמד הנוכחי של בנו, הנכון שיעביר את בנו למלמד היותר בקי, ואפילו מלמד זה נמצא בעיר אחרת, ובלבד שישנה הסעה מסודרת היטב. (רמב"ם פ"ב ה"ו. שעג)

הנהגת הרב ותלמידיו

להלן מתוך דבריו של מרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף שליט"א בספרו "מאור ישראל" - דרושים (עמוד רסד) על הנהגת הרב עם תלמידיו:

לכל מלמד צריכה להיות סבלנות רבה עם חניכיו. לא כל ילד יש לו חשק ללמוד אבל צריך לדעת איך להביאו שיאהב ללמוד, ולמשוך אותו בעבותות אהבה. כמסופר במסכת תענית (כד ע"א) על האמורא רב שביקר בעיר אחת שהיתה שם שנת בצורת, וגזר תענית ציבור להתפלל על הגשם, אך לא הועיל כלום. למחרת ירד לפני התיבה שליח ציבור אחד, אמר "משיב הרוח" והתחילה רוח זלעפות, אמר "מוריד הגשם" וירדו גשמי רצון ברכה ונדבה. שאל אותו רב, מה מעשיך, אמר לו מלמד תינוקות אני, וכל תלמיד שאינו רוצה ללמוד, אני נותן לו מתנות ומגדנות ומפייס אותו שילמד עד שבא ולומד. כך צריך להיות מלמד תינוקות בסבלנות יתירה, ומשתלם הדבר כדי להוציא פרי למעשהו. גם כשהילד שובב וגורם הפרעה ללימוד, צריך להתאזר בסבלנות יתירה, כמאמר חז"ל (מסכת סנהדרין קז ע"ב) שמאל דוחה וימין מקרבת. ובסופו של דבר יצליח המורה להוציא יקר מזולל.

וכתב בקובץ אגרות החזון איש (ח"א סימן פט): אחשוב לנכון שאף אם התלמיד שובב יש לגלגל עמו ולסבול אותו לקרבו כל מה שאפשר, וזה כל פרי הנהגת הישיבה לתת לפתאים ערמה, ולתועים בינה, ואין לבוא בטענה על השובבים, כי הלא "עיר פרא אדם יולד". ועלינו להשתדל ולסבול ולקרב אותו בכל מחיר, כי שמאל דוחה וימין מקרבת, ופעמים יש לקרב בשתי ידיים, ויזכו לעשות חיל להביא את תלמידיהם אל הדרך הישרה באהבה. וכתב עוד (סימן סט) כלפי תלמיד שובב: צריכה להיות סבלנות יתירה, ולקרבו בדרכי נועם, ולסבול כל הקשיים, ומן השמים ירחמו. גם באיגרותיו (ח"ב סימן נד) כתב: כמדומה לי שלעולם לא עשו מעשה להרחיק תלמיד שובב מלימוד התורה, וצריכים אנו להגן בכל מקרה, ולהתאזר בסבלנות, וזה יעלה בידינו. עי"ש.

ומסופר על הגאון החפץ חיים זצ"ל, שהיה מוסר שיעור לפני תלמידיו בישיבת ראדין, ובאמצע השיעור הגיע לשם תלמיד חכם אחד שהיה ראש ישיבה ברוסיה, החפץ חיים הפנה לו עורף והמשיך בשיעורו, והתעלם ממנו לחלוטין, ואף "שלום" לא נתן לו. התלמיד חכם ההוא נעלב, ויצא משם בבושת פנים סר וזעף. לאחר מכן שאלו תלמידי הגאון חפץ חיים את רבם, מדוע התנהג כך עם התלמיד חכם ההוא, השיב להם הרב במעשה: נער יתום אחד בשם לייבלה ברונשטיין למד בישיבה הנ"ל ברוסיה, הנער היה עילוי, אך שובב, וראש הישיבה הזה גירש אותו מהישיבה, באה אמו האלמנה והתחננה

לפניו שיסלח לו ויקבל אותו שוב לישיבה, והלה הקשה את רוחו ואימץ את לבבו, וסירב בכל תוקף לקבלו. הנער פנה לבתי ספר של הממשלה ברוסיה, ושם יצא לתרבות רעה, ומפני שהיה פיקח וממולח נעשה אחד ממנהיגי הקומוניסטים, ואז רדף באף ובחימה כל אשר בשם ישראל יכונה, ואת הדת היהודית, וגזר כמה גזרות על שומרי תורה ומצוות, ואסר אותם בבית האסורים, והמשיך בכל מיני תועבות. הנער הזה שמו לייב טורצקי הידוע לשמצה. [וסופו היה שהסתבך עם ראש הקומוניסטים סטאלין, ומפני שחשש פן יהרגהו ברח למקסיקו, ושם מצאוהו אנשי סטאלין וחסלו אותו, ונאבד משני עולמות עולם הזה ועולם הבא]. ואילו לא היה ראש הישיבה הזה מקשה את רוחו ומסרב לקבלו, היה יוצא על כל פנים תלמיד חכם וירא שמים, ורק מפני שהתעקש שלא לקבלו לישיבה, נעשה כן, וחוטא אחד יאבד טובה הרבה, ומרוב צערי על אובדן הנפש ההיא, נהגתי כן. ישמע חכם ויוסף לקח. עכ"ד.

השובב שנעשה ראש ישיבה

מעשה שהיה לפני כ-70 שנה בישיבת "פורת יוסף" בעיר הקודש ירושלים. אחד הרבנים לא חש בטוב ולא יכל להגיע לישיבה למסירת שיעורים. המנהל ביקש ממרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף שליט"א בהיותו צעיר לימים שימלא את מקום הרב לכמה ימים. קודם שהגיע הרב לשיעור הודיעו לו כי באותה כיתה ישנו בחור שובב מאוד, אשר מידי פעם דואג גם להצחיק את כל הבחורים בשיעור, וכך ידע הרב היאך להסתדר עמו. ויהי כשנכנס הרב לשיעור, קרא לאותו תלמיד באהבה וחיבה הושיבו לידו וביקשו שיקרא את קטע הגמרא שעליו הרב ידבר, התלמיד שמח מאד בכבוד הגדול שקיבל, וכך השתתף יפה בכל השיעור, ואט אט קרבו הרב ומאז קיבל חשק להתמיד בתורה, ועלה והתעלה עד שנעשה לאחד מראשי הישיבות הגדולים בארץ.

כתב הרמב"ם: הרב שלימד ולא הבינו התלמידים לא יכעס עליהם וירגז, אלא חוזר ושונה הדבר אפילו כמה פעמים עד שיבינו עומק ההלכה. וכן, לא יאמר התלמיד הבנתי והוא לא הבין, אלא חוזר ושואל אפילו כמה פעמים. ואם כעס עליו רבו ורגז, יאמר לו: רבי, תורה היא, וללמוד אני צריך, ודעתי קצרה. (הלכות תלמוד תורה פ"ד ה"ד)

לא יהיה התלמיד בוש מחבריו שהבינו בפעם ראשונה או שניה והוא לא הבין אלא אחר כמה פעמים, שאם נתבייש בדבר זה, נמצא נכנס ויוצא לבית המדרש והוא אינו למד כלום. לפיכך אמרו חכמים: אין הביישן למד ולא הקפדן מלמד. במה דברים אמורים, בזמן שלא הבינו התלמידים הדבר מפני עומקו, או מפני דעתן שהיא קצרה, אבל אם ניכר לרב שהם מתרשלים בדברי תורה ומתרפים עליהם ולפיכך לא הבינו, חייב לרגוז

עליהם ולהכלימם בדברים כדי לחדדם, וכענין זה אמרו: זרוק מרה בתלמידים. לפיכך אין ראוי לרב לנהוג קלות ראש לפני התלמידים, ולא לשחוק בפניהם, ולא לאכול ולשתות עימהם, כדי שתהא אימתו עליהם וילמדו ממנו במהרה. (הרמב"ם הלכות תלמוד תורה פ"ד ה"ה)

אין שואלים את הרב מיד כשנכנס לבית המדרש, עד שתתיישב דעתו עליו. וכן אין התלמיד שואל מיד כשנכנס, עד שתתיישב דעתו וינוח. ואין שואלים שנים כאחד, ואין שואלים את הרב מענין אחר אלא מאותו הענין שהם עסוקים בו, כדי שהרב לא יתבייש. ויש לרב להטעות את התלמידים בשאלותיו ובמעשים שעושה בפניהם כדי לחדדן, וכדי שידע אם זוכרים הם מה שלמדם או אינם זוכרים, ואין צריך לומר שיש לו רשות לשאול אותם בענין אחר שאין עוסקים בו עתה, כדי לזרזם ולחדדם. (רמב"ם ת"ת פ"ד ה"ו)

כשם שהתלמידים חייבים בכבוד הרב, כך הרב צריך לכבד את תלמידיו ולקרבם, כך אמרו חכמים: יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך, וצריך אדם להיזהר בתלמידיו ולאוהבם, שהם הבנים המהנים אותו לעולם הזה ולעולם הבא. (פ"ה הי"ב)

התלמידים מוסיפים חכמת הרב ומרחיבים לבו, אמרו חכמים: הרבה חכמה למדתי מרבותי, ויותר מהם מחברי, ומתלמידי יותר מכולם. וכשם שעץ קטן [גפרור] מדליק את העץ הגדול, כך תלמיד קטן מחדד את הרב, עד שיוציא ממנו בשאלותיו חכמה מפוארה. (רמב"ם ת"ת פ"ה הי"ג)

בניית תלמוד תורה על יד תלמוד תורה

הורים הרואים שאין המלמדים בתלמוד תורה זה מחנכים את בניהם לתורה ויראת שמים כיאות, או שרוצים להשקיע בבניהם חינוך טוב יותר, וברמה גבוהה יותר, רשאים לפתוח תלמוד תורה אחר כאוות נפשם ולהשקיע במלמדים מיוחדים, ואין מנהלי המוסד הישן יכולים לעכב בעדם. כמו שפסקו הרמב"ם (פ"ב ה"ז) ומרן השלחן ערוך (יורה דעה סימן רמה סכ"ב): רשאים לפתוח בית לימוד אפילו סמוך לבית לימוד הקודם, כדי שיבואו תלמידים אחרים או שיבואו מהתלמידים של זה לזה, ואינם יכולים למחות בידם, שנאמר: "ה' חפץ למען צדקו, יגדיל תורה ויאדיר". ע"כ. ועל ידי כך, גם המוסד הראשון יתאמץ להשיג מלמדים ראויים יותר, וכך יגדל דור של לומדי תורה באהבה עם יראת שמים טהורה. ועיין להלן בסמוך בדבריו הנמרצים של הגאון החזון איש זצ"ל.

בניית בית כנסת על יד בית כנסת

בית כנסת שאין בו די שיעורי תורה לציבור, או שאינם מאפשרים לכל הבא ללמוד כאוות נפשו בכל זמן שירצה, ינסו תחילה להשפיע עליהם בנעימה ונחת, כמה מעלתם גדולה אם יאפשרו לכל הבא ללמוד בכל עת בנחת וישוב הדעת, אך אם הינם עקשנים ואינם

מוכנים לשנות דעותיהם, מצוה לפתוח בית כנסת נוסף בקרבת מקום, ששם ילמדו וירבו תורה כאוות נפשם, ואין שום חשש בזה, כי מצוה הם עושים להצלת התורה ולהרבות בלימודה, רק יקפידו לעשות הכל באהבה ואחווה שלום ורעות, והאמת והשלום אהבו. (ה"ב ז שג)

וזו לשון מדרש תנחומא (פרשת שמיני אות ט): "אמר אחז הרשע: אם אין גדיים אין תיישים, אם אין צאן אין רועה, היכן העולם. כך אמר, אם אין קטנים, אין גדולים. אם אין גדולים, אין תלמידים. ואם אין תלמידים, אין חכמים. אם אין תורה, אין בתי כנסיות ובתי מדרשות. ואם אין בתי כנסיות ובתי מדרשות, אין הקב"ה משרה שכינתו בעולם. מה עשה? עבר על כל בתי כנסיות ובתי מדרשות וסגר אותם. וכשראו ישראל כך, התחילו צווחים, ווי שיחרב העולם כשבטלו את התורה". ע"כ.

וכתב הגאון החזון איש בספרו אמונה ובטחון (פרק ג) וזה תוכן דבריו: "החובות המוסריות המה גוף אחד עם פסקי ההלכה, וההלכה היא המכרעת את האסור ואת המותר של תורת המוסר. ואי אפשר להגיע לאמיתו של דבר, זולת על ידי ספרי הפוסקים אשר מסרום לנו מצוקי תבל רבותינו ז"ל. ומי שלא הוקבע בליבו היסוד הזה, לא יועיל לו רוב לקחו ואומץ שקידתו לקנות מידות מתוקנות, כי בהיפגשו בתעצומות עם רעהו, בטח יחרץ משפטו כנטיותיו הטבעיות. ואף אם מידותיו מתוקנות, לא יתאימו לעיתים קרובות עם ההלכה השמיימית.

והנה הלכה ידועה (בבא בתרא כא ע"ב) שבמקרים מסוימים אסור לאדם לפתוח חנות בסמוך לחנות חברו, מחמת שהאדם מצווה שלא להביא מצב שיכול לגרום הפסקה לפרנסתו של חברו. אולם במלמד תורה אין טענה כזאת כלל, ויכול לפתוח מקום לימודים בסמוך למקום לימודים אחר, ואף שיעברו תלמידים מהמקום הישן למקום החדש, ותתמעט פרנסתם של המלמדים הישנים, בכל זאת מותר, כי אם נראה להורים שבמקום החדש מלמדים טוב יותר, ומשקיעים בבניהם יותר, אדרבה "קנאת סופרים תרבה חכמה", שגם המקום הישן ילמד מהם וישפר וייטיב עוד ועוד את מקומו לטובת התלמידים שיגדלו באמת לתורה ויראת שמים טהורה. וכנפסק בשלחן ערוך (יורה דעה סימן רמה סעיף כב): מלמד תינוקות שבא חברו ופתח בית ללמד תינוקות בצידו, כדי שיביאו לו תינוקות אחרים או כדי שיבואו התינוקות שאצל זה לזה, אין יכולים למחות בידו, שנאמר: "ה' חפץ למען צדקו, יגדיל תורה ויאדיר". ואוי כי יזעק המלמד המקופח לפני ה' יתברך, "הצילני מרודפי כי אמצו ממני". מן השמים בת קול תענהו, אוי על העושים מעשי זמרי ומבקשים שכר כפינחס, הלוא אתה הוא הרודף, הלא אתה הוא

שאינך נושא פנים לתורה, הלא כתבתי בתורתי שמלמד תינוקות לא יכול לעכב על אחרים מללמד". עד כאן מדברי החזון איש. ועיין שם עוד אריכות דברים בענין זה, מה עומק מחשבתם של חז"ל שקבעו הלכה זו, וכמה מוסריות ומידות מתוקנות ונעלות הטמינו בה, ולא כאותם השופטים כל ענין לפי רגשי לבבם, ללא עיון ודרישה וחקירה בספרי הפוסקים שאנו שותים בצמא את דבריהם.

יראת שמים קודמת לחכמתו

אין למדים תורה מאדם שאין לו יראת שמים אפילו אם הוא חכם גדול וצריכים לו, עד שישוב למוטב, שנאמר (מלאכי ב ז): "כִּי שִׂפְתֵי כֹהֵן יִשְׁמְרוּ דַעַת וְתוֹרָה יְבַקְשׁוּ מִפִּיהוּ, כִּי מַלְאַךְ ה' צְבָאוֹת הוּא", אמרו חכמים: אם הרב דומה למלאך ה' צבאות, יבקשו תורה מפיהו. ואם אינו דומה למלאך, אל יבקשו תורה מפיהו. (רמב"ם ת"ת פ"ד ה"א)

יש להבין, מה הביאור בזה שהרב יהיה דומה למלאך ה' צבאות, וכי דבר פשוט הוא להגיע למדרגת מלאך, היכן נמצא רב שכזה?! ואפילו אם נמצא, הלא מעטים הם יהיו, ומהיכן יהיו רבנים שילמדו תורה את כל העם? ובאר הגאון ההפלא"ה [הרב פנחס לוי איש הורביץ], כי הנה ההבדל בין מלאך לבן אדם, כי בן אדם הוא יציר חומר, אשר יצר הטוב ויצר הרע שוכנים בקרבו, ופעמים ישמע ליצר הטוב ויתעלה ויתחזק בתורה, ופעמים שישמע ליצר הרע וירד מדרגתו. לא כן המלאכים בראם הקב"ה בדרגה עליונה וגבוהה, ונשארים הם כך כל זמן קיומם, ואין אצלם מצב ירידה או עליה, כי באותה קדושה נשארים הם לעולם. נמצא שהמלאך הוא בגדר "עומד", לא עולה ולא יורד. וכמו שאמר הנביא (זכריה ג ז): "וְנָתַתִּי לְךָ מַהְלְכִים בֵּין **הָעֹמְדִים** הָאֵלֶּה". אבל האדם הוא בגדר "הולך", או לטוב או למוטב.

והנה ישנם שני סוגי רבנים: האחד, אם יאמרו לו שימסור בכל ערב שיעור לציבור, יאמר בלבו: 'הלא עד שאכין את השיעור, ומשך זמן מסירת השיעור, יתבזבז זמן רב מזמני ולא אתקדם בלימודי', על כן מוכן הוא למסור שיעור, אבל נושא השיעור יהיה מלימודיו שרגיל בהם במשך היום, אף שאינם שייכים כלל ועיקר לציבור, כגון שלומד הלכות גיטין, קידושין, כתובות וכיוצא. כי כל מטרתו לחפש את התקדמותו שלו עצמו ולא איכפת לו אם טובת הקהל בכך או לא. אבל הרב השני - להיפך, לא יסתכל על התקדמותו שלו, אלא מוכן הוא לעמוד ולעצור בהתקדמותו, כי לנגד עיניו עומדת טובת הציבור, ומאחר ולהם אין שום ענין עתה ללמוד בהלכות גיטין, קידושין וכיוצא, [כל שעדיין לא סיימו ללמוד את ההלכות השייכות להם יום יום], על כן מוסר להם הלכות שבת, ברכות, כשרות, מועדים וכיוצא.

ועתה מובן מה שאמרו חכמים, אם הרב דומה למלאך, דהיינו שהרב אינו דורש את התקדמותו שלו האישית, אלא מוכן הוא "לעמוד" ולעצור בהספקים שלו בשביל טובת הציבור, כמו המלאך שהוא בגדר "עומד", לזה יבקשו תורה מפיהו. אבל אם אינו דומה למלאך אלא לבן אדם שמחפש תמיד להתקדם, אל יבקשו תורה מפיהו, כי הוא איננו רואה את טובתם שלהם.

"**תלמוד תורה כנגד כולם**"

שאלה: בן שחשקה נפשו להשקיע את כל זמנו בעסק התורה, כדי שיהיה תלמיד חכם אמיתי ומורה הוראות בישראל, אך הוריו מתנגדים לכך בטענה שחפצים הם שבנם ילמד מקצוע, כדי שכאשר יתחתן, יעבוד בשעות היום לפרנסתו, ודי שיקבע בערב עיתים לתורה, האם רשאי הבן שלא לשמוע להוריו?

תשובה: מצוה וחובה על הבן ללמוד תורה כאוות נפשו, אף שדבר זה הוא בניגוד לדרישת הוריו, כי גדולה מצות תלמוד תורה יותר מכיבוד אב ואם (מסכת מגילה טז ע"ב). ומכל מקום נכון שישתדל לעשות כן על ידי השפעה של רבנים חשובים על הוריו ולפייסם בדברים, כדי שהדבר יעשה גם ברצונם, ולהודיעם גודל מצות תלמוד תורה, והאמת והשלום אהבו. ועיין את מקורות התשובה בחוברת "כבוד אב ואם בהלכה ובאגדה".

לעלות במעלות התורה

מעשה בתלמיד ישיבה קטנה שנפשו חשקה בתורה, אבל אמו הלכה ורשמה אותו בבית ספר מקצועי, למרות מחאותיו. הגאון רבי מיכל יהודה ליפקוביץ זצ"ל שהיה רבו, הביאו לפני הגאון החזון איש. מיד הוציא הרב מן הארון גמרא מסכת תענית וישב עם הנער ולמד עמו מתוכה בצוותא בדף כ"א עמוד א, מעשה באילפא ורבי יוחנן שהיו לומדים בצוותא, וכשהגיעו למצב של דוחק גדול בפרנסה, החליטו לצאת למסחר. בדרכם ישבו תחת כותל רעוע וסעדו ליבם. באו שני מלאכי השרת, ורבי יוחנן שמע את אחד מהם אומר לחברו: נפיל עליהם קיר זה ונהרגם, מפני שמניחים חיי עולם ועוסקים בחיי שעה... כאן הפסיק רבנו והעיר לתלמיד: מכאן למדנו, שאינו חייב למלא את רצון אמו בענין זה! שמע התלמיד לעצת הרב, והמשיך ללמוד בישיבה ועלה והתעלה בלימודו, ונעשה תלמיד חכם גדול. (מעשה איש ח"א עמוד סה. כיבוד הורים המנוקד צז)

נשים

נשים פטורות ממצות תלמוד תורה, שנאמר: "ולמדתם אותם את **בניכם**", בניכם ולא בנותיכם. ואף על פי כן חייבות הן ללמוד את הדינים השייכים להן, שאם לא תדענה הלכות שבת, ברכות, בשר בחלב, טהרה וכיוצא, היאך תוכלנה לקיימן כראוי כדת

וכדין?! ומטעם זה גם נשים מברכות ברכות התורה, ואומרות 'אשר קדשנו במצוותיו **וציונו** על דברי תורה'. (שפד)

הן אמת שכתב הרמב"ם, שלכתחילה לא ילמד אדם את בתו תנ"ך, מכל מקום כתבו רבותינו האחרונים, שבזמנינו יש להתיר לכתחילה ללמד את הבנות תנ"ך בהסברה מלאה עם מוסרי חז"ל וכיוצא. כמו שכתב החפץ חיים, וזה תוכן דבריו: ונראה שכל זה הוא דוקא בזמנים הראשונים, שכל אחד היה דר במקום אבותיו, וקבלת האבות היתה חזקה מאוד אצל כל אדם להתנהג בדרך שהלכו בה אבותיו, וכמאמר הכתוב: "שאל אביך ויגדך, זקניך ויאמרו לך", בזה אמרו שלא ללמדה תורה, שיש לה לסמוך בכל הנהגתה על מסורת אבותיה הישרים. אבל כעת בעוונות הרבים, שקבלת האבות התרופפה מאוד, בודאי שמצוה רבה ללמדן תנ"ך ומוסרי חז"ל, כדי שיתחזק אצלן ענין אמונתנו הקדושה, שאם לא כן עלול הדבר שיסורו לגמרי מדרכי ה' ויעברו על כל יסודות הדת, חס ושלום. (שפז)

וכיוצא בזה כתב בספר זקן אהרון וולקין, שבימינו שהרחוב מלא הוללות וסכלות, כפירה ומינות, ועינינו הרואות שרק הבנות המתחנכות בבתי הספר של 'בית יעקב', רוח הקדושה חופפת עליהן, טוב שתלמדנה תנ"ך אף שאין זה נוגע להלכה, אלא רק להתפתחות הבנות לרמה גבוהה, שגם בזה יש כח למשוך בעבותות אהבה את לב האבות והבנות החפצים גם בלימודים אלו, להתחנך בהשכלה גבוהה על פי רוח התורה. וגם הלימודים האחרים שאינם קודש כמו חשבון וכדומה, הרי הם כחולין על טהרת הקודש, ושום תקלה לא תצא מזה, ואדרבה הנערות אשר תלמדנה בבתי ספר אלו, תנצלנה מזרם הכפירה ורוח המינות המנשבת ברחובות הקריה. (שפז)

אין ראוי ללמד את הבנות בבתי הספר תורה שבעל פה, שהיא המשניות והגמרות, שעל זה אמרו חז"ל (סוטה כ ע"א): "כל המלמד את בתו תורה, כאילו מלמדה תיפלות". וזאת מלבד כל המכשולים שיש בדברים אלו לצערנו הרב, שבדרך כלל הן יושבות בכיתה אחת עם בנים, ובא מורה ומלמד אותם, והיכן מצות התורה "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם"?! וכל שכן שבמעשים אלו גורמים ליצר הרע להתגרות בהם. וכבר אמרו חז"ל (קידושין פא ע"א): לא ילמד אדם את בנו אומנות בין הנשים. ובאר המאירי, שלא יושיב תינוק ותינוקת כאחת לאומנות אחת, כדי שלא ירגילם זה עם זה ויבואו לידי עבירה. ע"כ. מכאן אנו למדים כמה גדולה חובת ההפרדה לא רק בין בחורים לבחורות, אלא אפילו בין ילדים לילדות. וכן אמר דוד המלך ע"ה בתהלים: בחורים "וגם" בתולות, זקנים "עם" נערים. ולא אמר בחורים עם בתולות, אלא אלו לבד, ואלו לבד.

אשר על כן, על ההורים, המנהלים והמורים ועל כל אשר יראת ה' נוגעת אל ליבם, לעמוד על המשמר ולעשות הפרדה מלאה בין הבנים לבנות. וכבר לפני למעלה משלושים שנה התקיים כנס חירום של כל גדולי רבני ארץ ישראל, ובו השתתף גם הגאון הצדיק סבא דמשפטים האדמו"ר רבי ישראל אביחצירא "הבבא סאלי" זיע"א, והכריז יחד עם כל גדולי ישראל, שחלילה להקים בתי ספר מעורבים לבנים ולבנות יחדיו, והעושה כן אסור לשתף עמו פעולה, שהוא פורץ גדר הצניעות, ויש להבדילו מקהל עדת ישראל. וברוך אשר יקים את דברי התורה הזאת לעשותם, ולעמוד באמת בכל כוחותיו על המשמר, אשריו בעולם הזה וטוב לו לעולם הבא.

ומרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף שליט"א בספרו מאור ישראל - דרושים (עמוד רצד), בדברי ההספד על הבבא סאלי זצוק"ל כתב כך: כשהתעוררה בעיה בנתיבות (מקום מחנה קדשו של הבבא סאלי) ורצו אנשים מסויימים לייסד בית ספר תיכון "דתי" בתערובת תלמידים ותלמידות, ישבנו על מדוכה זו, יחד עם רבני וגאוני נתיבות, ועל צבאם האדמו"ר רבנו הבבא סאלי ז"ל, והודיעו בחוצות קריה במודעות ובהכרזות שכל מי שישתף פעולה עם המייסדים בית ספר זה, הרי הוא פורץ גדר ויבדל מן הציבור. ובקשו ממני להצטרף אליהם, בהיותי אז משרת כרב ראשי לישראל, וכן עשיתי... וכל זה כתב ידיד נפשי הג"ר רפאל צבאן רבה של העיר נתיבות בספרו זרע יעקב, וזו לשונו: "ובכן אנו מזהירים את הציבור, הורים, מורים, ומורות, שאם חס ושלום יקום מי שהוא להכניס צלם בהיכל וירצה לעבור על ההסכמה להקים בקריה זו כיתה מעורבת בנים ובנות חס ושלום, הוא פורץ גדר, ונאסור בהחלט כל שיתוף פעולה עמו, ויבדל מתוך הקהל." ע"כ. וכל מי שראה חתימת ידו של האדמו"ר רבי ישראל אביחצירא בראש הקרואים הרבנים החתומים במודעה הנ"ל, חרד לבו, ובכך סוכלה מזימתם של אלו הפורצים גדר ומתיימרים לקרוא לעצמם דתיים. עושים מעשה זמרי ומבקשים שכר כפינחס. ועל ידי כל זה דוחו ולא יכלו קום, ובטלה מזימתם, תהלות לאל יתברך. ע"כ.

ושננתם לבניך - אלו תלמידיך

כשם שחייב אדם ללמד את בנו תורה, כך חייב ללמד את בן בנו, ולא בנו ובן בנו בלבד, אלא מצוה על כל חכם וחכם מישראל ללמד את כל התלמידים אף על פי שאינן בניו, שנאמר: "ושננתם לבניך", ודרשו חז"ל בסִפְרֵי "בניך - אלו תלמידיך", שכן הרב קרוי אב לתלמידיו, כמו שמצאנו בנביא אלישע שקרא לרבו אליהו הנביא, "אבי אבי רכב ישראל ופרשיו". (רמב"ם ת"ת פ"א ה"ב)

ענוה פסולה

כתב הגאון רבי חיים פלאג'י: "אין לתלמיד חכם הדורש ברבים להמנע מלדרוש מחשש גאוה חס ושלום, אלא ישתדל לכבוש יצרו ולכוון לשם שמים". וכן הדורש ברבים דברי מוסר ותוכחה, העיקר שיהיו דבריו יוצאים מן הלב לשם שמים, ולא יכוון להראות חריפותו וחכמתו. על כן, בודאי שאף הצנועים לא ימנעו מלהיות ממזכי הרבים. (חזו"ע שבת ב ריא)

וכבר אמרו בזוהר הקדוש (פרשת תרומה): "אילו היו יודעים בני אדם כמה תועלת גדולה וזכות יש ברדיפה אחר בני אדם להחזירם בתשובה ולזכותם בתורה ובמצוות, היו רודפים אחריהם בכל כוחם, כמו שאדם רודף אחרי החיים שלו". והרי המציל נפש אחת מישראל, כאילו קיים עולם מלא, כל שכן המקיים את הנפש הרוחנית, שגדול המחטיאו יותר מן ההורגו.

וכתב מרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף שליט"א: הלוא תסמרנה שערות אנוש בראותו דברי תנא דבי אליהו רבה (פי"א): "ושמא תאמר אותם שבעים אלף שנהרגו בגבעת בני בנימין, מפני מה נהרגו [ראה המעשה בנביא שופטים (פרקים יט - כא)]? לפי שהיה להם לסנהדרין גדולה לקשור חבלים של ברזל במתניהם ולהגביה בגדיהם למעלה מארכובותיהם [כדי שיזדרזו בהליכתם], ולחזור בכל ערי ישראל, יום אחד ללכיש, יום אחד לבית אל, יום אחד לחברון, יום אחד לירושלים, וילמדו את ישראל תורה ומוסר, כדי שיתגדל ויתקדש שמו של הקב"ה בעולם כולו שברא מסוף העולם ועד סופו. והם לא עשו כן אלא כל אחד מהם נכנס לכרמו ויינו ושדהו, ואמר, שלום עליך נפשי, כדי שלא להרבות עליו את הטורח. לפיכך בגבעת בנימין שלא היו עוסקים בתורה ובדרך ארץ, נתקבצו עם ישראל למלחמה ונהרגו שבעים אלף. ומי הרג את כל אלו? הוי אומר, לא הרגום אלא הסנהדרין". והדברים מבהילים ביותר. ואנחנו מה נענה בדורות הללו, שהדורות הלוך וחסר, הלא החלש יאמר גיבור אני, ויציל מה שניתן להציל. ועל תלמידי החכמים שבדור מוטל לשמור משמרת הקודש, לפקוח עיניים עוורות, להבין ולהורות את החוקים ואת התורות. ואם לא הם, מי ידריך את העם להנחותם הדרך אשר חפץ ה', ואם לא בשבת שהציבור פנויים, אימתי?! ואמר רבי יודן: כל מי שאומר דברי תורה ברבים, זוכה שתשרה רוח הקודש עליו. וכל דורש ברבים שזיכהו ה' לבשר צדק בקהל רב "בהלכה ובאגדה" ובתוכחות מוסר להוציא יקר מזולל, שכרו גדול, כמו שאמרו (בבא מציעא פה ע"א): כל המלמד את בן עם הארץ תורה, אפילו הקב"ה גוזר גזירה, מבטלה בשבילו. עכ"ד. ישמע חכם ויוסף לקח. (חזו"ע שבת ב רט, ריא)

בהלכה ובאגדה

האברכים היקרים הדורשים לציבור בהלכות ברכות, שבת, מועדים, ובדיני איסור והיתר השייכים למעשה, נכון שישלבו דברי אגדה המושכים את הלב, מעשיות ומשלים, כדי שיהיו דבריהם עֲרֵבים, "נְכֹחִים לַמֵּבִין, וְיִשָּׁרִים לְמֹצְאֵי דָעַת" (משלי ח ט). (חזו"ע שבת ב רט)

אמרו במדרש: אמר רבי שמעון בן לקיש כל האומר דברי תורה ברבים ואינם ערבים לאוזן שומעיהם ככלה שהיא ערבה לבעלה, נוח לו שלא אמרם. וכן אמרו על הפסוק: "נופת תטופנה שפתותיך כלה, דבש וחלב תחת לשונך" - אמר רבי יוסי, כל האומר דברי תורה ברבים, ואינם ערבים לאוזן שומעיהם כדבש, נוח לו שלא אמרם. ואמר רבי לוי: לשעבר היתה הפרוטה [פרנסה] מצויה, והיה אדם מתאווה לשמוע דבר משנה, הלכה ותלמוד, אבל עכשיו שאין הפרוטה מצויה, והם חלשים מעבודתם, אין מבקשים לשמוע אלא דברי ברכות ונחמות. ועוד אמרו (מסכת בבא בתרא י ע"א): בעלי אגדה, מתוך שהם דרשנים ומושכים את הלב, הכל מכבדים אותם. ואמרו (מסכת סנהדרין לח ע"ב): רבי מאיר בעל הנס היה דורש: שליש הלכות, שליש אגדות, שליש משלי שועלים. ומעשה ברבי אבהו ורבי חייא בר אבא שנזדמנו לעיר אחת, רבי אבהו דרש באגדה, ורבי חייא דרש בהלכה, עזבו כולם את רבי חייא ונהרו לשמוע אגדותיו של רבי אבהו. חלשה דעתו של רבי חייא ובא רבי אבהו לפייסו, אמר לו, אמשול לך משל למה הדבר דומה, משל לשני בני אדם, אחד מוכר אבנים טובות ומרגליות, ואחד מוכר מיני סדקית, על מי קופצים לא על זה שמוכר מיני סדקית?! (מסכת סוטה מ ע"א). ובספרֵי על הפסוק: "כי אם שמור תשמרון את כל המצוה הזאת לעשותה", שמא תאמר למדתי הלכות די לי? תלמוד לומר "את כל המצוה הזאת", כל המצוות למוד, מדרש, הלכות ואגדות. ואם רצונך להכיר את מי שאמר והיה העולם, למוד אגדה, שמתוך כך תדבק בדרכיו ומדותיו. וכן אמרו באבות דרבי נתן, כל מי שיש בידו הלכות ואין בידו מדרש, לא טעם טעם יראת חטא. וכל מי שיש בידו מדרש ואין בידו הלכות, לא טעם טעם חכמה. "והמן כזרע גד", אלו בעלי אגדה שמושכים לבו של אדם כמן. ואמרו במדרש (שיר השירים א ח): אל יהיה המשל קל בעיניך, שעל ידי המשל, אדם מבין דברי תורה. משל למלך שאבד זהב מביתו או מרגלית טובה, האם לא על ידי פתילה כאיסר [נר ששווה פרוטות] הוא מוצא אותה? כך על ידי המשל, אדם מבין דברי תורה. (חזו"ע שבת ב רט)

חובת מינוי רב בבית הכנסת

חובה גמורה על כל ציבור לדאוג שיהיה להם רב מורה הוראה, שיורה להם את הדרך אשר ילכו בה ואת המעשה אשר יעשו. ואפילו אם אין להם די ממון כדי לשלם גם לרב

וגם לשליח ציבור, ישלמו לרב בית הכנסת ויוותרו על שליח ציבור, כמו שפסק מרן בשלחן ערוך (סימן נג סעיף כד, ויורה דעה סימן רנא סעיף יג): "ציבור שצריכים לשכור רב ושליח ציבור, ואין סיפוק בידם ליתן לשניהם, אם הוא רב מובהק ובקי בהוראות ובדינים, הוא קודם. ואם לאו, שליח ציבור קודם". וכתב במשנה ברורה (סימן נג ס"ק עא): אף שהם עמי הארץ שאינם יודעים לקרוא ולהתפלל, ואם לא יהיה להם שליח ציבור, יחסר להם על ידי זה מצות התפילה, שלא יהיה להם מי שיוציאם ידי חובתם, בכל זאת זה שיהיה להם רב ומורה צדק שיודיעֵם תורת ה' ומשפטיה, עדיף מן התפילה. ע"כ. וכל שכן בזמנינו שיודעים הציבור לקרוא ולהתפלל, שפשוט וברור שישכרו רב ולא שליח ציבור מיוחד.

כתב הרא"ש שאם הרב מובהק וגדול בתורה ובקי בהוראה ובדינים, אין ספק שתלמוד תורה קודם לתפילה, ואם לאו, שליח צבור עדיף, כדי להוציא הרבים ידי חובתם. וכתב הגאון יעב"ץ, הדבר פשוט שזהו דוקא בימיהם שהיו צריכים לשליח צבור להוציא את שאינו בקי, מה שאין כן עכשיו שהכל בקיאים להתפלל, ואין אחד שסומך על תפלת השליח צבור להוציאו בתפלתו, ודאי שעדיף רב מורה הוראה, אפילו שאינו גדול כל כך, שאי אפשר לקהל בלא רב, שלא כולם בקיאים בהלכות, וכל קהל מישראל מוכרחים להיות להם מורה הוראה ורועה צאן קדשים. ואם כן בודאי שהוא קודם, שאפשר לקהל בלי חזן עם קול ערב, ואי אפשר בלי מורה הוראה, ואע"פ שאינו גדול, הוא קודם, ויפתח בדורו הרי הוא כאביר שבאבירים. [וכן משמע מלשון הטור והשלחן ערוך הנ"ל, שלא הצריכו שיהיה גדול בתורה, אלא בקי בהוראות ודינים]. וכתב המשנה ברורה בביאור הלכה, מכאן יש ללמוד גודל החיוב המוטל בכל מקום בישראל, למנות אלוף לראשם רב מורה הוראה אשר יורה להם במצוות התורה ומשפטיה, ולהודיעם את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון, ולא יהיו כעיוורים המגששים באפלה, שהרי אפילו אם על ידי כך תהיה התפלה נדחית לגמרי, גם בזה החיוב להעדיף רב מורה הוראה, וכל שכן כשיכולים להתפלל לעצמם. ומזה ימלאו פחד ורתת אותם שאין להם רב ומורה צדק בעירם, ועוון גדול הוא, כי הלוא צריכים הם למורה צדק אשר יורה להם בהלכות שבת ויום טוב ובהלכות פסח, ובהלכות טהרת הבית וטבילה במקוה, וכל שאר דיני תורתנו הקדושה אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, וסוף דבר שבלי הנהגת רב ומורה צדק ומנהיג בדרכי ה', בודאי שיבואו לידי חילול שבת ויום טוב ואכילת איסורים וחשש חמץ ועוד כמה איסורי כריתות חס ושלום. ע"כ. ובשו"ת מהריט"ץ כתב, וכל קהל ועדה מישראל, שאין ממנים עליהם בשכר, חכם גדול בתורה אשר ינהיגם בדרך ישרה, קרוב

בעיני לומר שהם עוברים באיסור לא תעשה מהתורה שנאמר "ולא תהיה עדת ה' כצאן אשר אין להם רועה". וכמו שכתב הרמב"ם (פ"ד מהלכות תשובה ה"ב) שצריך להעמיד בכל קהל ועדה מישראל חכם גדול וזקן וירא שמים מנעוריו ואהוב להם שיהיה מוכיח לרבים ומחזירם בתשובה. ע"כ. ובודאי שמלת צריך משמע שכופים עליה, ופשוט. ע"כ. וכן כתב הגאון מהר"ש הלוי, שלענין מינוי מרביץ תורה, אפילו אם רק מיעוט הקהל רוצים בקיום המצוה, יכולים לכוף את הרבים המונעים. והסכים עמו הגאון מהרח"ש [רבי חיים שבתי, רבה של סלוניקי לפני כ-400 שנה] וכתב, שהמונע את הקהל ממינוי מורה צדק ומרביץ תורה, חייב נידוי, שהוא בכלל המעכב את הרבים מלעשות מצוה, שפסק הרמב"ם שחייב נידוי, ואין לך מצוה גדולה מזו להרביץ תורה לרבים ולזכותם להורות להם דרך הישרה. ובשו"ת מור ואהלות כתב, יש לתקן מס להביא חכם המורה דיני איסור והיתר, לבל יהיו מוכשלים באיסורי תורה משום שאין להם מי שיורה להם דרך הישרה, וחיוב מוטל על כל איש מישראל להסיר מכשול מקרב עמנו. ולדעתי זה עדיף יותר ממצות פדיון שבויים, שזה הצלת גופו וזה הצלת נשמתו, וגדול המחטיאו יותר מן ההורגו, ואם בעבור מצות פדיון שבויים תיקנו לשלם מס, כל שכן בעבור הסרת מכשול מבני ישראל על ידי רב מרביץ תורה. ע"כ. הרי שהגדיל ענין מינוי רב מורה הוראה יותר ממצות פדיון שבויים שהיא מצוה גדולה עד מאוד, וכמו שפסק בשו"ע (יו"ד סימן רנב ס"א) שאין מצוה גדולה יותר מפדיון שבויים, ואף על פי כן מצות מינוי רב מרביץ תורה, עולה עליה. (שו"ת יביע אומר חלק ז חיו"ד סימן יח) ועיין במהרש"א (סוטה מ ע"א ד"ה ותו).

אין ספק שעדיף למנות רב קבוע בבית הכנסת, מאשר להביא רבנים אורחים שימסרו שיעורים, מאחר והמציאות מוכיחה שכשיש רב קבוע, השפעתו הרבה יותר חזקה, בהיותו בקשר תמידי עם הציבור ורואה את צרכיהם ויודע באלו עניינים לדבר עימם ולחזקם, יותר מאשר רב אורח שמוסר את שיעורו ושיחתו והולך לו, ואינו יודע תמיד את הצרכים החשובים והמיוחדים לציבור הזה דווקא.

ולחיזוק הדברים נביא מעשה שסיפר תלמיד חכם שהרביץ תורה באחת מבתי הכנסת, והשתדל גם בקרב הנערים להרעיף עליהם חום ואהבה ולקרבם. אך היצר הרע לא יכל לסבול שיש מקום שפורח ומשגשג בתורה ותפילה, ודאג לחרחר ריב ומחלוקת עד שהוכרח אותו חכם [על פי דעת תורה] לעזוב בית הכנסת זו ולנדוד לזכות את הרבים בבתי כנסת אחרים. והנה כעבור שנה, בהיות החכם מהלך לדרכו, ראה נער לנגדו ללא כיפה. לאחר שהתבונן בו, זיהה כי הוא אחד מהנערים שהיה מתפלל באותה בית הכנסת

ואביו היה בא לשיעורים בקביעות, וזכר כי אביו אמר, שבזכות השיעורים, השתנה כל הבית לטובה, צניעות הבנות, ידע נרחב בהלכה, וכל הבית התעלה ושגשג ברוחניות. לתדהמתו, סיפר הנער כי הוא עזב את מקום לימודיו, ויצא לעבוד במשך כל שעות היום. שאל החכם את הנער, האם אתה מניח תפילין, ענה הנער, שזה כמה חודשים שלא הניח תפילין ולא שמר שבת, אך אחר הפצרותיו של אביו, חזר להניח תפילין בלבד, אולם עדיין אינו שומר שבת ואינו מתפלל. ומלבד זאת חוזר לביתו בכל לילה בשעות מאוחרות, ומתחבר לחברים כמוהו, ה' יצילנו. מכאן נלמד כמה נצרך וחיוני לכל בית הכנסת שיהיה להם רב קבוע שישמור על קשר טוב עם הציבור ובפרט עם הנערים, ועל אחת כמה וכמה בדורנו שישנם כל כך פיתויים וניסיונות ברחוב. ואותם העוסקים עם הציבור ומקיימים ככל האמור לעיל מדברי חז"ל, אשריהם בעולם הזה וטוב להם בעולם הבא, מחלקם יהיה חלקנו. וכמבואר בחוברת "סדר היום בהלכה ובאגדה".

מעלת מזכה הרבים

כל המלמד את בן חברו תורה, זוכה ויושב בישיבה של מעלה. וכל המלמד את בן עם הארץ תורה, אפילו אם הקב"ה גוזר גזרה, מבטלה בשבילו, שנאמר (ירמיה טו יט): "וְאִם תּוֹצִיא יָקָר מִזּוֹלֵל - כְּפִי תִּהְיֶה" (בבא מציעא פה ע"א. שע).

אמר רבי יודן, כל המלמד תורה ברבים, זוכה ששורה עליו רוח הקודש, וכן עשה שלמה, לימד תורה ברבים ושרתה עליו רוח הקודש, וחיבר ג' ספרים: משלי, קהלת ושיר השירים. (שיר השירים רבה א ט)

אמרו חז"ל (אבות דרבי נתן פרק מח): לא זכה אהרן לכהונה אלא בזכות התורה, שנאמר (מלאכי ב ו): "תּוֹרַת אֱמֶת הָיְתָה בְּפִיהוּ, וְעַוְלָה לֹא נִמְצָא בִשְׂפָתָיו, בְּשָׁלוֹם וּבְמִישׁוֹר הָלַךְ אִתִּי, וְרַבִּים הֵשִׁיב מֵעָוֹן. כִּי שִׂפְתֵי כֹהֵן יִשְׁמְרוּ דַעַת וְתוֹרָה יְבַקְשׁוּ מִפִּיהוּ, כִּי מַלְאַךְ ה' צְבָאוֹת הוּא". ותנא דבי אליהו (רבה פרשה יד): מה היה עושה אהרן? קושר חבל של ברזל במותניו, ומחזר על כל פתחי ישראל, וכל מי שאינו יודע לקרוא קריאת שמע, לימדו קריאת שמע. ומי שאינו יודע להתפלל, לימדו תפלה. ומי שאינו נכנס בגופה של תורה, היה מלמדו. ולא אהרן בלבד, אלא כל המלמד תורה ברבים לישראל לשם שמים, ואינו נושא פנים לעשיר ולעני, מתוך כך **הקב"ה מרחם עליו, ונותן בו רוח חכמה ובינה ודעה והשכל, ונותן חלקו עם שלשה צדיקים אברהם יצחק ויעקב**, ועליו הכתוב אומר (ישעיה נג יא): "מֵעֲמַל נַפְשׁוֹ יִרְאֶה יִשְׂבָּע".

תנא דבי אליהו (רבה פרשה ט): מפני מה זכה אלקנה שיצא ממנו בן - שמואל הנביא ששקול כמשה ואהרן? מפני שהכריע את ישראל לכף זכות, וחינך אותם במצוות, וזכו

רבים על ידו. הקב"ה בוחן לבות וכליות אמר לו, אלקנה אתה הכרעת את ישראל לכף זכות, וחינכתם במצוות, וזכו רבים על ידיך, אני אוציא ממך בן שיכריע את ישראל לכף זכות, ויחנך אותם במצוות, ויזכו רבים על ידיו.

כתב רבנו בחיי (חובות הלבבות שער י פרק ו): "וראוי לך אחי לדעת, כי זכויות האדם המקיים תורה ומצוות, אפילו אם יהיה מגיע אל הדרגה הגבוהה בתיקון נפשו לה' יתברך, ואפילו יהיה קרוב לנביאים במידותיהם הטובות, ומנהגיהם המשובחים, והשתדלותם בעבודת הבורא, ואהבתם הזכה בו, **אינם כזכויות מי שמורה בני אדם אל הדרך הטובה, ומיישר הרשעים אל עבודת הבורא, שזכיותיו נכפלות בעבור זכויותיהם בכל הימים ובכל הזמנים**. משל לשני סוחרים שהגיעו למדינה אחת למכור סחורתם ולהרוויח, האחד היתה לו סחורה אחת שקנאה בעשרה זהובים ומכרה פי עשר במאה זהובים, נמצא שהרוויח תשעים זהובים. ואילו השני קנה מאה סחורות, כל אחת בעשרה זהובים, ומכרן כל אחת רק בעשרים זהובים, נמצא שהרוויח אלף זהובים כפול ומכופל מהראשון, עקב סחורותיו הרבות, אף שמכרן בזול ואילו חברו מכר ביוקר פי עשר. כן הדבר, אחי, מי שאינו מתקן אלא נפשו בלבד, תהיה זכותו מועטת, אבל מי שמתקן נפשו ונפשות רבות, תכפל זכותו כפי זכויות כל אותם שתקנם, כמו שאמרו חז"ל: משה זכה וזיכה את הרבים, זכות הרבים תלוי בו".

דברי רבנו יוסף חיים זצ"ל למרן הראשון לציון שליט"א במעלת זיכוי הרבים

להלן מעשה נפלא שכתב מרן הראשון לציון שליט"א בהקדמה לספרו טהרת הבית (חלק ב עמוד יד): אזכרה ימים מקדם, עם לבבי אשיחה, ועלה במחשבה לפני לַמַּעֵט בהופעותי ברבים כדי להתמסר יותר בעריכת כל חיבורי אשר עמי בכתובים, כי מתי אעשה גם אנוכי לביתי, ואם אין אני לי מי לי, ורעיוני על משכבי עלו. והנה בחלומי בלילה ההוא, ראיתי את הגאון רבי יוסף חיים זצ"ל מבבל, בעל הבן איש חי, אשר בא לבקר בביתי ופניו מאירות כזוהר החמה, נכנס לחדר הספריה, והתיישב ליד השולחן, ראה לפניו אחד מחיבורי, כמדומני שו"ת יביע אומר, והתחיל לעיין בו אחת הנה ואחת הנה, וכשסיים, אמר, טוב מאוד. ושאל אותי, האם אני ממשיך להופיע ולדרוש ברבים דברי תורה ומוסר, כאשר היתה באמנה אתי? עניתי ואמרתי, כי עדיין אני ממשיך גם בימים אלה להופיע ברבים בשיעורי תורה ובדרשות כאשר חנני ה', ובדרך כלל אני מופיע ביחד עם עמיתי הרב הגדול רבי יהודה צדקה (שליט"א) (שהוא קרובו ושאר בשרו של רבנו יוסף חיים), אך התאוננתי לפניו שדבר זה מפריע לי בהמשך הכנת עריכת חיבורי להוציאם לאור, "שמוני נוטרה את הכרמים, כרמי שלי לא נטרתי". ענה דודי ואמר לי

בסבר פנים יפות, טוב אשר תאחוז בזה וגם מזה אל תנח ידיך, **כי יש נחת רוח מאוד לפני ה' יתברך בזיכוי הרבים כששומעים דברי תורה ומוסר וחוזרים בתשובה. וכל אחד שחוזר בתשובה הוא עולם מלא**. ואיקץ והנה חלום. והנה אמת נכון הדבר, כי כיוצא בזה אמר לו המלאך המגיד למרן הבית יוסף (עיין במגיד מישרים פרשת שמות דף מז ע"ב), ואל תצטער על שאתה מטפל בענייני הציבור ועל ידי כך אתה מתבטל מעסק התורה, כי אחוז בזה וגם מזה אל תנח ידיך, כי שניהם כאחד טובים, ועל ידי הכל זוכה לחלוקא דרבנן [לבוש כבוד לחכמים] וכו', כי עסק התורה לחוד, וצרכי ציבור לחוד, וכן תפלה לחוד, ומכולם יחד יעשו אותם לבושי כבוד, שיתלבש בהם האדם כשיצא מהעולם הזה, לכך עסוק בכולם. ע"כ.

וראה עוד לרבנו החיד"א (מחזיק ברכה אורח חיים סימן רצ סק"ג) שכתב: והן כל יקר ראתה עיני ספר חזיונות כתובים באצבע, מטהרת יד קדשו של מורנו הרב רבי חיים ויטאל זצ"ל, בכתב ידו ממש, ושם נאמר שרבינו האר"י זצ"ל היה מזהירו תמיד, ובחלום ידבר בו לאחר שנפטר, שירבה דרושיו להוכיח לעם ולהחזירם בתשובה, ובזה תלויה הגאולה וכו'. ואין קץ לשכרו וכמו שהפליגו בזוהר הקדוש בשבח המגיע למזכה את התועים מדרך האמת. וה' לא ימנע טוב להולכים בתמים. ע"כ.

אומר הזוהר הקדוש (פרשת תרומה קכח ע"ב): כל האוחז בידיהם של עמי הארץ ומשתדל עמהם לעזוב דרכם הרעה ולהחזירם בתשובה, גורם להכניע את הסטרא אחרא [היצר הרע] תחת הקדושה, וגורם קיום לעולם, ועליו נאמר (מלאכי ב ה): "בְּרִיתִי הָיְתָה אִתּוֹ הַחַיִּים וְהַשָּׁלוֹם", וזוכה לראות בנים לבניו עוסקים בתורה, וזוכה בעולם הזה ובעולם הבא. ואילו היה יודע אדם כמה תועלת יש ברדיפה אחר הרשעים להחזירם בתשובה ולזכותם בתורה ובמצוות, היה רודף בכל כוחו אחריהם, כמי שרודף ורץ אחרי החיים שלו. ע"כ. "אשרי הזוכה לזכות את הרבים, ובפרט בדורנו זה שרבים שבים בתשובה על ידי שיעורים והרצאות של אברכים יקרים בכל מקום ומקום, אשר חנן אותם ה' יתברך בלשון לימודים ובמתק שפתיים, ומה' מענה לשון". (ענף עץ אבות עמוד שעא)

תם ונשלם שבח לאל בורא עולם